

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

“O‘ZBEK VA RUS TILLARI” KAFEDRASI

**HUSANOV NISHONBOY ABDUSATTOROVICH
DILMURODOVA NILUFAR ASATULLAYEVNA**

**“O‘ZBEK TILI” fanidan
O‘QUV - USLUBIY MAJMUA**

- Bilim sohasi:** 200000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq
- Ta‘lim sohalari:** 230000 – Iqtisod
- Ta‘lim yo‘nalishlari:** 5230600 – Moliya;
5230700 – Bank ishi;
5230900 – Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo‘yicha)

TOSHKENT – 2018

Husanov N.A., Dilmurodova N.A. “O‘zbek tili” fanidan o‘quv-uslubiy majmua. – T.: TMI, 2018. 366 b.

Ushbu o‘quv-uslubiy majmua Toshkent moliya instituti Kengashining 2018-yil «__»_____dagi ___-sonli qarori bilan tasdiqlangan. “O‘zbek tili” fanining o‘quv dasturi asosida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

Husanov N.A. – “O‘zbek va rus tillari” kafedrasini mudiri, f. f.d.
Dilmurodova N.A. – “O‘zbek va rus tillari” kafedrasini katta o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

Lafasov O‘. – TDSHI “Tillar va pedagogika” kafedrasini dotsenti, f.f.n.
Rasulmuhamedova D. – “O‘zbek va rus tillari” kafedrasini dotsenti, f.f.n.

Fanning o‘quv-uslubiy majmuasi kafedraning 2018-yil -avgustdagi -sonli yig‘ilishi muhokamasidan o‘tkazilgan va Moliyaviy menejment fakulteti Kengashida ko‘rib chiqish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri

N.Husanov

Fanning o‘quv-uslubiy majmuasi «Moliyaviy menejment» fakultetining Kengashi muhokamasidan o‘tkazilgan va institut o‘quv-uslubiy kengashida ko‘rib chiqish uchun tavsiya etilgan (2018-yil -avgustdagi -sonli qaror).

Fakultet dekani

O.Astanakulov

Kelishildi:

O‘quv-uslubiy bo‘lim

T.Baymuratov

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

I.Qo‘ziyev

Fanning o‘quv-uslubiy majmuasi institut o‘quv-uslubiy Kengashining 2018-yil «__»_____dagi ___-sonli yig‘ilishida ko‘rib chiqilgan va tasdiqlash uchun tavsiya qilingan.

Fanning o‘quv-uslubiy majmuasi institut Kengashining 2018-yil «__»_____dagi ___-sonli majlisi bayoni bilan ma’qullangan.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
1. O‘quv materiallari	
1.1.AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAVZULARI.....	4
1-mavzu. O‘zbekiston - yagona Vatan	4
2-mavzu. O‘zbek tili - Davlat tili	9
3-mavzu. Milliy qadriyatlar - millat iftixori.....	16
4-mavzu. Tarix va zamonamiz	23
5-mavzu. Ulug‘ ajdodlarimiz.....	28
6-mavzu. Vatan va vatanparvarlik	34
7-mavzu. Muzeylar - o‘tmish va kelajak orasidagi ko‘prik	39
8-mavzu. Kelajak - bilimli yoshlar qo‘lida	43
9-mavzu. Zamonaviy dunyoda ta‘lim	49
10-mavzu. Kitob mutoalasi	53
11-mavzu. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi	56
12-mavzu. Adabiyot - ma‘naviyatni yuksaltiruvchi manba.....	60
13-mavzu. Ommaviy axborot vositalari	65
14-mavzu. Internet hayotimizda	70
15-mavzu. O‘zbekiston va jahon	74
16-mavzu. XXI asrda innovasiyalar	81
17-mavzu. Davrimizning global muammolari	86
18-mavzu. Tabiat va inson	90
19-mavzu. Inson va salomatlik	93
20-mavzu. Huquqiy madaniyat	98
21-mavzu. O‘zbekistonda oliy ta‘lim	105
22-mavzu. Ilm maskanimiz hayotidan	110
23-mavzu. Bo‘lajak kasbim.....	118
24-mavzu. Hayot mening tasavvurimda	124
25-mavzu. Ustoz maktabi.....	127
26-mavzu. Kasbim tarixi	131
27-mavzu. Iqtidor va mehnat	136
28-mavzu. Yetuk mutaxassis	142
29-mavzu. Kasb bayrami.....	149
30-mavzu. Sharq akademiyalari	154
31-mavzu. Ilm sari yo‘l	158
32-mavzu. Kasb etikasi	161
33-mavzu. Nutq odobi.....	167
34-mavzu. San‘at va ma‘naviyat	169
35-mavzu. Men sevgan asar	174
36-mavzu. Iqtisod va hayot	181
37-mavzu. Ish yuritish tili va uslubi	188
38-mavzu Hujjat turlari va xususiyatlari	192
39-mavzu. Tashkiliy hujjatlar va ularning turlari.....	196

40-mavzu. Farmoyish hujjatlari va ularning turlari	202
41-mavzu. Ma'lumot-axborot hujjatlari.....	206
42-mavzu. Ishonchnoma. Tilxat. Tushuntirish xati	210
43-mavzu. Dalolatnoma. Ma'lumotnoma	215
44-mavzu. Majlis bayoni. Hisobot.....	220
45-mavzu. Xizmat yozishmalari. Xatlar	225
1.2.ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	229
II. MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI.....	231
III. GLOSSARIY.....	239
IV. ILOVALAR.....	279
4.1. FAN DASTURI.....	279
4.2. ISHCHI FAN DASTURI.....	297
4.3.TESTLAR.....	315

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish, mamlakatimizning izchil rivojlanib borayotgan iqtisodiyotini yuqori malakali kadrlar bilan ta’minlash, barcha hududlar va tarmoqlarni strategik jihatdan kompleks rivojlantirish masalalarini hal qilish borasida oily ta’lim tizimi ishtirokini kengaytirish yo‘lidagi yana bir muhim amaliy qadamdir.

O‘zbek tili” fani bo‘yicha tayyorlangan o‘quv uslubiy majmua o‘quv jarayonining nazariy, amaliy, ijodiy jihatlarini to‘liq aks ettirib, innovatsion texnologiyalar bilan boyitilgan. Bu talabalarning fanni qulay va oson o‘zlashtirishlariga yordam beradi, o‘z ustida ishlashlari uchun sharoit yaratadi. O‘zbek tilini o‘qitish tamoyillari, mazmuni va uslubini o‘zgartirib, o‘zbek tilini o‘rganish jarayonini tezlashtirish, talabalarning o‘rta maktabda, akademik litsey va kollejlarda olgan bilimlarini chuqurlashtirish, takomillashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan nutqiy ko‘nikmalarni hosil qilish, o‘zbek tilining boy imkoniyatlaridan o‘z mutaxassisligi bo‘yicha foydalanish, fikrni to‘g‘ri, aniq, mantiqli ifoda etishga o‘rganish ko‘zda tutiladi. Shularni nazarda tutib o‘quv uslubiy majmua nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan kommunikativ tamoyilga asoslanib tuzildi. Bu esa “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha HARAKATLAR STRATEGIYASI”da ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari yuzasidan “Ta’lim va fan sohasini rivojlantirish” bo‘yicha “Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish yo‘lini davom ettirish, sifatli ta’lim xizmatlariga imkoniyatlarni oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash”ga tola mos keladi.

Majmua birinchi o‘ringa asosiy mavzu sifatida nutqiy mavzularning qo‘yilishi bilan farqlanadi. Grammatik bilimlar fikr ifodalash vositasi bo‘lib, asosiy maqsadning amalga oshishiga xizmat qiladi.

O‘zbek tili ta’limi turmush va mehnat faoliyatidagi nutq mavzulari doirasini yanada kengaytirilgan hamda ixtisoslikka moslashtirilgan tarzda o‘zbekcha nutqni tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish amallarini uyg‘unlashtirib o‘rgatish bilan ajralib turadi. Bunda talaba oldiga ilmiy-badiiy adabiyotlarni o‘qib tushunish, mutaxassislik sohasida matn yaratish, matnni shakl va mazmun jihatdan yangilash, boshqa nutq uslubiga ko‘chira olish kabi talablar qo‘yildi.

Majmuada har bir mashg‘ulotga matnlar, topshiriqlar, mashqlar, mustahkamlash uchun savollar, testlar, mustaqil ta’lim topshiriqlari, namunaviy va ishchi o‘quv dasturlari berildi. Shuningdek, davlat tilida ish yuritish, suhbat, bahslashuv orqali mustaqil yozma ishlarni uyushtirish, matn tuzdirish talabalarning ixtisosligiga ko‘ra belgilanadi.

1-MAVZU. O‘ZBEKISTON - YAGONA VATAN

Bu aziz Vatan - barchamizniki. Uning baxt-saodati, yorug‘ istiqboli, farovon kelajagi uchun yashash, kurashish, kerak bo‘lsa, jonini fido qilish shu muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson uchun baxtdir.

Islom Karimov

O‘zbekiston

O‘zbekiston - O‘rta Osiyoning markaziy qismida joylashgan. Shimoliy qismi mo‘tadil, janubiy qismi subtropik mintaqaga mansub. Iqlimi ham mo‘tadil iliq, keskin kontinental, hududi 447,4 ming kv. km. Aholisi 32 million kishi. O‘zbekiston ma‘muriy jihatdan Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Namangan, Samarqand, Sirdaryo, Surxondaryo, Toshkent, Farg‘ona, Xorazm, Qashqadaryo viloyatlaridan va Toshkent shahridan iborat ma‘muriy hududlarga bo‘lingan. O‘zbekiston poytaxti - Toshkent shahri (aholisi 3 millionga yaqin).

O‘zbekiston xalq xo‘jaligida ilg‘or texnika bilan qurollangan sanoatning yuzdan ziyod tarmoq va sohasi mavjud. Muhim strategik xomashyo - paxta va undan qayta ishlangan mahsulotlarning eksporti bo‘yicha Markaziy Osiyoda birinchi va jahonda ikkinchi o‘rinni egallaydi. O‘zbekiston ko‘pgina boshqa mahsulotlarni ham eksport qilish imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqda. O‘zbekistonning har bir qarichi oltinga teng. Nodir qazilma boyliklarning ishga solinishi mamlakatning jahon bozoriga chiqishini ta‘minlaydigan yangi sanoat tarmoqlarini, masalan, avtomobilsozlikni yaratish imkonini bermoqda.

O‘zbekiston o‘zining boy o‘tmishi, tarixiy va ko‘hna madaniyatiga ega.

O‘zbekiston hududi Markaziy Osiyoda bundan 500-700 ming yil ilgari odamzod paydo bo‘lgan joylar sirasiga kiradi. Selung‘urda topilgan “Farg‘ontrop” (Farg‘ona odami) bunga misol. Miloddan avvalgi VII asr - milodiy IV asrlar davomida tarixiy madaniy o‘lkalar - Xorazm, Sug‘d, Baqtriya va boshqa davlatlar shakllangan. Bu davlatlar harbiy-demokratik tuzilishga ega bo‘lganlar. Markaziy Osiyoda saklar, massagetlar, sug‘dliklar, baqtriyaliklar singari xalq va qavmlar yashagan. O‘zbekiston o‘tmishda Movarounnahr, Turonzamin, Turkiston nomlari bilan mashhur bo‘lib kelgan.

Mustaqillik uchun kurashgan To‘maris, Shiroq, Spitamen, Muqanna, Torobiy kabi ko‘plab xalq qahramonlari tarixdan ma‘lum.

O‘zbekiston Amir Temur, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, al-Xorazmiy, Ahmad Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Forobiy, Axmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek, Zahiriddin Muhammad Bobur singari buyuk siymolar yashagan tabarruk zamindir.

Xususan, Sohibqiron Amir Temur Markaziy Osiyo, O‘rta va Yaqin Sharq mamlakatlarining kattagina qismini birlashtirdi. Amir Temur barpo etgan buyuk davlat ilm-fan, madaniyat va ma‘rifatning behad ravnaqini ta‘minladi. Hozirgi kunda turli dinga mansub 130 dan ortiq millat va elat vakillari bu diyordan makon

topgan (ularning 80,0 foizi o'zbeklar, 4,0 foizi ruslar, 5,2 foizi tojiklar, 4,5 foizi qozoqlar, 1,7 foizi qoraqalpoqlar).

Mustaqillik O'zbekistonning siyosiy tizimida jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. Mamlakatimiz tarixida birinchi bor muqobillik asosida Prezident saylandi. O'zbekiston Respublikasining yuksak demokratik talablariga monand Asosiy qonuni - birinchi Konstitutsiyasi va shu asosda ko'pdan-ko'p qonunlar qabul qilindi. O'zbekiston parlamenti - ikki palatali Oliy Majlis ilk marta ko'p partiyaviylik asosida saylandi.

Eng muhimi - O'zbekiston iqtisodiyotida bosqichma-bosqich tub islohotlar o'tkazilmoqda. Prezident Islom Karimov ilgari surgan besh tamoyilga asoslangan iqtisodiy siyosat tadrijiy ravishda amalga oshirilmoqda. Avvalo, dehqonlar yer bilan ta'minlandi. Mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi. Inson ma'naviyati, yuksak axloq va madaniyatimizning yangi qatlamlari ochildi, milliy an'analar tiklandi. Ma'naviy merosimiz durdonalari ona tilimizda va boshqa tillarda ko'plab nashr etila boshladi.

O'zbekiston jahon sahniga chiqdi. O'zbekiston mustaqilligini 170 dan ortiq davlatlar tan oldi, o'nlab mamlakatlar bilan diplomatik aloqa o'rnatildi.

O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti kabi o'nlab nufuzli xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'ldi.

O'zbekiston o'z davlat ramzlari - bayrog'i, gerbi, madhiyasi, poytaxtiga ega. O'zbekiston tarkibida suveren Qoraqalpog'iston Respublikasi mavjud.

Endilikda O'zbekiston siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi barqaror, suveren, demokratik respublikadir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matn bo'yicha savollar tuzing;
- c) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering;
- d) matndagi x va h harflari ishtirok etgan so'zlarni 2 ta ustunga ko'chirib yozing.

GRAMMATIKA

Orfoepiya qoidalari. O'zbek tilida tovushlar talaffuzi.

Nutqning xarakteriga ko'ra, adabiy talaffuzni 2 guruhga ajratish mumkin: to'liq talaffuz; qisqargan talaffuz; ma'ruzachilar, aktyorlar, diktorlar nutqi to'liq talaffuzni aks ettiradi, chunki bunda har bir so'z, uning morfemalari adabiy til qoidasiga mos ravishda to'la, aniq, dona dona talaffuz qilinadi.

So'zlovchi o'z nutqiga beparvo qarashi orqasida, o'z shevasi ta'sirida ayrim fonemalar turli o'zgarishlarga duch keladi, so'zning ba'zi birliklari qisqaradi. Masalan, olib keldi — obkeldi; olib bordi — obbordi. Bu qisqargan talaffuzdir.

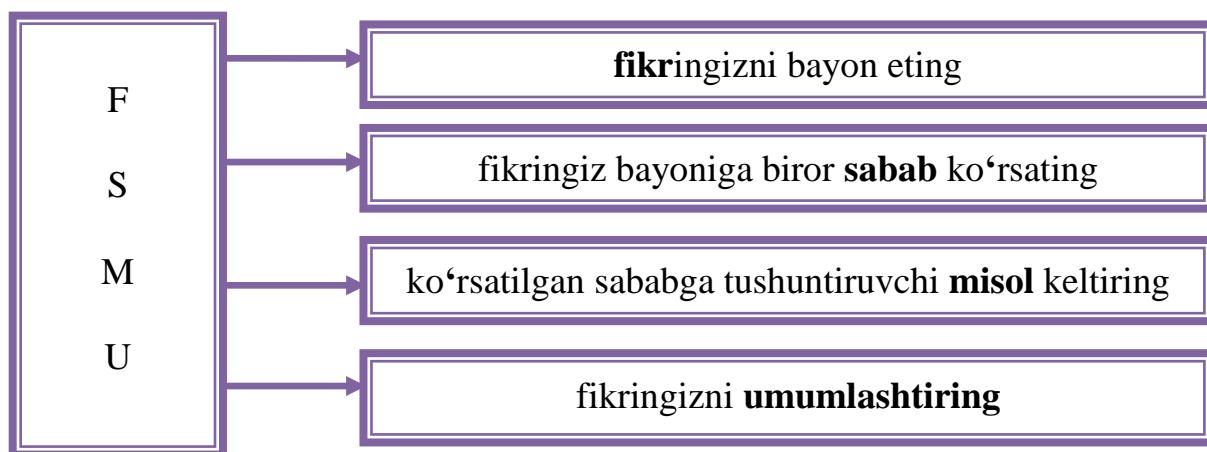
O'zbek adabiy tilining asosiy orfoepik qoidalari unli va undosh fonemalarning talaffuzi, morfologik birliklarning aytilishi, so'z birikmalarining talaffuz qilinishi

kabilarni o‘z ichiga oladi. Shunga ko‘ra umumiy orfoepik me‘yorlar belgilanadi. Orfoepik me‘yorlar, odatda transkripsion belgilar vositasi bilan ifodalanadi.

Orfoepiya orfografiya bilan zich bog‘langan. Biroq so‘zning yoki so‘z shakllarining jonli talaffuzi hamma vaqt ham ularning yozuvdagi ifodasiga teng bo‘lavermaydi. Jumladan, yozuvda bor ba‘zi tovushlar talaffuzda sezilmaydi: biroq, bilan, tuhmachchi, adabiyochchi kabi; yozuvda berilgan tovushlar talaffuzda tushib qoladi: badbax, ayol-man, abstrak, Samarqan kabi; yozuvda ifodalangan tovush talaffuzda boshqasi bilan almashtiriladi: obod-obot, kitob-kitop, peshvoz-peshvos kabi. Talaffuzdagi ana shu murakkab tomonlarni hisobga olgan holda yagona orfoepik qoidalar yaratish lozim bo‘ladi.

2-topshiriq. FSMU jadvalini to‘ldiring.

O‘zbekiston jahondagi eng rivojlangan davlatlar orasidan munosib o‘rin egallashi uchun qanday tadbirlarni amalga oshirishi kerak.

3-topshiriq. Matndan foydalanib “Men nechun sevaman O‘zbekistonni” mavzusida insho yozing.

Eslab qoling!

Vatanga mehr-muhabbatli bo‘lish - g‘oyat chidam, g‘oyat yuksak ong talab etuvchi o‘ziga xos ilm. Buni egallash ham beshikdan boshlanmog‘i va oqibat so‘nggi nafasga qadar davom etmog‘i joiz. Vatanparvarlik - Vatanni sevmoqlikni anglatsa, bu ilmni egallagan kishi Vatanga jonini atagan komil inson martabasiga yetgan bo‘ladi.

Vatandan olganimiz - qarz, qarzni esa qaytarmoq farz. Biz, har birimiz, Vatanni sevamiz, chunki Vatan - biz nafas olayotgan havodir.

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari - harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar, qismlar hamda tuzilmalardan iborat bo‘lib, ular davlat tomonidan tashkil qilinadi va ta‘minlanadi. O‘zbekiston Qurolli kuchlarining vazifasi - urush va qurolli tajovuzlarning oldini olish, O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, O‘zbekiston fuqarolarining tinchligi va xavfsizligini ta‘minlashdan iborat. 1992-yil 14-yanvarda O‘zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, qo‘shilmalar, harbiy o‘quv yurtlari, harbiy sohaga tegishli muassasalar va tashkilotlar, boshqa harbiy tuzilmalar hamda ularning moddiy-texnikaviy va moliyaviy ta‘minoti O‘zbekiston Respublikasi tasarrufiga o‘tkazildi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining maqomi, asosiy vazifalari va faoliyat doirasi belgilanib, ularning huquqiy zamini mustahkamlangan. O‘zbekiston Respublikasining 1993-yil 29-dekabrda Qonuniga muvofiq, har yilning 14-yanvarida “Vatan himoyachilari kuni” nishonlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 20-fevralda imzo chekkan Farmoniga binoan, O‘zbekiston Respublikasi ixtiyoridagi harbiy qismlarga rahbarlik qilish O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa ishlari bo‘yicha vazirligiga topshirildi. 1992-yil 3-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinib, Mudofaa ishlari bo‘yicha vazirlik Mudofaa vazirligiga aylantirildi. 2001-yil 11-mayda bu Qonun Oliy Majlis tomonidan yangi tahrirda tasdiqlanib, mudofaani tashkil qilishning asosiy yo‘nalishlari belgilab berildi.

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari Quruqlikdagi qo‘shinlar, Havo hujumidan mudofaa qo‘shinlari, Harbiy havo kuchlari, Maxsus qo‘shinlar, Chegara qo‘shinlari, Ichki ishlar vazirligining ichki qo‘shinlari, Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy tuzilmalari, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, shuningdek, boshqa vazirliklar, muassasalar va boshqarmalar harbiy tuzilmalaridan tashkil topgan. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti - Qurolli Kuchlarning Oliy Bosh Qo‘mondoni. Uning rahbarligida Vazirlar Mahkamasi, Mudofaa vazirligi, O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining birlashgan shtabi ish olib boradi. O‘zbekiston hududi harbiy okruglarga bo‘lingan.

2002-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida” qayta ishlangan Qonunni qabul qildi. Qonunda harbiy xizmatning quyidagi turlari joriy etildi: muddatli harbiy xizmat (12 oy, oliy ma‘lumotlilar uchun - 9 oy), safarbarlik chaqiruv rezervidagi harbiy xizmat, kontrakt bo‘yicha harbiy xizmat, harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilar xizmati.

Yuksak malakali harbiy kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda Qurolli Kuchlar akademiyasi va Oliy umumqo‘shin qo‘mondonlik bilim yurti, Chirchiqda Oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti, Samarqandda Oliy harbiy avtomobil qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti, Toshkent Axborot texnologiyalari universiteti qoshida maxsus fakultet, Chirchiq, Samarqand, Namangan va Qarshi shaharlarida serjantlar tayyorlash maktablari ishlab turibdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

5-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) matnni reja asosida gapirib bering.

7-topshiriq. Matndan foydalanib yoshlarning majburiy harbiy xizmatni bajarish burchi haqida dialog tuzing.

8-topshiriq. O‘zbekiston Qurolli Kuchlari haqida taqdimot tayyorlang.

9-topshiriq. B/B/B jadvalini to‘ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
O‘zbekiston Respublikasining Davlat ramzlari			
O‘zbekiston iqtisodi			
O‘zbekiston Qurolli kuchlari			
O‘zbekiston tabiiy boyliklari			

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston jahonga qanday mahsulotlar eksport qiladi?
2. O‘zbekiston paxta yetishtirish bo‘yicha dunyoda nechinchi o‘rinda turadi?
3. O‘zbekistonda qanday tabiiy boyliklar bor?
4. O‘zbekistonning yengil sanoati haqida nimalar bilasiz?
5. O‘zbekiston Respublikasining qanday Davlat ramzlari bor?
6. Davlat madhiyasining muallifi kim?
7. Davlat madhiyasining musiqasini kim bastalagan?
8. O‘zbekiston Davlat bayrog‘i qachon qabul qilingan?
9. Davlat gerbi qachon qabul qilingan?
10. Milliy valuta qachon kuchga kirgan?
11. Vatan deganda nimani tushunasiz?
12. Vatanga muhabbat qanday namoyon bo‘ladi?
13. Vatan uchun, Mustaqillik uchun kurashgan shaxslardan kimlarni bilasiz?
14. Fuqarolik burchi nima?
15. Vatanparvarlik burchi qanday namoyon bo‘ladi?
16. Mashhur sarkardalardan kimlarni bilasiz?
17. O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining vazifasi nimalardan iborat?

2-MAVZU. O‘ZBEK TILI – DAVLAT TILI

Ma'lumki, o'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi. Jamiki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili - bu millatning ruhidir.

Islom Karimov

O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi (yangi tahrirda) qonuni 24 ta moddadan iborat.

1-modda. O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili o‘zbek tilidir.

2-modda. O‘zbek tiliga Davlat tili maqomining berilishi respublika hududida yashovchi millat va elatlarning o‘z ona tilini qo‘llashdan iborat Konstitutsiyaviy huquqlariga monelik qilmaydi.

10-modda. Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish, hisob-kitob, statistika va moliya hujjatlari - Davlat tilida yuritiladi.

O‘zbek tili, o‘zbek alifbosi va imlosi

O‘zbek tili O‘zbekiston Respublikasining davlat tilidir. Vatanimizdagi 31 millionga yaqin xalq o‘zbek tilini ona tilim deydi. Bundan tashqari o‘zbek tili Saudiya Arabistonida, Turkiyada, AQShda, Afg‘oniston va Qoshg‘arda hamda bir qancha boshqa davlatlarda yashovchi o‘zbeklarning ham ona tilidir.

O‘zbek (turkiy) tili qadimiy tillardandir. Dastlabki yozma yodnomalar VI-VII asrlarga oid O‘rxun-Enasoy yozuvlarida uchraydi.

X-XI asrlardan boshlab o‘zbek (turkiy) tilida yirik asarlar yaratila boshlandi. Jumladan, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbatul haqoyiq” asarlari.

Ahmad Yassaviy, Rabg‘uziy, Lutfiy, Sakkokiy, Xorazmiylar turk (o‘zbek) tilining rivojlanishida katta xizmat qildilar. Turk tilining rivojida Alisher Navoiyning o‘rni beqiyosdir. Alisher Navoiy o‘zbek tilini ham nazariy, ham amaliy jihatdan barqaror etdi.

1920-yillardan boshlab, maktab-maorif sohasida madaniyat va adabiyotda o‘zgarishlar ro‘y berdi. Adabiyotimizga yangi yorqin iste’dodlar kirib keldi. O‘zbek tilining lug‘at tarkibi boyidi, grammatik qurilishi aniqlasha bordi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi 1989-yil 21-oktabrdagi sessiyasi o‘zbek tiliga davlat tili maqomini berdi, O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili deb e‘lon qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatida qurultoy, sessiya, konferensiya, majlis va kengashlar respublika davlat tilida olib boriladi va aynan tarjimasi ta’minlanadi. Bu o‘zbek xalqining siyosiy va madaniy hayotidagi eng yirik va muhim voqealardan biri bo‘ldi.

1992-yil 2-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o‘n uchinchi sessiyasida “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy qilish to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;
- d) matnni gapirib bering.

Xalqimizning yozuvlari

Arab yozuvlari miloddan o‘rta hisob bilan ming yil muqaddam ma’lum bo‘lgan. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridan to milodimizning VII asrigacha, ya’ni arablar istilosigacha, xalqimiz runik yozuvidan keng foydalangan. Arab istilosigacha va undan keyin ancha vaqtgacha O‘rxun-Enasoy, Avesto, Sug‘d, Qadimgi Xorazm, Qadimiy uyg‘ur yozuvlaridan keng foydalanilgan. Jumladan, Avesto yozuvida zardushtiylik dinining 27 jilddan iborat muqaddas kitobi, o‘z davrining haqiqiy ensiklopediyasi hisoblangan “Avesto” bitilgan. 2001-yilda Yunesko qarori bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab “Avesto”ning 2700 yilligi nishonlandi. Yuqorida sanab o‘tilgan har bir yozuvda ko‘plab badiiy, falsafiy mazmunda yaratilgan, qadimiy rivojlangan davlatlar madaniyati o‘z ifodasini topgan. Afsuski, bu asarlar, ular saqlangan kutubxonalar arab istilochilari tomonidan shafqatsiz yo‘q qilingan. Lekin, xalq ongida va amaliy hayotida arab istilosigacha mavjud bo‘lgan yozuvlardan foydalanish odati qisman XVI asrgacha saqlangan.

Xalqimizning arab istilosigacha bo‘lgan yozuvlari tarixini o‘rganish, ularning alifbo tizimi bilan ommani tanishtirish, shu yozuvlarda yaratilgan asarlarni topish va nashr etish, shu asosda millatimiz dunyoqarashini kengaytirish, tariximizning barcha ma’naviy boyliklaridan xabardor qilish mustaqillikni mustahkamlashning shartlaridan biridir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

2-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) mazmunini so‘zlab bering;
- c) rus tiliga tarjima qiling;

d) matn yuzasidan savollar tuzing.

Eslab qoling!

O‘zbek tilida gapning odatdagi tartibida avval ega, gap oxirida kesim, ular bilan bog‘langan ikkinchi darajali bo‘laklar ularning orasida keladi.

Bu turfa olam

Alisher Navoiy o‘z davrida tilshunoslik fanining rivojlanishida juda katta xizmat qildi.

Navoiyning fikricha, til inson ruhiy faoliyatining natijasidir. Har bir jonivor ovoz chiqara oladi, lekin inson nutqining asosiy maqsadi - biror ma‘noni ifodalashdan iborat. Inson aqlu zakovatigina so‘z orqali muloqot qilishga qodirdir.

Navoiy xorijiy tilni bilish inson uchun juda foydali ekanligini tashviqot qilgan, o‘zi fors va arab tillarini mukammal bilgan. Xalqparvar bobomiz turkiy tilning jamiyatdagi mavqeini tiklash, mamlakatda tillar teng huquqligini amalga oshirish uchun g‘amxo‘rlik qildi.

Eslatma. Ma‘lumki, o‘zbek va tojik xalqlari asrlar davomida bir hududda yashab, bir xil tarixiy sharoitda turmush kechirganlar. Buning natijasida tojik va o‘zbek tillari bir-birini boyitgan: o‘zbek tili lug‘atiga ***barg, korxon, chamadon*** kabi ko‘pgina tojikcha so‘zlar o‘tgan; ***qaymoq, qayroq, qanor, yurt*** kabi ko‘pgina o‘zbekcha so‘zlar tojik tili lug‘atiga qo‘shilgan. Shunday bo‘lishiga qaramay, o‘zbek va tojik tillarining fonetikasi va grammatik qurilishi bir-biriga o‘xshamaydi. Buning sababi bu ikki tilning ikki xil til oilasiga mansubligidir; o‘zbek tili oltoy tillar oilasining turkiy turkumiga, tojik tili esa hind-yevropa tillari oilasining eron turkumiga kiradi.

Rus tili

Rus tili hind-yevropa tillari oilasiga mansub bo‘lib, slavyan tillari turkumiga kiradi. Rus tili qadimgi slavyan tili negizida XI asrda mustaqil til sifatida shakllangan. “Injil”, “Igor lashkari jangnomasi” va boshqa kitoblar qadimgi slavyan tilida yozilgan edi.

Qadimgi slavyan tilining o‘z yozuvi bo‘lgan. Bu yozuvni bolgar olimlari aka-uka Kirill va Mefodiy yaratganlar. Rus alifbosi hozirgi shakliga XVIII asrning boshida kirgan.

Rus tili rus xalqining milliy tili. Shuningdek, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari xalqlarining o‘zaro muomala vositasidir. Bundan tashqari, rus tili xalqaro tillardan biridir. Uning jahonshumul ahamiyati rasmiy ravishda tan olingan:

barcha qit'alardagi hamma davlatlar o'zaro turli shartnoma va bitimlarni faqat olti tilda, ya'ni ingliz, fransuz, rus, ispan, arab va xitoy tillarida tuzadilar.

3-topshiriq. "Men o'zbek tilini o'rganayapman" mavzusida suhbat qiling.

4-topshiriq. "Har bir so'z - sehr" o'yini. Berilgan so'zlardan so'z birikmalari tuzing, shu birikmalarni hamda ularning sinonimlarini qo'llab matn tuzing (ustoz, o'qituvchi, muallim; vatan, yurt, makon, diyor...).

Masalan:

Ota	Ona
O - ila boshlig'i T - arbiyachi A - qlli maslahatchi	O - ila bekasi N - amuna ko'rsatuvchi A - ziz inson
Aka	Uka
A - dolatpesha, adolatli K - o'makchi do'st A - ql ko'zgusi	U - mid chirog'i K - elajak tayanchi A - hillik namunasi
Do'st	Yor
D - ardkash birodar O' - rnak ko'rsatuvchi S - irdosh inson T - ayanch bo'luvchi	Yo' - ldosh, O - qibatli do'st R - ahmdil inson

Ustoz	Muallim
U - S - T - O - Z -	M - U - A - L - L - I - M -
Vatan	Yurt
V - A - T - A - N -	Y - U - R - T -

5-topshiriq. Quyidagi hikoyani o'qing. O'z fikringizni bayon qiling. Ibrat oling.

Qiyomatli qarz

O'tgan zamonlarda Hasan degan bir kishi bo'lgan ekan. Har kuni daladan tergan o'tinini sotib, uning puliga to'qqiz dona non sotib olar ekan. Bir kuni novvoyning shogirdlari: "Shu kishi kuniga to'qqiz dona non sotib oladi, bitta yoki ikkita ortiq ham, kam ham emas, sababini bilib bersangiz?" - deyishibdi. Novvoy rozi bo'lib Hasandan nima uchun har kuni to'qqiz dona non olishining sababini so'rabdi. Hasan javob bermabdi. U ertasiga kelganda novvoy: "Hamma nonlarni talab ketishdi. Senga zo'rg'a beshta non olib qoldim", - debdi. Hasan: "Bular menga yetmaydi", - deb nonni olmabdi.

Hasan indiniga kelganda novvoy unga o'n bitta non beribdi. Shunda Hasan: "Bular ortiq, isrof bo'ladi", - deb nondan ikkitasini qaytaribdi. Hasan yanagi gal kelganda esa novvoy: "Nonlarni sotib tugatdim, senga olib qolmadim", - debdi. Keyin: "Agar sen har safar nima uchun to'qqizta non olishing sababini aytib bersang, shogirdlarimdan bittadan olib, o'zimga olib qo'yanimdan uchtasini qo'shib senga roppa-rosa to'qqizta non beraman", - debdi. Hasan shunda novvoyga qarab: "Olgan nonlarimning ikkitasini qarzingga beraman, beshtasini esa qarzga beraman. Qolganini o'zimiz, ya'ni er-xotin yeymiz", - debdi. Novvoy bilan shogirdlari bu gapning ma'nosini chaqolmay, rosa bosh qotirishibdi. Shunda Hasan: "Ikkiisini qarzingga berishimning boisi shuki, ota-onam menga bolaligimdan non-tuz berib katta qilishgan. Ulardan qarzdorman. Har kuni ularga ikkidadan non berib, qarzimni uzaman. O'zimning esa beshta bolam bor, ularga beshta non ulashaman, vaqti kelib keksayganimda ular ham ishlab, mana shu qarzlarini uzadilar. Qolgan gaplar endi o'zlaringga ayon", - debdi.

Hasanning dono so'ziga qoyil qolgan novvoy har kuni to'qqiz dona sara nonni unga beradigan bo'libdi.

6-topshiriq. O'ng tomondagi so'zlardan chap tomondagi so'zlarning sinonimlarini toping va har bir sinonimik qatorni alohida-alohida ko'chirib yozing.

Namuna: yuz, bet, aft, bashara, chehra, jamol, diydor, oraz, ruxsor.

yuz	iljaydi, bet, qidirdi, aft, jilmaydi, bashara,
kuldi	axtardi, chehra, jamol, diydor, oldin, oraz,
avval	xoxoladi, quvonmoq, ruxsor, qadim,
izladi	kulimsiradi, tirjaydi, suyunmoq, quvnamoq,
sevinmoq	burun, shodlanmoq.

7-topshiriq. Quyida berilgan sinonim otlar qatorini davom ettiring.

Aldamchi, firibgar...

Baxt, iqbol...

Vatan, mamlakat...
Gulshan, guliston...
Dunyo, jahon...
Janjal, to‘polon...
Ovoz, un...
Odam, bashar...
Ishq, muhabbat...
Chiqim, xarj...
Yuz, oraz, ruxsor...
O‘rtoq, birodar, ulfat...
Hiyla, firib...
G‘am, anduh, musibat...
Kuch, majol, darmon...

8-topshiriq. So‘zlarni tartib bilan qo‘yib, gaplar tuzing.

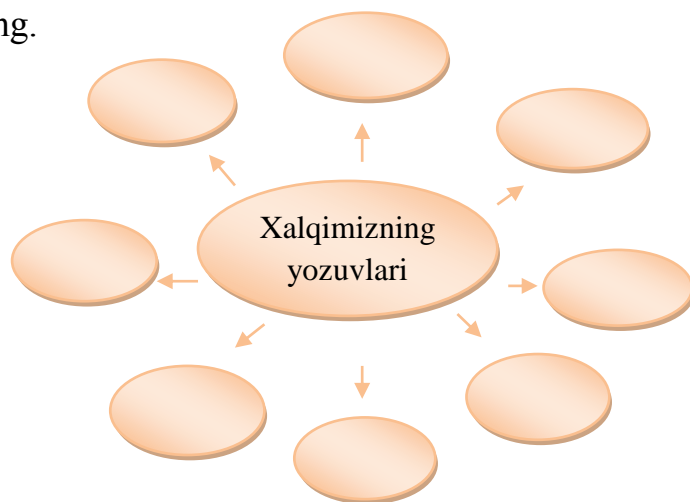
1. Talabalar, jo‘nab ketishdi, bugun, yordam berishga, paxtakorlarga.
2. Singlisiga, Asror, sotib oldi, bir quti qalam, bir rasm daftar.
3. Bo‘lmadi, o‘tgan yil, qishda, sovuq, qattiq.
4. Cho‘mildik, yozda, suv omborida, Kattaqo‘rg‘on.
5. Olindi, bu yil, paxtadan, mo‘l hosil.
6. Ikkita, gilam, biz, sotib oldik, chiroyli.
7. Singlisi, Javohirning, Madina, qiz, aqlli va kamtarin.
8. O‘tadi, oqib, O‘zbekistondan, daryo, ikkita, katta.
9. Ertalab, turasiz, har kuni, siz, soat nechada, uyqudan?
10. Universitetni, bitirgani, akam, yo‘q, hali.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbeklar yana qaysi davlatlarda yashaydilar?
2. Turkiy tilda ijod qilgan qanday buyuk ijodkorlarni bilasiz?
3. “O‘zbekiston Respublikasining davlat tili haqidagi qonuni” qachon qabul qilingan?
4. Davlat tili haqidagi qonun nechta moddadan iborat?
5. “Lotin alifbosiga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi qonun qachon qabul qilindi?
6. O‘zbek tili qanday tillar oilasiga kiradi?
7. Eski o‘zbek adabiy tilining asoschisi kim?
8. Xalqimiz qanday yozuvlardan foydalangan?
9. Qadimiy turkiy yozuv yodgorligi qanday nomlanadi?

10. O‘zbek kirill alifbosiga qachon va nima sababdan o‘tilgan?
11. O‘zbek tili qaysi tillardan ko‘p so‘z o‘zlashtirgan?
12. O‘zbek (turkiy) tilidan boshqa tillarga qanday so‘zlar o‘zlashtirilgan?

10-topshiriq. Xalqimizning yozuvlari matni yuzasidan klaster tuzing va shu asosda so‘zlab bering.

Mustaqil ta'lim

3-MAVZU. MILLIY QADRIYATLAR – MILLAT IFTIXORI

Mening komil ishonchim shuki, savob ishni har kim qilishi kerak, savob ishni har kun qilish kerak.

Islom Karimov

Mehmondo‘stlik

Mehmondo‘stlik - ulug‘axloqiy fazilat. Xalqimizda “Mehmon kelgan uy – barakali”, “Mehmon kelar eshikdan, rizqi kelar teshikdan”, “Mehmon – uyning ziynati” kabi ko‘plab maqol va hikmatlar bejizga aytilmagan. Xalqimiz mehmondo‘stlikni yaxshilik ramzi deb biladi. Uyiga tez-tez mehmon kelib turgan oilaning mahallada obro‘si ortadi. Ularning farzandlarida ham xushfe‘llik, samimiylilik kabi yaxshi sifatlar shakllanadi.

Mehmon kutish fazilat hamda o‘ziga xos mas‘uliyat talab qiladigan vazifa. Mehmon kutishning bir qancha odoblari bor.

Avvalo, uyga kelgan mehmonni ochiq chehra bilan kutib olish hamda uni uyga taklif qilish lozim bo‘ladi. Mehmonning oldiga dasturxon yoziladi. Birinchi bo‘lib dasturxonga meva-cheva tortilgani yaxshiroq. Dasturxonga qo‘yilgan ne‘matlar odamning qo‘li yetadigan joyda bo‘lishi, faqat yeyiladigan ne‘matlar qo‘yilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mehmonni taomga taklif qilish, ammo bu ishda haddan oshmaslik kerak. Mehmonning huzurida sukutni cho‘zib yubormaslik hamda go‘zal suhbatlar qilish lozim bo‘ladi. Mezbbon mehmon o‘tirgan xonaga kirib chiqayotganda xursandligini izhor qiladi. Mehmonni uzoq vaqt yolg‘iz qoldirmaydi, shuningdek, mehmonning yonida uydagi yosh bolalarga yomon munosabatda bo‘lmaydi. Mehmon izn so‘raganda, izn beriladi va ochiq chehra bilan kuzatib qo‘yiladi.

Mehmondo‘stlik bag‘rikenglik, jo‘mardlik, saxovat, yuksak insonparvarlilik, shirinsuxanlik kabi go‘zal axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari buloq bo‘lib qaynaydi. Asrlar mobaynida xalqimizga xos bo‘lgan mehmondo‘stlik, kelgan mehmonni samimiy kutib olish, unga hurmat-ehtrom ko‘rsatish kabi go‘zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o‘rin olib kelayotgan an‘analarimizdandir. Yusuf Xos Xojib “Qutadg‘u bilig”, ya‘ni “Saodatga eltuvchi bilim” nomli asarida ham mehmondo‘stlik fazilatiga alohida to‘xtaladi:

Agar sen chorlasang uyingga mehmon,
Oldin taraddud qil, ey dono inson.
Pok bo‘lsin oshu non, uy-joy, to‘n-to‘shak,
Bergan tuzing manzur bo‘lmog‘i kerak.

Yemoq-ichmoq bo'lsin pokiza, ezgu,
Qo'l cho'zganda bo'lsin havas va orzu.
Taklif etmasang-ku aybi bir bo'lar,
Chorlasang, u ko'rib, birni ming qilar.
Do'stu qardoshlaring uzoq va yaqin –
Barini chorla, to o'tagin haqqin.
Kelivchisi kelar, kelmasa agar,
Shu sabab dili ko'p shodlanib qolar.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

2-topshiriq:

- a) matni o'qing va o'z fikringizni bildiring;
- b) matni yuzasidan savollar tuzing;
- c) o'zbek milliy urf-odatlardan birortasini ta'riflab bering;
- d) yordamlashish mavzusidagi vaziyatni ifodalovchi dialog tuzing.

Navro'z

Navro'z (forscha "navro'z" yangi kun ma'nosini anglatadi) - Turkiston, O'rta va Yaqin Sharqda yashovchi o'zbek, ozarbayjon, tojik, hind, fors va boshqa xalqlarning qadimiy va an'anaviy yangi yil bayrami. Quyosh hisobida yilning birinchi kuni bo'lib, bahorgi tun va kunning tengligiga, ya'ni 21-22 martga to'g'ri keladi. Tarixiy manbalarga qaraganda, Navro'zni bayram qilib o'tkazish Ahmoniylar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)dan boshlangan. Keyinchalik, Navro'zda islom dinining ayrim marosimlarini ham o'tkazish odat tusiga kiritilgan. Qadimda Navro'z bayrami 6 kun davom etgan, dalalarga ko'chatlar ekilgan, ko'chalar tozalanib, hasharlar uyushtirilgan, xullas, hammayoq pokiza etilgan. Navro'zga atab yoshlar yangi kiyimlar kiyganlar. Bayram kunlari har xil shirinliklar, sumalak, turli ko'katlardan somsa, chuchvara kabi taomlar pishirilgan.

Navro'z kunlarida turli ommaviy o'yinlar, poyga musobaqalari, bog'larda sayllar, maydonlar, konsert zallari va teatrlarda san'atkorlar, shoirlar, yozuvchilarning chiqishlari bo'ladi, ota-onalardan, qarindosh-urug'lardan xabar olinadi, yoru birodarlarnikiga mehmonga boriladi. Navro'z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.

O'zbekistonda 1989-yildan Navro'zni keng nishonlashga e'tibor berildi. 1990-yildan boshlab, O'zbekiston hukumatining qaroriga binoan, 21-mart - Navro'z milliy xalq bayrami sifatida belgilanib, dam olish kuni deb e'lon qilindi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing, rus tarjima qiling;
- b) O'zbekiston Milliy bog'i bayramda qanday bo'lishini ta'riflab bering.
- c) tasvir asosida xalq sayli mavzusida ixcham bayon yozing.
- d) Navro'z bayrami dasturini yozing.

GRAMMATIKA. O'zbek tilida so'z yasalishi.

O'zbek tili lug'at tarkibidagi (shuningdek nutqimizda qo'llanadigan) so'zlar dastlab tub va yasama so'zlarga bo'linadi. Masalan: paxta-tub so'z, paxtakor esa yasama so'z; bug'doy, rang so'zlari alohida-alohida olinganda tub so'zlar, ammo bug'doy rang (rangning bir turi)-yasama so'z; tog'-tub so'z, ammo tog'ma-tog' yasama so'z; besh, o'n tub so'zlar, o'n besh yasama so'z; qo'l, so'zlari alohida-alohida tub so'zlar sanalsa, qo'l qo'ydi yaxlit holda yasama so'z hisoblanadi. So'z yasovchi affiksi bo'lmagan so'zlar tub so'z deyiladi. Ma'lum bir so'z negizida ma'no jihatidan (ba'zan ham ma'no, ham grammatik jihatdan) undan farqlaydigan yangi so'z (yangi leksik birlik) hosil qilish so'z yasash deyiladi, qiyoslang: ish- ishchan, jon-jonlandi, oq-oqla, g'alla-g'allazor. Hozirgi o'zbek tilida so'z yasashning asosan ikki usuli ajratiladi: 1) affiksasiya (yoki morfologik) usuli; 2) kompozisiya (yoki sintaktik) usuli; O'zakka so'z yasovchi qo'shimcha qo'shish orqali yangi leksik birlik hosil qilish affiksasiya usuli bilan so'z yasashdir. Masalan: mevali daraxt, serhosil yer kabi birikmalardagi mevali, serhosil yasama so'zlar bo'lib, ular meva o'zagiga-li, hosil o'zagiga ser-affikslarini qo'shish orqali yasalgan so'zlardir. Ikki va undan ortiq so'z formalarining (ko'pincha mustaqil so'zlarning qo'shilib (yoki tizilib) bir so'zga aylanishi kompozisiya usuli bilan so'z yasashdir. Masalan: belbog', oshqazon, mehmondo'st, so'z boshi, bir yuz o'n, ahd qilmoq, bir oz va boshqalar. Juftlik modeli (qolipi) da qo'llangan ayrim so'zlar ham yasama so'z sanaladi, masalan: yildan-yilga, zo'r-bazo'r, uyma-uy kabi. O'zbek tilida so'zlar tuzilish jihatdan ham turlarga ajratiladi, chunonchi: sodda so'z, qo'shma so'z, juft so'z (takroriy so'z), murakkab so'z. Sodda so'z bitta o'zak morfemasi bo'lgan so'zdir. Masalan: bola, bolalik, bolalar, bolalarimiz kabi. Kunboqar, gultojxo'roz, Oqqo'rg'on, sohibjamol kabi so'zlar qo'shma so'z deyiladi. Bu kabi so'zlar ikki va undan ortiq so'z yoki so'z formalaridan tashkil topib, bir urg'uga birlashadi va bir tushunchani ifodalaydi. Tarkibi alohida-alohida yoziladigan leksik va grammatik ma'nolari ayrim holda ham, bir butunlik hosil qilgan holda ham izohlanishi mumkin bo'lgan so'zlar murakkab so'z deyiladi. Masalan: to'q sariq, och jigar rang, yigirma besh ming, borib keldi, sotib yubordi kabi. Nutqimizda qo'llanadigan opa-singil, non-pon, tog'-

tosh, onda-sonda, tez-tez, xirmon-xirmon, chala-chulpa, o'n-o'n besh, suv-puv kabi so'zlar juft so'z deb yuritiladi.

3-topshiriq. Quyidagi hadislarini o'qing va tahlil qiling.

1. Ishni puxta va chiroyli bajaruvchi odamni Tangri do'st tutadi. 2. Uch kundan ortiq arazlashib yurish islomda yo'q. 3. O'lib ketganlarni yomonlab haqorat qilmanglar, chunki ular qilmishlariga yarasha mukofot yoki jazo oladigan joyga ketganlar. 4. Uylaringizdagi yonib turgan o'tni o'chirmasdan uyquga ketmanglar! 5. O'q otish mashqida jonli narsani nishon qilib qo'ymanglar! 6. Kimki birovga yomonlik qilsa, shu dunyoning o'zidayoq jazosini ko'radi. 7. Rahm qilmaganga rahm qilinmaydi, kechirmaganni kechirilmaydi va birovning uzrini qabul qilmaganning tavbasi ham qabul qilinmaydi. 8. Biror kasbu hunar orqasidan rizqu nasibaga ega bo'lib yashayotgan odam, shu kasbni beuzr o'zgartirmasin! 9. Kimki ota-onasining roziligini olgan bo'lsa, unga qanday yaxshi! Tangri uning umrini uzaytiradi. 10. Kimki birovning yozayotgan yoki kelgan xatini beruxsat o'qishga intilsa, go'yoki u do'zaxga intilgan bo'ladi.

4-topshiriq. "Navro'z" so'ziga sinkveyn tuzing.

"Sinkveyn" (5 qator) texnikasi

Maqsad – kategoriyaga tavsif berish

- 1-qator – tushuncha - ot
- 2-qator –2 so'zdan iborat sifat
- 3-qator –3 so'zdan iborat fe'l
- 4-qator –4 so'zdan iborat munosabat
- 5-qator –1 so'zdan iborat sinonim

5-topshiriq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Hashar – sharq xalqlari orasida keng tarqalgan udumlarimizdan biri bo'lib, qadimdan o'zbek xalqi hayotida muhim o'rin tutib kelgan. Hashar - bu ko'pchilikning bir yoqadan bosh chiqarib, bir maqsadda birgalashib harakat qilishidir.

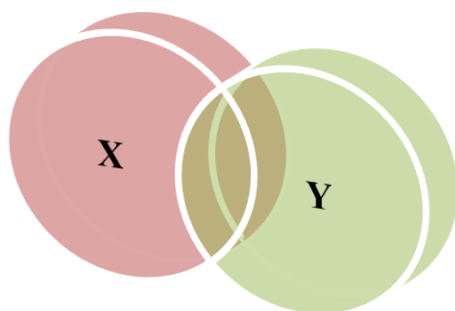
Qadim zamonlarda ota-bobolar qishloqlarda xo'jalik ishlarini ko'p hollarda hashar yo'li bilan bitirib olishgan. Yozloqlarda ko'milgan toklarni ochish, kesish, tarash, bog'bellash, xashak-somon to'plash, bog'hosilini yig'ib-terib olish, katta

ariq, kanallar boshlab kelish, shox ariqni qish arafasida kovlab tozalash kabi og‘ir ishlarning hammasi hashar yo‘li bilan bajarilgan.

6-topshiriq. Quyidagi hadislarni tahlil qiling va eslab qoling.

1. Nonni e‘zozlang. 2. Avvalo onangga, yana onangga va yana onangga, so‘ng otangga yaxshilik qil. 3. Barcha balo tildandir. 4. Bir-birlaringiz bilan salomlashib yuringlar. 5. Shunda o‘rtalaringda mehru muhabbat uyg‘onur. 6. Ayollarga erkaklar o‘z tug‘ishgan opa-singillari kabi munosabatda bo‘lishlari kerak. 7. Uyiga mehmon qo‘nmaydiganlar yomon odamlardir. 8. Chaqirilgan joygagina boring. 9. Garchi Xitoyda bo‘lsa ham ilmga intilinglar, chunki ilm olishga harakat qilish har bir mo‘minga farzdir. 10. Aroqdan saqlaninglar, chunki u barcha yomonliklarning kalitidir. 11. Pora beruvchi ham, uni oluvchi ham do‘zaxga mahkumdur.

7-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib o‘zbek xalqi va boshqa xalqlarning urf-odatlarini taqqoslang va tahlil qiling.

Ma‘rifiy matn

Oltin olma, duo ol!

Volidai muhtarama onajonim rahmatlik doimo bitta gapni takrorlar edilar: “Bolajonim, odamlarga faqat foydang tegsin, hech kimga zararing tegmasin. Insonlarga qo‘lingdan kelgancha yaxshilik qil, yomonlik qilmagin. Duo olishga harakat qil. Duo tufayli umring uzun, rizqing mo‘l, baxtli va omadli bo‘lasan, qarg‘ish eshitadigan odam ikki dunyoda o‘nglanmaydi”.

Hayotimda duo bilan murodiga yetganlar va qarg‘ish bilan baloga giriftor bo‘lganlarga ko‘p guvoh bo‘lganman.

...Bolaligimizda Salim degan o‘ta sho‘x, yerga ursa osmonga sakraydigan, quloqsiz bir bezori bola bor edi. Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otardi. Kunlarning birida beva qo‘shnimiz Hadicha xolaning bog‘lariga kirib, yangi o‘tqazilgan, yosh nihollarni egib, sindirib payhonlab yurganida, xola ko‘rib qolib, “Ha, bola bo‘lmay baloga giriftor bo‘l-e, yosh nihollarni sindirgan qo‘ling sinmasa asti rozi emasman”, deb cho‘kkalab ikki mushtlarini tizzalariga urib qarg‘aganlari

esimdan chiqmaydi. Nima bo‘ldi-yu, oradan ko‘p o‘tmay Salim daraxtga ilinib qolgan varragini olaman deb, yiqilib tushdi. Ancha vaqt qo‘lini bo‘yniga osib yurdi.

... Tengqurimiz Zokirjon biz bilan birga ikki anhor o‘rtasida qo‘y va echkilarini boqardi. Uzoqlashib ketgan mollarni galma-galdan qaytarib kelardik. Hamma qo‘lidagi xivich bilan borib qaytarib kelsa, u qo‘y-echkilarni oyog‘i bilan tepib haydab kelardi.

O‘tkinchilar: “Hoy bola, mollarni tepib bo‘lmaydi” deyishsa, ham parvo qilmasdi. O‘rtoqlarini ham orqasidan kelib, hazillashib tepib qochib qolardi. Oxiri Zokirjon o‘rtog‘imiz motosikldan yiqilib, oyog‘i cho‘loq bo‘lib qoldi.

... O‘zi bizdan yoshroq bo‘lsa ham, aqlli, idrokli, ziyrak Abduvahob ba’zi so‘zlari bilan hammamizni og‘ziga qaratib qo‘yardi. Kattalar bilmagan hikmatli so‘zlarni gapirib bizni qoyil qoldirardi. Mahallamizdagilar uni shirinsuxanligi uchun hurmat qilishardi. Serharakat, chaqqon va zukko bola edi. Uning ko‘p vaqti Hadicha xolanikida, uy yumushlariga qarashish bilan o‘tardi. Chunki xolaning o‘g‘illari urushga ketib qaytib kelishmagan, qizlari turmushga chiqib ketgan edi. Mevalarni terib, yerlarini chopib, suv olib kelib, o‘tinlarini yorib, hatto hovlilarini ham supurardi. Ba’zilar uni “Hadicha xolaning malayi” deb masxara qilishardi.

Abduvahob yaxshi o‘qigani, mehnatsevarligi, eng asosiysi duoni ko‘p olgani tufayli tez kunda yuqori pog‘onalarga ko‘tarila boshladi. Transport institutini muvaffaqiyatli bitirib, sut kombinatiga bosh muhandis, keyin atir-upa ishlab chiqaradigan fabrikaga direktor bo‘ldi. Shu davrda ham muhtojlarga yordamini ayamadi, ularning qayg‘ulari-yu xursandchiligiga sherik bo‘ldi.

Hozir nafaqalik gashtini surib, mahallaning obodonlashtirish ishlarida bosh-qosh.

Ha azizlar, duoda gap ko‘p ekan!

8-topshiriq. Matnni o‘qing. Matn mazmunini o‘zbek tilida qisqartirib yozing.

Национальная экономика

Место и роль каждой страны в мировом хозяйстве определяется размером экономического потенциала и уровнем развития ее экономики. Экономический потенциал страны – это ее экономическая мощь, выражающаяся в объеме и качестве производимых товаров и услуг, и в накопленных материальных и иных ценностях. Характеризует экономический потенциал страны целый ряд показателей, ведущими из которых являются валовый национальный продукт и национальное богатство.

Валовый национальный продукт экономики страны – это размер всех произведенных в ней товаров и услуг в денежном выражении. Национальный доход – это вновь созданная за год стоимость, характеризующая, что прибавило производство данного года к благосостоянию страны. Национальный доход

подразделяется на два фонда: потребления и накопления. Фонд потребления – часть национального дохода, обеспечивающая удовлетворение материальных и культурных потребностей общества в целом (образование, оборону и т.п.). Фонд накопления – часть национального дохода страны, обеспечивающая развитие производства.

Национальное богатство страны – совокупность созданных трудом общества и накопленных на ее территории материальных ценностей. В национальном богатстве воплощаются накопленные всеми предшествующими поколениями материальные блага и результаты текущего производства. Чем выше уровень экономического развития страны, тем активнее и многообразнее формы ее внешнеэкономических связей. Следовательно, участие страны в международных экономических отношениях отчасти также может характеризовать уровень ее экономического развития.

4-topshiriq. “Milliy urf-odatlar” mavzusida insho yozing.

5-topshiriq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling va sarlavha toping.

Национальный узбекский танец необычайно выразителен. Он олицетворяет собой всю красоту узбекской нации. Главные отличия узбекского танца от других танцев народов Востока – это, во-первых, акцент на сложные и выразительные движение рук, а во-вторых – богатая мимика. Различают два вида узбекского танца - традиционный классический танец и народный (фольклорный) танец.

Классический традиционный узбекский танец – это искусство, которое культивируется в особых танцевальных школах, а затем демонстрируется на большой сцене. Можно выделить три школы узбекского танца: ферганскую, бухарскую и хорезмскую. Танцы ферганской группы отличают мягкость, плавность и выразительность движений, лёгкий скользящий шаг, оригинальные движения на месте и по кругу. Бухарский танец также отличает резкость движений, откинутае плечи и очень красивый золотошвейный костюм. Оригинальные и самобытные движения отличают хорезмский стиль.

В народном узбекском танце представлены практически все регионы, здесь царит необыкновенное разнообразие. Эти танцы оживают на всех семейных, деревенских, городских праздниках. Эти танцы передаются от поколения к поколению, в них сохраняются старинные танцевальные традиции.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Milliy qadriyat deganda nimani tushunasiz?
2. O‘zbek milliy urf-odatlarini deganda nimani tushunasiz?
3. Qanday o‘zbek milliy urf-odatlarini bilasiz?
4. Oilangizda, mahallangizda Navro‘zni qanday nishonlaysiz?
5. Navro‘z necha ming yillik tarixga ega?
6. Milliy qadriyatlarimizga qachondan e’tibor berila boshlandi?
7. Sumalak qanday tayyorlanishini bilasizmi?
8. Mehmondo‘stlik nima?
9. Mehmondo‘stlik qanday axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi?
10. Yusuf Xos Xojib o‘zining qaysi asarida mehmondo‘stlik fazilatiga alohida to‘xtalgan?

4-MAVZU. TARIX VA ZAMONAMIZ

O'zlikni anglash - tarixdan boshlanadi. Inson uchun tarixidan judo bo'lish - hayotdan judo bo'lish demakdir.

Islom Karimov

Tarixiy xotira

Tarixiy xotira - g'urur va iftixor hissining zaminlaridan biri.

Millat va elatlar asta-sekin, tarixan tashkil topadilar. Bu jarayon, vaziyatga qarab, bir necha o'n yildan boshlab bir necha asrgacha cho'zilishi mumkin. Ana shunday uzoq davr ularga o'zlarini anglash, tilini, madaniyatini, ma'naviyat, ma'rifat, an'analar, urf-odatlar va rasm-rusumlarni butun bir o'zaro bog'langan tizim holiga keltirish uchun kerak. Demak, xalqning shakllanishi, ayni vaqtda xalq tomonidan o'z o'tmishini, tarixini, ajdodlarining mehnati, qahramonligi, ma'naviyat va madaniyatining barcha yo'nalishlari, tarmoqlari, xilma-xilligini hamda o'ziga xosligini o'rganish, ularga ishlov berib, shu jarayonda takomillanishdir. Tarixiy xotira xalqning o'z o'tmishini bilishi, bu o'tmishni tahlil qilish, undagi bo'lib o'tgan voqealar va hodisalarning asl mohiyati va tarixdagi o'rnini asoslab berishni talab qiladi.

Xalqning tarixiy xotirasi qanchalik boy, mazmunli va uzviy bog'langan bo'lsa, bu xalq shunchalik uyushgan, tadbirkor, harakatchan, hamjihat bo'ladi. O'z ajdodlari va avlodlarining sha'niga yarashadigan xizmatlarni, ishlarni bajarishga intiladi. Hozirgi zamon va bozor munosabatlari - xalqlarning o'zaro ijobiy va ijodiy musobaqasi davridir. Bu musobaqada oldingi o'rinda bo'lish uchun yirik xalq bo'lish shart emas. Yirik bo'lmagan gollandlar, shvedlar, finlar, singapurliklar, janubiy koreyaliklar yirik millatlar va yirik davlatlarni hamma sohada ham lol qoldirmoqdalar. Tarixi boy o'zbek xalqi ham ana shunday ko'rsatkichlarga erishish yo'lidan izchil bormoqda.

Demak, tarixiy xotiramiz hozirgi vaziyatda katta amaliy ahamiyatga egadir. U davlatimizning, xalqimizning manfaatlariga xizmat qilishi lozim.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;
- d) tuzgan savollaringiz asosida matnni so'zlab bering.

GRAMMATIKA. Tilning leksik qatlamlari.

Hozirgi o‘zbek tilining lug‘at tarkibi (so‘z boyligi) o‘zbek tilining butun tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan hodisadir. Undagi so‘zlarning paydo bo‘lish davri va kelib chiqish manbai ham har xildir. Umuman, har qanday til o‘z lug‘at tarkibi va grammatik qurilishiga ega bo‘ladi. Lekin xalqlar o‘rtasidagi uzoq tarixiy davrlar mobaynida davom etadigan iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalar bu xalqlarning tillariga ham shubhasiz, o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Natijada bir tilga xos fonetik, leksik va boshqa elementlar ikkinchi bir tilga o‘tib o‘zlashib ketadi. Bunday o‘zaro ta‘sir etish ayniqsa leksikada bo‘ladi.

O‘zbek xalqi ham o‘z tarixining turli davrlarida boshqa xalqlar bilan iqtisodiy, madaniy, siyosiy aloqada bo‘lgan va bu xalqlarning tili o‘zbek tiliga ma‘lum darajada o‘z ta‘sirini qoldirgan. Xususan, boshqa tillardan o‘zbek tiliga ko‘plab so‘zlar o‘zlashganini shu ta‘sir bilan izohlash mumkin. Natijada o‘zbek tili lug‘at tarkibida shu tilning o‘ziga xos leksik qatlam bilan birga o‘zlashgan qatlam ham yuzaga kelgan.

O‘z qatlamga o‘zbek tilining o‘ziniki bo‘lgan, shuningdek, turkiy tillar uchun umumiy bo‘lgan so‘zlar kiradi. O‘zbek tili lug‘at tarkibida turkiy tillar uchun umumiy bo‘lgan so‘zlar anchagina qismni tashkil etadi. Bunday so‘zlar barcha so‘z turkumida bor. Masalan: *tosh, tog‘, yer, bosh, suv, til, kishi, bola, men, sen, biz, siz, bu, shu, qora, qizil, sariq, yaxshi, yomon, erta, indin, ilgari* va boshqalar.

O‘zbek tilining bevosita o‘ziniki bo‘lgan asosiy leksik qismini shu tilning taraqqiyoti jarayonida uning ichki imkoniyatlari, o‘ziga xos qonun-qoidalari asosida hosil etilgan yasama so‘zlar tashkil etadi. Bunda uch holat kuzatiladi:

1) asli o‘zbekcha so‘zlardan shu tilga oid affikslar yordamida yasalgan so‘zlar: *qatnashchi, terimchi, qotishma, qo‘llanma, turg‘un, bolalarcha* kabi;

2) o‘zlashma so‘zlardan o‘zbek tili vositalari yordamida hosil qilingan so‘zlar; a) tojikcha so‘zlardan yasalgan so‘zlar: *jangchi, mardlik, sabzavotchilk, do‘stlik, pulsiz, xastalanmoq*; b) arabcha so‘zlardan yasalgan so‘zlar: *rahbarlik, qimmatli, ovqatlanmoq*; v) ruscha-baynalmilal so‘zlardan yasalgan so‘zlar: *sportchi, betonlamoq*;

3) boshqa tillardan o‘tgan yasovchi vositalar yordamida o‘z va o‘zlashma so‘zlardan hosil qilingan so‘zlar: *tilshunos, mehnatkash, kitobxon, vagonsoz, ilmiy*.

O‘zlashgan qatlam.

Forscha-tojikcha so‘zlar. Fors-tojik tilidan so‘zlar tovush o‘zgarishlarisiz olingan. So‘z o‘rtasi va oxirida qo‘sh undoshlar keladi, tarkibida *no-, ba-, be-, ham-* kabi old qo‘shimchalari bo‘ladi. Masalan: *andisha, barg, bahor, daraxt, farzand, daromad, buromad, ozoda, noma‘lum, bedarvoza, hamkasb*.

Arabcha soʻzlar. Arab tilidan oʻzlashgan soʻzlarning koʻpchiligi fan va dinga oid boʻlib, asosiy qismi fors tili orqali kirgan. Masalan: *adabiyot, kitob, oila, davlat, mehnat, muqaddas, sanʼat, aʼlo, mutolaa, doim, inshoot* kabi.

Ruscha-baynalmilal soʻzlar. Rus tili va u orqali gʻarb tillaridan oʻzlashgan soʻzlar fan-texnika, siyosiy-iqtisodiy sohalarga oid. Bu soʻzlar ikki usulda: aynan va kalkalab olish bilan oʻzlashgan. Bunday soʻzlar oʻrtasida undoshlar yonma-yon keladi, soʻz oxirida qoʻsh undoshlar, qorishiq tovushlar, old qoʻshimchalar ishlatiladi. Masalan: *benzin, vokzal, stol, deputat, dialect, diagramma, budjet, sentabr, metal, interaktiv* kabi.

“Temur tuzuklari”

“Temur tuzuklari” XIV-XV asrlar voqealari va hayotini yorituvchi qimmatli manba, Amir Temurning harbiy va siyosiy faoliyatidan maʼlumot beruvchi asar. Qachon va kim tomonidan yozilganligi asarda koʻrsatilgan emas.

“Temur tuzuklari”dagi barcha voqealar Amir Temur nomidan hikoya qilinadi. Asli eski oʻzbek tilida yozilgan, fors, fransuz, ingliz, urdu, rus va hozirgi oʻzbek tiliga oʻgirilgan. Bu asar ikki qismdan iborat boʻlib, birinchi qismda Amir Temurning Movarounnahrda saltanatni qoʻlga kiritish uchun olib borgan urushlari va bu borada oʻz yaqinlari bilan oʻtkazgan kengashlari, amirlar bilan olib borgan muzokaralari haqidagi tafsilotlar diqqatni jalb qiladi.

Buyuk sohibqironning kuchli markazlashgan davlat tuzish va qoʻshni mamlakatlarning oʻz tasarrufiga oʻtkazish borasidagi faoliyati haqida mufassal soʻz yuritiladi. Xususan, Movarounnahr gagina emas, balki qadimiy Rusiyaga ham xavf solib turgan Oltin Oʻrda xoni Toʻxtamishxonga Amir Temurning jiddiy zarba berishi Rusiyaning moʻgʻul istilosidan qutulishini yengillashtirgani diqqatga sazovordir.

“Temur tuzuklari”ning ikkinchi qismida Amir Temurning davlatni boshqarish, mamlakatni idora qilish uslubi haqidagi tuzuklari, yaʼni yoʻl-yoʻriqlari, qonun-qoidalari, pand-nasihatlarini oʻrin olgan. Jumladan, saltanatni boshqarishda Amir Temur islom dini va shariat talablariga, adolat, insof va haqiqatga tayanadi, turli tabaqa va toifaga mansub kishilarni teng koʻrib, qilgan xizmatiga qarab, ularni hurmat qiladi, mamlakatni boshqarishda, eng avvalo, olimu fuzalo, sayyidlar, shayxlar va oriflarga tayanadi.

“Temur tuzuklari”da doʻstlik, vafodorlik, iymon va eʼtiqod, kasb-hunar va boshqa insoniy fazilatlarga rioya qilish toʻgʻrisida fikr yuritiladi, fuqarolarning shariat qonun-qoidalariga boʻysunish lozimligi aytib oʻtiladi, qozilarning qonunlarga toʻla amal qilish, tartibbuzarlarni ayamay jazolash, sipohlar va askarlarni saqlash va ularga oziq-ovqat, maosh toʻlash qoidasi, vazirlar va ularning vazifalari,

amirlar, sipohlar va boshqalarni taqdirlash tartiblari, ularning bir-birlariga muomalasi va turli boshqa masalalar bo'yicha mufassal ma'lumot beriladi.

“Temur tuzuklari”dagi ko‘plab fikrlar hozir ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q va mustaqil O‘zbekistonni mustahkamlashda undagi fikr, xulosa, pand-nasihatlardan foydalanilmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

2-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing va so‘zlab bering;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) matndagi termin va iboralarning ma’nosini izohlang.

3-topshiriq. Matnni o‘qing.

Amir Temurning iqtisodiy siyosati

Sharq iqtisodiy tafakkurining rivojlanishida Amir Temurning iqtisodiy g‘oyalari, u ishlab chiqqan va amalda yuritgan iqtisodiy siyosati mislsiz ahamiyatga ega. Temur iqtisodiy g‘oyalarining o‘ziga xos ulug‘vorligi shundaki, ular xayoliy emas, balki aniq hayotdan kelib chiqqan va unda o‘z ifodasini topgan.

Temurning iqtisodiy g‘oyalari “Temur tuzuklari” asarida bayon etilgan. Unung iqtisodiy g‘oyalari va siyosati zamirida inson, uning manfaati, farovon va tinch hayot kechirish tashvishlari yotadi. U odamlarga kasb-hunar berish, ish bilan ta’minlash, tadbirkorlik faoliyati va tijorat ishlari bilan mashg‘ul bo‘lish uchun yetarli sarmoya berish, yetarli uy-joylar qurib berish haqida qayg‘uradi.

Sohibqironning iqtisodiy qarashlari va yuritgan yangicha iqtisodiy siyosati tarbiyani yo‘lga qo‘yish ishlarida biz uchun muhim dasturulamal, tarixiy yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi.

4-topshiriq. Matnni o‘qing.

Valuta

Valuta (ital. Valuta, lat. Valere - qadrlamoq, qiymat) - mamlakatning pul birligi va uning turi (oltin, kumush, qogoz); pulga tenglashtirilgan to‘lov vositalari; pul hisob - kitoblarini taqozo etadigan xalqaro iqtisodiy ayirboshlash va boshqa aloqalarda qatnashadi. Valuta sifatida milliy pul birligi (masalan: AQShda dollar, Germaniyada marka) valuta kursida ifodalanadigan xalqaro bahoga ega. Amaliyotda valuta milliy banknotlar, shuningdek, to‘lov vositalari va hisob- kitobning kredit hujjatlari shaklida qo‘llanadi. Bundan tashqari xalqaro shartnomalar asosida tashkil topgan hisoblarga yozib qo‘yish ham valutaga kiritiladi. Metall pul muomalasi sharoitida valuta oltin yoki kumushga maydalanadigan milliy pul kreditlari shaklida

namoyon bo'lgan edi. Valutani qimmatbaho metallarga maydalash to'xtatilgandan keyin xalqaro hisob - kitoblarda foydalanadigan barcha milliy valutar qog'oz bo'lib qoldi. Xalqaro to'lov muomalasi erkin almashtiriladigan yoki Xalqaro valuta fondi belgilagan kurs bo'yicha erkin almashtiriladigan valuta bilan amalga oshiriladi. Cheksiz konvertlashtirilgan valuta boshqa valutilarga hech qanday chegarasiz almashtiriladi. Ushbu valuta yana "qat'iy valuta" deb ham yuritiladi, chunki u boshqa pullarga qaraganda yetarli stabil kursga ega.

"Yarim konvertlashtirilgan valuta" deganda mamlakatning milliy valutasiga faqatgina bir nechta chet el valutasiga almashtirilishi tushuniladi.

Konvertlashtirilmagan valuta deb faqatgina bitta mamlakatning ichida ishlatiladigan va chet el valutasiga almashtirilmaydigan valutaga aytiladi.

Jahon iqtisodiyoti mamlakatlar orasida tartibga solingan valutar aloqa tizimlarisiz ish yuritilmaydi. Ular tashqi iqtisodiyot aloqalarining pul formasi bo'lib hisoblanadi, chunki valuta bu tashqi savdogarchilik va kredit – moliya operatsiyalarining tayanchi deb hisoblanadi.

5-topshiriq. Gaplarni o'qing. Rus tiliga tarjima qiling. So'zlarning bog'lanishiga e'tibor bering.

1. Salima ukasini bolalar bog'chasiga olib ketdi. 2. Men kitobni bir kechada o'qib chiqdim. 3. O'zbekistonda chiroyli joylar ko'p. 4. Shahrimizga har kuni minglab sayyohlar kelishadi. 5. Tongda boshlangan qor kechga borib ham tinmadi.

6-topshiriq. Matni o'qing, rus tiliga tarjima qiling. Tobe bog'langan gaplarni ko'chiring.

Hissadorlik jamiyati

Hissadorlik jamiyati - bir guruh shaxslar (aksionerlar) aksiya va obligatsiyalarni xarid qilishdan tushgan mablag'lar hisobidan tashkil topgan korxonalar.

Aksiyalar o'z egalariga daromad (dividend) keltirib, ularga aksionerlar yig'ilishida ovoz berish huquqini beradi. Obligatsiyalar esa qat'iy foiz orqali faqat daromad olib keladi.

Hissadorlik jamiyati kengash majlisida saylangan jamoa orqali boshqariladi. Asosan, hissadorlik jamiyatining boshqaruvi aksiyalarning eng yirik qismiga ega bo'lganlar qo'lida bo'ladi. Umumiy majlisga jami aksionerlar yig'ilmasligi sababli, ovoz yig'ish uchun 5-20 foiz aksiya bo'lishi yetarli.

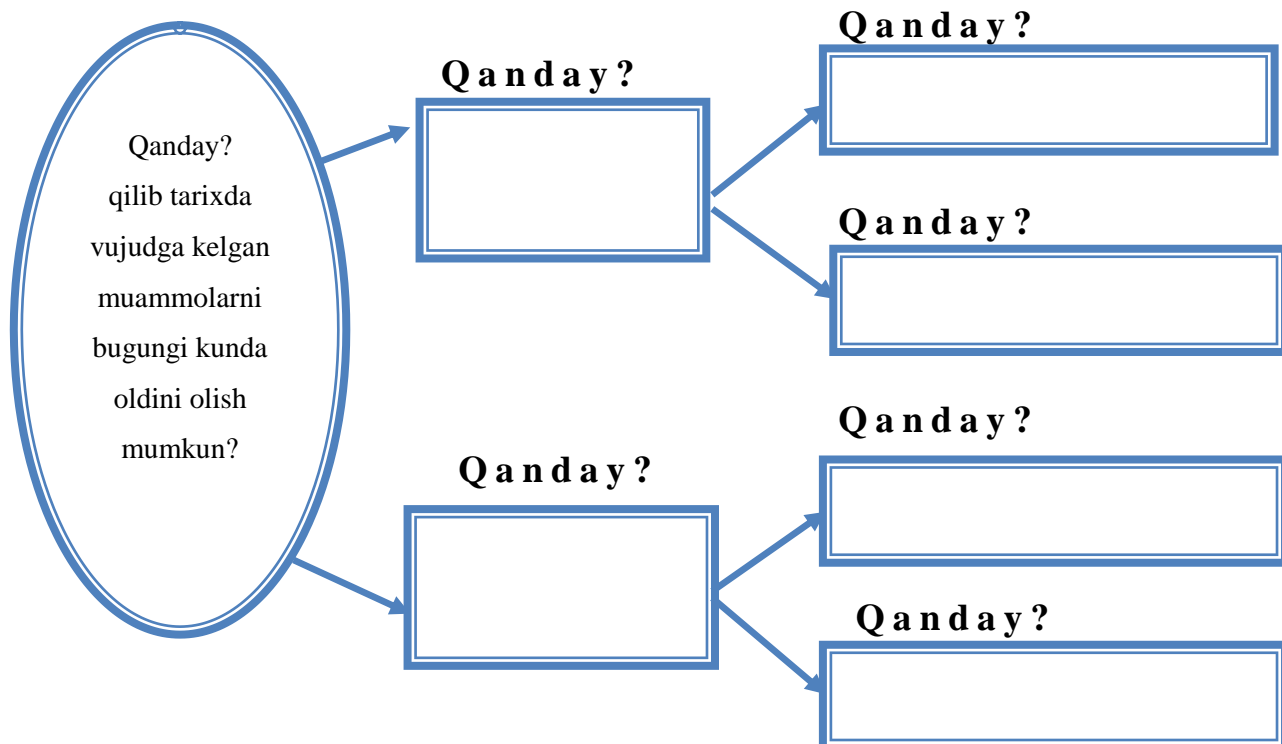
Aksionerlik jamiyatining boshqarish huquqi bilan ta'minlanishi "Nazorat paketi" deyiladi.

Aksiyalar bir necha xil bo'ladi: oddiy, xususiy, imtiyozli. Aksiyalarni sotish, sovg'a qilish va meros qoldirish mumkin.

7-topshiriq. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q” mavzusida insho yozing.

8-topshiriq. Biror tarixiy hikoyani ifodali o‘qing, tarixiy so‘zlarning ma’nosini izohlang. Ko‘rgan tarixiy joyingiz, muzeyingiz haqida gapirib bering. Hozirgi kunda tarixiy obidalarga qanday e’tibor berilyapti? Shu haqda maqola yozing.

9 - topshiriq. “Qanday?” sxemasini to‘ldiring.

Mustaqil ta’lim

5-MAVZU. ULUG' AJDODLARIMIZ

Biz jahon madaniyati xazinasini boyitgan ulug'allomalar merosxo'rimiz. Ulkan madaniy, ma'naviy merosga egamiz. Qonimizda ana shunday buyuklar qoni oqar ekan, biz farovon va go'zal turmush yaratish uchun beqiyos imkonimiz bor, desak bo'ladi.

Islom Karimov

Abu Rayhon Beruniy (973-1048)

Jahon, xususan, Sharq madaniyati va fanining yorqin siymolaridan biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy 973-yilda Xorazmda tug'ildi.

Beruniy Xorazmshoh Ma'mun rahbarligida Urganchda vujudga kelgan o'z davrining yirik ilmiy markazlaridan biri - Ma'mun akademiyasida faoliyat ko'rsatdi. Keyinchalik esa har xil sabablarga ko'ra G'azna shahriga ketishga majbur bo'ldi, ona yurtidan yiroqda ham yirik fan va jamoat arbobi sifatida katta obro'qozondi.

Abu Rayhon Beruniyning o'rta asrlar fanlariga, xususan, astronomiya, fizika, matematika, geodeziya, geografiya, geologiya, falsafa, xronologiya, fanlar tarixi va boshqa fanlarga qo'shgan ulkan hissasi uni butun dunyoga tanitdi. U ilmiy tabiatshunoslikka asos solgan allomalardan biri bo'lib, turli sohalarda o'z davri uchun taajjubga soluvchi fikrlar, xulosalar va ilmiy farazlarni olg'a surgan ediki, ular bir necha asrlardan so'ng Yevropa ilmida o'z isbotini topdi. Aniq ilmiy yondashuv asosida mashhur yunon mutafakkiri Aristotel qarashlarini rivojlantirdi, zaif tomonlariga esa tanqidiy nuqtai nazardan yondashishga harakat qildi.

Beruniy komil insonparvar shaxs sifatida xalqlar do'st, inoq va birdamlikda yashashi uchun kurashdi, insoniyatga, u yaratgan fan va madaniyatga qirg'in keltiruvchi urushlarni qoraladi. Allomaning Hindiston va boshqa mamlakatlarda amalga oshirgan keng ilmiy-tadqiqot ishlari xalqlar o'rtasidagi do'stlik, o'zaro hamkorlik, madaniy, ilmiy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan edi.

Beruniy ulkan meros, o'z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq asarlar, bir necha tillardan qilingan tarjimalar, turli yozishmalar qoldirdi. Ular orasida jahon fanida eng ishonchli va muhim manbalar sirasiga kiritilgan "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", "Geodeziya", "Hindiston", "Mas'ud qonuni", "Mineralogiya" ("Saydana") kabi asarlari alohida o'rin tutadi. O'rta asrlardan boshlab uning asarlari lotin, fransuz, ingliz, nemis, fors, turk tillariga o'girildi.

O'zbekiston olimlari Beruniy merosini o'rganishga katta hissa qo'shmoqdalar. Asosiy asarlarini qamragan ko'p jildlik saylanma nashrlar o'zbek va rus tillarida O'zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etildi. Hozirgi kunda ulug'alloma merosiga jahon miqyosida qiziqish tobora ortib bormoqda. O'zbekistonda fan va

texnika sohasidagi eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Davlat mukofoti Beruniy nomi bilan ataladi. 1973-yilda Yunesko tashabbusi bilan Beruniy tavalludining 1000 yilligi jahon miqyosida keng nishonlandi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) rus tiliga tarjima qiling;
- c) matndagi atama va terminlarni izohlang;
- d) matn mazmunini kengaytirib gapirib bering.

AL-FARG‘ONIY

Al-Farg‘oniy Ahmad ibn Muhammad (Farg‘ona vodiysida tug‘ilgan, taxminan 861- yili (ba’zi ma’lumotlarda 865-yili) vafot etgan, tavallud sanasi esa aniq emas) Al-Xorazmiy bilan bir vaqtda Bag‘doddagi “Bayt-ul hikma” ilmiy markazida ilmiy ishlar bilan shug‘ullangan. Kitoblari o‘rta asrlarda Yevropa universitetlarida astronomiyadan asosiy darslik va qo‘llanma hisoblanib, muallifning ism-nasabi “al-Farg‘oniy”ni lotinchasiga “Alfraganus” deb ataganlar. Al-Farg‘oniy “Alfraganus” nomi bilan dunyoda mashhur va ma’lumdir.

Al-Farg‘oniyning asosan oltita kitobi jahon bo‘ylab tarqalgan:

1) “Kitob fy usul ilm an-Nujum”. Bu risolaning asl qo‘lyozmalari matni bir xil bo‘lib, besh xil nom ostida saqlanib kelmoqda. Chunonchi, “Almajisti”ga bag‘ishlangan astronomik risola, “Falak sferalari sababiyati”, “Ayama-jisti” (Almagest), “Ilm al-haya” (Astronomiya ilmi). Bu qo‘lyozmalar Angliya, Fransiya, AQSH, Marokash, Misr va Rossiya kutubxonalarida saqlanib kelinmoqda. Asar 1145 yili va 1175 yili lotin tiliga tarjima qilingan, chunki o‘sha davrda lotin tili Yevropa mamlakatlarida mushtarak fan tili hisoblangan, har bir diqqatga sazovor yirik ilmiy asar shu tilda chop etilgan, lotin tili orqali butun fan olamiga tarqalgan va ma’lum bo‘lgan. Asar 1193, 1533, 1590 va 1910 yillarda atoqli olimlar va noshirlar rahbarligida Yevropaning turli mamlakatlarida chop etilgan.

2) “Al-Farg‘oniy jadvallari” (qo‘lyozmasi Hindistonda saqlanmoqda).

3) “Oy Yerning ustida va ostida bo‘lganida vaqtni aniqlash risolasi” (qo‘lyozmasi Qohirada saqlanmoqda).

4) “Usturlub bilan amal qilish haqidagi kitob” (qo‘lyozmasi Hindistonda saqlanmoqda).

5) “Yetti iqlim hisobi” (qo‘lyozmasi Germaniyada saqlanmoqda).

6) “Usturlub yasash haqidaga kitob” (qo‘lyozma nusxalari Fransiya yoki Germaniyada topilishi mumkin, chunki 1919 yilda asarni Eydeman nemis tilida

nashr etgan).

Samoviy jismlar harakatini Nyuton va Laplas massa harakatining dinamikasi shaklida, Kepler esa geometrik yo'sinda bayon etgan bo'lsa, al-Farg'oniy ulardan bir necha asr avvalroq jadvallar qonuniyati shaklida izohlagan. Jadvalning fazilati va imtiyozi - uning jonli mushohadaga ochiq ekanligidir.

Stereografik proeksiyalar nazariyasining kashfiyotchisi ham al-Farg'oniydir. Quyosh, Oy, sayyoralar va yulduzlarning, binobarin, umuman osmonning bo'lajak manzarasini bilish uchun geometrik-kinematik usul astronomiya fanining umumiy usuli sifatida qabul qilib olingan bo'lsa, jahon munajjimlik fanining bunday umummaxrajga kelishida al-Farg'oniy topgan va asoslagan usturlob (Yevropachasiga - astrolyabiya) asbobining ahamiyati katta bo'lgan.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

2-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) o'zbek allomalaridan yana kimlarni bilasiz?
- d) jahon sivilizatsiyasiga o'z hissasini qo'shgan o'zbek olimlari haqida taqdimot tayyorlang.

GRAMMATIKA

Atamalar va ularning vujudga kelishi

Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ma'lum fan, ishlab chiqarish sohasidagina qo'llaniladigan va asosan o'sha soha kishilari tushunadigan maxsus so'zlar terminlar – atamalar sifatida qaraladi.

Atamalarning shakllanishi ham xalqning tarixi qadar qadimiydir. To'nyuquq, Kultegin, Bilga hoqon singari bitiktoshlarda xalqimiz mashg'ul bo'lgan hunarlarga oid atamalarni uchratamiz. Ular xalq tomonidan yaratilgan afsonalarda, qahramonlik qo'shiqlarida ham mavjud bo'lgan. Ularni mujassam qilgan Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit-turk" asari ularning bizgacha yetib kelishida katta tarixiy vazifani bajargan.

Atamalarning dastlab ikki katta guruhga ajratish to'g'ri bo'ladi:

1. Umumiylik xususiyatiga ega bo'lgan atamalar.
2. Hususiylik xususiyatiga ega bo'lgan atamalar.

Umumiy atamalar sirasiga bir terminologik tizimning barcha yo'nalishlari uchun tushunarli bo'lgan atamalar kiradi. Masalan, sportdagi *musobaqa, sovrin, sovrindor, yutuq, g'alaba, birinchilik, chempionat, ko'rik, trener, hakam* atamalarini sportning barcha turlarida bema'lol qo'llash mumkin. Fizikaga oid *issiqlik,*

temperature, jism, elektr, magnit, gaz, harakat, energiya, maydon singari atamalar haqida ham shu gaplarni aytish mumkin.

E'tirof etish kerakki, o'zbek tilida chetdan qabul qilingan ilmiy-texnikaviy atamalarning salmog'I katta. An'anaga ko'ra ularni quyidagi yo'nalishlarda o'rganamiz:

1. Arabcha: *amaliyot, asar, asos, izoh, ilm, in'ikos, ilova, isloh, istiloh, islohot, maqola, misol, masala, maxraj, manfiy, musbat, mavzu, mazmun, mantiq, ma'naviy, ma'rifiy, muqaddima, mushohada, tajriba, taqriz, tahlil, uslub, fan, falsafa* va hokazo.

2. Forscha-tojikcha: *bastakor, duradgor, zabtkor, navosoz, navoxon, shogird, peshqadam, sovrin, sozanda, ustoz, chavandoz, yakkaxon, havaskor, hamshira* kabi.

3. Ruscha-baynalmilal: *abzats, agronomiya, agrotexnika, arxeologiya, gazeta, kodeks, lingvistika, matematika, nekrolog, plenum, realism, romantiam, sessiya, syezd, fizika, fonetika, fonologiya* va hokazolar. Ularning ma'lum qismlari:

1. Lotincha: *abbreviatsiya, abstrakt ot, agglyutinatsiya, adverbializatsiya, adyektivatsiya, aktualizatsiya, aksentologiya, alliteratsiya, areal, artikulyatsiya, assimilyatsiya, affiks, affiksoid, affrikata* kabi.

2. Yunoncha: *allegoriya, allomorph, allofon, alfavit, amorf tillar, analitik tillar, analogiya, anomalija, antiteza, antonym, antroponim, apokopa, arxaizm, aforizm* singari.

3-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

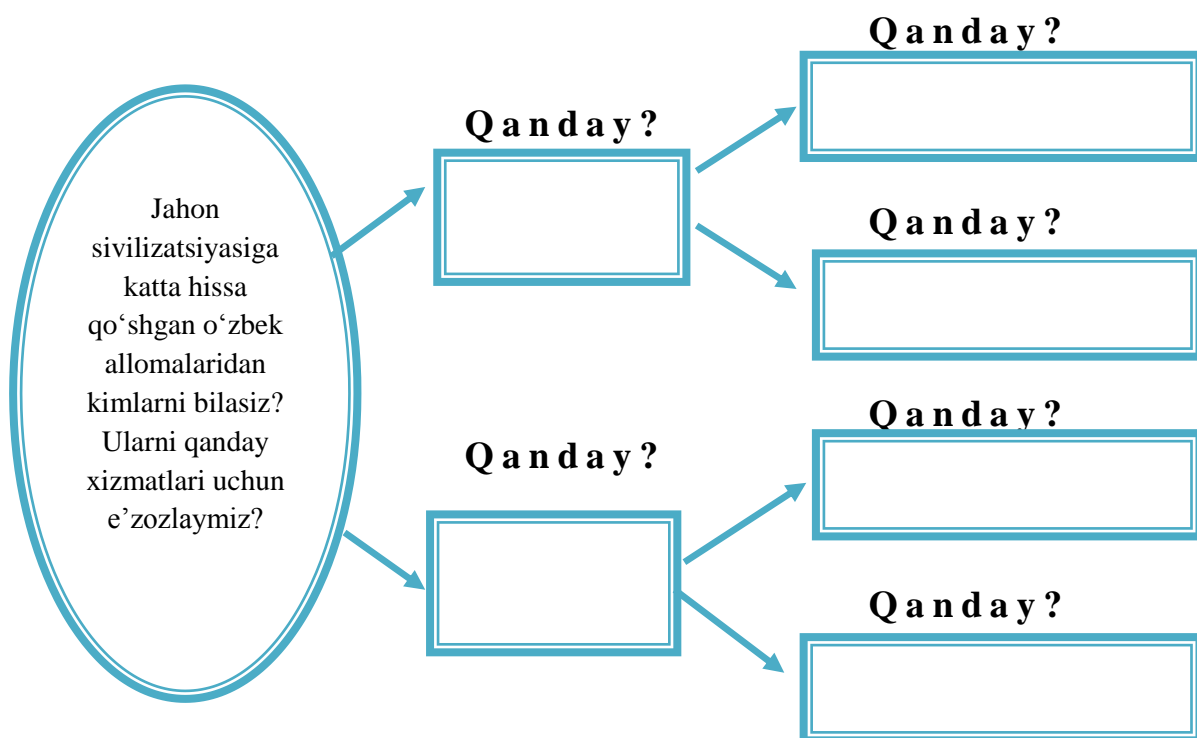
Tavallud, ilmiy markaz, ilmiy ishlar, astronomiya, darslik, qo'llanma, dunyo, mashhur, risola, qo'lyozma, kutubxona, lotin tili, olim, noshir, jadval, munajjimlik.

4-topshiriq Quyida berilgan so'zlarni tartib bilan joylashtiring.

1. Buvimlarnikiga, kuzda, boraman, dadam bilan, har yili, qishloqqa, men.
2. Tushadi, mushuk, tomdan, oyog'i bilan, tashlasang ham.
3. Osmonda, chaqnay boshladi, yulduzlar, birin-ketin, qoramtir.
4. Kuni, shanbalik, yordam berdi, Anvar, kutubxonachisiga, fakultet.
5. Mablag', uchun, xomashyo, olinmadi sotib, yoqilg'i.
6. Tushgan, maysalar, shudring, bo'ldi, uchun, ho'l.

5-topshiriq. Qanday? sxemasini to'ldiring.

Jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan o'zbek allomalaridan kimlarni bilasiz? Ularni **qanday** hizmatlari uchun e'zozlaymiz?

6-topshiriq. Algebra va meditsina soʻzlarining kelib chiqish tarixi haqida kursdoshingiz bilan dialogga kirishing.

7-topshiriq. Hikmatlarni oʻqing va mazmunini tushuntiring.

Odamlar oʻrgangan, odatlangan va koʻpchilikka maʼqul boʻlgan narsaga koʻr-koʻrona qarshilik koʻrsatma.

Tenglik hukm surgan joyda sotqin, aldamchi ehtiroslar, gʻam-gʻussa boʻlmaydi.

Bilim - qaytarish va takrorlash mevasidir.

Ehson qilgan kishining minnati ehsonini yoʻqqa chiqaradi.

Yaxshi bilmagan narsasiga uringan kishi sharmanda boʻladi.

Bilmaganligimiz sababli bilgan narsalarimizni aytmay qoʻyishimiz ham yaxshi emas.

Har bir insonning qadr-qiymati oʻz ishini qoyil qilib bajarishida.

Yer dumaloq boʻlmaganda, odamlar yashaydigan joylar kengligi jugʻrofiy mintaqalarga ajralmas edi, yozu qishda kecha bilan kunduz uzunligi oʻzgarmas edi, yoritgichlarning ufqqa nisbatan vaziyatlari va sutkali yoʻllari hozirgidek koʻrinishda boʻlmas edi.

Delfin - dengiz hayvoni boʻlib, damlangan teriga oʻxshaydi. U odamni sevadi, kemalarni kuzatadi, gʻarq boʻlganlarni oʻlik-tirikligidan qatʼi nazar qutqaradi.

Inson hayotidagi zarurat, ehtiyojlar ularning ilmlarga boʻlgan talablarini keltirib chiqaradi. Shu ehtiyojlarga koʻra ilmlar har xil tarmoqlarga boʻlindi.

Ilmlarning foydasi ochko‘zlik bilan oltin-kumush to‘plash uchun bo‘lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo‘lishdir.

Abu Rayhon Beruniy

8-topshiriq.

Abu Rayhon Beruniyning iqtisodiy ixtirosi

Pul paydo bo‘lgan davrdan boshlab, ayniqsa, tanga shaklidagi turli metallardan pul zarb etish boshlangan. Misrda Movaroyinnahr va Xurosonda juda katta miqdorda to‘la qiymatga ega bo‘lmagan tangalar zarb etish avjga chiqqan. Masalan, muomalada bo‘lgan “Ismoiliy” dirhamlari qimmatga ega bo‘lmagan metallardan zarb qilingan. Buxoro dirhami - “gitrifiy” yoki past sifatli kumushdan yasalgan “Muhammadiy” tangalar muomalaga chiqarilgan. Bunday hol turli xil qallobliklarning, aldashlarning kuchayishiga qulay sharoit yaratdi. Buning oqibatida oltin dinorlar ham muomalada qatnashmay qolishiga olib keldiki, natijada oltin tangalar oddiy tovarlar kabi tortib beriladigan vaziyat vujudga keldi.

Ma’lumki, Abu Rayhon Beruniy mineralogiya va metallshunoslik bo‘yicha o‘z davrining eng yirik olimi edi. U iqtisodiy taraqqiyotga putur yetkazayotgan bunday ahvolga qarab turmadi. U juda katta tadqiqotlar, izlanishlar, amaliy tajribalar o‘tkazib, minerallar tarkibidagi qimmatbaho metallar hissasini oppish uslubi - maxsus o‘lchov asbobini yaratdi. Bu asbob pul munosabatlari tarixida, uning rivojlanishida bebaho ahamiyatga ega bo‘ldi. Bu asbob yordamida turli metallardan yasalgan tangalar tarkibidagi qimmatbaho metallarning haqiqiy miqdorini o‘lchash mumkin bo‘ldi. Bunday asbobning yaratilishi pullar o‘rtasidagi haqiqiy nisbatlarni aniqlash, ularni o‘zaro almashtirishning adolatli asoslariga ega bo‘lish imkoniyatini berdi. Beruniy o‘zi yasagan asbobning tuzilishini, uning qanday mexanizmlardan va qay usulda yasalganini “Mineralogiya” nomli asarida bayon qilgan.

9-topshiriq. Jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo‘shgan o‘zbek allomalari haqida taqdimot tayyorlang.

10-topshiriq. Jahon iqtisodiyoti rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan taniqli iqtisodchilar haqida taqdimot tayyorlang.

11-topshiriq. “Iqtisodiyotimiz fidoiylari” mavzusida insho yozing.

12-topshiriq. Buyuk allomalarimizdan birining asarlari ro‘yxatini tuzing.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Mustaqil O‘zbekistonning birinchi Prezidenti kim?
2. I.Karimovning qanday asarlarini bilasiz?
3. I.Karimov asarlarining mazmun-mohiyati nimalardan iborat?
4. Jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo‘shgan o‘zbek allomalaridan kimlarni bilasiz?
5. Jahonga mashhur taniqli iqtisodchilardan kimlarni bilasiz?
6. Algebra, meditsina so‘zlarining shakllanish tarixi haqida nimalar bilasiz?
7. Beruniyning qanday asarlarini bilasiz?
8. Beruniyning jahon madaniyatiga qo‘shgan hissasi nimalardan iborat?
9. Beruniyning iqtisodiy ixtirosi haqida nimalar bilasiz?

6-MAVZU. VATAN VA VATANPARVARLIK

VATAN

Vatan (arabcha “vatan” - ona yurt) - inson yashab turgan, unib-o‘sgan joy, hudud, ijtimoiy muhit, mamlakat.

Vatan bir-birini taqozo etuvchi tashqi muhit va ichki kechinmalar hamda tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Tashqi muhit nuqtai nazaridan Vatan kishi yoki avlodlar tug‘ilib o‘sgan va kamol topgan joy, zamin, o‘lkadir. Vatan ostonadan boshlanadi, deb bejiz aytmaydi xalqimiz. Biroq kishi ulg‘aygan sayin, uning Vatan haqidagi tushunchasi ham kengayadi. Natijada tili, e‘tiqodi, urf-odatları va milliy sifatlari bir bo‘lgan avlodlar yashagan va yashayotgan geografik muhit Vatanni ifoda etadi. Ichki tushuncha va kechinmalarni ko‘zda tutib fikr yuritsak, Vatan tarixiy rivojlanish jarayonida paydo bo‘lib, tashqi muhit va davrlar ta‘sirida shakllangan va o‘zgarib kelgan ijtimoiy-ruhiy tuyg‘udir.

Millatlar va elatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarning o‘sishi avvallari faqat bir elat yoki millat uchun Vatan bo‘lgan o‘lkani bu o‘lkada yashab turgan barcha elat va millatlar uchun Vatanga aylantiradi. Respublikamizda hozir yashayotgan yuzdan ziyod millat va elatlarning O‘zbekistonni o‘z Vatani deb bilishi ham ana shunday jarayonlar va o‘zgarishlar natijasidir. Shu boisdan, Vatan tushunchasi tor milliy qarashlardan kengroq bo‘lib, u bir joy, zamin, o‘lkada yashayotgan kishilarni ularning millatidan qat‘i nazar birlashtiruvchi ijtimoiy tuyg‘udir. 1920-yillarda yurtimizdan chet ellarga ketishga majbur bo‘lgan vatandoshlarimizning farzandları va nevaralari ham O‘zbekistonni o‘z Vatani deb biladilar. Bu o‘rinda milliy-ma‘naviy tushunchalar va an‘analari ko‘proq ta‘sir qilayotgani ayondir.

Vatan, eng avvalo, obyektiv muhit, borliq, zamin bilan bog‘liq bo‘lgani uchun kishi ongida aniq tasvir, qiyofa, siymolar tarzida shakllanadi. Mavhum Vatan yo‘q. Vatan har doim aniq ko‘rinishga ega bo‘ladi. Shuning uchun ham u kishidan aniq va maqsadli munosabatlarni talab etadi. O‘zaro bir-birimizga, ota-bobolarimizga, tariximizga, yon-atrofimizni qurshagan tabiatga va farzandlarimizga bo‘lgan munosabatlar oxir-natijada Vatanga bo‘lgan munosabatlarimizdir.

Xalq madaniyati, an‘analari, urf-odatları, milliy ong ham Vatan tushunchasi bilan mustahkam bog‘liq. Kishining shakllanishida ushbu qadriyatlar yetakchi o‘rin tutgani sababli, ular Vatan tushunchasiga bog‘lanib qolishi tabiiy. Demak, Vatan kishining, avlodlarning butun hayoti, turmush tarzi, ongi, o‘tmishi va kelajagi bilan bog‘liq bo‘lgan keng qamrovli tushunchadir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) o‘zbek tiliga xos undosh tovushlarni aniqlang va ular talaffuziga e‘tibor bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.
ona, yurt, o‘lka, tashqi muhit, ijtimoiy tuyg‘u, chet el, vatandosh, xalq madaniyati, turmush tarzi, kelajak.

VATANPARVARLIK

Vatanparvarlik - kishining o‘zi tug‘ilib o‘sgan, kamol topgan joy, zamin, o‘lkaga bo‘lgan mehr-muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va ma’naviy-axloqiy xislatlari, fazilatlaridir. Vatanparvarlik aniq muhitda, zaminda va mavjud ma’naviy-axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadi. Shaxs vatanparvarlik tuyg‘usini yaratmaydi, balki uni tayyor holda qabul qilib, asta-sekin o‘z ongiga singdiradi. Chunki vatanparvarlik uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida shakllanadigan ijtimoiy tuyg‘udir.

Vatanparvarlik kishilarning ijtimoiy va ma’naviy-axloqiy xislatlarining, fazilatlarining yuksak darajada namoyon bo‘lishidir. Zero, ular negizida otabobolardan meros qolgan zaminni sevish, urf-odatlarini, qadriyatlarni saqlash, el-yurt ravnaqi uchun chin dildan mehnat qilib, Vatanni dushmanlardan himoya qilish, har qanday qaramlikdan ozod etish, hatto, zarur bo‘lsa, uning ozodligi va mustaqilligi uchun jonini ham ayamaslik kabilar yotadi. Vatanparvarlik el-yurt manfaatlariga xizmat qilish, el-yurt manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yish demakdir.

Fidoyilik vatanparvarlikning bosh belgisi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat sifatida mustahkamlanishi, uning iqtisodiy, ma’naviy-madaniy taraqqiyoti, mehnatkashlarning tezroq farovon hayotga erishishi uchun tinmay mehnat qilishi va izlanishini fidoyilik deyishimiz mumkin. Fidoyilik Vatanga bo‘lgan sadoqatdan, muhabbatdan boshlanadi. Istagan sohada vatanparvarlik tuyg‘usini namoyon qilish mumkin. Tabiatni muhofaza qilish, otabobolarimiz qoldirgan madaniy meroslarni to‘plash, o‘rganish, avaylab saqlash va targ‘ib qilish kabilar ham vatanparvarlik hisoblanadi.

Vatanparvarlikning oliy ko‘rinishi jasoratdir. Jasorat kishining Vatan va yurtdoshlari uchun o‘z manfaatlaridan, kerak bo‘lsa, jonidan ham kechib namoyon etadigan yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlaridir. Jasorat xalq farovonligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi, Vatan himoyasi uchun qilingan uzoq mehnatda ham, o‘zini fido qilishni talab etadigan favqulodda holatlarda ham namoyon bo‘lishi mumkin.

Vatanparvarlik o‘zbek xalqining milliy tuyg‘usini rivojlantirish, milliy

yuksalish g'oyalarini targ'ib qilish, mamlakatimizda yashayotgan turli elat va millatlar o'rtasidagi do'stlik, tinchlik va ahillikni mustahkamlash uchun kurashishda ham namoyon bo'ladi. Xuddi shuningdek, u O'zbekistonda demokratiya va hurfiylikning qaror topishiga g'ov bo'layotgan hollarga qarshi kurashishni ham o'z ichiga oladi.

Vatanparvarlik hissini uyg'otish, mustahkamlash va uning talqinini kengaytirish - mustaqil O'zbekiston fuqarolarining muhim vazifasi ekanligi shubhasizdir.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

3-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) matnga savollar tuzing.
- c) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- d) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.

GRAMMATIKA. Ijtimoiy-siyosiy leksika.

O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi hamda mustaqillikka erishganligimiz munosabati bilan tilimizda qo'llanilib kelayotgan ruscha va rus tili orqali kirib kelgan terminlarning anchasi har ikkala tildagi mos muqobillari bilan almashtirila boshlandi. Masalan, o'zbek tilida qo'llanib kelgan terminlar quyidagicha almashtiriladi: Abstrakt – mavhum, avtograf – dastxat, adaptatsiya – moslashish, administratsiya – ma'muriyat, direktiva – ko'rsatma, krizis – tanglik va b.

Ijtimoiy-siyosiy terminlarning paydo bo'lish tarixini qadimdan boshlashimiz zarur. Umumturkiy meros bo'lmish O'rxun-Enasoy va boshqa yodnomalarda o'z ifodasini topgan qag'an, budun, baByq ("shahar" ma'nosida), sab ("kengash" ma'nosida), bitikchi ("kotib" ma'nosida), alp ("qahramon" ma'nosida) kabi terminlar buning yaqqol misolidir. Ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'zgarishlar, tabiiyki, o'zining leksik qatlamlarida ham o'z ifodasini topadi. Bu fikrimizni M.Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asaridagi quyidagi ijtimoiy-siyosiy terminlar misolida ham ko'rish mumkin : and, buzun, baæ, boæun ("jamo" ma'nosida), bachèg' ("ahd" ma'nosida), beg, æarlèg', boæ ("qabila" ma'nosida), æag'è, bulg'aq ("fitna" ma'nosida), æer ("mamalakat" ma'nosida) va hokazo 1. O'sha davr ijtimoiy-siyosiy terminologiyasining muhim xususiyatlaridan biri shundaki, ularning ba'zilar hozirgi kunda ham o'zbek va qoraqalpoq hamda boshqa turkiy tillarda faol qo'llanib kelinmoqda (el-el, boy-bay, ont-ant). H.Dadaboyevning dissertatsiya ishiga obyekt qilib olingan XI-XIV asrlar yozma yodgorliklari tilidagi

qiyoslash uchun olingan ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy terminlardan bugungi kunda uygʻur tilida-348, qozoq tilida-220, qirgʻiz tilida-244, turk tilida-370, oʻzbek tilida esa-390 tasi ishlatilar ekan. 2. Oʻzbek tilining ijtimoiy-siyosiy terminologiyasi, ayniqsa, XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab rus tilidan va yevropa tillaridan kirgan oʻzlashmalar hisobiga boyiy boshladi. Ijtimoiy-siyosiy hayotdagi har qanday oʻzgarish uning terminologiyasida ham oʻz izini qoldiradi. Ijtimoiy-siyosiy terminologiya deganda siyosiy tuzum, ijtimoiy va siyosiy guruhlar, partiyalar, oqimlar va ularning vakillari, hukumat yigʻilishlari va muassasalari, davlatni boshqarish va uning organlari, dunyoqarashlar, mulkiy munosabatlar, ichki va tashqi siyosat, ijtimoiy-siyosiy hujjatlar, axloq masalalari, xullas, ijtimoiy-siyosiy hayot bilan bogʻliq tushunchalarni ifodalovchi leksik birliklar majmuyi tushuniladi. Oʻzbek tilining ijtimoiy-siyosiy terminologik lugʻati 1976-yildayoq nashr etilgan edi.

4-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

zamin, mehr-muhabbat, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar, urf-odatlar, el-yurt ravnaqi, shaxsiy manfaat, fidoyilik, madaniy meros, sadoqat, jasorat, xalq farovonligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi.

5- topshiriq.

Tarixda oʻz jasorati bilan nom qoldirgan qahramonlar haqida hikoya tuzing.

6-topshiriq.

“Vatanparvarlik nima?” mavzusida esse yozing.

7-topshiriq.

Davriy nashrlardagi maqolalar asosida fidoyiligi bilan tanilgan zamondoshlrimiz haqida maʼlumot tayyorlang.

8- topshiriq. Matni oʻqing. Matndagi iqtisodiy terminlarni ajratib yozing.

Tadbirkorlik

Tadbirkorlik – keng maʼnoda shaxsiy va ijtimoiy manfaatni qondirishga asoslangan aqliy va jismoniy faoliyatni bildiradi. Tor maʼnoda tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy hayotning barcha sohalarini - uy xoʻjaligini boshqarishdan tortib ishlab chiqarishgacha, tovarlar sotish va xizmat koʻrsatish turlarigacha qamrab oladi. Yangi mahsulot ishlab chiqarish, texnologiyani joriy qilish, bozorlarga kirib borish, isteʼmolchilarni jalb qilish, ishlab chiqarishga resurslarni moliyalashtirishning

usullarini jalb qilish, kooperatsiya va xalqaro aloqalarni shakllantirish shular jumlasidandir. Tovar xo‘jaligiga xos bo‘lgan beqarorlik, xavf-xatarlilik tadbirkorlik faoliyatining muhim xususiyatidir.

Tadbirkorlikning tashkiliy shakllariga yangi korxonalarni tashkil etish, bir-biri bilan bog‘lanmagan korxonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va birlashtirish hamda korxonada ichidagi tadbirkorlik ham kiradi. Tadbirkorlikning o‘zi faqat individual darajada emas, balki yirik tashkilotlarda ham amal qiladi. Firma ichidagi tadbirkorlik intra-tadbirkorlik deb ataladi. Tadbirkorlik “qonuniy” va “g‘ayriqonuniy” bo‘ladi. Faoliyat turiga bog‘liq holda tadbirkorlik subyektlari bo‘lib, ishlab chiqarishda korxonalar, tijoratda – savdo muassasalari va birjalar, moliyaviy tadbirkorlikda - tijorat banklari, fond birjalari, investitsiya va boshqa fondlar hisoblanadi.

Tadbirkorlikda tashkiliy-xuquqiy shakllarining quyidagi turlari mavjud: xususiy tadbirkorlik, yuridik shaxs bo‘lmagan tadbirkorlar faoliyati; kichik biznes (kichik korxonalar); xo‘jalik va ijtimoiy birlashmalar tadbirkorligi; fermer (dehqon) xo‘jaligi asosidagi tadbirkorlik; ijara va jamoa xo‘jaliklaridagi tadbirkorlik; chet ellik sheriklar bilan qo‘shma tadbirkorlik.

9-topshiriq. Qo‘shma gaplarni davom ettiring.

Shahrimiz kundan-kunga shunday o‘zgardiki ... U shunday yaxshi ishlaydiki ... Eshik yanayam katta ochildi, ... Aziza xonaga yugurib kirdi-yu, ... Institutga kirmaguncha, ... Kosmik raketalarining muvaffaqiyatli uchirilishi shuni ko‘rsatdiki, ...

MILLIY MADANIY MARKAZLAR

Milliy madaniy markazlar - O‘zbekistonda istiqomat qilib turgan barcha millatlar, elatlarning madaniyat, ma’naviyat, milliy urf-odatlar va an’analar sohasidagi o‘zlariga xos talab va ehtiyojlarini qondirish, shu tariqa ularning O‘zbekiston miqyosida yanada mustahkamroq jipslashtirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-ixtiyoriy tashkilotlar.

1989-yilda milliy madaniy markazlarning soni 12 ta bo‘lsa, 1997-yilning oxirida ular 90, hozir esa 130 dan oshdi, shu jumladan rus, ukrain, koreys, gruzin, qozoq, qirg‘iz, tatar, tojik, mahalliy yahudiylar, arman, ozarbayjon, polyak, nemis va boshqa milliy madaniy markazlari faol ish olib bormoqdalar.

Milliy madaniy markazlarning asosiy vazifalari uch yo‘nalishga ega:

1) har bir millatning tili, madaniyati, urf-odatlari va rasm-rusumlarini tiklash, tarixiy Vatan bilan aloqa va munosabatlarni jonlantirish, milliy his-tuyg‘ularning namoyon bo‘lishiga keng yo‘l ochish;

2) mustaqil O‘zbekistonni o‘zining haqiqiy Vatani deb bilish va unga beminnat

hamda sadoqat bilan xizmat qilish;

3) Vatan bilan mushtarak hayot kechirish, uning madaniyati, tarixi va tilini o'rganish, mustaqil davlatga nomi berilgan millat bilan do'stlikda, hamkorlikda va totuvlikda yashash. Ana shu uch yo'nalishda olib borilayotgan ishlar yil sayin yangidan-yangi shakllarda, turlarda, yo'nalishlarda rang-barang bo'lib bormoqda, shu jumladan:

- o'z milliy tarixini, madaniyatini, tilini, urf-odatlarini o'rganish to'garaklari ishlamoqda;

- O'zbekiston tarixini, madaniyatini va tilini o'rganish to'garaklari faoliyat ko'rsatmoqda;

- milliy musiqa, raqs va hunar to'garaklari o'z ishini kengaytirmoqda;

- milliy bayram kunlariga bag'ishlab tadbirlar o'tkazilmoqda, festivallar tashkil qilinmoqda;

- tarixiy Vatanning rassomlari, yozuvchilari, shoirlari, baxshilari, madaniyat va siyosat arboblari bag'ishlangan ko'rgazmalar tashkil qilinmoqda;

- tarixiy Vatandan kelgan siyosiy arboblar va madaniyat namoyandalari bilan uchrashuvlar o'tkazilmoqda va hokazo.

Milliy madaniy markazlar O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlashga katta hissa qo'shmoqdalar. Ular haqiqiy erkinlik va ozodlik asosida ish olib borib, o'z Vatani O'zbekistonga va o'zbek xalqiga bo'lgan muhabbat va hurmatlarini o'z faoliyatlari orqali namoyon qilmoqdalar.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

10-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- d) o'zbek tiliga xos undosh tovushlarni aniqlang va ular talaffuziga e'tibor bering.

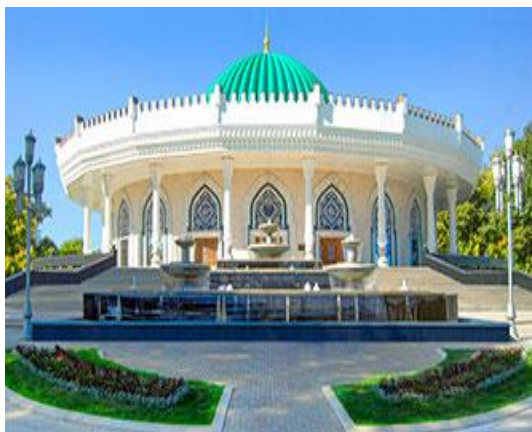
11-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

istiqomat, talab va ehtiyojlar, jipslashtirish, ijtimoiy-ixtiyoriy, milliy madaniy markazlar, munosabat, his-tuyg'ular, beminnat, sadoqat, hamkorlik, totuvlik, to'garak, festival, siyosiy arboblar, faoliyat, namoyon.

7-MAVZU. MUZEYLAR - O`TMISH VA KELAJAK ORASIDAGI KO`PRIK

Muzeylar... Bu madaniyat maskanlari yosh avlod uchun katta ahamiyatga ega. Chunki, muzeylarimizda bizning shonli va sharaflı o`tmishimiz, tariximiz aks etgan. O`zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I. A. Karimov : “Tarixsiz – kelajak yo`q “,- deganlaridek, tariximizni bilish, uni o`rganish bizning oliy va sharaflı burchimizdir. Bunday paytlarda, bizga tarixiy muzeylarimiz katta yordam beradi.

1996-yil 18-oktabr kuni Sohibqiron tavalludining 660-yilligi munosabati bilan

Amir Temur xiyoboniga tutash hududda Temuriylar tarixi davlat muzeyi barpo etildi. Muzeyning balandligi 31, diametri 70 metr. Muzey gumbazini yoritib turgan “Zumrad” deb nomlangan muazzam qandilning og`irligi ikki tonnadan oshadi. Unga besh yuzta yoritgich jamlangan. Muzey uch qavatdan iborat. Birinchi qavatida xazinaxona, kutubxona, anjumanlar zali, ma`muriyat

joylashgan. Ikkinchi qavatdagi devor markazidan davlatimiz rahbari Islom Karimov g`oyasi asosida miniatyurachi rassomlar S.Qoraboyev, G`Kamolov, X.Nazirov, T.Boltaboyev tomonidan ishlangan “Buyuk Sohibqiron – buyuk bunyodkor” deb nomlangan panno joy olgan. Uchinchi qavatda Markaziy Osiyoning ilk Uyg`onish davridan to Sohibqiron davrigacha va temuriylar hayotidan hikoya qiluvchi eksponatlar, rang-barang osori atiqalar o`rin olgan. Dastlab muzey fondidan 600 eksponat joy olgan bo`lsa, bugungi kunda ularning soni uch yarim mingdan oshadi.

Muzeyda turli mavzularda ko`rgazmalar tashkil etish yaxshi ana`anaga aylangan. “Noyob qo`lyozmalar xazinasidan”, “Amir Temur – Klavixo – Samarqand”, “Xorijdagi merosimiz”, “Samarqand durdonalari”, “Shohruhiya topilmalari” kabi ko`rgazmalar shular jumlasidandir. Muzey xodimlarining sa`y-harakati bilan “Temuriylar davri madaniy yodgorliklari”, “Amir Temur va temuriylar davri: yangi tadqiqotlar” to`plamlari nashr qilindi. Ayni paytda “Temuriylar davri madaniy yozma yodgorliklarining O`zbekistonda va xorijda o`rganilishi”, “O`rta Osiyoda kitobat san`ati (temuriylar davrida yaratilgan asarlarning qo`lyozma va toshbosma nusxalari)” kabi mavzularda tadqiqotlar olib borilmoqda. O`tgan davr mobaynida muzey xalqimizning qutlug` qadamjolaridan biriga aylandi.

Temuriylar tarixi davlat muzeyi ilmiy –ma`rifiy maskanlardan biri bo`lib, bu yerga doim o`qituvchi va o`quvchilar muzeyni tomosha qilish, uni o`rganish va

o'zlariga bir olam zavq, taassurotlar olish uchun tashrif buyurishadi. Muzeysga kirar ekansiz, milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimiz, an'analarimiz aks etgan tarixiy buyumlarga, jihozlarga duch kelasiz.

Mamlakatimizga tashrif buyurgan oliy va yuqori martabali mehmonlar, rasmiy delegatsiyalar vakillari yurtimizning boshqa diqqatga sazovor joylari qatori Temuriylar tarixi davlat muzeyini ham katta qiziqish bilan tomosha qiladi. Muzeysga tashrif buyuruvchilar orasida davlat, hukumat va parlament delegatsiyalari, xalqaro tashkilotlar vakillari, ishbilarmonlar, fan va madaniyat namoyandalari, sayyohlarning ko'pligi tariximizga xorijda ham qiziqish tobora ortib borayotganidan dalolatdir.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnga munosabat bildirib so'zlash.

Yozma nutq:

O'zbekiston muzeylaridan biri haqida taqdimot tayyorlash.

Jahonning mashhur muzeylari haqida qiziqarli ma'lumotlar tayyorlash. Soha muzeyi haqida matn tuzish.

Grammatika: Sohaviy terminlar va ularning qo'llanishi.

Iqtisodiyot terminologiyasini, umuman, boshqa soha terminologiyalarini ham boyitishda ona tili imkoniyatlaridan foydalanish haqida gap ketganda quyidagi uch holatga e'tibor berish zarur bo'ladi:

1. Muayyan bir tilda, shuningdek, o'zbek tilida ham iqtisodga oid tushunchalarni aniq ifodalovchi qator leksemalar qadim-qadimdan qo'llab kelinmoqda. O'zbek adabiy tili boyligining bir qismi o'laroq, bunday so'zlar keyinroq, konkret terminologik tizim vujudga kela boshlashi bilan iqtisod fanining maxsus tushunchalarini ifodalash uchun jalb qilina boshlangan edi. Masalan, *haq, bitim, pay, garov, dallol, pul, so'm, sug'urta, savdo, omonat, g'amlama* va boshqalar.

2. Iqtisodiyot bilan aloqasi bo'lmagan, boshqa-boshqa sohalarda qo'llanadigan terminlar ham maxsuslashtiriladi, ya'ni iqtisodiy terminlar sifatida ishlatiladi. Masalan, *taklif, sohibkor, o'sim, qoldiq, daraja, palata, kadrli, yetakchi, yig'im, qonun, qaydnoma, baho, xo'jalik* kabi yuzlab leksemalar iqtisodiy terminologik tizimda yakka holda ham, so'z birikmalarining tarkibiy qismlari sifatida ham ushbu soha terminlari sifatida amal qilinaveradi.

3. Iqtisodiyot terminologiyasining boyishidagi yana bir manba, bu iqtisodiy tushunchalarni ifodalash uchun xilma-xil affikslar ishtirokida hosil qilingan yasama

lug‘aviy birliklar hisoblanadi: *jamg‘arma, ijarachi, ishsizlik, uyushma, tejamkor, iqtisodiyot, tadbirkor, bojxona, qarzdor, boylik* kabilar shular jumlasidandir. Bunday terminlarning bir qismi tegishli ruscha-baynalmilal muqobillarining o‘zbek tilidagi kalkasi sifatida yuzaga kelgan.

Hozirgi o‘zbek tili lug‘at tarkibida, uning iqtisodiy terminlar tizimida yuqoridagidek umumturkiy, o‘zbek terminlari bilan bir qatorda fors-tojikcha, arabcha, shuningdek, ruscha-baynalmilal leksemalar ham qo‘llanib kelinayotir. Masalan, *sarmoya, savdogar, tojir, sarkor, daromad, dastmoya* kabi fors-tojikcha so‘zlar asosiy iqtisodiy terminlar bo‘lib qo‘llanmoqda. O‘zbek tili iqtisodiyot terminologiyasining ruscha-baynalmilal terminlar hisobiga to‘ldirilishi haqida gap ketganda shuni aytish kerakki, rus tili leksikasi imperiya davrida mahalliy tillarga, xususan, o‘zbek tiliga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazdi. Masalan, *veksel, preyskursant, kredit, tovar, buxgalter, bank, kassir, avans, makler* va boshqalar.

**B/B/B
JADVALI**

B/B/B JADVALI - Bilaman/ Bilishni xohlayman/ Bilib oldim. Mavzu, matn, bo‘lim bo‘yicha izlanuvchanlikni olib borish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Talabalar:

1. Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida, kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar.
2. “Mavzu bo‘yicha nimalarni bilasiz” va “Nimani bilishni xohlaysiz” degan savollarga javob beradilar. Jadvalning 1 va 2 bo‘limlarini to‘ldiradilar.
3. Topshiriqni tinglaydilar, mustaqil o‘qiydilar.
4. Mustaqil, kichik guruhlarda jadvalning 3 bo‘limni to‘ldiradilar.

<i>O‘ZBEKISTON MUZEYLARI</i>		
<i>Bilaman</i>	<i>Bilishni xohlayman</i>	<i>Bilib oldim</i>
+	?	-

Mustaqil ta‘lim

«O‘zbekiston muzeylari» mavzusi bo‘yicha albom tayyorlash.

8-MAVZU. KELAJAK BILIMLI YOSHLAR QO'LIDA

Mening eng katta ishonchim va umidim bugun zamonaviy tarbiya olayotgan, endigina kuchga kirayotgan yoshlarimiz, farzandlarimizdir.

I.A.Karimov

O'zbekiston yoshlari

O'zbekiston - yoshlar mamlakati. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston aholisining 60 foizdan ortig'ini yoshlar, ya'ni o'ttiz yoshdan oshmaganlar tashkil qiladi. Bu - boshqa mamlakatlarning ko'rsatkichlaridan ikki-ikki yarim barobar ko'p. Demak, har yili yarim milliondan oshiq yangi tug'ilgan go'daklar aholi qatoriga qo'shilmogda.

Respublikadagi 31 million aholining deyarli 19 millioni yoshlardir. O'zbekiston davlati bu omillarni inobatga olgan holda, yoshlar haqida doimiy g'amxo'rlik qilmoqda: 1991-yil noyabrida O'zbekiston Respublikasining "Davlat yoshlar siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi; undan keyin ikki oy o'tar-o'tmas, 1992- yil yanvarida jismoniy tarbiya va sport to'g'risida, 1992-yil iyulda maorif va o'quv-o'qituv masalalari bo'yicha qonunlar e'lon qilindi. 1996-yil aprelida Respublika Prezidentining Farmoni bilan "Kamolot" yoshlar jamg'armasi ta'sis etildi. 1997-yil yanvarida esa Respublika Prezidenti Farmoniga binoan "Umid" iste'dodli yoshlarni rag'batlantirish jamg'armasi ta'sis qilindi, so'ngra "Iste'dod" tashkiloti ishga kirishdi. O'zbekiston, mustaqil davlatlar orasida birinchi bo'lib, "Sog'lom avlod uchun" ordeni hamda dasturini e'lon qildi, serfarzand oilalarga turli yordam, ko'mak yo'llarini yaratdi va yaratmogda. Bu borada o'zini o'zi boshqarish organlariga, mahallalarga keng yo'l ochib berilgan.

Mustaqil O'zbekistonning yoshlar siyosati quyidagi asosiy yo'nalishlardan iborat bo'lishi kerak:

1. Yoshlarni jismonan va aqlan sog'lom bo'lib o'sishini ta'minlash.
2. Ularga tadbirkorlik, ishchanlik, mustaqil fikr yuritish qobiliyatini hayotdagi birinchi qadamlaridanoq singdirish.
3. Har bir yoshni o'z Vataniga mehr va muhabbat, sadoqat va fidokorlik ruhida tarbiyalash.
4. Bu mehr-muhabbat va sadoqatning ildizi chuqur bo'lishi uchun yoshlar o'z yurti tarixini, urf-odatlarini va rasm-rusumlarini, uning jahon sivilizatsiyasi maydonidagi o'rnini har tomonlama bilishini ta'minlash.
5. Sport va jismoniy tarbiyani rivojlantirish, sportdan mamlakat va millatni ulug'lovchi xolis vosita sifatida foydalanish.

Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o'ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o'zlashtirish qo'yilishi lozim. Bu omillarni tadbirkorlik va

ishbilarmonlik bilan uyg'unlashtirish, ularning birligiga erishish O'zbekiston oldida turgan asosiy vazifani - zamonamizning rivojlangan davlatlaridan biri bo'lish vazifasini amalga oshirishni tezlashtiradi. Istibdod yillarida hukmron mafkura amri bilan biz insoniyatning ko'pchiligini tashkil qilgan va fan, texnika, texnologiya sohasida tub o'zgarishlarni qo'lga kiritayotgan bozor munosabatlariga asoslangan mamlakatlardan uzilib qoldik, iqtisodni mafkuraga bo'ysundirdik. Uning ustiga-ust fuqarolar ongidan xususiy mulk, shaxsiy tashabbus va tadbirkorlik ko'nikmalarini hamda hissini uzil-kesil siqib chiqarish maqsadida izchil ish olib borildi.

Yosh avlod bilan tarbiyaviy ish shunday olib borilishi kerakki, u o'zining birinchi qadamlaridanoq o'z Vatani, uning yer osti va yer usti boyliklarining egasi ekanligini va shu Vatanning gullab-yashnashi uning mehnatiga, tadbirkorligiga bog'liq ekanini chuqur anglab yetsin.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, rus tiliga tarjima qiling;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnning mazmunini kengaytirib so'zlab bering;
- d) odob-axloq mavzusidagi hikmatlarni yoddan ayting.

GRAMMATIKA. O'zbek tilida sinonimlar.

Eslab qoling!

Komil inson g'oyasi – ham milliy, ham umumbashariy mohiyatga ega bo'lgan, odamzodga xos eng yuksak ma'naviy va jismoniy mukammallikni o'zida mujassam etgan, uni hamisha ezgulikka undaydigan olijanob g'oya. “Komil inson” g'oyasi nafaqat muayyan shaxslarni, balki butun-butun xalqlarni yuksak taraqqiyot sari yetaklagan, ularni ma'naviyat va ma'rifat sohasida tengsiz yutuqlarga ilhomlantirgan g'oyadir. Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodlarni voyaga yetkazish haqida qayg'urmagan xalqning, millatning kelajagi yo'q. Ular tanazzulga mahkum. Milliy g'oyamizning asosiy maqsadlaridan biri – har tomonlama komil insonni tarbiyalash.

Komil inson – qullik, mutelik, boqimandalikdan batamom xalos bo'lgan inson. Chunki inson birovga quldek ergashsa, demak, ijtimoiy jihatdan u hech narsaga erishmagan bo'ladi. Komil inson o'z maslagi, Vatani, xalqi manfaatlariga yot zararli mafkuralarni tarqatayotgan kimsalar ortidan ko'r-ko'rona ergashib ketavermaydi, ogoh va faol bo'ladi.

Tarbiya – rivojlantirish, parvarish qilish, o‘stirish, o‘rgatish, ilm berish kabi ma’nolarni anglatadi. Prezident Islom Karimovning “Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas’ulmiz” asarida ta’kidlanganidek, “jondan aziz bolalarimizni o‘zgalarning noma’qul tarbiyasi va mudhish ta’siriga tashlab qo‘yish – kelajagimizga nisbatan kechirib bo‘lmas xiyonatdir”.

Mustaqil fikr – yaratuvchanlik va bunyodkorlikning ma’naviy yo‘lidir.

Kasbkorlik – jamiyat ma’naviy xavfsizligini mustahkamlaydi. Hunarsiz, ilmsiz odam buzg‘unchilikka, jinoyatga moyil bo‘ladi. Jamiyat kasbkor insonlar jamiyati bo‘lsagina u taraqqiy topadi va rivojlanadi. Aksinchasi o‘rinli emas. Agar insonda diplom bo‘lsa-yu, mutaxassislik malakasi bo‘lmasa – bu ma’naviy yemrilishdir. O‘zbekistonda ilm, kasb-hunarni egallash uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Kadrlar tayyorlash milliy dasturidan ko‘zlangan asosiy maqsad ham jamiyatni kasbkorlar jamiyatiga aylantirishdan iboratdir.

2-topshiriq. Quyidagi gaplarda so‘z tartibining buzilishi bilan bog‘liq uslubiy xatolarni aniqlang, ularni o‘z o‘rniga qo‘yib, tahrir qilib ko‘chiring.

1. Astoydil fermer xo‘jaligi a‘zolari mehnat qilmoqdalar. 2. Biz xalq shevalarini tasvirlaymiz va o‘rganamiz. 3. Texnika – chinakam dehqonning do‘sti. 4. U suv ichdi va qaynatdi. 5. Muharrir bo‘lib ishlayman jurnalda. 6. Nigora Ahmedovaning yaqinda quvonchli hodisa hayotida yuz berdi.

3-topshiriq. Gaplarni ko‘chiring va tarjima qiling.

1. Yoshmisan sen keksani hurmat ayla, O‘zing ham qariysan, hozirdan o‘yla. (*F. Attor*). 2. Yoshlik – bu orzu. Bu ishonch. Bu jasoratga intilish. Bu lirika va romantika. Bu kelajakka tuzilgan ulkan rejadir. Bu istiqbolning boshlanishi. (*N.Hikmat*). 3. Yoshlik shu narsa bilan baxtiyorki, uning kelajagi bor. (*N.V.Gogol*). 4. O, yoshlik! Yoshlik! Ehtimol, butun latofating siri hamma narsani uddalayman, deb o‘ylash imkoniyatiga ega bo‘lgan‘ligingdadir. (*I.S.Turgenev*). 5. Beozor yoshlik yillaridan kamolotning vazmin yo‘llariga otlanar ekansiz – hamma narsani, insonga xos barcha harakatlarni o‘zingiz bilan birga ola keting, yo‘lda qoldirmang: keyin uni o‘rnidan siljita olmaysiz. (*N.V.Gogol*). 6. Yoshligingni asra. Dunyoda undan yaxshi palla yo‘q. Undan qimmatliroq narsa yo‘q. (*M.Gorkiy*). 7. Befoyda o‘tgan yoshlik – musibatdir. (*A.Qo‘nonboyev*). 8. Hayot har bir kishiga ulkan va bebaho tuhfa in’om etadi, bu kuch-quvvatga to‘la yoshlik, bilim va kurashga chanqoqlik, ishonch va orzu-umidga to‘la o‘spirinlikdir. 9. Keksaga ko‘mak ber suyangan tog‘ing, Buni tushunarsan qarigan chog‘ing. (*N. Hisrav*).

4-topshiriq. Ilm-fan, kasb-hunarga doir maqollarni tarjima qiling va esda tuting.

Bilim – baxt keltirar.
Bir yigitga yetmish ikki hunar oz.
Boylikning kaliti ilm.
Ilm – aql chirog‘i.
Otalar so‘zi – aqlning ko‘zi.
Ko‘p o‘qigan olim bo‘lsa,
Ko‘pni ko‘rgan dono bo‘lur.
Tikansiz gul bo‘lmas,
Mashaqqatsiz – hunar.
Yuz hunarni chala bilguncha
Bir hunarni to‘la bil.
Hunar bo‘lsa qo‘lingda,
Non topilar yo‘lingda.
Dono o‘ylab aytar,
Nodon – o‘ynab.
Aql bilan odob – egizak.
Bilagi zo‘r birni yiqar,
Bilimi zo‘r – mingni.
Ilmsiz bir yashar,
Ilmli ming yashar.

5-topshiriq. Quyidagi maqollarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

1. Лучше поздно, чем никогда. 2. Волков бояться - в лес не ходить. 3. Сперва подумай, а потом говори. 4. Курить - здоровью вредить. 5. Рыбак рыбака видит издалека. 6. Поспешишь - людей насмешишь. 7. Кто вчера солгал, тому и завтра не поверят. 8. Берегись козла спереди, лошади сзади, а лихого человека со всех сторон. 9. Любишь кататься - люби и саночки возить. 10. Не трудиться - хлеба не добиться. 11. Век живи, век учись. 12. Кончил дело - гуляй смело. 13. Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня. 14. Семь раз отмерь, один раз отрежь.

6-topshiriq. Matnni o‘qing. Matn qaysi nutq uslubida yozilganligini aniqlang.

Marketing

Marketing - bozorning qoidalarini bilish, moslashish va unga ta’sir etish, tovar ishlab chiqaruvchilar va xaridorlarning o‘zaro bog‘liqligini ta’min etishga qaratilgan xo‘jalik munosabatlari majmui. Marketing vujudga kelishining asosiy sabablaridan biri, bu - ishlab chiqarish ko‘lami va hajmining ortib borishi, yangi tarmoqlarning

vujudga kelishi, tovar turlarining ko'payishi va tadbirkorlar o'rtasida mahsulotni sotish muammosining vujudga kelishidir.

Bozor talabi o'zgaruvchan xususiyatga ega bo'lganligi bois, unga demografik, umumiy iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, psixologik va boshqa omillar ta'sirini hisobga olgan holda, bozorda aholining soni, jinsi, yoshi, daromadi, mahsulot sifati va narxigacha tahlil qilinadi.

Bozorni o'rganish, bilish va ishlab chiqarishni boshqarish bugungi kunga kelib, har bir tadbirkorning eng asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Mamlakatimiz bozor iqtisodiyotiga o'tishi munosabati bilan tadbirkorlikka keng yo'l ochib berilganligi, yurtimizda faoliyat ko'rsatayotgan ko'plab firma va korxonalar uchun ishlab chiqarishni boshqarish, mahsulotni sotish yo'llarini, maqsad va vazifalarni marketing asosida tashkil etishi uchun sharoitlar yaratildi.

Marketing san'atini to'la va chuqur egallash mustaqil O'zbekiston tadbirkorlarining eng muhim vazifalaridan biridir.

7-topshiriq. Gazeta va jurnaldan ta'lim yoki madaniyat mavzusidagi maqolani o'qing, til xususiyatiga ko'ra boshqa nutq uslubidan farqlanishini izohlang va daftaringizga yozing.

8-topshiriq. Bo'sh vaqtingizni o'tkazish rejasini tuzish va uni xat orqali ota-onangiz yoki do'stingizga bildiring.

9-topshiriq. Do'stlaringiz tashabbusi yoki ular davrasida sodir bo'lgan biron qiziqarli voqea haqida hikoya yozing.

10-topshiriq. "Yoshlar tashabbusi" mavzusida taqdimot tayyorlang.

11-topshiriq. Ginnesning kitobidan joy olishga loyiq voqealar haqida matn tayyorlang.

12-topshiriq. Matnni o'qing. Turli xalqlarning salomlashish odobi va uslubi haqida ma'lumot to'plang. To'plangan ma'lumotlaringiz asosida matn tuzing.

Odobning boshi salomdan boshlanadi. Siz erta turib, bobo-yu buvingizga albatta salom berasiz. Ota-onangizni salom bilan qarshilaysiz. Amma-yu xolangiz, tog'a-yu amakingizni ham. Kichik uka-singillaringiz o'z navbatida sizga salom berishadi. Bog'chada, maktabda, ko'cha-kuyda, jamoat harakatida kattalarga u tanish-begona demay, salom berasiz. To'g'ri qilasiz, "salom - Xudoning qarzi", deydi keksalar. Salom insoniylikning ham boshi. Hatto siz yaxshi bilgan ertakda ham yalmog'iz kampirday fe'li buzuq salom bergan qizchaga, "gar saloming

bo‘lmaganda ikki yamlab, bir yutardim”, deydi. “Salom” kalomi uchun uni kechiradi.

Salomlashish - qadimiy odat. Dunyodagi barcha madaniy xalqlar o‘zaro insoniy munosabat, muomala va muloqotni salomdan boshlashadi.

Biz, o‘zbeklar, barcha islom dunyosi xalqlari singari bir-birimizni ko‘rganimizda “assalomu alaykum” deya qo‘l olishib ko‘rishamiz. “Assalomu alaykum” iborasi arabcha “sizga tinchlik tilayman” degan ma’noni bildiradi. “Vaalaykum assalom” esa “sizga ham tinchlik tilayman” javob salomi sanaladi.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston aholisining necha foizdan ortig‘ini (30 yoshdan oshmagan) yoshlar tashkil qiladi?
2. Davlatimiz tomonidan yoshlarga qanday e’tibor berilyapti?
3. O‘zbekistonning yoshlar siyosati qanday yo‘nalishlardan iborat bo‘lishi lozim?
4. Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risidagi qonun qachon qabul qilingan?

Zamonaviy dunyoda ta'lim

Istiqlol yillarida mamlakatimizda ta'lim tizimi tubdan isloh etilib, ertangi kunimizning munosib davomchilari bo'lgan barkamol avlodni voyaga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov rahnamoligida qabul qilingan sohaga oid qonunlar, farmonlar, davlat dasturlariga binoan ko'plab ta'lim muassasalari yangidan qurildi, ta'mirlandi, eng zamonaviy o'quv anjomlari bilan ta'minlandi. Bugungi kunga kelib esa prezidentimiz S.M.Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmoniga binoan ta'lim va ilm-fan sohasini yanada rivojlantirish borasida kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Bunda xalq ta'limi tizimida keng islohotlarni amalga oshirish orqali ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, yangi maktab binolari barpo etish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash, ularni zamonaviy o'quv-laboratoriya uskunalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan to'liq ta'minlash kabi qator masalalar amalga oshirilishi ko'zda tutilgan. Umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirishda qator fanlar, jumladan, chet tillar, matematika, fizika, informatika, kimyo, biologiya fanlarini chuqurlashtirilgan tarzda o'qitishga alohida e'tibor qaratiladi.

Darhaqiqat, mamlakatimizda zamon talabiga mos, yuksak intellektual salohiyatli, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar tayyorlash uchun ko'pgina imkoniyatlar yaratilmoqda. Bugungi tez o'zgaruvchan iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy hayot talaba yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda yangi pedagogik interfaol metodlardan keng foydalanishni taqozo qiladi. An'anaviy mashg'ulotlar olib borish asta-sekin o'z o'rnini intensiv va interfaol metodlarga, noan'anaviy dars o'tish usullariga bo'shatib bermoqda. Bugungi kunda o'qitishda innovatsion texnologiyalar va axborot texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim oluvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etish imkonini bermoqda.

Hozirda ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter, axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida jihozlanmoqda. Bu esa pedagoglardan o'z mehnat faoliyatlariga yangicha yondashishlarini talab etadi. Zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi o'quv jarayonida ta'lim vositalari asosida pedagog faoliyat doirasining cheklanishiga emas, balki uning vazifalari va rolining o'zgarishiga, pedagogik faoliyatning mukammallashuviga olib keladi. Endi pedagogdan:

- o'quv kurslari dizayneri-yaratuvchisi;
- o'qitish metodlari bo'yicha maslahatchi;
- kompyuter-o'quv kurslarini interaktiv taqdim etish bo'yicha mutaxassis;

- ta'lim natijalarini nazorat qilish usullari bo'yicha mutaxassis bo'lish talab etiladi.

Ma'lumotlarga ko'ra, o'quv materiallarining talabalar tomonidan qabul qilinishi va ularning xotirasida saqlanib qolish darajasi o'qitish usullariga bog'liq ekan. O'qituvchi o'qitish jarayoniga yangi ta'lim texnologiyalarini kiritib, noan'anaviy ta'lim usullaridan: "Konferensiya darsi", "Seminar darsi", "Aralash darslar", "O'yinchoqlar yordamida dars o'tish", "Kasbga bog'lab dars o'tish", "Badiiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish", "Evrika" (O'ylab top); ta'limning qiziqarli faol usullaridan: "Kichik va katta guruhlarda ishlash", "Rolli o'yinlar", "Sahna ko'rinishi", "Krossvordlar yechish", "Zakovat savollari", "Test-sinov" topshiriqlari, "Turli tarqatma materiallardan foydalanib dars o'tish", "Sinkveyn o'yinlari"; shuningdek, ta'limning innovatsion (yangi) usullari: "Modifikatsiyalashgan ta'lim", "Improvizatsiya", "Aqliy hujum", "Debat", "Tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi usul", "Klaster usuli", "Muammoli vaziyat", "Muayyan holat, vaziyatni o'rganish, tahlil qilish", "Har kim har kimga o'rgatadi", "Nuqtayi nazaring bo'lsin", "Multimediya" va boshqalarni qo'llashi muhimdir"¹.

Bu borada ta'lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning istiqbolli yo'nalishlarini keng joriy etish yo'lga qo'yilmoqda. Ta'limda multimedia vositalaridan foydalangan o'qituvchi nazariy bilimlarni zamonaviy texnika vositalari yordamida namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu yangilik va ta'bir joiz bo'lsa, ilg'or usul talabalarda qiziqish uyg'otadi, mavzularni puxta o'zlashtirishlariga xizmat qiladi, individual qobiliyatlarini rivojlantirishga, tafakkurini boyitishga, bilimlarini oshirishga yordam beradi. Multimedia resurslari yordamida talabalar u yoki bu mavzuni tezroq o'zlashtiradilar, o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy ta'limni tashkil etishdagi muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak kafolatli natijalarga erishish ekan, bunda multimedialar ishonchli vosita bo'la oladi, deb hisoblaymiz. Istalgan fan o'qituvchisining pedagogik dasturiy vositalarni yaratishi va ularni mashg'ulotlarda unumli qo'llay olishi davr talabidir.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnni reja asosida so'zlab berish.

Yozma nutq:

¹ Ibragimova M., Shermatova H. *Ta'lim jarayonida faol usullarni qo'llash. Uzluksiz ta'lim - Toshkent. 2005, 5-son, - 16-17 b.*

Turli mamlakatlarning ta'lim tizimlari haqida ma'lumot tayyorlash.
Chet ellik talabalar hayoti aks ettirilgan badiiy asar yoki film haqidagi taassurotlarni yozish.

Turli ta'lim muassasalari haqida polilog tuzish va uni insenirovka qilish.

Grammatika:

Til va terminologiya.

Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy hamda ilmiy-texnik tub o'zgarishlar davrida yangi-yangi fanlar va tushunchalar yuzaga kelmoqda. Jumladan, o'zbek tilida ham yangi terminlar paydo bo'lmoqda, ilgari ishlatib kelingan qator leksemalar yangi ma'nolar kasb etmoqda. Shu boisdan leksikologiya, xususan, terminologiya oldida qator muhim masalalarni yechish vazifasi turibdi.

Bugungi kunda terminologiyaning amaliy va nazariy masalalarini yanada chuqurroq o'rganish, terminlar yaratish va ularni qo'llashni til qonuniyatlari asosida tartibga solish davlat ahamiyatiga molik muammoga aylandi. Shuning uchun ona tilimizning turli terminologik tizimlarini yanada teranroq tadqiq etish, ularni terminologiyaning xilma-xil masalalari bo'yicha atroflicha tadqiq qilish, bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Respublikamiz mustaqil deb e'lon qilingandan keyin, bu sohadagi ahvol butunlay o'zgardi. Tashqi iqtisodiy aloqalar yanada rivojlanib ketdi. Dunyoning juda ko'p mamlakatlari bilan xilma-xil aloqalarga keng yo'l ochildi. Bu omillar o'zbek tilida yangi-yangi terminlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Bu yangi terminlar sirasida iqtisodiy terminologik tizim ham o'ziga xos o'rinni egallab kelmoqda. Shu boisdan fan va texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida iqtisodiy terminlarni ham tilshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

“Termin” tushunchasiga yuklangan mazmun quyidagicha belgilarga asoslanadiki, bular terminlarni umumiste'moldagi so'zdan farqlash uchun yetarli deb o'ylaymiz:

- 1) termin – umumadabiy tilning maxsus vazifa bajaruvchi bir turi bo'lmish ishlab chiqarish, fan va texnika tiliga mansub lisoniy birlik, bir so'z yoki birikmadir;
- 2) termin – konkret narsa-predmet, ashyo, mavhum tushunchalarning maxsuslashtirilgan nomidir;
- 3) termin uchun muayyan ta'rif (definitsiya) zaruriydirki, uning yordamida tegishli tushuncha mazmunini aniqroq ifodalash, tushunchaning birini ikkinchisidan chegaralab ajratish imkonini beruvchi, ayni mahalda ma'lum tushunchani muayyan tasnifiy qatorga joylashtirishga yo'l qo'yuvchi, farqlovchi belgilarni ravshanroq ko'rsatish mumkin.

Demak, terminologiya muayyan fanning tushunchalar tizimi bilan o‘zaro munosabatda bo‘lgan terminlar jami sifatida ta’riflanadi. Har qanday tushunchalar tizimiga muayyan terminlar tizimi to‘g‘ri keladi. Terminologik tizimlar fan taraqqiyoti bilan birgalikda rivojlanib boradi. Terminlar umumiste’modagi so‘zlardan farqli ravishda joriy qilinib ularning qo‘llanishi ma’lum darajada nazorat ostida bo‘ladi. “Terminlar paydo bo‘lib qolmaydi”, aksincha, ularning zaruriyati anglangan holda “o‘ylab topiladi”, “ijod qilinadi”. Masalan, bo‘lajak iqtisodchilarning yozma yoki og‘zaki nutqida *kartel, kliring, tovar oboroti, mayda mulkchilik, mablag‘ ajratish, renta* kabi tor doiradagina qo‘llaniladigan terminlar ishlatilishi tabiiy bir holdir. O‘z-o‘zidan ayonki, bu xildagi terminlar iqtisodiyotdan uzoqroq biror kasb egasining nutqida ishlatilmaydi. Shu bilan birga, iqtisodiyot sohasining qator terminlari ham borki, ular muayyan til egalarining deyarli barchasi nutqida bab-baravar ishlatilaveradi: *Bozor, mol, savdo, savdo-sotiq, pul, haridor, bozorchi, olib-sotar, chayqovchi* kabilar shular jumlasidandir.

Ta’kidlash lozimki, nafaqat iqtisodiyot balki fan-texnika, ishlab chiqarishning xilma-xil soha va terminlar majmui, ya’ni yig‘indisi terminologiya deb ataladi. Masalan, matematika terminologiyasi, tibbiyot terminologiyasi, iqtisodiyot terminologiyasi va boshqalar.

“Maqollar zanjiri” metodi. Maqollardagi nuqtalar o‘rniga tushirib qoldirilgan so‘zlarni qo‘yib chiqing.

№	<i>Maqollar</i>	<i>Javob</i>
1.	Dilni dilga ...	
2.	Intizomli lashkar	
3.	Sarishtali uy -... uy.	
4.	... kurashga to‘ymas.	
5.	... topsa, bo‘lib yer,... topsa bosib yer.	
6.	Rejali ish - hamisha	
7.	Shoshganda ...	
8.	... yaltiroqning ...	
9.	Qoqilsang ...dan	
10.	... bilan ... egizak.	

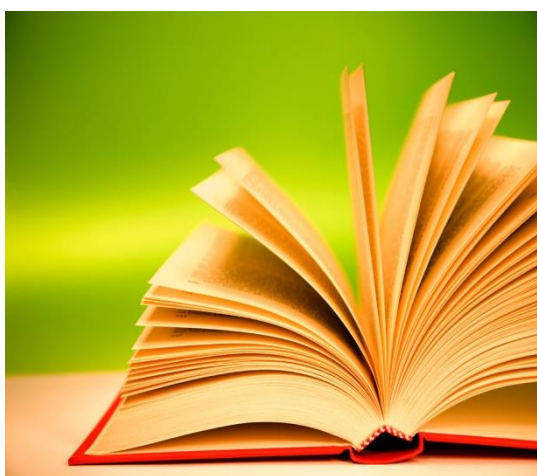
Mustaqil ta’lim

«Dunyoning mashhur universitetlari» mavzusi bo‘yicha loyiha yaratish.

10-MAVZU. KITOB MUTOLAASI

Kitob mutolaasi

Insonning bilimli, tarbiyali, kasb-hunarli va albatta baxtli va davlatli bo'lishining muhim omili – bu kitobga do'st bo'lish, hamisha kitob o'qish va kitob mutolaasini umr bo'yi kanda qilmaslikdir. Ayniqsa, yoshlarning baxtu kamoli, osoyishta va farovon hayotida kitobning alohida o'rne bor. Chunki yaxshi kitob insonda Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'ularini yuksaltirib, yaxshilik hamda ezgulikka undaydi. Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy hazratlari yozganidek: “Kitob – beminnat ustoz, bilim va ma'naviy yuksalishga erishishning eng asosiy manbai”.

Xalqimiz tilida kitob o'qish orqali bilim va munosib ta'lim-tarbiya olish, ilm-fan bilan shug'ullanish, kasb-hunar o'rganishning ahamiyatiga doir maqollar juda ko'p. Jumladan, “Kitobsiz aql – qanotsiz qush”, “Baxt belgisi – bilim”, “Bilim – aql chirog'i”, “Go'zallik – ilmu ma'rifatda”, “Ilm baxt keltirar, bilim taxt keltirar”, “Hunar – oqar buloq, ilm – yonar chiroq”, “Oltin olma, bilim ol, bilim olsang, bilib ol”. Bunday purhikmat naqllarni yana uzoq davom ettirish mumkin.

Mustaqillik yillarida matbuot, noshirlik va axborot sohasining mustahkam huquqiy asosi yaratildi. Xususan, bu borada 10 dan ortiq qonun va 30 dan ortiq qonunosti hujjati qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 12-yanvarda imzolangan “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida”gi farmoyishi ana shu ezgu ishlarni yangi, yanada yuksak bosqichga ko'tarishga qaratilganligi bilan g'oyatda ahamiyatlidir.

Farmoyishda qayd etilganidek, bugungi kunda yurtimizda zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi ishlab turibdi. Istiqlool davri arxitekturasi noyob inshooti – poytaxtimizdagi muhtasham “Ma'rifat markazi”da joylashgan Milliy kutubxona fondida qariyb 8 millionta kitob va boshqa manbalar, jumladan, 450 mingtadan ortiq kitobning elektron versiyalari, elektron darslik va qo'llanmalar mavjud. Elektron kutubxonaning ma'lumotlar bazasi o'zbek, rus va ingliz tillarida yaratilgan. Shuningdek, 14 ta viloyat axborot-kutubxona markazi, tuman markazlari va

shaharlardagi ta'lim muassasalarida 200 ga yaqin axborot-resurs markazi tomonidan aholiga axborot-kutubxona xizmatlari ko'rsatish yo'lga qo'yilgan.

Yurtimizda kitoblar nashri bilan bir qatorda, ularning savdosi va targ'ibotiga qaratilgan ta'sirchan amaliy qadamlar ham qo'yilmoqda. Xususan, hozirgi paytda "Kitob olami", "Sharq ziyokori" va "O'z davkitobsavdota'minoti" majmualari tomonidan kitob savdosi xizmati ko'rsatilmoqda. Xususan, Markaziy Osiyoda yagona bo'lgan "Kitob olami" majmuasiga qarashli zamonaviy kitob do'konlari nafaqat Toshkent shahrida, balki Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlar markazlarida ham ishlab turibdi.

Mamlakatimizda "Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, kelajakka e'tibor" shiori ostida har yili respublika "Kitob bayrami" tadbirlarini o'tkazish yaxshi an'anaga aylangan. Aytish joizki, u shbu ma'naviy-ma'rifiy tadbir davlatimiz tomonidan adabiyotni rivojlantirishga qaratilayotgan e'tibor va erishilayotgan natijalarni keng jamoatchilikka etkazish, xalqimiz, jumladan, yoshlarning kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, ijodkorlar va kitobxonlar o'rtasidagi muloqotni yaxshilash, kitobga bo'lgan ehtiyojini to'liq qoplashda o'z samaralarini bermoqda.

Globalashuv davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hayotimizga shunchalik singib ketdiki, nafaqat kundalik faoliyatimiz, balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Axborot texnologiyalarining bu qadar jadal taraqqiy etishi kitobxonlikka ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bugun jahondagi ko'pgina bosma nashrlarning adadi kamayib, ularning onlayn versiyasi ko'proq o'qilmoqda. Dunyoning eng boy kutubxonalarida saqlanayotgan bosma manbalarning aksariyati elektronlashtirib bo'lindi. Bu jarayonlar mamlakatimizdagi kutubxonlarda ham izchil kechmoqda. Internet va boshqa vositalar jadal rivojlanayotganiga qaramay, insonning ong va tafakkurini charxlash, ma'naviy olamini boyitish, ezgulikni targ'ib etishda bosma kitobning o'rni bundan keyin ham saqlanib qolaveradi. Binobarin, kitob asrlar davomida axborot saqlovchi eng samarali vosita vazifasini bajargan. Qolaversa, ming yil oldin Samarqand qog'ozida bitilgan qo'lyozmalar hozir ham insoniyatga ma'rifat nurini sochmoqda. Zero, kitob — qalb chirog'i, tafakkur qanoti. Ayniqsa, bosma kitobdan taralayotgan va elektron nashrdan topib bo'lmaydigan o'ziga xos yoqimli hidni tuyib, varaqlash asnosida mo''jizaviy sahifalarning sirli shitirlashidan ko'ngil cheksiz zavqqa to'lgan holda, kitob mutolaa qilish, uning mazmuni haqida tengdoshlar bilan fikrlashishning huzur-halovati tamoman o'zgachadir. Sohibqiron Amir Temur ta'biri bilan aytganda, «Kitob (bitig) barcha bunyodkorlik, yaratuvchilik va aql-idrokning, ilmu donishning asosidir, hayotni yaratuvchi murabbiydir». Shu ma'noda, shaklidan qat'i nazar, barcha kitoblar milliy o'zligimiz hamda umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etishga xizmat qilishi ayni muddao.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matnni ijodiy so'zlash.

Kitobni tavsiya qilish usullari haqida fikr bildirish.

Yozma nutq:

O'qilgan kitoblar to'g'risida dialog tuzish va uni instsenirovka qilish. O'qilgan kitoblar ro'yxatini tuzish va ularga qisqacha tavsif berish.

GRAMMATIKA.

Erkin va turg'un birikmalar.

Nutqda fikr ifodalash uchun barqaror birikmaga ehtiyoj mavjud. Masalan, kuchli hayron bo'lib qolganlikni ta'sirchn ifodalash uchun **hayron bo'moq** fe'li yetarli emas. Shunda barqaror birikma qo'llanadi. **Og'zi ochilib qoldi.**

Og'zi ochilib qoldi – ibora. U ikki mustaqil so'zdan iborat bo'lib, nutqqacha tayyor holda kelgan. Nutqdan keyin ham obgimizda shu holicha turadi. Uning atash ma'nosi **hayron bo'lmoq** fe'lining atash ma'nosiga teng bo'lsa-da, qo'shimcha, ya'ni hissiy va uslubiy ma'nosi bilan farqlanadi.

O'zbek tilida barqaror birikma sifatida maqol, metal, ibora e'tirof etiladi. Tilsunoslikning barqaror birikmani o'rganuvchi bo'limi **paremiologiya** (lotincha **parema** – “barqaror”, **logos** – ta'limot), uning lug'atini tuzish bilan mashg'ul bo'luvchi soha **paremiografiya** (lotincha **parema** – “barqaror”, grapho – yozmoq) deyiladi.

Ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zning bir grammatik butunlik, ma'noviy yaxliylik tashkil etib, murakkab tushuncha yoki tugal fikrni ifodalaydigan so'z bog'lanishi **erkin bog'lanish** deyiladi. So'z birikmasi va gap erkin birikmaga kiradi. Chunki so'z birikmasi va gap nutq jarayonida hosil qilinadi.

Ikki va undan ortiq so'zning qotib qolib, nutqda tayyor holda ishlatiladigan bog'lanishni barqaror, turg'un boglanishni tashkil qiladi.

Barqaror birikma qo'shma so'z va so' birikmasidan quyidagi xususiyati bilan farq qiladi:

1. Barqaror birikmada birdan ortiq so'z birikib ko'chma ma'no ifodalaydi.
2. Barqaror birikmani tashkil etgan barcha so'z shu gap tarkibida butunligicha bir bo'lak yoki bir gap vazifasida keladi.
3. Barqaror birikmaning tarkibiy qismi qay'iy bir qolipga kirgan bo'ladi.

Demak, alohida rasmiylashgan, tarkibining barqarorligi bilan ajralib turadigan, yaxlitligicha qo'llanish xususiyatiga ega, tayyor holda mavjud, obrazli, jozibali, ma'no jihatdan shakllangan so'z bog'lanmasi barqaror birikma deyiladi.

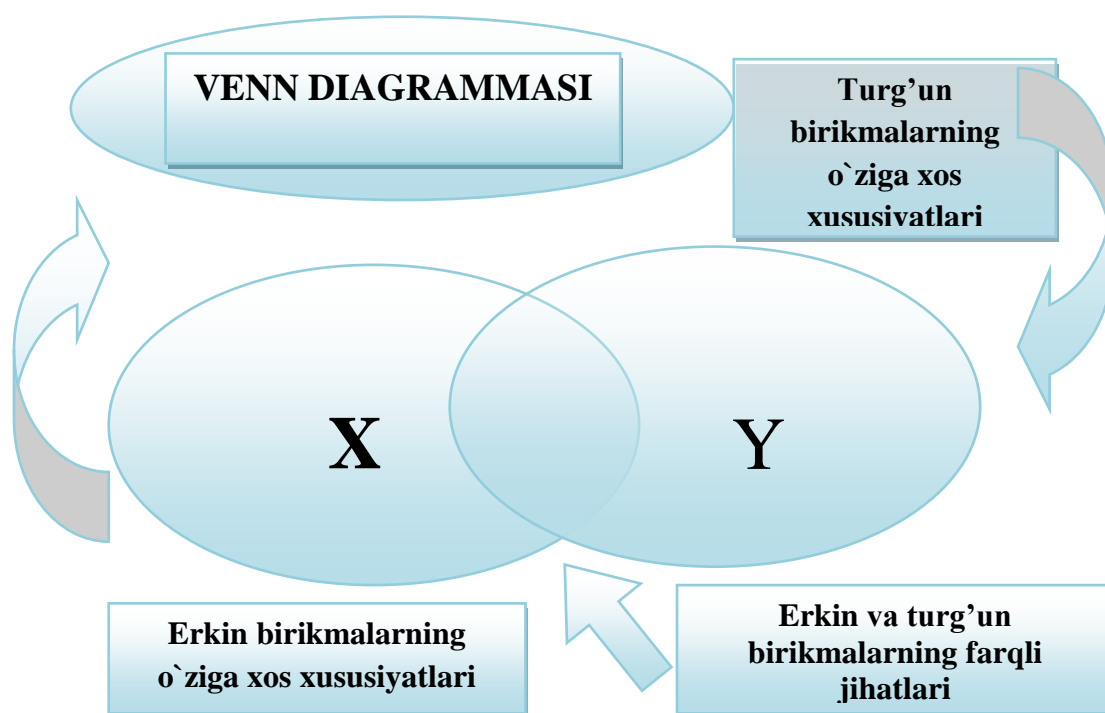
Barqaror birikmani "buzish" – unga so'z kiritish, almshtirish, olib tashlash mumkin emas.

1-topshiriq. Berilgan gaplarni erkin va barqaror birikmalarga ajrating va farqini ayting.

1. Toshkentdagi istiqloq davrida qurilgan inshootlarni ko'rib og'zim ochilib qoldi. Yer haydasang kuz hayda, kuz haydang yuz hayda, deydi xalqimiz. 3. Kechagi majlisda menga ham til tekizibdi. 4. Bahorning mayin shabadasi daraxt shoxlarini tebratdi. 5. Oltin o'tda bilinadi, odam mehnatda bilinadi. 6. Arslon izidan qaytmas, tigrit so'zidan. 7. Tuyaning dumi yerga yetganda qarzini to'laydi. 8. Bir tariqdan bo'tqa bo'lmas. 9. Ular bir yoqadan bosh chiqarib mehnat qiladilar.

2-topshiriq. Erkin va barqaror birikmalar haqidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib barqaror birikmalarga misol topib daftaringizga yozing.

3-topshiriq. Venn diagrammasi asosida erkin va turg'un birikmalarni taqqoslang va tahlil qiling.

Mustaqil ta'lim

“Temur tuzuklari” mavzusi bo'yicha referat tayyorlash.

11-MAVZU. ALISHER NAVOIY NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY KUTUBXONASI

O'zbekiston Milliy kutubxonasi

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi axborot va madaniy-ma'rifiy muassasa bo'lib, kutubxonachilik, bibliografik, ilmiy tadqiqot, ilmiy-metodik va axborot faoliyatini olib boradi. Kutubxona fondi mazmunan universal milliy va xorijiy matbuotning noyob to'plamidir. Kutubxona faoliyatining bosh maqsadi butun insoniyat bilimni aks ettirgan, avvalo, O'zbekistonga va uning milliy manfaatlariga taalluqli hujjatlarning universal fondini yig'ish, saqlash hamda jamiyat foydalanishi uchun taqdim etishdir.

Noyob va nodir nashrlar fondi kutubxona kitob kolleksiyasining faxridir. U 250 mingdan ortiq nashrdan iborat. Ularning 15 mingdan ortig'i nodir kitoblar hamda qo'lyozmalardir. Kutubxonaning o'ta noyob to'plamida O'rta Osiyoning 1917-yilgacha bo'lgan tarixi, etnografiyasi, madaniyati va geografiyasiga oid o'ziga xos ensiklopediya bo'lgan 594 tomlik noyob «Turkiston to'plami» hamda A.P.Kun tuzgan 4 qismdan iborat 10 tomlik 1200 noyob fotosuratlarini o'z ichiga olgan Turkiston o'lkasi aholisining turmush tarzi, urf-odatlarini to'g'risidagi «Turkiston albomi» alohida o'rin egallaydi.

Respublika tarixi bo'yicha XIX asrning oxiri XX asrning birinchi choragidagi o'lkashunoslik mavzusidagi adabiyotlar, birinchi Turkiston vaqtli nashrlari, qo'lyozma kitoblar kolleksiyasi, muqaddas kitob – Qur'onning turli nashrlari tadqiqotchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Buyuk ajdodlarimiz Al-Buxoriy, At-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshbandiy, Al-Xorazmiy, Al-Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobur asarlari kutubxona fondida ko'z qorachig'idek saqlanmoqda. Cho'lpon, Fitrat, U.Nosir, Hamza, G'.G'ulom, A.Qahhor va boshqa ijodkorlarning hayotligida chop etilgan asarlarning ilk nashrlari xam shular jumlasidandir.

Kutubxonada qadimiy rus kitoblaridan XVI asr matbaa san'ati yodgorligi, Ivan Fedorov tomonidan 1581-yilda Ostrog shahrida bosilgan «Ostrojskaya bibliya» kitobi, 1647-yilda Moskvada cherkov-slavyan shrifti bilan bosilgan dunyoviy mazmundagi «Uchenie i xitrost ratnogo stroeniya pexotnix lyudey» birinchi rus kitobi, Petr davri kitoblari–Leontiy Magnitskiyning «Arifmetika»si (1703), Buyuk Petr davri «Xmochnovskaya rukopis» va boshqalar mavjud. Rus adiblaridan

A.S.Pushkin, L.N.Tolstoy, A.P.Chexov, A.N.Tolstoylarning asarlari ham kutubxonaning bebaho boyligidir.

G'arbiy Evropa kitoblarining nodir kolleksiyasida 1489 yilda Nyurnbergda bosilgan «Devyataya Nemetskaya bibliya» inkunabuli, B.Erbeloning 1697 yilda Parijda nashr qilingan «Vostochnaya biblioteka»si mavjud. Xorijiy tillardagi adabiyotlar fondi

75dan ziyod tillardagi ijtimoiy-siyosiy, gumanitar, tabiiy-ilmiy va texnika masalalariga oid nashrlar bo'lib, bugungi kunda ularning soni 350 mingdan ortiq nusxani tashkil etadi.

Kutubxonaning San'at bo'limi o'ziga xos notali-musiqaviy asarlar to'plamini, o'zbek klassik va jahon musiqasi gramplastinka yozuvlarini, 150 mingdan ortiq tasviriy va amaliy san'at nashrlarini uzida jamlagan.

Texnikaga doir adabiyotlar (2 mln.dan ortiq nusxada) ham mazmuniga ko'ra o'ziga xos bo'lib, me'moriy-texnik hujjatlar, sanoat kataloglari (qog'ozda) to'plami 33700 nusxadan ortiqdir.

Avtomatlashtirish yangi axborot texnologiyalari bo'limi yagona avtomatlashgan kutubxona tizimini qo'llaydi va rivojlantiradi, elektron katalog hamda elektron ma'lumotlar bazasini yaratishda metodik yordam beradi. 1988 yildan kutubxonachilik jarayonini avtomatlashtirishga, 1999-yildan Rossiya Davlat Ilmiy texnika kutubxonasining IRBIS avtomatlashtirilgan axborot dasturidan foydalangan holda vatanimiz va chet el yangi nashrlarining elektron katalogini yaratishga kirishildi. Kutubxonaning elektron katalogi bugungi kunda 25 mingdan ortiq yangi adabiyotlarning bibliografik yozuvlari va davriy nashrlarning analitik yozuvlarini saqlaydi. Kutubxona o'z ma'lumotlar bazasini yaratmoqda va "Curret Content", "MicroMedex", "Medine", EBSCO va ma'lumot bazalari bilan ishlash imkoniyatidan unumli foydalanmoqda.

Kutubxona o'z nashriyot va bosmaxonasiga ega bo'lib, noshirlik hamda matbaa faoliyati bilan shug'ullanadi. Kutubxona 1923-yildan boshlab bosma asarlardan majburiy nusxa ola boshlagan. 1948-yilda kutubxonaga Alisher Navoiy nomi berilgan. Kutubxona 1956-yildan buyon xalqaro kitob almashuvini amalga oshirib, uning sheriklari

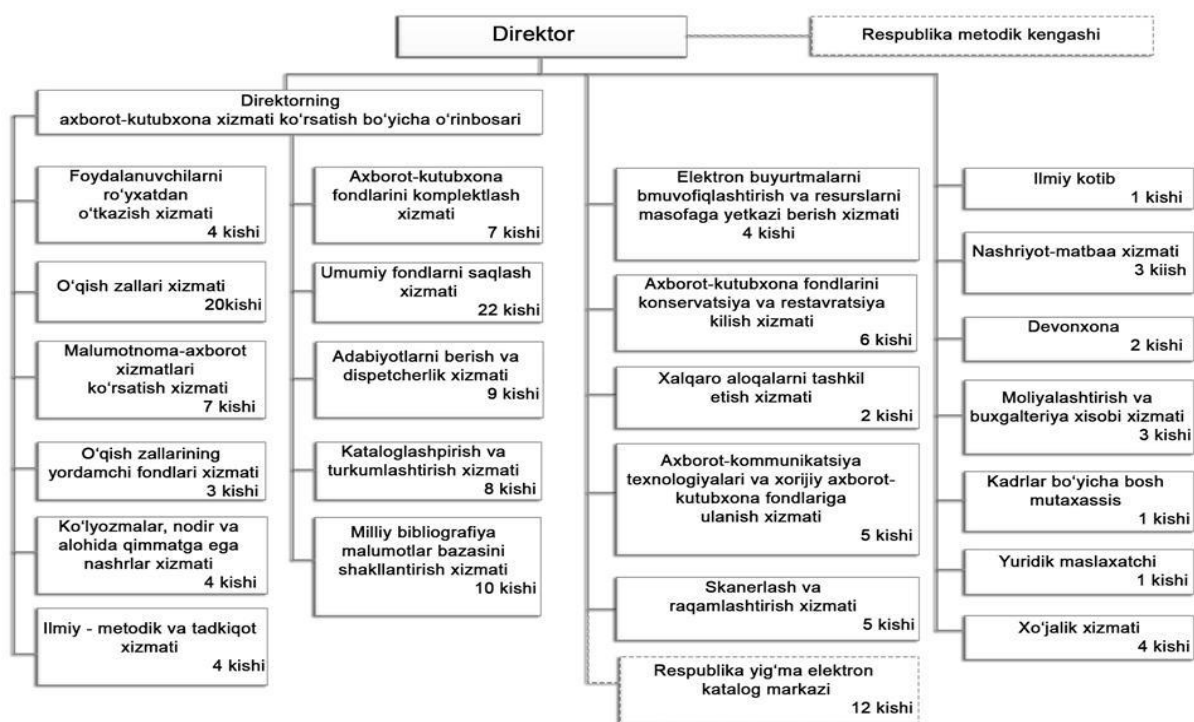

jahonning 24 mamlakatidan 30 dan ortiq tashkilotlardir. Kutubxona yirik xalqaro kutubxonachilik tashkilotlari: IFLA, Evro Osiyo kutubxonalar Assotsiatsiyasi, elektron kutubxonalar va yangi axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchilar hamda foydalanuvchilar xalqaro Assotsiatsiyasining a'zosi.

Kutubxona ko'plab xalqaro tashkilotlar va jamg'armalar bilan, shuningdek, O'zbekistonda akkreditatsiya qilingan chet mamlakatlarning elchixonalari bilan mustahkam ijodiy aloqalar o'rnatgan bo'lib, madaniyati, diniy qarashlari va tarixiy ildizlari turlicha bo'lgan xalqlarning yaqinlashishiga o'zining hissasini qo'shmoqda. Hozirgi kunda kutubxona fondi jahonning 75 tillarida deyarli 10 mln. nusxaga etgan.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi respublikamizdagi barcha kutubxonalarga kutubxonashunoslik, bibliografiyashunoslik va kitobshunoslik sohalari bo'yicha metodik rahbarlik qiladi.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi - axborot resurs markazining
TUZILMASI

Xodimlarning cheklangan umumiy soni — 135 kishi;
shu jumladan boshkaruv xodimlari — 9 kishi

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnga munosabat bildirib so'zlash.

Yozma nutq:

Universitet kutubxonasi haqida matn tuzish.

Elektron kutubxona bilan ishlash bo'yicha tavsiyalar yozish.

Badiiy asarlarga bag'ishlangan internet saytlarining ro'yxatini tuzish.

GRAMMATIKA. Frazeologik birliklarning turlari va uslubiy xususiyatlari.

Til fanining iboralarni o'rganadigan bo'limi *frazeologiya* deyiladi. Ikki va undan ortiq mustaqil so'zlar yoki gaplar bir ko'chma ma'noni ifodalaydi. Shunday ibora va gaplar barqaror bo'ladi. Ular obrazlilik, jozibadorligi bilan ajralib turadi. Masalan: *yuragi qon bo'ldi, ko'nqligiga qil sig'maydi*.

Frazeologik ibora va gaplar so'zlarning ko'p ma'noli (polisemiya) bo'lishiga asoslanadi, shuningdek, ikki va undan ortiq mazmuni ifodalaydi: *o'zini qayerga qo'yishni bilmadi - sevinchdan hayajonlanmoq, zerikib yoki bekorchilikdan toqatsizlanmoq* va boshqalar. *Mazasi qochdi - sog'ligi yomonlashdi, ishi inqirozga uchradi*. Frazeologiyaning tarkibida idiomalar ham bo'lib, ular ma'lum tilgagina xos bo'ladi va boshqa tillarga so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydi: *Ammamning buzog'i. Yuragi shuv etib ketdi. Gapning po'st kallasi. Oyoqni qo'lga olib chopmoq* va h.k. Idiomalarda shakllangan mantiqqa to'g'ri kelmaydigan fikr, voqea, hodisa ifodalanadi.

Nutqiy ta'sirchanlik frazeologizmlarni qo'llash bilan ham vujudga keladi. Oddiy so'zga nisbatan frazeologizmlar (iboralar)da ta'sirchanlik kuchli bo'ladi. Masalan, *Boya qishloqdan dadasi keldi. Dadasi nimadandir asabi buzilib, qovog'idan qor yog'ib keldi-yu, o'g'li bilan ko'rishib bo'lmasdanoq Vohid Miroidov qo'ng'iroq qildi (O. Yoqubov)*. Bu gapdagi *xafa* ma'nosini ifodalovchi *qovog'idan qor yog'ib* frazeologizmi fikrning ta'sirchanligini oshirgan.

Frazeologizmlar zaminida uzoq o'tmishda bo'lib o'tgan voqea-hodisalar, turmush haqiqati inson ongida mujassamlashgan, sayqallashgan obrazlarning tasavvurlari siqiq, sintaktik qoliplashgan bo'lib, avloddan-avlodga meros bo'lib kelgan. Fikrimizning isboti uchun misollarga murojaat etaylik: *bir yoqadan bosh chiqardi, shaytonga dars beradi, chuchvarani xom sanama, temirni qizig'ida bos, suvga olib borib sug'ormay keladi, beli og'rimaganning non eyishini qara, tegirmonga tushsa butun chiqadi, otdan tushsa ham egardan tushmaydi, to'ydan oldin nog'ora chalma, tepa sochi tika bo'ldi, ko'zi to'rt bo'ldi* va h.k.

Frazeologizmlarning maqolga aylangan qismi xalq aql-idrokining mahsuli, uning hukmi, ko'p asrlik tajribalari, turmushdagi turli voqea-hodisalarga aqliy munosabati natijasidir. Donishmandlarning ta'kidlashlaricha, "Xalq maqoli-xalqning mulkidir. Maqol qayg'usi - xalq qayg'usi, maqol g'azabi - xalq g'azabi, maqol kulgusi - xalq kulgusi va maqol kinoyasi - xalq kinoyasi demakdir".

Hayotda insonlar goho sevinadi, quvonadi, goho qayg'u, alamli kechinmalarga duchor bo'ladi. Ana shunday turli-tuman ruhiy holatlarga, tevarakatdagi voqea-hodisalarga munosabatda kishilar o'z nutqlarida tayyor holdagi

qoliplashgan iboralarga murojaat etadilar. Chunonchi, *o'tirsa o'poq, tursa so'poq deydi* (biror ayb topib kamsitish), *o'l desang o'ladi, tiril desang tiriladi* (gapga kiradigan kishi haqida), *burnidan buloq bo'ldi* (zoe ketdi, tatimadi), *ona suti og'zidan ketmagan* (hali yosh, tajribasiz), *peshonasi taq etib devorga tegdi* (o'z bilganidan qolmay, oxiri holi tang bo'ldi), *o'z yog'iga o'zi qovurildi* (ruhiy azob chekdi), *baland oxurdan em egan* (dimog'dor), *arqonni uzun tashladi* (biror yomon, noo'rin ishning oqibatini kutish), *tarvuzi qo'ltig'idan tushdi* (maqsadi puchga chiqdi), *qulog'idan kun ko'rinadi* (juda ozg'in, betob odam haqida) va h.k.

1-topshiriq. Berilgan iboralarning ma'nolarini izohlang va gaplar tuzing.

Otni qamchilamoq, otning qashqasiday, oshig'i olchi, og'ir tabiatli, popugi pasaymoq, pushaymon yemoq, rangida qon qolmadi, yuzi yorug'bo'ldi, to'ydan oldin nog'ora chalmoq, tuyaning dumi yerga tekkanda, tuyaning ustida ham it qopadi, to'nini teskari kiyib olmoq, to'rt tarafi qibla.

2- topshiriq. Yozuvchilarning asarlaridan 20 ta iborani topib daftaringizga yozing va izohlang.

3-topshiriq. Quyida berilgan omonim, sinonim, antonim iboralarni ajratib ustun shaklida yozing.

Toqati toq bo'lmoq, yaxshi ko'rmoq, terisiga sig'madi, ko'kka ko'tarmoq, savol bermoq, yuragi keng, ko'ngli joyiga tushdi, ko'ngliga tugmoq, avzoyi buzildi, ko'ngli oq, qo'li uzun, gapida turmoq, gap tegdi, qo'ldan chiqarmoq, ichagi uzildi.

4-topshiriq. Matnni o'qing. Tarjima qiling.

Oyi, dadam nega yig'layaptilar?

Yetti-sakkiz yoshlik chog'larim, shahar hovlida yashar edik. Dadam mudom o'tirib "O'tgan kunlar"ni yozardilar. Bir kun oyim, odatimizcha, ertalabki choyni bibimning uyiga hozirladilar-da, erta turib o'z xonasida yozib o'tirgan dadamni choyga chaqirgani chiqib ketdilar. Biz dasturxon tevaragida u kishining chiqishini kutamiz... Bir vaqt oyim negadir indamay chiqdilar va o'tirib bizga choy quyib bera boshladilar.

- Abdullani chaqirdingmi, Rahbar?- dadam chiqavermagach, oyimdan so'radilar bibim.

- Yo'q.

- Nega?

- O'g'lingiz yig'lab o'tiribdilar, - dedilar oyim.

Bibim bechora sakrab o‘rinlaridan turib dadamning xonasiga yo‘l oldilar. Kap-katta kishining yig‘lashidan hayratga kelib men ham bibim ortidan ergashdim. Kirsak, darhaqiqat, u kishi yum-yum yig‘lar, kursiga tirsaklanib olib, to‘xtovsiz yozar edilar. Bibim dadamning bu holiga biroz qarab turdilar-da, bir narsani tushundilar, shekilli, indamay meni boshlab orqaga qaytdilar va o‘tirib choyni icha boshladilar, Men bibimdan so‘radim:

- Dadam nega yig‘layaptilar?
- Dadang jinni bo‘lib qolibdi...- javob qildilar bibim va boshqa so‘z aytmadilar.

Keynchalik anglasam, o‘shanda dadam o‘z sevikli qahramoni Kumushning fojeali o‘limi paytini tasvirlayotgan ekanlar...

Habibulla Qodiriy

5-topshiriq. Quyida berilgan so‘zlarga sinkveyn tuzing.

“SINKVEYN” texnologiyasi

“SINKVEYN” – bu besh satrdan iborat bo‘lib, unda berilgan tushuncha birinchi satrdan to to‘rtinchi satrgacha kengayib boradi. Birinchi qatorda mavzu (kalit so‘z) beriladi, ikkinchi qatorda unga bir yoki ikkita aniqlovchi tanlanadi. Uchinchi qatorda uni harakat-holat (fe‘l) bilan to‘ldiriladi. To‘rtinchi qatorda so‘z har xil usul bilan yoyiq gapga aylantiriladi. Beshinchi qatorda kalit so‘zning ma‘nodoshi (sinonimi) keltiriladi.

So‘z	1-daraja	2-daraja	3-daraja	4-daraja	5-daraja
ibora					
kutubxona					
maqol					
so‘z					

Mustaqil ta’lim

«Alisher Navoiy – o‘zbek adabiy tilining asoschisi» mavzusida ijodiy insho yozish.

Adabiyot — milliy ma'naviyat ko'zgusi

Asrlar mobaynida badiiy ijod, badiiy adabiyot – milliy ma'naviyatimiz ko'zgusi bo'lib kelgan. Buni o'zbek she'riyatining gultoji deya e'tirof etilgan Mir Alisher Navoiy davridan to bugungacha o'tkir qalam sohiblari yaratishgan badiiy ijod mahsullariga payvand milliy qadriyatlarimiz, ma'naviyatimiz rivoji misolida kuzatishimiz mumkin.

Sobiq mustabid tuzum davrida milliy qadriyatlarimizga, ma'naviyatimizga, jumladan, milliy adabiyotimizga ham beshafqat tajovuz qilingan edi. Adabiyotimizning XX asr boshlaridagi asl darg'alaridan Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir kabi o'nlab yozuvchi shoirlari qatag'on qurboni bo'lgani millat qalbidagi bitmas jarohatdir.

Ona Vatanimiz mustaqilligi butun jamiyatga qaytadan hayot baxsh etdi! Nomlari, asarlari taqiqlab qo'yilgan yozuvchi va shoirlarimizning xotirasi e'zozlanib, ularning adabiy merosi qaytadan tiklandi. Katta hayot tajribasiga ega bo'lgan yozuvchilarimiz o'tish davrining qiyinchiliklariga qaramasdan, qalb amri bilan o'z ijodiga sodiq qolib, milliy o'zligimiz hamda ma'naviy qadriyatlarimizni tiklash va yuksaltirish yo'lida faol xizmat qilib kelmoqda.

Chinakam yozuvchi odamlarning dardu g'ami bilan yashashi, xalq ichiga kirib borishi, o'zi uchun ilhomni, yangi mavzularni shu hayotdan, unda bo'layotgan o'zgarishlardan olishi kerakligi kunday ravshan. Biroq, bugungi shiddat bilan o'zgarayotgan zamonning o'zi o'rtaga ulkan va dolzarb muammolarni qo'yayotganini ham aslo unutish mumkin emas. Bunday muammolarni ta'lim va tarbiya, ma'naviyat, madaniy hayotni rivojlantirish orqaligina hal etish mumkinligini chuqur anglaymiz. XXI asrning qanchalik shiddatli ekanini ko'rib turibmiz. Bugun har qanday axborot, yangilik zumda kurrai zaminga nur kabi taralmoqda. Adabiyot bo'stonida yaratilgan badiiy asarlar ham internet nashrlari orqali juda tezlik bilan o'quvchilarga etib bormoqda. Shu asnoda intellektual salohiyat, tafakkur va ma'naviyat asri o'zining shaklu shamoyilini topmoqda. Shunga monand adabiyot ixlosmandlarining ongu tafakkuri ham o'zgacha shakllanmoqda. Biz ilgari ko'rmagan, duch kelmagan ayrim muammolar ham shu asnoda paydo bo'layotir. Bu — milliy mentalitetimizga to'g'ri kelmaydigan yot g'oyalar bilan bog'liq muammolar hisoblanadi.

Aytish o'rinliki, mafkuraviy tahdidlar ayrim badiiy adabiyotlar orqali ham kirib kelayotganidan aslo ko'z yumib bo'lmaydi. Ana shunday murakkab va tahlikali zamonda yozuvchilar ertangi kunimizni o'ylab, odamlarni ezgulikka, insof-diyonat, mehr-oqibatli bo'lishga da'vat etadigan asarlar yaratishi g'oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugunning yoshlari o'zlarini qiziqtirgan axborot va ma'lumotlarni asosan internet orqali olyapti. Shunday ekan, ana shu ta'sirchan zamonaviy axborot vositalari yordamida ham adabiyotimizni keng targ'ib etish maqsadga muvofiqdir. Shu o'rinda aytish mumkinki, bugungi kunda milliy internet tarmoqlarimizda qator veb-saytlar bu borada salmoqli vazifalarni amalga oshirmoqda. Demak, bundan buyon o'zbek tilidagi internet adabiyotini shakllantirish, shoir va yozuvchilarimizning o'z veb-saytlariga ega bo'lishiga erishish nafaqat adabiy jarayonga, kerak bo'lsa, butun ma'naviy-ma'rifiy hayotimizga kuchli ta'sir o'tkazishi shubhasizdir. Yoshlarning ongida manaviy bo'shliq hosil bo'lmasligini ta'minlash ham bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Dunyoning turli mintaqalarida ziddiyatlar va beqarorlik kuchaygan, ixtiloflar davom etayotgan bir sharoitda biz yoshlarimizni — o'z farzandlarimizni turli zararli tasirlardan himoya qilishimiz zarurligini yoddan chiqarmasligimiz kerakligini takidlaydi. Ijod ahli esa o'z iste'dodlari bilan odamlarning ongi va dunyoqarashi, madaniy saviyasini yuksaltirishga qodirdir. Yozuvchilar doimo hayot bilan hamnafas bo'lishi, o'z xalqining dardi bilan yashashi, haqiqat va adolatga sadoqat bilan xizmat qilishi zarur. Zero, milliy adabiyot — ma'naviyat poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, chinakam ijod va iste'dod mahsuli bo'lgan asarlarni keng kitobxonlar ommasiga etkazish davr talabidir. Bu ezgu yo'lda ijodkorlar, nashriyotlar, bosma nashrlar tahririyatlari qo'lni qo'lga berib, barcha mavjud vositalardan unumli foydalanishlari maqsadga muvofiq.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish.

Yozma nutq:

Badiiy asar qahramoni o'quvchini qanday tarbiyalashi haqida fikr bildirish va unga misollar keltirish.

Mashhur adabiy qahramonlar haqida taqdimot tayyorlash.

Adabiyot haqidagi hikmatli so'zlardan namunalar yozish.

GRAMMATIKA.

Nutq uslublari. Badiiy uslub va uning xususiyatlari.

Badiiy uslub (tilning ta'sir qilish, targ'ibot, tashviqot vazifasi) - inson hayotining barcha tomonlarini qamrab oladi. Bu uslub barchaga barobarligi,

o'quvchiga va tinglovchiga emotsional ta'sir etishi bilan boshqa uslublardan farq qilib turadi. Bu uslubda muallif tilning barcha leksik, grammatik vositalaridan foydalanishi, turli ifodaviy vositalarni qo'llashi mumkin. Boshqa uslublarning materiallaridan badiiy uslubda bemalol foydalanish mumkin. Shunga ko'ra, badiiy uslub keng imkoniyatga ega uslub turi hisoblanadi. Badiiy uslub badiiy adabiyot, ya'ni badiiy asarlarga xos bo'lib, unda badiiylik, ifodaviylik, ta'sirchanlik kuchlidir. Badiiy uslubning o'ziga xos xususiyati shundaki, adabiy tilning barcha imkoniyatlarini o'z ichiga olish bilan birga, unda o'zbek shevalariga, kasb-hunarga doir leksik birliklar, bugungi kunda iste'moldan chiqib ketgan tarixiy so'zlar ham personajlar nutqi orqali ishlatila beradi. Badiiy uslub o'quvchida estetik zavq uyg'otadi. Demak, badiiy uslub orqali ro'yobga chiqqan nutq ma'lum voqea-hodisa haqida axborot berish (kommunikativ vazifani bajarish)dan tashqari, o'quvchiga ta'sir qilish (ekspressiv) vazifasini ham bajaradi. *Obrazlilik va estetik ta'sir* etish badiiy uslubning muhim belgisidir. Badiiy uslub so'z sa'natiga, timsoliy fikrlash sohasiga oid va funksional jihatdan biqiq – chegaralangan emas. Uning mazmun doirasining nihoyatda keng va u timsollar, badiiy to'qima, yozuvchi fantaziyasi natijasida yuzaga keladi. Badiiy uslubda proza, poeziya va dramaturgiya asarlar yaratiladi. Badiiy uslub timsol, ijod va shahs munosabatida yuzaga keladi. Badiiy uslubda umumxalq tili va adabiy tilning barcha qatlamiga mansub so'z va iboralar keng va faol ishlatiladi hamda estetik ta'sir etish vazifasini bajaradi.

Badiiy adabiyot tili yoki badiiy uslub adabiy tilda alohida o'rin tutadi. Badiiy uslubda xalq tilidagi hamma vositalardan erkin foydalaniladi. Badiiy uslubning asosiy belgilari:

1. Turli tasviriy vositalar, chunonchi, sifatlash, qiyoslash, mubolag'a, kinoya, o'xshatish va hokazolar qo'llanadi:

*Bulutning orasidan
Quyosh kulib qaraydi,
Majnuntolning yuvilgan
Sochlarini taraydi (E. Vohidov).*

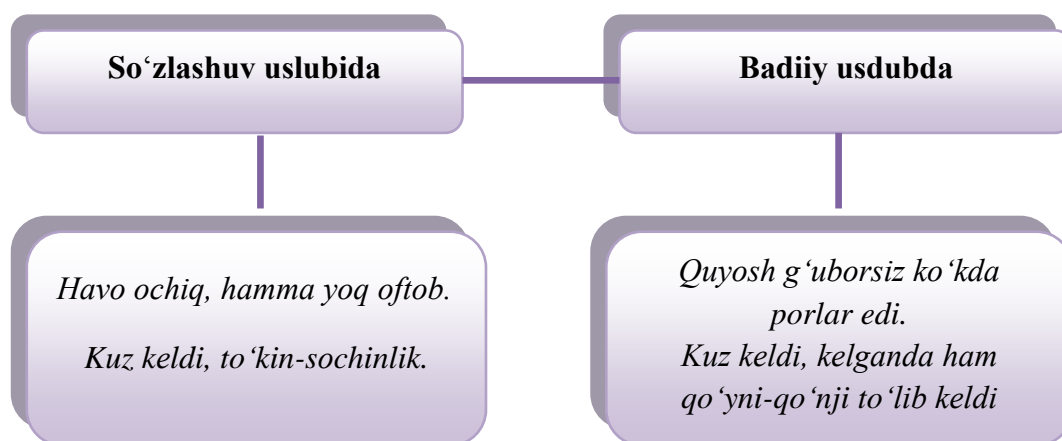
Shoir bu misralarda badiiy tasvirning jonlantirish usulidan foydalanib, insonga xos *kulish (kulib qaraydi), tarash (sochlarini taraydi)* harakatlarini quyoshga nisbatan ishlatadi.

2. Til vositalaridan erkin foydalaniladi. Badiiy asarlarda adabiy tilga xos til birliklari, shuningdek, adabiy tildan tashqarida bo'lgan sheva, oddiy nutq, jargon kabilarga xos so'zlar bo'lishi ham mumkin. Bu uslubda muallifning o'z bayoni adabiy til me'yorlarida bo'ladi. Ammo asarda ishtirok etuvchilarning nutqida ularning xususiyatlarini ifodalash uchun adabiy tilda bo'lmagan til birliklaridan ham foydalaniladi. Masalan, yozuvchi Abdulla Qahhor "Bemor" hikoyasida farg'onalik yosh go'dak nutqini shunday ifodalagan: *Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin.*

3. Badiiy asarda tasvirlanayotgan davrning ruhni aks ettirish uchun eskirgan va yangi paydo bo'lgan so'z va iboralardan ham foydalaniladi.

4. Sonlar raqam bilan emas, so'z bilan yoziladi.

Xullas, badiiy asarlar badiiy uslubda yoziladi. Unda so'zlashuv uslubiga, kitobiy uslublarga, shuningdek, xalq tiliga xos til birliklari ham bo'ladi. Bir fikrning o'zini adabiy tilda turli uslublarda ifodalash mumkin, chunonchi: quyidagi gaplarni qiyoslab o'qing.

ChO'LPON (1897 – 1938)

Adabiyot yashasa, millat yashar.

Cho'lpon

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon avval eski maktabda, so'ngra Andijon va Toshkent madrasalarida tahsil ko'rdi. Zamonning talabini ilg'agan uning otasi – Sulaymonqul o'g'lini rus-tuzem maktabida ham o'qitdi. Bo'lajak shoir muntazam shug'ullangani va tabiiy iste'dodi tufayli turk, fors, arab, rus tillarini puxta o'rgandi va bu tillardagi adabiyotlarni doimo mutolaa qilib bordi. Shu bois unda adabiyotga havas erta uyg'ondi va yoshligidan she'rlar ijod qila boshladi. Cho'lponning dastlabki asarlaridayoq rus bosqinchilari zulmi ostida ezilayotgan Turkiston xalqiga bo'lgan cheksiz muhabbat yorqin ko'zga tashlanadi. U xalqini ozod va baxtli ko'rishni juda-juda istardi. Buning uchun odamlarni ma'rifatdan, ilmu fandan bahramand qilish kerak, deb hisoblardi.

Cho'lpon 1917-yilning fevralida Rossiyada sodir bo'lgan inqilobga katta umid bilan qaradi. Lekin bu inqilob Turkiston o'lkasiga chin ozodlik bermadi. O'sha yilning oktyabrida ro'y bergan to'ntarish esa shoirning so'nggi umidlarini ham yo'qqa chiqardi. U o'z she'rlarida xalqning zabun holini aks ettirib, xalqni bunday holatdan qutqarish yo'llarini izlaydi. Jumladan, u o'zining "Ko'ngil" she'rida inson tirik ekan, zulmga bo'yin egmasligi, shu zulmning moddiy timsoli – kishanni kiymasligi lozim, deb biladi:

Tiriksen, o'lmagansen,
Sen-da odam, sen-da insonsen.
Kishan kiyma,
Bo'yin egma,
Ki sen ham hur tug'ulg'onsen!

Cho'lpon mislsiz she'riy kashfiyotlardan tashqari, «Kecha va kunduz» nomli birinchi o'zbek roman-dilogiyasining muallifidir. Afsuski, romanning ikkinchi kitobi Cho'lpon qamalgan paytda yo'q qilingan va hozirgacha topilgan emas. Birinchi kitob – «Kecha» mustaqillik sharofati ila qayta nashr qilindi.

Cho'lponning 1926 yillarda yaratgan «Yorqinoy» dramasi badiiy jozibasi va mavzu nuqtai nazaridan hozirgacha o'z ta'sir kuchini yo'qotmay kelmoqda. Abdulhamid Cho'lpon o'zbek o'quvchilarini jahon adabiyotining durdonalari bilan tanishtirish borasida ham salmoqli ishlarni amalga oshirdi. Shekspirning «Hamlet», Pushkinning «Boris Godunov» va «Dubrovskiy», Gogolning «Tergovchi», Gorkiyning «Ona» kabi asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, zamonaviy o'zbek tarjima maktabiga asos soldi.

Cho'lpon haqiqat va hurlikni e'tiqodiga aylantirgan ijodkor edi. Shu sababli ham milliy zulmni milliy tenglik deb e'lon qilgan hukmron millatlarga uning ijodi yoqmas edi. Ular shoirdan xalq baxtiyor, erkin va ozod yashamoqda deb kuylashni talab etishdi. Haqiqat kuychisi va erk farzandi – Cho'lpon bunday qila olmadi.

Shu sababdan shoir 1937 yilning 13 iyulida qamoqqa olindi, uzoq qiynoqlar va tahqirlardan so'ng, 1938 yilning 4 oktyabrida Toshkent yaqinida otib tashlandi.

“So'z ustasi” texnikasi bilan tanishning

“So'z ustasi” o'yini

Unda talaba yoki guruhlar bir-birlari bilan kim 5 daqiqa ichida nechta so'z topa olishi bo'yicha musobaqalashadilar. Ajratilgan vaqtda eng ko'p so'z topa olgan guruh yoki talaba g'olib hisoblanadi. Lekin birorta so'z qaytarib yozilmasligi kerak. O'yin oxirida eng ko'p so'z topa olgan “So'z ustasi” nomini oladi.

Mustaqil ta'lim

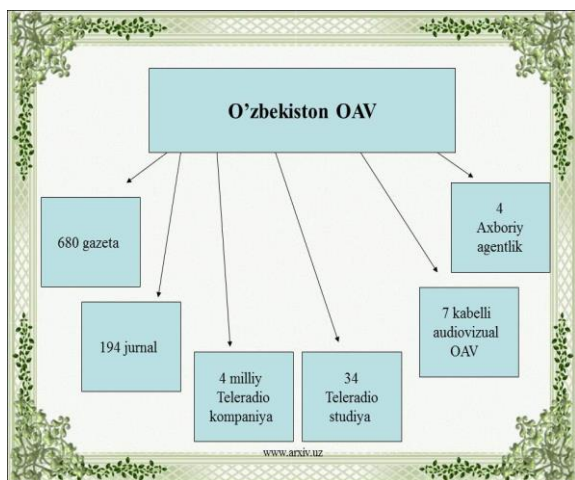
Istalgan biror badiiy asarni mutolaa qilish.

Istalgan she'rni ifodali yodlash.

13-MAVZU. OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI

Ommaviy axborot vositalari

Mamlakatimizda istiqloqlarning ilk yillaridan demokratik huquqiy davlat qurish va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmogda. Jumladan, axborot va so'z erkinligini ta'minlash, ushbu sohani liberallashtirish O'zbekistonda demokratik, huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim ustuvor yo'nalishi sifatida belgilandi. 1991 yili O'zbekistonda 395 ta OAV faoliyat yuritgan bo'lsa, bugun ularning soni 1437 taga

etdi. Ayni vaqtda, mavjud nodavlat bosma OAV jami bosma OAVning 62,7 foizini tashkil etmogda. 1990-yilda 9 nashriyot bor edi, bugun ularning umumiy soni 112 ta. Yaratilayotgan imkoniyatlar tufayli matbaa korxonalarining soni ham yil sayin ortib bormogda: 1990-2016 yillardagi bosmaxonalar soni 149 tadan 1719 taga yetdi.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari uchun turli imtiyozlar belgilashga qaratilgan qonunchilik tobora takomillashtirilmogda. Xususan, 2011 yil 30 dekabrda qabul qilingan "Ommaviy axborot vositalarini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha soliq imtiyozlari va afzalliklari berish to'g'risida"gi qaror buning yorqin isbotidir. Mazkur qaror axborot sohasida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash bo'yicha OAV imkoniyatini kengaytirib, iqtisodiy asoslarini mustahkamlamoqda. Zero, iqtisodiy erkin, baquvvat va mustaqil ommaviy axborot vositalari jamoatchilikka tahliliy, tezkor va xolis ma'lumot etkazib berish imkoniga ega.

YuNISEF bilan hamkorlikda ona va bola salomatligini muhofaza qilish borasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlar ommaviy axborot vositalarida har tomonlama va sifatli yoritib borilmogda. «Sog'lom bola yili» va Bola huquqlari to'g'risidagi konventsianing 25 yilligi munosabati bilan bola huquqlari muhofazasiga bog'liq masalalarni yoritishda ommaviy axborot vositalari salohiyatini kuchaytirish loyihasi amalga oshirildi. Mazkur loyiha doirasida o'tgan yilda 1400 dan ortiq hududiy jurnalistlar ishtirokida 70 seminar-trening va davra suhbatlari tashkil etildi. Umuman, xorijiy ekspertlar ishtirokida 30 dan ziyod seminar-treninglar, davra suhbatlari va anjumanlar tashkil etilib, ularda

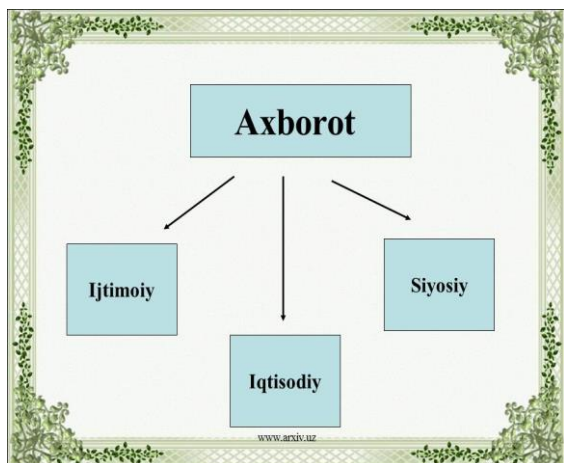
besh yuzdan ortiq axborot xizmatlari va ommaviy axborot vositalari vakillari ishtirok etdi.

2015 yilda “O‘zbekistonda Internet jurnalistikasini rivojlantirishning dolzarb masalalari” mavzusida respublika konferentsiyasi o‘tkazilgani ayni muddao bo‘ldi. Buning natijasida fond yuqori malakali jurnalist, tahlilchi va sharhlovchilar tayyorlash, nufuzli xalqaro media kompaniyalar, xorijiy hamkasblar bilan samarali ijodiy aloqalar o‘rnatish, yosh mutaxassislarining kasb mahorati va tajribasini oshirish borasida izchil ishlarni amalga oshirdi.

Ko‘z o‘ngimizda yangi axborot jamiyati shakllanmoqda. Axborot strategik va iqtisodiy resursga aylanmoqda. Axborot jamiyatining taraqqiyoti davlatlarning barqaror iqtisodiy rivojini ta‘minlash, fuqarolarning turmush darajasini oshirish, mamlakatlar va mintaqaviy birlashmalar taraqqiyotining muhim va ustuvor sharti sifatida belgilanmoqda. Bugun media-makonda axborot jurnalistik faoliyatning yangi turi – onlayn jurnalistikasining rivojlanib borayotganini inkor etib bo‘lmaydi. Uning kelajakdagi istiqboli mamlakatdagi demokratik islohotlar, bozor munosabatlari va ta‘lim sohasidagi islohotlarga bevosita bog‘liq. Internet jurnalistikasi bugun o‘zining ilk taraqqiyot bosqichlarini boshidan o‘tkazmoqda. Bu jurnalistlarga taklif etilayotgan cheksiz imkoniyatlar beruvchi texnologiyalar orqali namoyon bo‘layotir.

Bugun hayotning o‘zi OAV oldiga fikrlar xilma-xilligi, mamlakatimiz va xorijda ro‘y berayotgan voqea-hodisalarni hisobga olgan holda, xalqimiz tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarning ochiq va oshkoraligini yanada to‘liq ta‘minlash, O‘zbekistonda hayotga tatbiq etilayotgan tashqi hamda ichki siyosatni yanada faol

yoritish vazifasini qo‘ymoqda. Buning uchun mamlakatimizda barcha shart-sharoit yaratilgan. Bunday keng imkoniyatlarga ega bo‘lgan va fuqarolik jamiyatining muhim institutlaridan biri hisoblangan O‘zbekiston ommaviy axborot vositalari bugungi kunda jamoatchilik fikrini ifoda etadigan, hayotimizning barcha jabhalarini yanada demokratlashtirish yo‘lida harakatga keltiruvchi kuch bo‘lishi, mamlakatimizning

har bir fuqarosi Vatanimiz taqdiri uchun o‘z mas‘ulligini his etgan holda el-

yurtimizning yanada ravnaq topishiga hissasini qo'shishga intilishiga ko'maklashishi lozim.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnga munosabat bildirib so'zlash.

Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Yozma nutq:

Ommaviy axborot vositalarining faoliyati haqida fikr bildirish. Teleko'rsatuvlar va radioeshittirishlar, gazeta va jurnallardagi materiallar, reklama matnlarini tahlil qilish.

“XXI asrda axborotning o'rni” mavzusida esse yozish.

GRAMMATIKA.

Publitsistik uslub va uning xususiyatlari.

Publitsistika (lat. «xalq, omma») davrning eng muhim, dolzarb masalalarini o'quvchilarga, tinglovchilarga, tomoshabinlarga gazeta-jurnal, radio, televideniye orqali yetkazish, ommani jonlantirish, kishilarning ongiga atrofda sodir bo'layotgan voqealarni singdirish, ularning ijtimoiy qarashlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Ommaviy axborot vositalarida (gazeta-jurnal, radio, televideniye), Oliy majlis yig'inlarida, turli xil anjumanlarda qo'llaniladigan nutq uslubi *publitsistik uslub* sanaladi. Publitsistik uslub ikki xil shaklda namoyon bo'ladi: 1) yozma shakl; 2) og'zaki shakl; Ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag'ishlangan bosh *maqolalar, felyeton va pamfletlar, murojaatnomalar, chaqiriqlar, deklaratsiyalar* publitsistik uslubning yozma shakliga mansubdir. Radio va televideniya chiqayotgan siyosiy sharhlovchilar, notiqning nutqlari esa publitsistik uslubning og'zaki shaklidir.

Publitsistik uslubning o'ziga xos xususiyati shundaki, u muayyan ijtimoiy masalalarga faol munosabatda bo'lish, hozirjavoblik, ta'sirchanlik belgilariga ega. Bunday nutq uslubida ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar ko'proq qo'llaniladi. M., *isyon, irqchilik, qo'poruvchilar, siyosiy tanglik, bitim* va boshqalar.

Publitsistik uslub - matbuot, radio, teleko'rsatuvga xos bo'lgan tildir. Bu uslub rasmiy va dolzarb xabarlar, axborotlar, e'lonlar, reportaj, bosh maqolalardan iborat bo'ladi. Ularda fikr kichik hajmdagi ommabop jumlar orqali ifodalanadi. Zarur o'rinda asoslar keltiriladi. Shuning uchun ham rasmiy xabarlarda «*muxbirimizning xabar berishicha, elchixonada xodimining so'ziga ko'ra, muxbirimiz voqea ro'y bergan joydan xabar beradi ...*» va hokazo iboralar qo'llanadi. Har bir xabarga ta'sirli, xabarning asosiy mohiyatini ifodalovchi sarlavhalar qo'yiladiki, bu

hol o`quvchining diqqatini jalb qiladi. («*Qonun barchaga barobarmi?*», «*Kafolat va`da emas*», «*Chetlatilgan mutaxassis*», «*Tuya ko`rdingmi – yo`q*», «*Chumchuq so`ysa ham qassob so`ysin*»). Ayrim hollarda vaqtli matbuotda felyeton, kichik hikoyalar, romandan parchalar ham beriladi. Bu holda ommabop uslub badiiy uslub bilan qo`shilib ketadi. Ommabop uslub kundalik ijtimoiy hayot ko`zgasidir. Ommabop uslubni shakllantiruvchi vositalar ijtimoiy-siyosiy atama va birikmalar bo`ladi: *fuqarolik burchi, iqtisodiy tejamkorlik, siyosiy vaziyat, siyosiy va ijtimoiy kuchlar, iqtisodiy vaziyat, hukumat tangligi* va b. Publitsistik uslub ommaviy axborot vositalari uslubidir. Bu uslubning muhim xususiyati **axborot berish va ta'sir qilish**, soddalik, tushunarlik, ta'sirchanlik, adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilishdir. Publitsistika bir qancha janrlarga ega.

Publitsistik uslub – tashviqot-targ'ibot ishlari olib boriladigan, asosan, ijtimoiy-siyosiy hayot yoritiladigan nutq ko`rinishidir. Publitsistik uslub o`zining obrazlilik, hissiy-ta'siriy xususiyati bilan badiiy uslubga; yorqinligi, aniqligi va terminologik leksikasi bilan ilmiy uslubga yaqin turadi. Ijtimoiy-siyosiy

masalalarning yoritilishi, tahlil uslubi, ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal etishga undashning faolligi, o`ziga xos terminlar, asosan siyosiy terminlarning ko`p qo`llanilishi singari xususiyatlar publitsistik va ilmiy uslubning o`xshash tomonlaridir.

Publitsistik va badiiy uslubning ham o`xshash tomonlari mavjud. Ikkala uslubda ham obrazli ifodalar, tasviriy vositalardan ko`proq foydalaniladi. So`z va terminlar siyosiy ma'nosining badiiy uslub elementlari bilan qorishgan, uyg'unlashgan holda ifodalanishi publitsistik nutqning salohiyatini yanada ko'taradi va uning ta'sirchanligini oshiradi. Publitsistik uslubda ijtimoiy-siyosiy terminlar, gazeta va jurnallarga xos maxsus ifodalar, birikmalar, qat'iy qoliplashgan qurilmalarning tez-tez qo`llanilishi bu uslubning o`ziga xos xususiyatlaridandir: *mustaqillik, ichki tahdid, tashqi tahdid, sovuq urush, ochiq ovoz, yopiq ovoz, buyuk xizmatlari uchun, rasmiy vizit bilan, milliy istiqlol mafkurasi, xalq e'tiqodi, buyuk kelajakka ishonch, shaxs bilan davlat munosabatlari, jamiyatimizning faol ishtirokchisi, mafkuraviy bo'shliq, xavfsizlikka tahdid* va h.k.

Publitsistik uslubda hissiy-ta'siriy so'zlar va birikmalardan, maqol va hikmatli so'zlardan unumli foydalaniladi. Maqol va hikmatli so'zlar bu uslubda sarlavha nomi bo'lib ham keladi hamda mazkur uslubning yanada yorqinroq bo'lishini ta'minlaydi. Masalan, *Yaxshidan bog' qoladi. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. Mard maydonda sinaladi. Vatan, el manfaati muqaddasdir.*

“REZYUME TEXNOLOGIYASI” asosidagi mavzu tahlili

Onlayn jurnalistikasi		Axborot jurnalistikasi	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi

Mustaqil ta’lim

“O’zbekiston Respublikasining hukumat portali” mavzusi bo’yicha rasmiy axborot tayyorlash.

14-MAVZU. INTERNET HAYOTIMIZDA

INTERNET (ingl. **Internet**, lat. **inter** – orasida va ingl. **net** – tarmoq), minglab tarmoqlarni, shu jumladan, qurolli kuchlar, hukumat tashkilotlari, ta'lim muassasalari, xayriya tashkilotlari, sanoat korxonalari, barcha turdagi korporatsiyalar, shuningdek, jismoniy shaxslarga tarmoqqa kirish imkoniyatini havola etuvchi tijorat korxonalarining (xizmat ko'rsatish provayderlarining)

Internetga kirish turlari orasida **online** va **offline** kirish turlari ajralib turadi. Birinchi kirish turi Tarmoqdan real vaqt rejimida foydalanish imkonini beradi. Ikkinchi turida esa Tarmoqqa doir ishlar oldindan tayyorlanib, unga ulangach, tayyor ko'rinishdagi ma'lumotlar uzatiladi yoki qabul qilib olinadi. Tarmoqqa kirishning bunday turi aloqa kanallarining sifati va ish tezligiga nisbatan yuqori talablarqo'ymaydi, biroq faqat **e-mail** – elektron pochtagina foydalanish imkonini beradi.

Internet vositasida o'zaro ulangan aksariyat kompyuter tarmoqlarida saqlanayotgan axborot nihoyatda ulkan elektron kutubxonani vujudga keltiradi. Kompyuter tarmoqlari orasida taqsimlangan ma'lumotlarning g'oyat katta miqdori muddaoli axborotni qidirib topish yoki hosil qilishni qiyinlashtiradi. Internetda olib boriladigan qidiruv amallarini engillashtirish uchun tobora takomillashtirilgan vositalar ravnaq topib bormokda.

INTERNETNING VUJUDGA KELISH TARIXINI BILASIZMI ?

Internet, yuborilayotgan xabarlar yo'nalishini dinamik ravishda o'zgartirish yo'li bilan harbiy harakatlar davrida kompyuter tarmoqlariga omon qolish imkonini beruvchi usullarni sinab ko'rish maqsadida AQSh Mudofaa vazirligi tomonidan **1969 yili** amalga oshirilgan maxfiy tadqiqot natijasida yuzaga keldi. Eng birinchi bunday tarmoq Kaliforniyadagi uchta tarmoqni Yuta shtatidagi bitta tarmoq bilan Internet-protokol (**Internet Protocol** yoki qisqacha **IP**) deb nom berilgan qoidalar to'plami bo'yicha birlashtirgan **ARPAnet** tarmog'idir.

1972-yili AQSh Mudofaa vazirligiga aloqador universitetlar va tadqiqot tashkilotlariga ushbu tarmoqqa kirish huquqi berilganidan so'ng, u o'z ichiga 50 dan ortiq universitet va tadqiqot tashkilotlarini qamrab olgan butun boshli tarmoqqa aylanib ketdi.

1973 yili ushbu tarmoq Angliya va Norvegiyadagi tarmoqlarni o'z ichiga mujassam etib, **xalqaro miqyosga chiqdi**. Yana **10 yil o'tgach** esa, Internet-protokol mahalliy tarmoqlarni ham, global tarmoqlarni ham qo'llab-quvvatlovchi kommunikatsion protokollar to'plami (**TCP/IP** – uzatishni boshqarish protokoli (tarmoqlararo protokol)) evaziga kengaytirildi. Shundan so'ng, oradan ko'p vaqt o'tmay superkompyuter markazlarning beshtasini o'zaro bog'lash maqsadida AQShning milliy ilmiy fondi **National Science Foundation (NSF)** tomonidan **NSFnet** yaratildi. TCP/IP protokoli joriy etilishi bilan bir vaqtda yangi yaratilgan ushbu tarmoq Internetning "o'zagi" (**backbone**) sifatida ARPAnet o'rnini egalladi. Internetning ommalashib ketib, ravnaq topishiga, shu jumladan, biznes yuritish muhitiga aylanib qolishiga **World Wide Web** ning (**WWW**, Butun jahon o'rgimchak inining) paydo bo'lishi qudratli turtki bo'ldi. Zero ushbu **gipermatnlar tizimi** Internet tarmog'i bo'ylab sayohat tezligini oshirib, uni intuitiv (ichki his bilan) tushunarli holatga keltirib qo'ydi. Hujjatlarni gipermatn orqali bir-biri bilan bog'lash g'oyasi ilk bor **1960 yili** Ted Nelson (Ted Nelson) tomonidan ilgari surildi. Biroq, o'sha davr kompyuter texnologiyalarining holati ushbu g'oyani hayotga tatbiq etish imkonini bermagan edi.

Bugungi kunda siz bilan biz WWW ostida idrok etadigan tushunchalar asosini **1980-yili** Tim Berners-Li (Tim Berners-Lee) tomonidan Evropadagi elementar zarralar fizikasi laboratoriyada (**European Laboratory for Particle Physics**, Evropa yadroviy tadqiqotlar markazida) gipermatnlar tizimini yaratish bo'yicha olib borilgan ishlar jarayonida yaratildi. Natijada **1990-yili** ilm ahli e'tiboriga **giperishoralar (kyperlinks)** bilan o'zaro bog'langan matnli onlayn fayllarni ko'rib

chiqish imkonini beruvchi eng birinchi **matnli brauzer (browser)** havola etildi.

1991-yili ushbu brauzerdan foydalanish huquqi keng ommaga ham berildi, biroq uning ilmiy doiralardan tashqariga chiqish sur'ati past kechdi. Internet rivojining yangi bosqichi **1993 yilda**, AQShning **NCSA, National Center for Supercomputing Applications** – superkompyuterlarga oid ilovalar milliy markazida 1992-yili amaliyotdan o'tayotgan talaba Mark Andresen (Marc Andreessen)

tomonidan ishlab chiqilgan **Mosaic grafik brauzerining birinchi Unix-naqli** paydo bo'lishidan boshlandi.

1994 yili Windows va Macintosh operatsion tizimlar uchun mo'ljallangan **Mosaic brauzeri**, ko'p o'tmay **Netscape Navigator** va **Microsoft Internet Explorer brauzerlarining** naqli paydo bo'lishi – WWW shuhratining, demakki Internetning dovrug'i go'yo portlash ta'siridek oshib, dastlab AQShda, so'ngra butun dunyoda ommalashib ketishiga sabab bo'ldi.

1995-yili NSF Internet uchun **mas'uliyatni xususiy sektor zimmasiga yukladi** va ayni shu fursatdan e'tiboran Internet bugungi kunda siz bilan biz tanish bo'lgan **Internet tarmog'i** sifatida mavjud bo'lib kelmoqda.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Yozma nutq:

Internet madaniyati haqida matn tuzish.

Ta'lim jarayonida eng ko'p foydalaniladigan internet saytlari ro'yxatini tuzish va tavsiya qilish.

Internetdan foydalanish to'g'risida polilog tuzish va uni instsenirovka qilish.

GRAMMATIKA.

Og'zaki-yozma uslub va uning xususiyatlari.

FSMU texnologiyasi asosida quyidagi savolga javob bering
Internetning ijobiy va salbiy jihatlariga qanday omillar ta'sir qiladi?

F	FIKRINGIZNI BAYON ETING
S	FIKRINGIZNING BAYONIGA BIROR SABAB KO`RSATING
M	KO`RSATILGAN SABABNI TUSHUNTIRUVCHI MISOL KELTIRING
U	FIKRINGIZNI UMUMLASHTIRING

Mustaqil ta'lim

Shanxay hamkorlik tashkilotining faoliyati haqida ommabop Matn tuzing.

15-MAVZU. O‘ZBEKISTON VA JAHON

Tabiiyki, milliy g‘oyamiz shu yurtda yashayotgan barcha odamlarning olijanob niyatlarini, hayotiy manfaatlarini mujassam etadigan yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq farovonligi degan yuksak tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

Islom Karimov

Birlashgan Millatlar Tashkiloti

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) - Yer yuzida tinchlikni va xavfsizlikni ta‘minlash, davlatlarning va millatlarning o‘zaro hamkorligini rivojlantirish maqsadida 1945-yilda ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan g‘alaba qozongan mustaqil davlatlarning ixtiyoriy birlashishi asosida tuzilgan xalqaro tashkilot. Shunday xalqaro tashkilot tuzish zarurati Birinchi jahon urushidan keyinroq ma‘lum bo‘la boshladi.

1943-yilda Tashqi ishlar vazirligining qo‘shma kengashida bu fikr aniq ifodalandi. BMTning Nizomi 1944-yilda to‘rt davlat (Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy va sobiq Sovet Ittifoqi) vakillarining Dumbarton-Oksdagi konferensiyasida ishlab chiqildi va 1945-yil iyunida San-Fransiskodagi Ta‘sis konferensiyasida imzolanib, 1945-yil 24-oktabrdan kuchga kirdi.

1945-yilning 24-oktabri shu boisdan BMT kuni sifatida nishonlanadi.

Tabiiyki, BMTga turli davlatlar turlicha yondashadilar. Shu sababli o‘z faoliyati davrida BMT siyosiy kuchlarning kurash sahnasi bo‘lib keldi. Jumladan, sobiq Sovet Ittifoqi BMT minbaridan sinfiy va mafkuraviy kurash vositasi sifatida foydalanishga intildi. Ammo oxir-oqibatda BMT xalqlar va mamlakatlar o‘rtasida tinchlik, hamkorlik munosabatlarini kengaytirish va mustahkamlash vositasi sifatida tanilmoqda. Buni sobiq Yugoslaviya, Iroq, Falastin-Isroil va Afg‘oniston misollarida, mustamlakachilikni barbod etishda, davlatlarning mustaqilligini himoya qilishda va boshqa shu kabi vaziyatlarda ko‘rish mumkin.

BMT o‘z tarkibiga ko‘ra 6 asosiy organ, shuningdek, bu asosiy organlarga ko‘maklashish uchun tuzilgan ma‘lum miqdordagi qo‘mita va komissiyalardan iborat.

Bosh Assambleya - BMTning eng nufuzli organidir. Uning har yili sentabr oyida chaqiriladigan sessiyalarida BMTga a‘zo barcha davlatlarning delegatsiyalari qatnashadilar.

Xavfsizlik kengashi 15 davlat vakillaridan tashkil topadi. Ularning 5 tasi doimiy a‘zo (AQSH, Rossiya, Xitoy, Fransiya va Buyuk Britaniya), qolganlari har ikki yilda almashinib turadilar. Xavfsizlik kengashi davlatlar o‘rtasidagi tortishuvlar,

tajovuz va agressiyaning oldini olish, yangi a'zolar qabul qilish va boshqa masalalarni o'rganadi, qarorlar qabul qiladi yoki tavsiyalar beradi.

Iqtisodiy va ijtimoiy kengash xalqaro va ijtimoiy hamkorlik sohalariga oid masalalar bilan shug'ullanadi. *Vasiylik kengashi* tobe hududlar masalalarini nazorat etib boradi. *Xalqaro sud* esa xalqaro siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, hududiy masalalarni hal etishda yuzaga kelgan barcha muammolar bo'yicha, vaziyat talab qilganda, o'z fikrini aytadi yoki hukmini chiqaradi. BMT *Kotibiyati* tashkilotning kundalik ishini ta'min etadi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi BMTga 1992-yil 2- martda qabul qilindi. O'zbekiston BMT minbaridan Markaziy Osiyo hamda Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, Markaziy Osiyoni yadro qurolidan ozod zonaga aylantirish, narkobiznesga va ekstremizmning har qanday turiga qarshi kurashda barcha davlatlar xatti-harakatlarini muvofiqlashtirish, Markaziy Osiyoda ekologik vaziyatni sog'lomlashtirish maqsadlarida, ya'ni umummanfaat yo'lida foydalanmoqda, bu faoliyatlarning samaradorligini oshirish, miqyoslarini kengaytirish davr talabi ekanligini asoslab, bu masalalarni o'rtaga tashlamoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matnni abzaslarga bo'lib tarjima qiling;
- c) matn mazmunini so'zlab bering;
- d) matn yuzasidan savollar tuzing.

Grammatika. Rasmiy-diplomatik uslub va uning xususiyatlari.

Huquqiy qonunchilik va ish yuritish munosabatlari doirasida qo'llaniluvchi nutq uslubi rasmiy uslub hisoblanadi. Sof qonunchilik uslubi (qonun, farmon, fuqarolik va jinoiy aktlar, nizomlar uslubi). holatlarda ro'y 2. Idoraviy — devonxona uslubi (buyruq, ariza, talabnoma, bildirgi, tavsifnoma, tarjimayi hol, ishonchnoma, dalolatnoma); diplomatik uslub (nota, bayonotnoma, bitim, konvensiya va boshqalar).

Rasmiy uslub deyarli yozma shaklda ro'yobga chiqadi. U har qanday tasviriy vositalardan, obrazlilikdan holi bo'ladi. Bunday uslubda tilning ikki vazifasi — axborot uzatish va da'vat etish, buyurish vazifasi amalga oshadi. Masalan, ma'lumotnomada axborot berilsa, buyruqda da'vat etish, axborot o'z aksini topgan bo'ladi.

Rasmiy uslubga mansub har qaysi turning o'ziga xos leksik, grammatik xususiyatlari mavjud. Masalan, qaror, farmonlarning o'ziga xos tomoni shundaki, bunday matnlardagi gaplarning kesimi III shaxs majhul nisbatidagi fe'llar orqali ifodalanadi (ogohlantirilsin, topshirilsin kabi). Ma'lumotnomada esa birinchi gapning kesimi gap boshida keladi.

Rasmiy ish qog'ozlarining sintaktik tuzilishi qat'iy qoliplarga bo'ysunadi. Masalan, «Ushbu ma'lumotnomani ko'rsatuvchi G'. Mo'minov haqiqatan ham O'zbekiston Milliy universitetining matematika fakultetida dekan o'rinbosari lavozimida ishlaydi...»

Yunesko

Yunesko - Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti. U BMTning ixtisoslashgan muassasalaridan biridir. Yuneskoning tarixi Ikkinchi jahon urushidan so'ng, 44 davlat vakillari Londonda konferensiyaga yig'ilib, ushbu tashkilotning ta'sis etish Ustavini qabul qilishlaridan boshlanadi. Uning amaliy faoliyati esa 1946-yil 20-noyabrdan boshlangan. Qarorgohi - Parijda. Tuzilish davrida 28 davlat a'zo bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda unga 186 ta davlat a'zo. Yunesko yarim asrdan oshiq davr ichida eng katta nufuzli xalqaro tashkilotlardan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasi 1993-yil 29-oktabrda Yuneskoga a'zo bo'ldi.

Yuneskoning asosiy maqsadi - tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash, ta'lim, fan va madaniyatni yuksaltirishga xizmat qilishdir. Yunesko Ustavi bo'yicha: "BMT Ustavida e'lon qilingan irqi, jinsi, tili va dinidan qat'i nazar, barcha xalqlar uchun adolatga, qonuniylikka, inson huquqlari va asosiy erkinliklariga umumiy hurmatini ta'minlash maqsadida ta'lim, fan va madaniyatini rivojlantirish orqali xalqlar hamkorligiga ko'maklashish tashkilotning ustivor vazifasidir". Bu g'oyalar mustaqil O'zbekiston siyosatiga to'la mos keladi.

Yunesko umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish va targ'ib etish tashkilotidir.

Yunesko doirasida Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning 1000 yillik, Mirzo Ulug'bekning 600 yillik, Amir Temurning 660 yillik tantanalari, Toshkent shahrining 2000 yilligi butun jahon miqyosida keng nishonladi. 1997-yili Yuneskoning jahon madaniy boyliklari ro'yxatiga kiritilgan Xiva va Buxoro shaharlarining 2500 yilligi nishonlandi, Shaxrisabz va Marg'ilon shaharlari bo'yicha tadbirlar tayyorlanmoqda. Mustaqil O'zbekistonning Yunesko bilan hamkorligi yil sayin o'sib bormoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

2-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) rus tiliga yozma tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;
- d) matnni gapirib bering.

3-topshiriq. Berilgan gaplarni namunada ko‘rsatilgandek ko‘chiring.

Namuna: Xat yozish uchun qog‘oz oldim. - Xat yozishga qog‘oz oldim.

1. Yangi filmni ko‘rish uchun kinoteatrga borish kerak. 2. Dori olish uchun dorixonaga bordim. 3. Yozda dam olish uchun soyga tushar edik. 4. Chana uchish uchun Chimyonga bordik. 5. Kechqurunlari sayr qilish uchun Milliy bog‘ga boramiz.

4-topshiriq. Har bir gapning grammatik asosini toping. Gaplarni ikki bosh bo‘lakli sodda gaplarga aylantiring.

O‘zbekistonda eksport va import

O‘zbekistonning eksport va import siyosati - mamlakat mustaqilligini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmualaridan biri. Bu siyosat muayyan vaziyat va sharoitga qarab, o‘zgarib boradi. Mustaqil O‘zbekistonning eksport va import siyosatini bir necha bosqichlarga bo‘lish mumkin.

Birinchi bosqichda (1991-1994 yillar) iqtisodiyot oldida turgan eng dolzarb masala bozorni tovarlar bilan to‘ldirish va inflyasiya darajasini pasaytirishdan iborat bo‘ldi.

Ikkinchi bosqichda (1994-1996 yillar) importni erkinlashtirish siyosati yanada rivojlandi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, xususiy mulkni himoya qilish va tadbirkorlikni rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi qaroriga muvofiq import bojlari bekor qilindi.

Uchinchi bosqich 1996-1997-yillarni o‘z ichiga oladi. Bu davrga kelib, inflyasiya darajasi keskin pasaydi, milliy valuta kursi nisbatan barqarorlashdi, ishlab chiqarish hajmi o‘sa boshladi. Iqtisodiyotdagi bu ijobiy o‘zgarishlar mustaqil makroiqtisodiy siyosatni o‘tkazish imkoniyatlarini kengaytirdi, tashqi savdoni tartibga solishning bilvosita usullaridan keng foydalanishga imkon yaratdi.

To‘rtinchi bosqich (1998-yildan boshlanib, hozir ham davom etmoqda) eksportni rag‘batlantirish siyosati doirasida eksport bojlarining keskin pasaytirilishi va keyinchalik umuman bekor qilinishi bilan tavsiflanadi. Hozirgi kunda erkin almashtiriluvchi xorijiy valutilarga mahsulot chiqarilishi eksport bojlaridan ozod qilinishiga qolmay, unga soliq imtiyozlari ham beriladi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda importni tartibga solishning muhim vositalaridan biri sifatida valuta siyosati qo‘llanilmoqda. Bu chora import tarkibi va hajmini nazorat qilish imkoniyatini bermoqda.

Valuta bozorini erkinlashtirish orqali yagona valuta kursini vujudga keltirish va milliy valutaning nisbiy barqarorligini ta‘minlash hozirgi kunda iqtisodiy siyosat oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

5-topshiriq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Iqtisodiyotni nimaga o‘rganish kerak?

Zamonaviy odamga iqtisodiy bilimlarsiz yashash qiyin. Ovqat, shart-sharoit, kiyim, bo‘sh vaqtni o‘tkazish bu - hammasi iqtisodiy kuch bilan aniqlanadi. Iqtisodni o‘rganish - bu hayotni yaxshiroq tushunishga va to‘laqonli hayot kechirishga imkon beradi. Iqtisodiy kuchlar biznes olamida qabul qilinadigan qarorlarga ta‘sir qiladi. Iqtisodning keng tarqalgan belgilaridan biri bu - odamlar turmush talablarini qanday qondirishlari to‘g‘risidagi bilimdan iborat.

Zamonaviy iqtisodiyot faniga XVII asrda asos solingan. O‘sha davrdan buyon iqtisodchilar tomonidan iqtisodiy resurslardan to‘g‘ri foydalanish, ularni o‘rganish va tushuntirish usullari ishlab chiqilmoqda.

6-topshiriq. ”Tinchlik” so‘ziga sinkveyn tuzing va umumlashtiruvchi xulosa chiqaring.

“Sinkveyn” (5 qator) texnikasi

Maqsad - kategoriyasiga tavsif berish

- 1-qator – tushuncha - ot
- 2-qator –2 so‘zdan iborat sifat
- 3-qator –3 so‘zdan iborat fe‘l
- 4-qator –4 so‘zdan iborat munosabat
- 5-qator –1 so‘zdan iborat sinonim

7-topshiriq. BMT faoliyati haqida taqdimot tayyorlang.

8-topshiriq. Jahondagi xalqaro tashkilotlar haqida taqdimot tayyorlang.

9-topshiriq. “O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalari” mavzusida insho yozing.

10-topshiriq.Quyidagi tayanch so‘zlar ishtirokida *damino* shakllantiring.

Konferensiya [*lot. coferentia - bir joyga to‘planish; yig‘ilish*] - biror masalani muhokama qilish, hal etish uchun hukumat, partiya, ijtimoiy, ilmiy tashkilotlar vakillarining muayyan masalaning muhokamasi va yechimiga bag‘ishlangan majlisi, yig‘ilishi. *Dumbarton-Oksdagi konferensiya.*

Komissiya [*lot. commissio - topshirish; topshiriq*] - biror aniq vazifani bajarish yoki alohida maxsus chora-tadbirlar o'tkazish uchun tashkil etilgan organ; shunday ishlarga vakolati bo'lgan shaxslar guruhi. *San-Fransiskodagi Ta'sis konferensiyasida imzolangan.*

Fashizm [*ital. fascismo < fascio - bog', bog'lam, dasta; birlashma, birlashuv < lot. fascis*] - jangari irqchilik, shovinizm mafkurasi; unga tayanib ish ko'ruvchi siyosiy oqimlar, shuningdek, bir hukmron partiyaning oshkor terroristik diktaturasi, u tomonidan yaratilgan va ilg'or ijtimoiy harakatlarni, demokratiyani yo'q qilishga va urushlar keltirib chiqarishga qaratilgan qatag'on rejimi. *Fashizm ustidan g'alaba qozondik.*

Tavsiya [*ko'rsatma, maslahat berish, tanishtirish*] - biror ish, lavozim, o'qishga loyiq ko'rib taqdim etish, shunday mazmunli taqdimnoma. *Tavsiyalar berdi.*

Maqsad [*niyat, yuqori tilak; intilish*] - erishish, amalga oshirish uchun ko'zda tutilgan murod, muddao. *Sog'lomlashtirish maqsadida.*

Mafkuraviy - mafkuraga oid; mafkura jihatidan. *Mafkuraviy kurash.*

Mustamlakachilik - kuchli davlatlar tomonidan zo'rlik bilan egallangan mamlakat yoki hududni siyosiy va iqtisodiy mustaqillikdan mahrum etib, o'ziga bo'ysundirish, qaram qilish, talash siyosati. *Mustamlakachilik siyosati.*

Nufuz - obro'-e'tibor; ta'sir. *Nufuzli tashkilot.*

Zarurat [*keraklik, ehtiyoj*] - biror ish yoki narsaga bo'lgan ehtiyoj; muhtojlik. *Zarurat tug'ildi.*

Vosita [*chora, tadbir, usul*] - biror maqsadga erishish yoki biror ishni amalga oshirish uchun dastak bo'lib xizmat qiladigan narsa, qurol. *Axborot vositalari.*

Vaziyat [*holat*] - biror narsaning egallab turgan holati. *Vaziyat talab qilganda, o'z fikrini aytadi yoki hukmini chiqaradi.*

Sinfy [*sinfga oid, toifaga aloqador*] - biror sinfga xos bo'lgan, biror sinfga mansub, ijtimoiy qatlama oid. *Sinfy jamiyat.*

Samaradorlik - samarali, foydali bo'lishlik; foydalilik. *Iqtisodiy samaradorlik.*

Qo'mita - maxsus tadbirlarni o'tkazish yoki biron-bir sohaga rahbarlikni amalga oshirish uchun tuziladigan davlat organi. *O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo'mitasi.*

Tashkilot - aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega bo'lgan ijtimoiy, xo'jalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. *Birlashgan Millatlar Tashkiloti.*

Hamkorlik - ish-faoliyatda birga, hamkor bo'lish, ayni bir ishda birgalashish, uni teng bajarish. 2. Biror sohada o'zaro bog'lanib, birgalikda, hamkor bo'lib ish olib borish. *Iqtisodiy hamkorlik.*

Irq [qon tomirlari; ildiz; zot, nasl] - kishilarning koʻz, soch va teri rangi, yuz-bosh tuzilishi, nasliy belgilari bir xil boʻlgan, tarixan shakllangan guruhlar. *Turli irq'larga mansub kishilar.*

Taʼsis [tuzish, tashkil etish] - joriy qilmoq, belgilamoq, vujudga keltirmoq. *Ushbu tashkilotning taʼsis etish Ustavini qabul qildilar.*

Tinchlik - gʻala-gʻovur, shovqin-suron kabilardan holi, tinch holat. Kishini bezovta qilmaydigan, osoyishta holat. *Asosiy maqsadimiz - tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash.*

Davr [aylanish, almashinish, navbat] - jamiyat taraqqiyotida yoki tabiatda muhim voqea, hodisa yuz bergan yoki oʻziga xos xususiyati bilan ajralib turadigan maʼlum vaqt oraligʻi. *Tuzilish davri.*

Mustahkam [mahkam, kuchaytirilgan, kuchli] - Oʻz xususiyati, mohiyati jihatdan oʻzgarishga, buzilishga, aynishga chidamli, barqaror, aynimas.

Nufuzli - obroʻ-eʼtiborli; taʼsirli. *Nufuzli tashkilot.*

Jins [tur; xil, nav] - jonli organizmlarning biologik va jismoniy xususiyatlariga koʻra ikki turidan biri. *Jinsidan qatʼiy nazar.*

Mustahkamlash uchun savollar

1. Qanday xalqaro tashkilotlarni bilasiz?
2. Oʻzbekiston qaysi xalqaro tashkilotlarga aʼzo?
3. Siz Oʻzbekistonni qanday xalqaro tashkilotlarga aʼzo boʻlishini hohlar edingiz?
4. BMT qanday tashkilot va u qachon tashkil etilgan?
5. BMTning Nizomi qaysi davlat vakillari tomonidan ishlab chiqildi?
6. BMT nechta asosiy organdan iborat? Uning vazifalari nimalardan iborat?
7. Oʻzbekiston BMTga nechanchi yilda qabul qilindi?
8. Yunesko qanday tashkilot?
9. Oʻzbekiston Yuneskoga qachon aʼzo boʻldi?
10. Yunesko keyingi yillarda qanday tadbirlarni amalga oshirdi?
11. Yuneskoning asosiy maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

XXI ASRDA INNOVATSIYALAR

Hozirgi vaqtda «Innovatsiya tushunchasi» juda keng qo'llanilmoqda. Innovatsiya so'zi inglizcha so'z bo'lib, «innovatsion» yangilik kiritish degan ma'noni bildiradi, ya'ni tizim ichki tuzilishini o'zgartirish, deb ta'riflanadi. Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy- madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimidir. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo'ladi. Shuningdek, umuman ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsiya — ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni echish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishiga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir. Bugun ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:—faoliyat yo'nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi)—kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra (lokal, modulli, tizimli)—kelib chiqish manbaiga ko'ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan) Innovatsiyalar odatda bir necha muammo kesishgan paytda vujudga keladi va umuman yangi masalalarni hal qiladi, pedagogik jarayonning uzluksiz yangilanib borishga olib keladi. Ta'lim tizimidagi har qanday yangilik innovatsiya bo'la olmaydi. Shu sababli «novatsiya» va «innovatsiya» tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatib o'tish zarur. Buning uchun islohot faoliyatining aniq shakli, mazmuni va ko'lami asos bo'lib xizmat qiladi. Agar faoliyat qisqa muddatli bo'lsa va yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lmasa, o'z oldiga muayyan tizimdagi faqat ba'zi elementlarini o'zgartirishni vazifa qilib qo'ygan bo'lsa, u holda biz novatsiya bilan muloqot qilayotgan bo'lamiz. Agar faoliyat ma'lum kontseptual yondashuv asosida amalga oshirilayotgan bo'lsa va uning natijasi o'sha tizim rivojlanishiga yoki uning printsiptial o'zgarishiga olib kelsagina innovatsiya deya olamiz. Novatsiya amaldagi nazariya doirasida amalga oshiriladi, ko'lam va vaqt bo'yicha chegaralanadi, metodlar yangilanadi va natijasi avvalgi tizimni takomillashtiradi. Innovatsiya esa tizimli, yaxshi va davomli bo'ladi, ma'lum amaliyotda yangi faoliyat tizimini loyihalaydi, amaliyot sub'ektlari pozitsiyalarini to'la yangilaydi. Bunda faoliyatning yangi yo'nalishlari ochiladi, yangi texnologiyalar yaratiladi, faoliyatning yangi sifat natijalariga erishiladi, natijada amaliyotning o'zi ham yangilanadi. Ta'lim jarayonidagi innovatsion o'zgarishlar, ta'lim tizimiga har qanday yangilikning kiritilishi bevosita o'qituvchi faoliyatini

yangilash va o'zgartirish orqali amalga oshirilishi ham atroflicha o'rganilgan. O'qituvchi innovatsion faoliyati xususiyatlarini o'rganib chiqqan pedagogik olimlar fikrlariga tayangan holda, quyidagilarni innovatsion faoliyatning asosiy belgilari deb hisoblash mumkin:—ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish;—pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;—mualliflik kontseptsiyalarini yaratish qobiliyati;—tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;—o'zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo'llay olish;—hamkasblar bilan hamkorlik;—fikir almashish va metodik yordam ko'rsata olishlik;—ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;—yangiliklarni izlab topish va ularni o'z sharoitiga moslashtirib borish. Innovatsion faoliyat davrida yangiliklar, innovatsiyalar, tom ma'noda ta'lim jarayoniga kirib keladi. Shu sababli ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni pedagogik jarayonga kiritish 4 bosqichda amalga oshiriladi: 1. Muammoli tahlil asosida aniqlash. 2. Mo'ljallanayotgan ta'lim tizimini loyihalash. 3. O'zgarishlar va yangiliklarni rejalashtirish. 4. O'zgarishlarni amalga oshirish. Innovatsion faoliyatga tayyorlashdan maqsad — o'qituvchining yangilikka intiluvchanligini, mustaqil o'z ustida ishlash ko'nikmasi va malakasini shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan foydalanib, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni o'tkazish malakasini takomillashtirishdan iborat. Xulosa qilib aytganda, innovatsion faoliyat — yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining yuzaga kelgan me'yor bilan to'qnashuvchi natijasida vujudga kelgan qator muammolarni echishga qaratiladi. Innovatsiyalar doimiy ravishda pedagogik faoliyatga yangiliklar olib kirish orqali ta'lim rivojiga hissa qo'shadi, pedagogik faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining innovatsion faoliyati butun pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuch vazifasini bajaradi va ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shuning uchun ham innovatsiyani har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsiya faoliyatga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

O'zbekiston ilm-fani bugungi kunda o'zgarib borayotgan bozor talablariga javob beradigan, yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan innovatsion iqtisodiyotning texnologik bazasini yaratish borasida ulkan imkoniyatlarni namoyon etmoqda.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Turli sohalarga oid innovatsiyalar haqida gapirib berish.

Yozma nutq:

“Zamondoshlarimizning kashfiyotlari” mavzusida taqdimot tayyorlash.
Kasb sohasidagi innovatsiyalar haqida ma’lumot tayyorlash.
Sohada qo’llanadigan baynalmilal so’zlar lug’atini tuzish.

GRAMMATIKA. Ilmiy uslub va uning xususiyatlari.

Fan va texnikaning turli tarmoqlariga doir ilmiy asarlar, darsliklar ilmiy uslubda yoziladi. Ilmiy matn ilmiy va ilmiy-ommabop matnlarga ajratiladi. Ilmiy matnda gap bo‘laklari tartibi adabiy til qoidasiga qat’iy amal qilgan holda qo’llanadi. Ilmiy matnda har bir fan sohasiga oid atamalarning qo’llanilishi xarakterli xususiyat hisoblanadi. *Masalan*, iqtisodiyotda *kredit, moliya, pul, sug’urta, narx, tannarx, hisob, taftish, aylanma* kabi terminlar ishlatiladi. Ilmiy-ommabop matnlarda atamalar tizmasidan, ilmiy bayonchilikdan qochiladi. Bayon etilayotgan fikrning barchaga baravar tushunilishini ta’minlash maqsadida tushunilishi qiyin bo‘lgan atamalar murakkab tushunchalar o‘rniga aniq va batafsil tasvirlardan foydalaniladi.

Ilmiy uslubning janrlari – monografiya, maqola, annotatsiya, dissertatsiya, darslik, ma’ruza, ma’lumotnoma.

Ilmiy uslub va uning xususiyatlari. Ilmiy uslubga mantiqiylik, aniqlik, ilmiy atamalarning keng qo’llanilishi xos bo‘lib, barcha ilmiy asarlar, jumladan, maktab darsliklari ham shu uslubda yoziladi. Fan va texnika tili ilmiy uslub deyiladi. Daliliy munosabatlar asosida chiqarilgan ilmiy xulosalarga asoslanuvchi, har bir fan sohasining o‘ziga xos atamalariga tayanuvchi, fikrni aniq va mantiqiy izchil bayon qiluvchi uslub ilmiy uslubdir. Ilmiy uslubning asosi atama, ta’riflar, qoidalar, qonunlardir. Atamalar faqat bir ma’noda qo’llanilib, o‘zi ifodalayotgan tushunchaning tub mohiyatini ko‘rsatadi, masalan *o‘zak, negiz, yasovchi qo‘shimcha, turlovchi va tuslovchi qo‘shimchalar, shakl yasovchilar* kabi atamalar so‘z tarkibiga oid lingvistik tushunchalarni ifodalaydi. Masalan: *Har qanday grammatik ta’rif yoki qoidada uchta tushuncha birlashgan boladi: tushunchaning mohiyati, xususiy va umumiy tomoni.* (Ona tili darsligidan). *Nuklein kislotalar dastlab hujayra yadrosidan ajratib olinganligi sababli («nukleis» - «yadro») nuklein kislotalar deb atalgan.*

Hozirgi vaqtda nuklein kislotalar faqat yadroda emas, balki xloroplast va mitoxandriyda ham mavjudligi aniqlangan. (Biologiya darsligidan). *Jismni tashkil qilgan % molekulalar xaotik harakatining kinetik energiyasi bilan ularning o‘zaro ta’sir potensial energiyalarining yig’indisi jismning ichki energiyasini tashkil qiladi («Fizika» darsligidan).*

Ilmiy uslub ham o‘z ichida ikki guruhga bo‘linadi:

- 1) sof ilmiy uslub;
- 2) ilmiy-ommabop uslub.

Ilmiy uslubda fan va texnikaning turli tarmoqlariga oid ilmiy asarlar, darslik va o'quv qo'llanmalari yoziladi. Bu uslub aniq, daliliy ma'lumotlar asosida chiqarilgan ilmiy xulosalar (qoidalar, ta'riflar)ga boy bo'lishi bilan boshqa uslublardan farqlanadi. Ilmiy uslub ham adabiy tilning ko'rinishi bo'lib, bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ham ega: monologik belgilari bilan boshqa uslublardan ajralib turadi; obrazli tasvirlar bilan emas, balki aniq ma'lumotlarning *xolis, umumlashgan* xususiyatlarini ta'riflash, tushunchalarga muvofiq keladigan terminlar bilan ish ko'radi. Kitobxonning his-tuyg'usiga emas, ongiga ta'sir etadi.

Ilmiy uslubda har bir fanning o'ziga xos terminlaridan foydalaniladi. Masalan, *jinoyat, jazo, afv, hukm, ozodlikdan mahrum etish, davlat tili, davlat chegarasi, unitar davlat, tergov, alibi, kodeks* yurisprudentsiya tarmoqlarida; *jamiyat, ong, tafakkur, mushohada* falsafada va h.k. Ilmiy uslubda so'zlar asosan o'z ma'nosida qo'llanadi, qoida yoki ta'rifning mazmunini ochishga xizmat qiladigan ajratilgan bo'laklar, kirish so'z va birikmalar, shuningdek, qo'shma gaplardan ko'proq foydalaniladi.

Ilmiy uslubda qo'shma gaplardan *shu sababli, shunday bo'lsa, bunday vaqtda, shunga qaramasdan* kabi vositalar yordamida bog'lanuvchi ergash gapli qo'shma gaplar ko'proq ishlatiladi. Chunki bunday gaplar sabab va natija hamda boshqa munosabatlarni aniq ifodalay oladi. Bog'lovchisiz qo'shma gaplar bu uslubda kamroq ishlatiladi.

Ilmiy matn qurilishining mantiqiy izchil bo'lishi unda boshlanmalar, gap qismlarini bog'lash uchun *shunday qilib, shu sababli, bundan keyin, ko'rinadiki, shunga ko'ra, shu bilan birga, aytilganlarga ko'ra* kabi so'z va so'z birikmalari qo'llaniladi. Ko'p qo'llaniladigan *birinchidan, bir tomondan, ikkinchi tomondan, xullas, demak* shaklidagi kirish so'z va birikmalar ham yuqoridagi maqsadlarga xizmat qiladi.

Ilmiy uslubda fikrning aniq bir shaxs tomondan bayon qilinayotgani sezilmaydi. Unda ko'proq fe'lning majhul nisbatidan foydalaniladi: *dalillar keltirilgan, tajriba o'tkaziladi, foydalaniladi*. Yuqorida ko'rib o'tilgan xususiyatlar ilmiy uslubning lisoniy belgilaridir. Bu belgilar mazkur uslubning boshqa uslublardan farqini ko'rsatuvchi asosiy xususiyatlar hisoblanadi.

«T-sxema» metodi namunasi:
Kasb ta'limi yo'nalishida noan'anaviy darslarni tashkil etish

Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

Xulosa

Mustaqil ta'lim

“Buyuk Ipak yo'li va uning insoniyat tarixidagi o'rni” mavzusida reportaj tayyorlash.

17-MAVZU. DAVRIMIZNING GLOBAL MUAMMOLARI

Davrimizning global muammolari

XX asrning ikkinchi yarmida insoniyat oldida juda ko'p va murakkab muammolar vujudga keldiki, ularning asosiy qismi ta'sir doirasining miqyosi va ahamiyatiga ko'ra global muammolar nomini oldi. Butun dunyoni qamrab olgan, insoniyatning bugungi kuni va kelajagiga xavf soluvchi, yechimini topishda barcha davlatlar va xalqlarning hamjihatlik bilan birgalikda harakatini talab qiluvchi muammolar global muammolar deb ataladi.

Global muammolar- umumbashariy hayot va taraqqiyot bilan bog'liq hozirgi zamon muammolaridir. Ular jumlasiga jahon termoyadro urushining oldini olish, xalqaro terrorchilikka qarshi kurash va barcha xalqlar uchun tinchlikni ta'minlash; rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasidagi tafovutni bartaraf etish, ochlik, qashshoqlik va savodsizlikni tugatish, rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining tez sur'atlar bilan ko'payayotganligini tartibga solish, atrof-muhit halokatli tarzda ifloslanib borayotganligining oldini olish; insoniyatni kerakli resurslar — oziq-ovqat, sanoat xom ashyosi, energiya manbalari bilan ta'minlash, fan va texnika taraqqiyoti salbiy oqibatlariga olib kelishiga yo'l qo'ymaslik kabilar kiradi.

Global muammolarni 4 guruhga ajratish mumkin:

- 1) xalqaro siyosiy munosabatlarda vujudga kelgan global muammolarlar** — jahonda rivojlangan, rivojlanib kelayotgan va qoloq mamlakatlarning mavjudligi. Hozirgi kunda jahon siyosiy tartibotini belgilashda dunyodagi 7 rivojlangan mamlakatning mavqei katta. Bu mamlakatlar bilan qoloq mamlakatlar orasidagi tafovut g'oyat kuchaydi. Taraqqiy qilgan mamlakatlarda demokratik qadriyatlar rivojlangan bo'lsa, qoloq mamlakatlarda avtoritarizm, demokratiyaga zid bo'lgan ijtimoiy munosabatlar avj oldi, xalqaro xavfsizlikka qarshi tahdidlar paydo bo'ldi. Buni terrorchilik, ekstremizm ko'rinishlari vujudga kelganligi tasdiqlaydi;
- 2) xalqaro iqtisodiy munosabatlarda paydo bo'lgan global muammolarlar** — jahon xo'jalik tizimi vujudga kelib, unda asosan iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar ustunligi qaror topdi. Iqtisodiyoti haddan tashqari rivojlangan mamlakatlar, transnatsional korporatsiyalar jahon iqtisodiyotini boshqarayotgan bir paytda, ikkinchi tomonda ularga qaram, iqtisodiyoti juda ham past darajadagi mamlakatlar mavjuddir. Jahonda iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot yutuqlariga qaramasdan boy va kambag'al mamlakatlar o'rtasidagi farq o'sib bormoqsa. XX asr oxirida rivojlangan mamlakatlar jahon yalpi milliy mahsulotining 86%ini ishlab chiqargan bo'lsa, kambag'al davlatlar atigi 1%ni ishlab chiqardi. Ayrim mamlakatlar rivojlangan davlatlardan juda katta miqdorda qarzga botdi.

Natijada ular siyosiy jihatdan mustaqil bo'lsada, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarga qaramdir. Jahon iqtisodiy munosabatlaridagi globallashuvning salbiy oqibatlari ham mavjud. Mas, milliy bozorni siqib qo'yadi, ishsizlikni, fermerlarning sinishini kuchaytiradi. Bu globallashuvga qarshi harakatni keltirib chiqardi — Yevropaning bir necha shaharlarida norozilik namoyishlari bo'lib o'tdi. Global iqtisodiy jarayonlar jahon miqyosida harakat qiluvchi moliyaviy iqtisodiy jinoyat guruhlarini vujudga keltirdi;

3) ijtimoiy sohada vujudga kelgan global muammolarlar — jahon aholisi muttasil ko'payib borishi natijasida Osiyo va Afrika mamlakatlarida oziq-ovqat, ichimlik suv tanqisligi kuchayib, bu hol boshqa mamlakatlarda ham kuzatilayotgani, jahon aholisining muayyan qismi ocharchilikni boshdan kechirayotgani, savodsiz ekanligi, axborot-texnologiya va umuman fan-texnika inqilobi samaralaridan bahramand emasligi, butun insoniyatga xavf tug'diruvchi kasalliklar (mas, OITS) tez tarqalayotganligi shunday muammolar sirasiga kiradi;

4) inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning buzilishi natijasida vujudga kelgan global muammolarlar — ular qatoriga dengiz va suv havzalarining bulg'anishi, o'rmon maydonlarining tobora qisqarishi, atmosfera ozon qatlaminin yo'qolib borishi kabilar kiradi. Xatarli kimyoviy moddalarning haddan tashqari ko'p ishlatilishi natijasida ekin ekiladigan yerlarning katta qismi yaroqsiz holatga kelish xavfi kuchaydi. Sobiq SSSRda q.x. sohasida texnokratik siyosat yuritilishi oqibatida Orol dengizi suvi kamayib, g'oyat mushkul ekologik muammolarni keltirib chiqardi. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I. Karimov o'z asarlarida, turli xalqaro anjumanlarda so'zlagan nutqlarida Markaziy Osiyoda global muammolarning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatib berdi, bu muammolarni hal qilish xalqaro xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti ekanligiga jahon jamoatchiligi e'tiborini qaratdi.

Global muammolarning soni taxminan o'ntadan qirq-elliktagacha boradi. Lekin shularning ichida asosiy, eng muhim integral muammolarning soni o'ntadan oshmaydi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Rivojlanayotgan mamlakatlarni qoloqlikdan chiqarish muammosi.
2. Tinchlik va quralsizlanish, yangi jahon urushining oldini olish muammosi.
3. Ekologik muammo.
4. Demografik muammo.
5. Energetik muammo.
6. Xomashyo muammosi.
7. Oziq-ovqat muammosi.
8. Dunyo okeanidan foydalanish muammosi.
9. Koinotdan tinch maqsadlarda foydalanish muammosi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarni qoloqlikdan chiqarish global muammolarning eng muhimidir. Mazkur muammoning dolzarbligi dunyo siyosiy xaritasida qoloq mamlakatlar soni va salmog'ining kattaligi hamda mavqeining sezilarli holda oshganligi bilan bog'langan.

Hozirgi vaqtda jahonda mavjud barcha mamlakatlarning 30 foizga yaqini qoloq hisoblanadi. Shularning 3/4 qismi Afrikada, 1 tasi Janubiy Amerikada va qolgani Osiyoda joylashgan. Iqtisodiy qoloqlik mazkur mamlakatlarda siyosiy beqarorlik hamda ijtimoiy tengsizlik, irqiy va diniy ziddiyatlarni keltirib chiqarmoqda.

Urush va tinchlik muammosi XX asr ikkinchi yarmining deyarli 40 yili mobaynida haqli ravishda insoniyatning eng muhim muammosi bo'lib kelgan. 80-yillarning ikkinchi yarmi va 90-yillarda dunyo siyosiy xaritasida bo'lib o'tgan chuqur va miqyosli o'zgarishlar G'arb bilan Sharq o'rtasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan global yadro urushi xavfini amalda yo'q bo'lishiga sabab bo'ldi. Bunday holat ushbu xavfni tarqatuvchi mamlakatlar Rossiya va AQSh hamda NATO davlatlarida harbiy-siyosiy sohada aniq amaliy tadbirlarni hayotga tatbiq etish bilan bog'langandir.

Demografik muammo ham global muammolarning eng muhimi hisoblanadi. Ushbu muammolar rivojlanayotgan mamlakatlarda yuqori darajada tug'ilish va tabiiy ko'payish bilan, rivojlangan mamlakatlarda esa juda past darajadagi tug'ilish va tabiiy ko'payish bilan bog'langan. Buning oqibatida birinchi guruh mamlakatlarida aholi va mehnat resurslari soni tez o'smoqda, ikkinchi guruh mamlakatlarda esa aholi va mehnat resurslari soni past sur'atlarda o'smoqdaki, ular murakkab ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnni o'zgartirib so'zlab berish.

Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Yozma nutq:

Insoniyat oldida turgan global muammolar to'g'risida taqdimot tayyorlash.

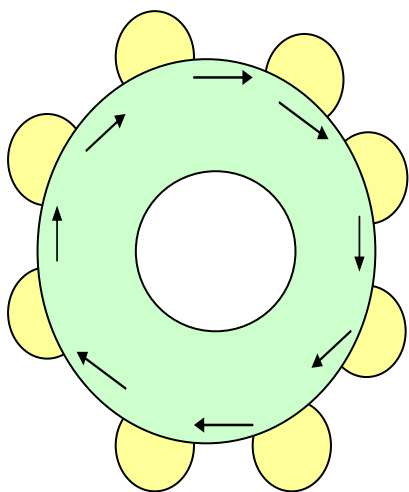
Global muammolardan biriga bag'ishlangan publitsistik maqola yozish.

GRAMMATIKA. Maqola va uning turlari.

Maqola – publitsistik uslubga xos janr. Maqolada kundalik ijtimoiy hayotda ro'y berayotgan voqea-hodisalar tahlil qilinadi; nazariy, ommaviy jihatdan umumlashtiriladi; davlat siyosati, iqtisodiyot, texnika, fan va madaniyatda erishilgan yutuqlar ilg'or ish tajribalari aks ettiriladi. Turli

nuqsonlar tanqid qilinadi. Matbuotda bosh maqola, nazariy va targ'ibot maqola, muammoli maqola keng qo'llaniladi. Bosh maqola (yoki tahririyat tomonidan yoziladigan maqola) tahririyatning eng mas'uliyatli maqolasi hisoblanadi. Ushbu maqolada ichki va xalqaro hayotga doir muhim masalalarni o'quvchilarga yetkazish – asosiy vazifa hisoblanadi. Bunday maqola ma'lum bir masala yuzasidan yo'l-yo'riq ko'rsatishi kamchiliklarni ochib tashlashi, har bir ishning asosiy haqiqiy yo'lini belgilab berishi lozim. Prezident farmonlari, Oliy Majlis qonunlari, Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilinadigan davlat va hukumat hujjatlari, qarorlari, qonunlari davrning dolzarb masalalari bosh maqolada yoritiladi. Nazariy maqola va targ'ibot maqolaning asosiy vazifasi mustaqillik, milliy g'oya, istiqlol mafkurasining asoslari va prinsiplarini; ilmiy maqolaning vazifasi fan, madaniyat, texnika yutuqlarini tushuntirish, ommalashtirish, o'quvchining g'oyaviy, ilmiy saviyasini oshirishdan iborat. Muammoli maqolada esa munozara va bahs asosiy o'rinda bo'ladi hamda muallif o'z qarashlarini o'rtaga tashlaydi. Maqola so'zi keng ma'noda gazeta, jurnal, radio, televideniye, shuningdek, to'plamlardagi ilmiy asarlarga nisbatan ham qo'llaniladi.

“DAVRA SUHBATI” METODI

Mavzuni moderator boshlaydi, qolganlar aylana bo'ylab o'z fikrlarini ketma-ket davom ettiradilar. Barcha fikr-mulohazalar tinglab bo'lingach, mavzu muhokama qilinadi. Bu esa ishtirokchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Metodning o'g'zaki va yozma shakllari mavjud.

Mavzu yuzasidan ushbu metodni qo'llang.

Mustaqil ta'lim

«Terrorizm va uning insoniyatga tahdidi» mavzusi bo'yicha elektron taqdimot tayyorlash.

18-MAVZU. TABIAT VA INSON

Ekologik xavf

XX asrda texnikaning rivoji, xalq xo'jaligi va kundalik turmushni kimyolashtirish, Yer yuzida aholi sonining keskin ko'payishi oqibatida tabiat bilan inson o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, yer, suv va havoning inson hayotiga zararli darajada ifloslanishi natijasida ekologik tanglik xavfi paydo bo'ldi.

Buning birinchi sababi jamiyatga motorlarning keng ko'lamda kirib kelishi bo'lib, XIX asrning oxiri - XX asrning ilk yillaridan boshlandi; keyingi yuz yil ichida dunyo motorlar olamiga aylandi: hozirgi davrda jahon bo'yicha necha million avtomobil, paroxod, parovoz, lokomobil, samolyot, mototsikl, yaxta, kemacha, turli yoqilg'ida va yonilg'ida ishlaydigan elektrostansiyalar, isitish qurilmalari va hokazolarni sanab adog'iga yetib bo'lmaydi. Yoqilg'ida va yonilg'ida ishlaydigan har bir motor yoki motorli inshoot, aslida, insonga kerakli kislorodni iste'mol

qiluvchi raqibdir. Motorlar tutab, bir tomondan, insonga yengillik va qulaylik tug'dirsa-da, ikkinchi tomondan, atrof-muhitni ifloslantiradi, inson yashayotgan muhitni izdan chiqarib, uni turli kasalliklarga duchor qiladi.

Ekologik tanglik xavfi yuzaga kelishining ikkinchi manbai - kimyolashtirish, qishloq xo'jaligida, chorvachilikda, sanoatda, transportda yaxshi ko'rsatkichlarga erishish maqsadida kimyoviy moddalardan keng foydalanishdir. Bu jarayon O'zbekistonda ham namoyon bo'ldi, sariq kasali bo'yicha respublikamizning jahonda "yetakchi" o'ringa chiqishiga olib keldi, turli kasalliklarning keng tarqalishiga sababchi bo'ldi. Ekologik tanglik xavfi o'sishining uchinchi sababi - aholining talablari va unga ko'rsatiladigan maishiy xizmatning takomillashishi natijasida paydo bo'ladigan iflos chiqindilarning ko'payishidir (turli ishlatilgan qog'oz, karton, quticha, butilka, flakon, oziq-ovqat qoldiqlari va hokazolar).

Jamiyat hayoti izchil ilmiy negizda tashkil qilinib, u fan tavsiyalari va tibbiyot qonunlari asosida olib borilsa, ekologik tanglik xavfini kamaytirish va asta-sekin zaruriy muvozanatga erishish mumkin.

O'zbekistonda ekologik tanglik xavfi, ayniqsa, katta e'tiborni talab qiladi. O'zbekiston - qadimiy boy sivilizatsiyaning markazlaridan biri. Uning aholisi zich joylashgan va yil sayin o'sib bormoqda. Keyingi yuz yil ichida (1897-1997) O'zbekistonda aholi soni o'n barobar o'sdi. Ammo suvni iste'mol qilish, aholiga xizmat ko'rsatish madaniyati takomillashishi bilan, sug'oriladigan yerlar sathi

kengayishi sababli, o'n besh barobar o'sdi. Suv beradigan manba esa o'sha ikkita - Amudaryo va Sirdaryo. Ko'z o'ngimizda yuzaga kelayotgan bu nomutanosiblik ekologik ahvolni yanada jiddiylashtirishi mumkin.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish.

Ekologiya [yun. oikos – vatan, uy + logos – fan, ta'limot] – birgalikda yashaydigan tirik organizmlarning o'zaro va tevarak-atrofdagi muhit bilan bo'lgan munosabatini, shuningdek, odam va biosfera o'rtasidagi o'zaro munosabat masalalarini o'rganuvchi fan.

Atrof [tomonlar, chekka joylar] –Tevarakdagi yaqin joy, yaqin oradagi yerlar. *Motorlar tutab, bir tomondan, insonga yengillik va qulaylik tug'dirsa-da, ikkinchi tomondan, atrof-muhitni ifloslantiradi.*

Biologik – tirik organizmlarning hayoti va o'sishiga, ya'ni biologiyaga oid. *Biologik jarayonlar. Biologik tadqiqotlar.*

Biologiya [bio.. + yun. logos - so'z, ta'limot] – tirik organizmlarning hayoti va rivojlanish qonuniyatlari haqidagi ta'limot, fan. *O'simliklar biologiyasi. Biologiya darsi.*

Havo [atmosfera, havo; iqlim; shamol; ob-havo] – yer atmosferasini hosil qiluvchi, inson, hayvon, o'simliklar hayoti uchun zarur bo'lgan, asosan azot va kisloroddan iborat gazlar aralashmasi. *Toza havodan nafas olmoq.*

Kimyo [oddiy metallarni asl metallar (oltin, kumush)ga aylantirish tushunchasi] – moddalar, ularning tarkibi, tuzilishi, xossalarini, shuningdek, bir moddaning boshqa moddaga aylanishini o'rganuvchi fan. *Analitik kimyo. Noorganik kimyo. Organik kimyo. Kimyo o'qituvchisi.*

Texnika [yun.technike – mohir, usta<techne – san'at, mahorat] – jamiyatning inson faoliyatidagi ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshiruvchi va noishlab chiqarish ehtiyojlari uchun xizmat qiluvchi vositalar yig'indisi. *Ilg'or texnika. Aviatsiya texnikasi. Paxta terish texnikasi. Texnika fanlari.*

Tibbiyot [tabobat, davolash] – kishilar sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, umrni uzaytirish, kasalliklarning oldini olish, davolash haqidagi bilimlar va shu sohadagi amaliy tadbirlar majmui. *Abu Ali ibn Sino bundan ming yil ilgari o'simliklardan dori-darmonlar tayyorlab, tibbiyotda qo'llagan.*

Yoqilg'i – issiqlik energiyasi olish uchun yoqiladigan ashyo. *Biz materiallarni, yoqilg'ini, vaqtni tejash bilan juda ko'p mablag' to'plashimiz mumkin.*

Maishiy [a. – hayotiy, hayot, turmushga oid] – maishatga, tirikchilikka oid. *Maishiy xizmat. Maishiy sharoit.*

Yozma nutq:

Dunyoda va O'zbekistonda mavjud ekologik muammolar haqida esse yozish. "Orol fojiasi" mazuda taqdimot tayyorlash. O'zbekiston ekologik harakatining faoliyati to'g'risida ma'lumot tayyorlash.

GRAMMATIKA. Intervyu olish va berish qoidalari.

Ommaviy axborot vositalarida keng qo'llaniladigan axboriy janrlardan biri intervyu (qisqa suhbat)dir. Bu so'z inglizcha bo'lib, "**so'rab olish, surishtirish**" degan ma'noni bildiradi. Mazkur janrning matbuotda keng uchrashining sababi shundaki, hayotdagi har bir fakt, voqea va hodisaning qanday bo'lib o'tganligi, tafsiloti odatda, shu faktdan xabardor bolgan voqea, hodisani ko'rgan-bilgan odamlardan so'rab-surishtirib bilinadi, keyingina biror janrdagi matbuot materialiga asos bo'ladi. Shu boisdan, so'rash, surishtirish avallo, hayotni bilish vositasi bo'lsa, uning matbuotdagi aksi esa axboriy publitsistikaning eng muhim, keng tarqalgan, ommabop janri hisoblanadi. Bu janr janr ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ishlab chiqarish, madaniy-ma'rifiy hayotining barcha sohalarida qo'llaniladi. Shu bilan birgalikda u ommaviy vositalari – gazetalar, jurnallar, radio, televideniye, axborot agentliklari, internetdan doimiy joy olib keladi. Avallo, intervyu rasmiy va norasmiy xillarga bo'linadi. Rasmiy intervyular asosan hukumat rahbarlarining faoliyati bilan bog'liq bo'lgan biror muhim voqea – rasmiy uchrashuv, safar, yirik anjuman va zarur sanalarga va boshqa davlat ahamiyatiga ega bo'lgan tadbirlarga bag'ishlanib o'tkazilgan matbuot yig'inlarida beriladi. Norasmiy intervyu esa jurnalistlar tomonidan u yoki bu voqea, hodisa haqida yoziladi.

O'z tuzilishi jihatidan intervyu ikki xil **intervyu-dialog, intervyu-monolog** shaklida ham bo'lishi mumkin. Intervyu-dialogda muxbir va suhbatdosh o'zaro savol-javob qilishadi. Bu savol-javob tayyorlanish jrayonida to'g'ridan-to'g'ri og'zaki ko'rinishda yoki yozma savol-javob tarzida olib boriladi. Respublikamizning mashhur kishilari, fan arboblari, yozuvchilar, san'atkorlar, ishlab chiqarish ilg'orlari, tadbirkorlardan olingan intervyular matbuotimizda, radio, televideniya turli ruknlar ostida tez-tez berib boriladi. Ko'rinib turibdiki, intervyu janrining bu asosiy ko'rinishi jamiyat hayotining barcha muhim tomonlari haqida xabar berishda keng qo'llaniladi. Intervyu-monologda muxbir bergan birgina

savolga suhbatdosh tomonidan berilgan javob o‘z aksini topadi. Bunday intervyu odatda hayotdagi birorta muhim ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy-ma’naviy masala yoki muammoni yoritish uchun qo‘llaniladi. Bunda suhbatdoshning javobi unig tilidan yoki jurnalist tomonidan sharhlanib berilishi mumkin. Bunday intervyu odatda hajm jihatdan dialog-intervyudan kichikroq bo‘ladi.

Ko‘rinib turibdiki, intervyu janri turli, rang-barang ko‘rinishlarga ega bo‘lib, ular ijtimoiy hayotni keng va chuqur yoritish, undagi muhim fakt, voqea va hodisaladan o‘quvchilarni xabardor qilish, jamoatchilik fikrini uyg‘otishga xizmat qiladi. Eng ommabop va ta’sirchan bu janr jurnalistdan juda kata mehnat, topqirlik, va mahorat talab qiladi.

1-topshiriq. Intervyu haqidagi nazariy bilimlarni o‘zlashtirib intervyu-dialog, intervyu-monolog tayyorlang.

2-topshiriq. Intervyuning rasmiy va norasmiy xillariga qisqa suhbat tayyorlang.

3-topshiriq. Respublikamizda ijtimoiy hayotning muhim masalalari bo‘yicha o‘tkazilgan matbuot anjumani haqida material to‘plang va axborot tayyorlang.

4-topshiriq. Tasavvur qiling. Siz “To‘g‘ridan to‘g‘ri muloqot” rukni ostida intervyu tayyorlashigiz kerak. Qaysi mashhur insonlardan intervyu olgan bo‘lardingiz? Suhbatni yozma shaklda bayon eting.

1-mashq. O‘qing. Maqollarni daftaringizga ko‘chirib yozing va eslab qoling.

1. Suv – oltindan aziz. 2. Suv – zar, suvchi – zargar. 3. Suv keldi – nur keldi. 4. Suvning qatnasi – oftobning zarrasi. 5. Elning hayoti yer bilan, yer hayoti suv bilan. 6. Ariqdan suv uzilmasa, savatdan non arimas. 7. Suv yil oqar, olamga gul taqar. 8. Suv taralar tuproqqa, oro berar yaproqqa. 9. Tomchi suvda tol ko‘karar. 9. Suvsiz yerda tol bo‘lmas, qovoqarida bol bo‘lmas. 10. Suvsiz yer – mozor, suvli yer – gulzor. 11. Suvsiz yer – jonsiz jasad. 12. Suvsiz yerga qush qo‘nmas, o‘tsiz yerga yurt qo‘nmas. 13. Suvni qum tagidan qidir. 14. Qum bor joyda suv bor, suv bor joyda jon bor.

2-mashq. Quyidagi qiziqarli ma’lumotlarni tarjima qiling.

Yer ostida juda ko‘p suv zaxiralari bor. Jumladan, 800 metr yer qatlamida to‘rt million kub kilometr suv bo‘ladi. Bu - butun dunyodagi daryolarning suvidan uch ming marta yoki ko‘l va dengizlarning suvidan 20 marta ko‘p demakdir.

Mustaqil ta’lim

O‘zbekistonning hayvonot va nabodot dunyosi haqida referat tayyorlash.

O'zbekiston sporti

O'zbekistonda sport - davlat siyosati va bunyodkorlik faoliyatining muhim sohalaridan biri. O'zbekiston - alpomishlar eli. Xalqimiz minglab polvonlarni, el-yurtni hayratda qoldirgan o'g'lonlarni tarbiyalagan. Ularning dong'i atrof

mamlakatlarga ham keng tarqalgan. Xorazmlik afsonaviy Pahlavon Mahmud, Ahmad polvon, Mahkam polvon kabi mashhur polvonlarning nomini xalqimiz chuqur hurmat bilan tilga oladi.

Mustaqillik tufayli O'zbekiston sportida yangi sahifa ochildi. Bu masalaga O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov shaxsan diqqat-e'tibor qaratdi. Mustaqil O'zbekiston

sportchilari bu g'amxo'rlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar. Mustaqillik yillarida sport sohasida quyidagi tub o'zgarishlar amalga oshirildi:

a) 1991-yilgacha O'zbekistonda xalqaro andozalarga javob beradigan bironta sport inshooti yo'q edi. Endilikda bular mavjud va ularning yangilari yaratilmoqda;

b) avvallari yurtimizda xalqaro sport musobaqalari o'tkazilmagan bo'lsa, endilikda har yili o'nlab xalqaro va mintaqaviy musobaqalar uyushtirilmoqda;

c) sport umumdavlat, umumxalq ahamiyatiga ega soha darajasiga ko'tarildi;

d) sport yosh avlodni sog'lom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi;

v) sportning milliy turlarini tiklashga katta e'tibor berila boshladi va milliy o'zbek kurashi xalqaro sport turlari qatoridan joy oldi;

e) O'zbekiston sportchilari xalqaro musobaqalarda mustaqil jamoa sifatida chiqa boshladilar va O'zbekiston nomini jahonga olib chiqdilar. 1991-yilgacha O'zbekistonda faqat bitta grossmeyster (G.A'zamov) bor edi. Hozirgi kunda 10 ta dan ziyod grossmeyster o'sib yetishdi, shu jumladan, Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga ko'tarildi. 1992-yilda O'zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo'lib 79 ta medal olgan bo'lsalar, 2005-yilda ular 530 medal sohibi bo'ldilar;

j) O‘zbekiston tarixida birinchi bor 1998-yilda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov tashabbusi bilan faqat buyuk sportchilarga beriladigan “O‘zbekiston iftixori” faxriy unvoni ta’sis etildi va yigirmaga yaqin sportchimiz bu faxriy unvonga sazovor bo‘ldi;

i) o‘zbeklarning o‘ziga xos jismoniy xususiyatlari va ko‘rsatkichlari inobatga olinib, sportning, sportchining vazniga qarab toifalarga ajratadigan va og‘irlik toifalariga qarab olib boriladigan turlariga (kurash, sambo, taekvando, karate, boks, og‘ir atletika va boshqalar) birinchi navbatda e’tibor berildi.

Og‘zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o‘qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma’nosini izohlash.

Matndagi munosabat bildirib so‘zlash. Mavzu bo‘yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Chempion [ingl. champion < fr. champion - jangchi; kurashchi] - Sportning biror turi bo‘yicha shahar, viloyat, mamlakat yoki jahon birinchiligi uchun o‘tkazilgan musobaqa g‘olibi bo‘lgan sportchi yoki sport jamoasi. *Bugun hammaning og‘zida bir gap: Rustam Qosimjonov - shaxmat bo‘yicha jahon chempioni!*

Boks [ingl. box - musht urish, zarb] - Ikki raqibning maxsus qo‘lqop kiyib, ma’lum qoidalar asosida yakkama-yakka mushtlashish musobaqasi. *Harbiyda boks sportiga qiziqib, razryad ham olibdi.*

Inshoot [qurilishlar, binolar] - Turli maqsadlar uchun qurilgan binolar va ularning uskuna-jihozlari. *Gidrotexnik inshootlar.*

Taekvando [koreyscha: taz-oyoq, kvon - qo‘l, do-yo‘l: oyoq va qo‘llarning harakat yo‘li, usuli] - Erkak va ayollarning o‘z vazn toifalarida (yakka va jamoaviy), belgili qoidalar asosida, oyoq va qo‘llar bilan zarbalar berishdan iborat sport kurashi turi. *Xalqaro taekvando federatsiyasi.*

Tashabbus [tirishqoqlik; barqarorlik, qat’iylik; g‘ayrat, tashabbus] - Biror ishga boshlovchi, da’vat etuvchi sa’y-harakat, g‘ayrat. *Ilg‘orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa. Tashabbus ko‘rsatib ishlamoq.*

Karate [yap. “hech narsasiz, yalang qo‘l bilan”] - Quolsiz o‘zini o‘zi himoya qilishning yaponcha tizimi: raqib tanasining og‘riydigan, eng nozik joylariga qo‘l yoki oyoq bilan zarbalar berishga asoslangan sport turi. *Xalqaro*

karate federatsiyasi.

Kurash - Yiqitish, gʻolib chiqish uchun ikki kishi oʻrtasidagi, maʼlum qoidaga asoslangan olishuv, oʻzaro bellashuv. *Milliy oʻzbek kurashi xalqaro sport turlari qatoridan joy oldi;*

Sport [ingl. sport < disport - oʻyin, oʻyin-kulgi] - Sogʻliqni mustahkamlashga va jismoniy jihatdan har tomonlama oʻsishga qaratilgan badantariya mashqlari, shular boʻyicha musobaqalar, kurash, turizm va sh. k. majmui; jismoniy madaniyatning tarkibiy qismi. *Sport umumdavlat ahamiyatiga ega soha darajasiga koʻtarildi.*

Sambo [samozahita bez orujiya - “Qurolsiz oʻzini himoya qilish” birikmasining qisqartmasi] Kurashning xilma-xil, samarali milliy usullarni qamrab olgan bir turi. *Sambo bilan shugʻullanmoq.*

Sogʻlom - Dard-kasaldan holi; sogʻ. Sogʻlom odam. *Sport yosh avlodni sogʻlom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi.*

Umumdavlat - Davlat miqyosidagi, davlat uchun umumiy. *Sport umumdavlat ahamiyatiga ega soha darajasiga koʻtarildi.*

Gʻamxoʻrlik - kimsa haqida qaygʻurish, uning gʻamini yeyish; gʻamxoʻr shaxsga xos ish, xatti-harakat. *Mustaqil Oʻzbekiston sportchilari bu gʻamxoʻrlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar.*

Grossmeyster [nem. Grozmeister - katta usta] - Shaxmat va shashka ustalariga beriladigan eng oliy unvon va shu unvonga ega boʻlgan shaxmatchi yoki shashkachi. *Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga koʻtarildi.*

Polvon [baquvvat, botir, qahramon, bahodir] - 1. Jismoniy jihatdan kuchli, baquvvat kishi; bahodir, pahlavon. 2. Kurash tushadigan sportchi. *Ahmad polvon, Mahkam polvon kabi mashhur polvonlarning nomini xalqimiz chuqur hurmat bilan tilga oladi.*

Pahlavon [qahramon, botir,] - Barvasta va zabardast; jismoniy baquvvat, bahodir. *Pahlavon oʻgʻlon.*

Yozma nutq:

“Salomatligimiz oʻz qoʻlimizda” mavzusida esse yozish. Jahon meditsinasi yutuqlari haqida taqdimot tayyorlas/ Salomatlik haqidagi oʻzbek xalq maqollaridan namunalar yozish. Mehnat xavfsizligi qoidalarini tuzish.

GRAMMATIKA. Reportaj tayyorlash.

Axboriy publitsistikaning asosiy janrlaridan biri reportajdir. Reportaj soʻzi lotincha “*reportare*” yetkazib berish degan maʼnoni bildiradi. Reportaj-voqea,

hodisalarni bevosita jonli aks ettiruvchi, tezkor yoritib beruvchi axboriy materialdir. Uning oddiy xabardan farqi shuki, xabarda hayotdan olingan fakt, voqea, hodisalar, umumiy, ya'ni, qayd etish tarzida bayon etilsa, reportajda fakt, voqea va hodisalar haqida bevosita, o'sha voqea, hodisa bo'lib o'tayotgan paytda, shu voqea va hodisalar yuz berayotgan joydan to'g'ridan to'g'ri xabar beriladi. Jonli tasvirlanadi hamda bu jarayonda jurnalist bevosita ishtirok etadi.

Reportaj axborotning o'ziga xos ko'rinishi bo'lganligi boisidan unda ma'lumot berish, xabardor qilish kabi xususiyatlar ham mavjud.

Reportaj aks ettirayotgan obyektini nuqtayi nazaridan *voqea (band) reportaji, muayyan mavzuga bag'ishlangan reportaj, muammoli reportaj, reportaj sharh* kabilarga bo'linadi.

Voqea(band) reportaj hayotda yuz bergan biror muhim ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy yoki madaniy-ma'naviy voqea va hodisa haqida hikoya qiladi. Bunga parlament majlisi, hukumat rahbarlarining rasmiy safarlari va uchrashuvlari, yirik anjumanlar haqidagi reportajlar misol bo'la oladi.

Muayyan mavzuga bag'ishlangan reportajlar esa hayotdagi muayyan sohalarga, masalalarga bag'ishlangan bo'ladi. Masalan, reporter jamiyat hayotidagi biror bir mavzu, masalan, biror shifoxonaning faoliyati, ilmiy muassasalarda olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari va boshqa mavzularni o'rganib, o'sha joylardan reportaj olib borishlari mumkin.

Muammoli reportaj esa hayotning ma'lum bir ijtimoiysiyosiy, iqtisodiy yoki madaniy-ma'naviy muammolarni yoritishga bag'ishlangan bo'ladi. Masalan, jurnalist

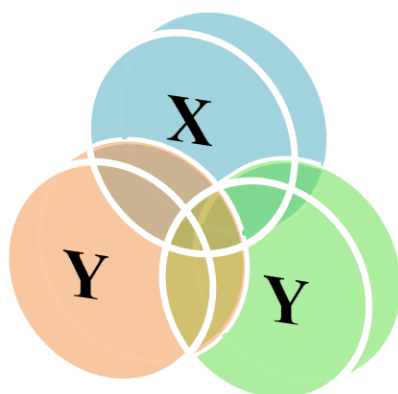
hayotda uchraydigan giyohvandlik, ichkilikbozlik yoki biror boshqa noxush holler haqida maxsus reportajlar tayyorlashi mumkin. Bunda u shu sohagi faktlarni chuqur o'rganib, tahlil qilib, bu muammolar haqida jamoatchilik fikrini uyg'otishi mumkin.

Reportaj-sharh biror voqeani boshdan oyoq tasvirlash, ko'rsatishga bag'ishlanadi va o'sha voqeani sharhlab beradi. Bunga sport eshtirishlari, futbol sharhini misol keltirish mumkin.

1-topshiriq. "Xalq so'zi" gazetasining 2018-yil sonida bosilgan reportajni o'qib o'rganing. Reportajning janr xususiyatlariga e'tibor bering va tahlil qiling.

2-topshiriq. Reportaj haqidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib, muammoli reportaj tayyorlang.

3-topshiriq Reportaj turlarlarini Venn diagrammasidan foydalanib taqqoslang va tahlil qiling

4-topshiriq. Reportajning janriy xususiyatlaridan foydalanib sport musobaqalari, futbol, tennis, boks va boshqa sport o'yinlari haqida reportaj tayyorlang.

1-mashq. Nuqtalar o'rniga tegishli qo'shimchalarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Men bu badiiy kitoblar... do'stim... oldim. 2. Dugonam... hovlisi oldi... vositachilik, xo'jalik mollari va oziq-ovqat do'koni bor. 3. Biz dushanba kuni avtobus... Toshkent... jo'naymiz. 4. U o'rtog'i bilan kutubxona... chiqdi. 5. Siz hovlingiz... qanday mevali va manzarali daraxtlar ekkansiz? 6. Biz dars... so'ng stadion... futbol ko'rgani boramiz. 7. Siz bu matn... lug'at yordami... tarjima qildingizmi? 8. Siz qanday asarlar... yoqtirasiz? 9. Nafisa bo'sh vaqti... ota-onasi... yordam beradi. 10. Shahrimiz... dunyo... barcha mamlakatlari... ko'plab sayyohlar kelishadi. 11. Tomoshabinlar taniqli san'atkor... olqishladilar.

2-mashq. Tabobatga doir quyidagi hadislarini o'qing va mag'zini chaqing.

Surma ko'zni ravshan qilib, kipriklarni o'stiradi.

Bir joyda vabo kasali bor deb eshitalsaring, o'sha joyga kirmanglar. Agar sizlar yashayotgan joyga vabo kelsa, o'sha yerdan qochib chiqib ketmanglar.

Ko'pi mast qiladigan ichimliklarning ozidan ham sizlarni qaytaraman.

Safar qilinglar, sog'lom va rizqu nasibali bo'lasizlar.

Ey Tangrining bandalari! Bemorlaringizni davolatinglar, zero, Tangri har dardning davosini ham yaratgan, faqat keksalikning davosi yo'qdir.

Betoblingda seni ko'rgani kelmagan odamni sen borib ko'raver.

Senga xayru ehson qilmagan odamga sen ehson qilaver. Insonga bir vodiy to'la molu dunyo berilsa, u ikkinchi vodiyning ham berilishini xohlaydi. Ikkinchisidan keyin uchinchisini va hokazo, uning nafsi to'ymaydi. Insonning ko'zini faqat tuproq (qabr tuprog'i) to'ydiradi. Kimki tavba qilsa, Tangri uni kechiradi.

Odam tanasida qorindan yomonroq idish yo'qdir. Inson bir necha osham ovqat

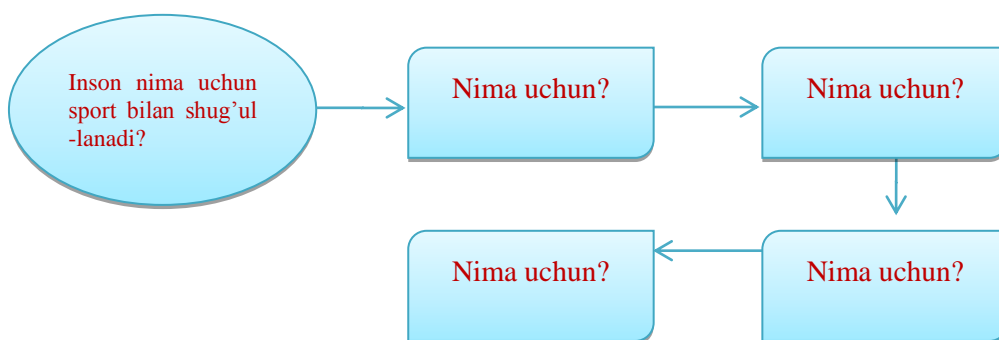
bilan kifoyalanadi. Agar zarur bo'lsa, qorinning uchdan birini ovqatga, yana uchdan birini suvga, qolgan uchdan birini nafas olishga ajratsin.

Bemorni ko'rgani borganda uning peshanasiga qo'lni qo'yib hol-ahvol so'rash barkamol ziyorat hisoblanadi. Qo'l berib ko'rishib salomlashish mukammal bo'ladi.

3-mashq. Gaplarni ko'chiring. Donolarning salomatlik haqidagi fikrlarini yod oling.

1. Jismoniy mashqlar bilan doimo mo'tadil shug'ullanib borgan kishi hech qanday davoga muhtoj bo'lmaydi. (*Ibn Sino*). 2. Odamning salomatligi tashqi sharoit bilan chambarchas bog'langan. (*Ibn Sino*). 3. Agar havoda chang va tuman bo'lmasa edi, kishi ming yil yashagan bo'lardi. (*Ibn Sino*). 4. Olti narsa kishi yuzini o'zgartiradi: kutilmagan shodlik, birdan kelgan g'am, g'azab, uyqu, mastlik va qarilik. (*Kaykovus*). 5. Ko'p demak birla bo'lmag'il nodon, ko'p yemak birla bo'lmag'il hayvon. (*A.Navoiy*). 7. Badan rohati sog'liqda, aql rohati bilimda. (*Fales*). 8. Kasal bo'lmagan uncha sog'liqning qadriga yetmaydilar. (*Fuller*). 9. Har bir istakning tub maqsadi - sog'liqdir. (*At-Tabariy*). 10. Isitma - shifo beruvchi jarayondir. (*Kullen*). 11. Men hayotda ikkita baxtsizlikni bilaman: u ham bo'lsa vijdonsizlik va bemorlikdir. (*L.N.Tolstoy*). 12. Bizning xatomiz shundaki, o'z salomatligimiz haqida faqat uni yo'qotganimizda, ya'ni mexanizm sinib, uni tuzatish kerak bo'lgandagina qayg'uramiz. (*K. Bikov*). 13. Umringni uzaytirishni istasang, taomni kamaytir. (*V. Franklin*).

3-topshiriq. "Nima uchun?" sxemasini to'ldiring.

5-mashq. Matnni o'qing. O'zingizni fe'l-atvoringiz haqida so'zlab bering.

Kishi fe'li va qon

Olimlar fikricha, qon guruhi kishining fe'l-atvori va o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Bu fikrni yapon olimi Poshitakening millionlab kishilar hayotini o'rganish xulosalari tasdiqlaydi.

Nomi o'rganilib, xulosa qilgan qon guruhlari bo'yicha kishilarning fe'l-

atvorlari quyidagicha:

Birinchi guruh: siz peshqadamlikka o'chsiz. Oldingizga qo'ygan maqsadga erishmaguncha tinchimaysiz. Olg'a harakat qilishda to'g'ri yo'nalish belgilay olasiz. O'z kuchingizga ishonasiz, lekin ehtiroslardan ham holi emassiz. Kamchiliklaringiz ham bor. Siz o'ta rashkchi va shoshqaloqsiz. Bundan tashqari, siz juda izzattalabsiz.

Ikkinchi guruh: Siz muvozanat, osoyishtalik va tartib-intizomni yaxshi ko'rasiz. Odamlar bilan yaxshi ishlay olasiz. Bundan tashqari, siz ta'sirchan, madaniyatli va ochiqko'ngilsiz. Sizning kamchiliklaringiz o'jarligingiz va asablaringizni boshqara bilmasligingizda.

Uchinchi guruh: Siz shakllangan shaxsiyatparastsiz, o'z xohishi bo'yicha ish qiluvchisiz. Hamma narsaga tez moslasha olasiz, xayolparastlikdan uzoqsiz. Lekin sizning o'zboshimchalik bilan ish qilishingiz ba'zi vaqtda xalaqit qilishi mumkin.

To'rtinchi guruh: Siz tinch va xotirjamsiz, kishilar sizni sevadilar va siz bilan o'zlarini erkin his qiladilar. Ularning vaqtini choq qilishni bilasiz. Lekin ayrim vaqtlarda qiziqqonsiz. Ba'zan esa uzoq vaqt ikkilanib, bir qarorga kelishga qiynalasisiz.

Bilasizmi...

Odam tanasida 80 grammga yaqin temir, 150 gramm natriy, 1000 gramm kalsiy, 60 gramm magniy, 65 foiz, ya'ni umumiy og'irlikning 45 kg. miqdorida kislorod, 10 foiz – 7 kg. miqdorda vodorod, 0,02 foiz ftor bo'ladi.

Inson o'rtacha 70 yil umr ko'rsa, shundan 23 yilini uxlash, 13 yilini kishilar bilan so'zlashish va 6 yilini ovqatlanish uchun sarf qiladi ekan.

Bir kishi o'rtacha iqlim sharoitida yil davomida bir tonnaga yaqin suv iste'mol qiladi.

4-topshiriq. “Sport – tinchlik elchisi” mavzusida insho yozing.

Mustaqil ta'lim

Ibn Sinoning “Tib qonunlari” asari asosida taqdimot tayyorlash.

20-MAVZU. HUQUQIY MADANIYAT

Bizning muqaddas vazifamiz - Vatan shonu shuhrati, qudrati va salohiyatining yuksalishi uchun o'zimizning fidoyi mehnatimiz bilan munosib hissa qo'shishdir.

Islom Karimov

MADANIYAT

MADANIYAT (arabcha "madiniyat"- Madina shaxrida VII asrdan boshlab targ'ib etila boshlagan yangi dunyoqarash tarafdorlari va ularning izdoshlarining qarashlari, nuqtai nazarlari va amaliy xatti-harakatlari majmui; Madina shahrida tarbiya ko'rishlik).

Madaniyat moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish, ijtimoiy va o'zaro munosabatlar, siyosat, oila, axloq, xulq, huquq, ta'lim, tarbiya, ijod, ilm-fan, xizmat ko'rsatish, turmush tarzi kabilar bilan bog'liq keng qamrovli voqeadir. Shuning uchun u jamiyat bilan birga rivojlanadi, jamiyatning taraqqiyot darajasini aks ettiradi.

Jamiyatdan tashqarida madaniyat yo'q. Ijtimoiy munosabatlardagi har qanday o'zgarish madaniyatga ta'sir etadi va u bu munosabatlarning qanday natijalarga olib kelishidan xabar beradi. Shu boisdan madaniyat nafaqat o'tmishga yoki bugunga, shu bilan birga, kelajakka munosabatdir.

Madaniyat barkamol insonni shakllantirish vositasi hamdir. Bu vazifani bajarishga keng tarmoqli madaniyat o'choqlari: madaniyat uylari va saroylari, kutubxonalar, muzeylar, teatrlar, ma'naviyat va ma'rifat markazlari, madaniyat va istirohat bog'lari, bolalar va o'smirlar ijodi markazlari, ommaviy axborot vositalari, nashriyotlar safarbar etilgan. Keyingi yillarda ular safida milliy-madaniy markazlar, xalq amaliy san'ati bilan shug'ullanuvchi kichik korxonalar, xalqaro

madaniy-ma'rifiy markazlar, firmalar va xususiy ustaxonalar ochilishi xalq ommasining ijtimoiy-madaniy hayotda faol ishtirokini ta'minlaydi.

Madaniyat masalalari mustaqil O'zbekistonda eng muhim va dolzarb sohalardan biridir. Rivojlangan davlat bo'lish uchun jamiyatimizda eng yetishmaydigan omil madaniyatdir. Bu - ishlab chiqarish madaniyati, turmush madaniyati, xizmat ko'rsatish madaniyati, muomala madaniyati, ekologiya madaniyati, bola tarbiyasi madaniyati.

Yuksak madaniyatsiz rivojlangan davlat bo'lishi mumkin emas.

HUQUQIY MADANIYAT - umumiy madaniyatning muhim qismi bo'lib, quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. Davlat tomonidan xalq va jamoat birlashmalari nuqtai nazarlarini ham ifodalovchi huquqiy siyosatning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi. Bu siyosat davrning ruhini huquqda ifodalashi lozim. Masalan, mustaqillik va bozor munosabatlari bilan bog'liq masalalar va vazifalar huquqiy siyosatdagi bosh yo'nalishlardandir.

2. Yuksak darajada rivojlangan yuridik fanlarning bir qismi bo'lib, u davlat va huquqiy madaniyatning muhim qismidir.

3. Keng va faol huquqiy ong huquqiy madaniyatning bir qismi bo'lib, u davlat va huquqiy ruhiyat va huquqiy mafkura jiddiy o'rin tutadi.

4. Huquqiy madaniyat - bu insonlarning davlat va huquq haqidagi muhim bilimlarni egalab olganlik darajasidir.

5. Ilgari erishilgan va to'plangan barcha huquqiy tajriba, huquqiy yodgorliklar va ularning ommaga tarqatilishi huquqiy manbalar huquqiy madaniyatning asosini tashkil etadi.

6. Amaldagi me'yoriy huquqiy hujjatlar: Konstitutsiya, qonunlar, kodekslar, farmonlar, qarorlar va boshqa huquqiy manbalar huquqiy madaniyatning asosini tashkil etadi.

7. Huquq ijodkorligi madaniyati, huquq me'yorlarini yaratish masalasi, yuridik texnika darajasi, masalan, deputatlar va apparat xizmatchilarining huquqqa yondashuvi qanchalik yuqori va xolisona bo'lsa, huquqiy madaniyat ham shunchalik yuksak bo'ladi.

8. Huquqni amalga oshirish ishlarining tashkil etilishi qanchalik yuqori bo'lsa, u huquqiy madaniyatga ham o'z ijodiy ta'sirini ko'rsatadi va aksincha.

9. Huquqiy madaniyatning yana bir qismi - huquqni amalga oshiruvchi davlat idoralari va mansabdor shaxslarning huquq me'yorlari talablari darajasida hamda doirasida o'z huquqi, burchlarini bajarishi, ularni anglab olishidir.

10. Mamlakatning davlat va jamiyat hayotidagi qonunchilik darajasi, hammaning qonun va sud oldida tengligi huquqiy madaniyatning ajralmas qismidir.

Huquqiy madaniyatni muntazam boyitib borish uchun quyidagilar o'ta muhim ahamiyat kasb etadi: yuksak malakali sud-adliya kadrlarni tayyorlab borish; barcha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida, maktab, litsey va kollejlarda huquq haqidagi bilimlarni o'rgatish-o'rnanish, mazkur fanlardan imtihonlar joriy etish, radio, televidenie, vaqtli mutbuolda huquqiy bilimlarni keng targ'ib va tashviq qilish:

aholining mustaqil ravishda huquqiy bilimlarni o'rganishi uchun qonun hujjatlarini muntazam chop etib borish; sud, prokuratura, militsiya organlarining ish tajribasi ommalashtirib borish; adliya va huquqshunoslik fanlarini rivojlantirish, oshkoralikni ta'minlash; boshqa davlatlarning huquqiy tajribasini o'rganish va

ulardan foydalanish; badiiy adabiyotda, san'atda huquqiy bilimlarni tarqatish; huquqiy xulqni rag'batlantirish. Xullas, Huquqiy madaniyat inson madaniyatining muhim qismi, uning bilan o'zaro bog'liqdir. Huquqiy madaniyat tarixan asta-sekin shakllangan ijtimoiy voqea bo'lib, hozirgi davrda rivojlangan huquqiy davlatlarning va ular fuqarolarining zaruriy xislati va taraqqiyot omiliga aylandi. Rivojlangan mamlakatlar bu borada sezilarli yutuqlarga erishdilar va ularning har bir fuqarosi har bir masalada qonunlarga suyanib ish olib boradi, o'z haq va huquqlari davlat yoki ayrim shaxslar tomonidan buzilgan taqdirda, ularning darajasi va mavqeidan qat'iy nazar, sud orqali adolatli yechimga erishadi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing,
- b) matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlang;
- c) matndagi asosiy fikrni so'zlab bering;

GRAMMATIKA. Rasmiy-idoraviy uslub va uning xususiyatlari.

Rasmiy-idoraviy nutq uslubi jamiyatdagi ijtimoiy-huquqiy munosabatlar, davlat va davlatlararo rasmiy, siyosiy-iqtisodiy, madaniy aloqalar uchun xizmat qiluvchi uslubdir. Bu uslub hujjatchilik xarakteri bilan ajralib turadi. Shunga ko'ra, yozma nutqning xizmatga doir bu turi davlat qonunlari, farmonlar, bayonotlar, shartnomalar, idora hujjatlari, e'lonlar va boshqa rasmiy yozishmalar uslubi hisoblanadi. Rasmiy uslub tilining asosiy xususiyati aniqlik va ixchamlikdir, unda muayyan nutqiy qoliplar, kasb-hunar so'zlari, atamalar, tayyor sintaktik qurilmalar keng qo'llanib, nutqning aniq va ravshan ifodalanishini ta'minlaydi. Tayyor nutq qurilmalari (shu asosda: *shunga ko'ra; ma'lum qilamizki; ...ni e'tiborga olib; ...ga ko'ra; ...biz, quyida imzo chekuvchilar, ...ga asosan (muvofiq); ...uchun, ...dan kelib chiqib; ...sharti bilan; ...berilsin, ...taqdirlansin* kabi) hujjat matnining darak hikoya xarakterida bo'lishini, so'zlarning bir ma'noda ishlatilishini, badiiy-tasviriy vositalarning bo'lmasligi, fe'lning majhullik va buyruq-istak shakllarining, qo'shma gap turlarining keng qo'llanishini talab qiladi. Til materiali hujjatning turi va xarakteriga qarab tanlanadi. *Yozma nutqning rasmiy uslubida, asosan, quyidagi munosabatlar doirasidagi hujjatlar tuziladi:*

1. Huquqiy munosabatlarga oid: qonun fuqarolik va jinoyat aktlari, nizom, shartnoma va boshqalar.

2. idoraviy-ma'muriy shaklga oid: dalolatnoma, buyruq va farmoyishlar, turli ish qog'ozlari (ariza, tavsiyanoma, tilxat, ma'lumotnoma kabi).

3. Diplomatik munosabatlarga doir: bayonot, nota, bitim, memorandum va boshqalar.

Sharqona demokratiya

Demokratiya - ma'naviy mezonlar asosida boshqariladigan, kuchli huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati demakdir.

Sharqona demokratiya - demokratiya tushunchasining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, Sharq mamlakatlari, asosan, aholisining ko'pchilik qismi musulmon ma'naviyatidan bahra olgan hududlarga xos bo'lgan demokratik qoidalar majmuining o'ziga xos shakl va mazmunda namoyon bo'lishidir. Sharqona demokratiya milliy bosiqlik, andisha, yoshi ulug'larga hurmat, o'zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G'arb demokratiyasidan farq qiladi. Bundan tashqari, sharqona demokratiya, siyosiy tartibsizliklar, boshboshdoqlik va mitingbozlikni milliy manfaatlarga zid deb qaraydi hamda jamiyat va davlatning ichki masalalari - har qanday fundamentalistik va qurolli kuchlarga asoslangan harakatlarni qoralagan holda o'z faoliyatini o'ziga xos madaniyat tamoyillari asosida yo'lga qo'yadi.

Mustaqil O'zbekistonda Sharq demokratiyasini tiklash, asoslash va hayotga tatbiq etish bo'yicha katta ishlar bajarilmoqda. Chunonchi, ajdodlarimiz tarixiy tajribasi inobatga olingan holda bugungi kunda mukammal shakl kasb etgan sharqona demokratiya qoidalariga asoslangan kuchli ijtimoiy siyosat tufayli respublikamiz umumjahon miqyosida o'z o'rni va mavqeiga ega bo'lib, yildan-yilga iqtisodiy yuksalish sari dadil odimlar bilan qadam tashlamoqda. Bu, albatta, jumladan, sharqona demokratiya qoidalariga asoslangan siyosat natijasidir.

Demokratiyaga o'tmish saboqlari va hayot tajribasi asosida izchil-ilmiy qarash shundan iboratki, umuminsoniy nuqtai nazardan haqiqatan ham demokratiya bitta: ammo bu birlik shuning uchun ham hayotiyki, u milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farq-tafovutlarni inobatga oladi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'langan. Barcha mamlakatlar, hamma xalqlar demokratiyaga intiladilar, demokratik tartib-qoidalarni o'zlarining muayyan sharoitlarida qo'llash va turmushga tatbiq etishning eng ma'qul yo'llarini va usullarini topishga harakat qiladilar. Ana shu jahon bo'ylab borayotgan ommaviy harakat o'zining muayyan shakl va mazmuniga ega ko'rinishlarini beradi. Shu ko'rinishlardan biri sharqona demokratiyadir.

Sharqona demokratiyaning mustaqil O'zbekistonda qo'llanila boshlashi xalqimiz tomonidan katta ko'tarinkilik bilan qabul qilindi.

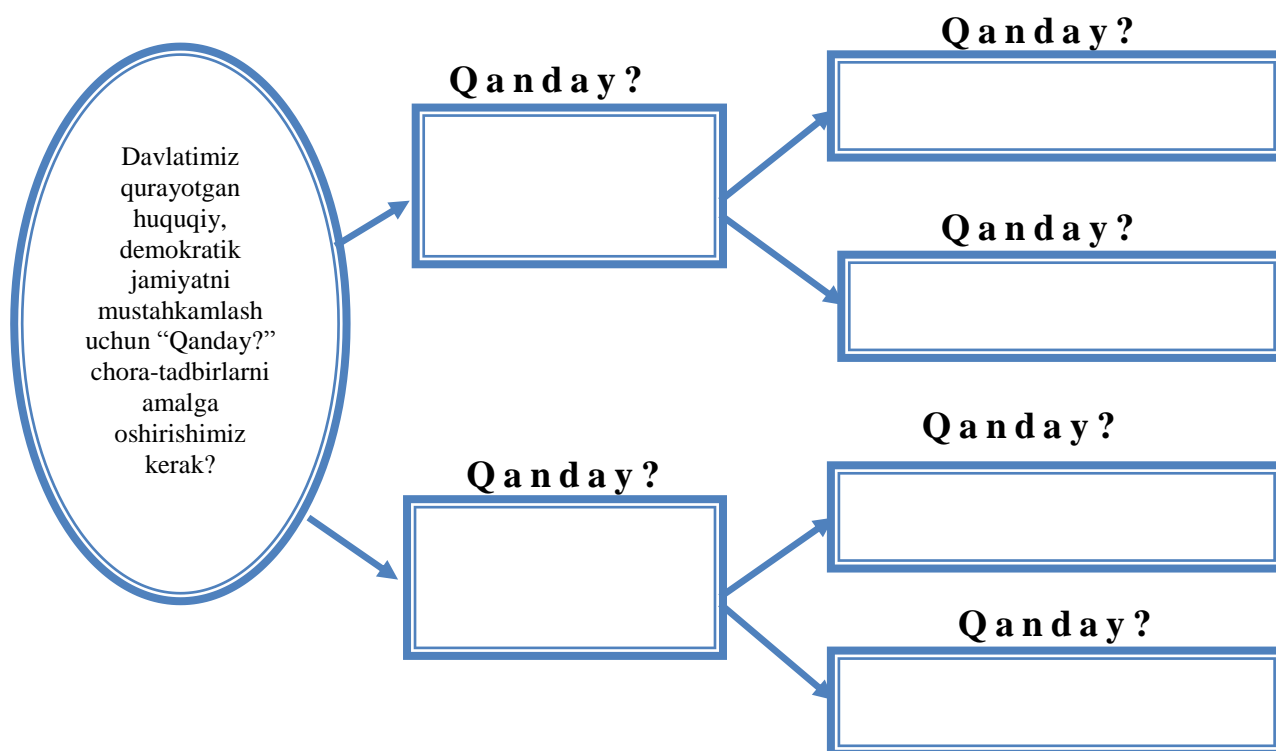
Matn yuzasidan topshiriqlar.

2-topshiriq:

- d) matnni o‘qing,
- e) reja tuzing;
- f) tuzgan rejangiz asosida matnning mazmunini so‘zlab bering;

3-topshiriq. “Qanday?” sxemasini to‘ldiring.

Davlatimiz qurayotgan huquqiy, demokratik jamiyatni mustahkamlash uchun “Qanday?” chora-tadbirlarni amalga oshirishimiz kerak?

4-topshiriq. Matn qaysi nutq uslubida tuzilganligini aniqlang.

Fuqarolarning asosiy huquq va burchlari

Fuqarolarning asosiy huquqlari - jahondagi rivojlangan, ma’rifatparvar, demokratik davlatlarda xalqlarning huquqiy va haqiqiy tengligini, har bir fuqaroning erkinligini ta’min etish bo‘yicha tajribasini o‘rganish natijasida O‘zbekistonda fuqarolarning huquqlari va burchlari aniqlandi. Mustaqil O‘zbekistonning demokratik mohiyati, avvalo, uning xalq manfaatlarini himoya qilishida namoyon bo‘lmoqda. Inson huquqlarini va erkinliklarini rivojlantirish va takomillashtirish mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotining asosiy tamoyilidir. Shu ma’noda, Prezident I.A.Karimov: “O‘zbekiston - kelajagi buyuk davlatdir. Bu insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy e’tiqodlaridan qat’iy nazar fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlab beradigan davlatdir”,

deydi. O‘zbekiston fuqarolarining o‘z mustaqil davlatiga mansubligi, unga nisbatan O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va qonunlarida belgilangan huquq, erkinlik va burchlarning joriy etilishi, ularning qonuniy huquq va manfaatlarini davlat tomonidan qo‘riqlanishida o‘z ifodasini topadi va ular uch guruhga bo‘linadi:

I. Ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar: mehnat qilish, dam olish, bilim olish, moddiy ta‘minot kabi huquqlardan iborat.

II. Siyosiy huquq va demokratik erkinliklar: fuqarolarning jamoat birlashmalariga, siyosiy partiyalarga uyushish huquqi, saylash va saylanish huquqi, so‘z va matbuot erkinligi, majlis va mitinglar, namoyishga chiqish huquqlaridan iborat.

III. Uy-joy daxlsizligi, shaxsiy huquqlar.

Bu huquq va erkinliklar O‘zbekiston davlatida fuqarolar erkin rivojlanishining asosiy omilidir.

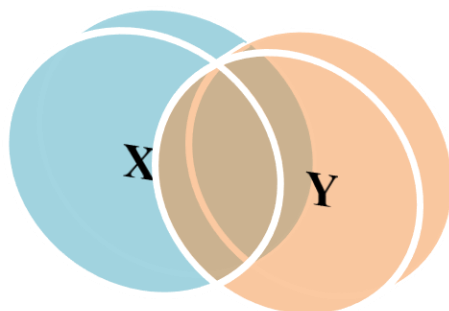
Eslab qoling!

Huquqiy madaniyat— bu qonunni tushunish, bilish, hayotga tatbiq etish, ijrosini ta‘minlash, har bir shaxsning, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki va bunday faollikni boshqalardan ham talab qilish jarayonidir.

5-topshiriq. O‘z huquq va erkinliklaringizni bilasizmi? Shu haqda o‘rtog‘ingiz bilan suhbatga kirishing.

6-topshiriq. “Baxtimiz qomusi” mavzusida insho yozing.

7-topshiriq. Venn diagrammasi asosida G‘arb va Sharq demokratiyasining o‘xshash va farqli jihatlarini taqqoslang va tahlil qiling. Fikrlaringizni daftaringizga yozing.

8-topshiriq. Matnni o‘qing, yozma tarjima qiling.

Burch va sadoqat quyida ayniqsa namoyon bo‘ladi:

- Ona Vatanni himoya qilish - fuqarolik burchi;
- fidoyilik ko‘rsatib mehnat qilish - vatanparvarlik burchi;

- yurt chiroyiga chiroy qo‘shish, uning boyligi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatib mehnat qilish - vatanparvarlik burchi;

- ota-onaga sadoqat va ularga xizmat qilish - farzandlik burchi.

Sadoqat bilan burchni tarixda yashab o‘tgan ulug‘kishilar bag‘oyat qadrlaganlar, kishidagi eng olijanob fazilat deb bilganlar. Masalan:

“O‘z burchingni ado et, o‘sha zahoti o‘zingni anglaysan”. (*I. Gyote*).

Burchingni unutma, u yagona dil navosidir. Burchsiz hayot ham, ehtiros ham yo‘q. (*A. Blok*).

9-topshiriq. Matni o‘qing, matnda ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni **Tushunchalar tahlili metodidan** foydalanib tahlil qiling.

Soliq qo‘mitasi qachon tashkil qilingan?

1991-yil 12-avgustda Vazirlar Mahkamasi 217-sonli “O‘zbekiston Respublikasining davlat soliq organlari to‘g‘risida”gi qarorini qabul qildi. Shu kundan e‘tiboran “*soliq inspektori*”, “*soliq to‘lovchi*” degan tushunchalar hayotimizga kirib keldi. Respublikada tuman *soliq inspeksiyalarining* butun bir tarmog‘i vujudga keldi, *viloyat soliq boshqarmalari* tuzildi. *Davlat soliq bosh boshqarmasi* tashkil etildi.

Yil sayin soliq munosabatlarining kengayib borishi, *soliq tizimiga* yangi-yangi shahobchalarning qo‘shilib borishi, *soliq idoralari* oldiga qo‘yilgan vazifalarning tobora kengayib borishi davlat soliq Bosh boshqarmasining Davlat soliq qo‘mitasiga aylantirish zaruriyatini tug‘dirdi. Natijada 1994-yilda respublikamizda yagona *soliq va bojxona qo‘mitasi* tuzildi. Bugungi kunda u yerda band bo‘lgan xodimlarning soni 17 ming kishidan oshib ketdi.

O‘zbekiston Respublikasi soliq qo‘mitasi o‘z faoliyatini O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasiga, O‘zbekiston Oliy majlisi tomonidan chiqarilgan qonunlar, qarorlar, Respublika prezidenti farmonlariga, Prezident huzuridagi Vazirlar mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga amal qilgan holda olib boradilar. Davlat soliq qo‘mitasi respublikaning *soliq siyosatini* ishlab chiqishda faol qatnashib, uning ijrosini hamda *soliq qonunchiligini* bajarilishini ta‘minlaydi.

Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili
Soliq tizimi	
Soliq to‘lovchi	
Soliq inspektori	
Soliq inspeksiyalari	
Davlat soliq bosh boshqarmasi	

Viloyat soliq boshqarmalari	
Soliq va bojxona qo‘mitasi	
Soliq siyosati	
Soliq qonunchiligi	

10-topshiriq. Umumxalq leksikasiga kirgan huquqiy terminlar lug‘atini tuzing.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?
2. Konstitutsiyamizdagi qaysi modda boshqa hech bir mamlakat konstitutsiyasida berilmagan?
3. Demokratiya nima?
4. O‘z huquq va erkinliklaringizni bilasizmi?
5. El-yurt oldidagi burchingiz nimalardan iborat?
6. Ota-ona oldidagi burchingizchi?
7. Huquqiy madaniyat nima?
8. Dushmandan xavfliroq kim?

21-MAVZU. O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM

O'zbekistonda Oliy ta'lim

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'lim jarayonini isloh etish va mehnat bozorida talab qilinadigan yuqori malakali kadrlar tayyorlashda oliy o'quv yurtlarining o'rni muhimligini ta'kidlagan edi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy jihatdan boy shaxsni shakllantirish hamda yuqori malakali,

raqobatbardosh malakali kadrlarni tayyorlashdan iborat strategik maqsadga erishish uchun nazariy asos bo'ldi va zamin yaratdi.

Kadrlar tayyorlash tizimida ta'limni tubdan isloh qilish hamda zamonaviy innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash yo'lida oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, zamonaviy texnika, o'quv-laboratoriya jihozlari bilan ta'minlash, davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish, yangi o'quv adabiyotlarini yaratish, eng asosiysi, kadrlarning kasb malakasi va mahoratini oshirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalar asosida samarali ta'lim tizimini shakllantirish va rivojlantirish yo'llarini ishlab chiqish zaruriyati ortmoqda. Milliy ta'lim tizimini isloh etishda innovatsion jarayonlarni qo'llashni faollashtirish va samaradorlikni oshirish masalasini hal etmay turib muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi.

Respublikamizda uzluksiz ta'limning joriy etilishi ta'lim sohasining boshqaruvi organlari zimmasiga bir qator vazifalarni hal etish va ularni doimo takomillashtirib, rivojlantirib borishni taqozo etmoqda. Bu o'rinda ta'lim jarayonini sifatli me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan o'z vaqtida ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'tgan davr ichida quyidagi sohalarda qonunchilikka oid va me'yoriy hujjatlar qayta qabul qilindi:

- Ta'lim-tarbiya tizimini boshqarish;
- Ta'lim jarayonini mazmunan isloh qilish;
- Moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minot;
- Pedagog va ilmiy-pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- Ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirish;
- Ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida xalqaro aloqalar;

- Chet tillarini o'rganish;
- Elektron kutubxonalar yaratish va yagona tarmoqqa birlashtirish;
- Ta'lim sohasida ijtimoiy va moliyaviy davlat yordamini ta'minlash va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining Oliy ta'lim tizimiga oid qator farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 60 dan ortiq qaror va farmoyishlari, shuningdek, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi vakolatiga kiruvchi masalalar yuzasidan me'yoriy-uslubiy hujjatlar qabul qilindi. Oliy ta'lim sohasida orttirilgan tajribalar asosida O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlari doimiy ravishda takomillashtirilmoqda.

Bugungi kunda respublikamizda oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlari bo'yicha vazifalar echimi belgilangan:

- oliy ta'lim tizimini isloh qilishning zamonaviy bosqichida innovatsion jarayonlarni qo'llash va amalga oshirishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish;
- respublikada oliy ta'lim muassasalarini samarali boshqarishning jaxon standartlariga asosan ta'limda sifat menejmenti usullarini samarali qo'llash;
- globallashtirish va milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida innovatsion texnologiyalarni qo'llash asosida ta'lim tizimi sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda oliy ta'lim muassasalarining samarali innovatsion strategiyalar yo'nalishlarini ishlab chiqish;
- respublika oliy ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonlarni rivojlantirishda samarali xorijiy tajribalarni o'rganishning ijobiy natijalarini respublikada qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish;
- oliy ta'lim tizimida me'yoriy-huquqiy xujjatlarni takomillashtirishda erishilgan tajribalarni yanada ommalashtirish asosida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha tavsiyalar va ishlanmalar ishlab chiqish;
- milliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish sharoitida respublikada oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy ta'lim xizmatlari turlarini kengaytirish;
- oliy ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish asosida fan va ishlab chiqarish o'rtasida integratsiyani yanada kuchaytirish;
- respublika oliy ta'lim muassasalarida faoliyatiga innovatsion mexanizmlarni tatbiq etish asosida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash va amalga oshirish kabilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda oliy ta'lim tizimida malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy masala bo'lib, oliy ta'lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash jarayoniga o'quv-tarbiya faoliyatini tashkil etishning yangicha yondashuvlarini joriy etish, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga muvofiq ta'limni boshqaruv organlarining vakolat sohalari aniqlanmoqda. Ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari rivojlanmoqda. Ta'lim muassasalarining ta'lim jarayonini tashkillashtirish va moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yuritishdagi huquq va erkinligini kengaytirish ta'minlanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-son qarorini ijro etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017/2018 o'quv yilida O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Ushbu qarorga binoan 2017/2018 o'quv yili uchun oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul bo'yicha umumiy kvota bakalavrlar uchun 66316 nafar, shu jumladan, davlat grantlari bo'yicha 18194 ta va to'lov-kontrakt asosida 48122 ta, magistrilar uchun 5000 nafar, shu jumladan, davlat grantlari bo'yicha 1556 ta va to'lov-kontrakt asosida 3444 ta etib belgilandi.

Shuningdek, ushbu hujjatda maxsus sirtqi bo'lim negizida ishlab chiqarishdan ajralmagan holda bilim olishni ta'minlash maqsadida Toshkent axborot texnologiyalari universitetining maxsus sirtqi bo'limida 100 nafar, shu jumladan, davlat grantlari bo'yicha 15 ta va to'lov-kontrakt asosida 85 ta, Navoiy davlat konchilik institutida to'lov-kontrakt asosida 90 nafar va Toshkent temir yo'l muhandislari institutida -to'lov-kontrakt asosida 80 nafar bakalavrni tayyorlash nazarda tutilgan.

Bundan tashqari, ushbu qaror bilan 2017/2018 o'quv yilidan boshlab Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklari buyurtmalariga binoan, yuqori malakali tibbiyot kadrlariga ehtiyoj katta bo'lgan hududlar uchun O'zbekiston Respublikasining tibbiyot oliy ta'lim muassasalariga davlat grantlari asosida bakalavriyat yo'nalishi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlashning maqsadli qabul kvotalari tasdiqlandi.

Ushbu qarorda belgilab berilgan maqsad va vazifalar yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shuningdek, 2017-2021-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining strategik rivojlanishining beshta ustuvor yo'nalishi doirasida olib borilayotgan islohotlarni izchil amalga oshirishga zamin yaratadi.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnni kengaytirib so'zlab berish.

Yozma nutq:

O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalari haqida ma'lumot tayyorlash.

Oliy ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy maqola yozish.

Oliy ta'lim terminlari lug'atini tuzish.

O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarining nomlarini qisqartma otlar shaklida ifodalash.

GRAMMATIKA: Uslubiy xoslangan va uslubiy betaraf so'zlar.

Uslubiy xoslangan va uslubiy betaraf so'zlar. Tilimizda barcha uslublarda teng qo'llanadigan so'zlar bo'lishi bilan birga, faqat ayrim nutq uslublari uchun xoslangan so'zlar ham mavjud. Shuning uchun so'zlar ana shu belgiga ko'ra ikki guruhga bodinadi: 1) uslubiy betaraf so'zlar (*m., so'zlamog, gapirmog, uy, daftar, ovqat* va boshqalar); 2) uslubiy xoslangan so'zlar (*mazkur, binobarin, dudoq, erin, qarog, nigoh, tashlamog, bayortnoma, nota* va boshqalar).

Adabiy tilning ijtimoiy hayotdagi ma'lum soha doirasiga, ma'lum nutqiy vaziyatga xoslangan ko'rinishi nutq uslubi hisoblanadi. So'zlar ma'lum nutq uslubiga xoslanish-xoslanmaslik belgisiga ko'ra *uslubiy xoslangan va uslubiy betaraf so'zlarga* bo'linadi. Ayrim nutq uslubidagina qo'llaniladigan so'zlar uslubiy xoslangan so'zlar, bunday xususiyatga ega bo'lmagan so'zlar esa uslubiy betaraf so'zlardir.

Olim na'matakka ilmiy izoh bersa, shoir esa unga badiiy tus beradi, metafora, o'xshatish, jonlantirish, leksik vositalar bilan shoirona kuylaydi. *Us lub* - so'zlovchi va yozuvchining ifodalanayotgan fikrga, voqea, hodisaga Shaxsiy munosabatidir. Shu yo'l bilan ayni bir jumlada qo'shimcha uslubiy (modal) mazmun ham ifodalanadi. Masalan: *Ol, jiyon, yo'l yurib kelgansan*. Bu jumlada so'zlovchi suhbatdoshga qarindoshligini bildirishi bilan birga, unga o'z mehribonligini ham ko'rsatmoqchi. Odatda, so'zning asl, tub (denotativ) ma'nosi va uning qo'shimcha, ko'chma (konnotativ) ma'nosi bo'ladi. Uslubshunoslik, uslub, sinonimiya, so'z, so'z birikmasi va gapning ana shu qo'shimcha (modal) ma'nosini o'rganadi. Gapda uslubiy (modal) mazmun maxsus so'z va iboralar (undalma, kirish so'z, sinonimlar, frazeologik birlik va gaplar, sheva, biror kasbga oid so'zlar va h.k.) orqali ifodalanadi. Hamma so'z, ibora va sintaktik qurilmalar ham ma'lum bir nutq uslubini yaratishga xizmat qilavermaydi: *qalam, kitob, daraxt* va shunga o'xshash so'zlar o'z asl ma'nosida biror *uslubga betaraf so'zlardir*. Ular nutqning biror turini tashkil etishi uchun ko'chma ma'noda qo'llanishi kerak. *Qalami o'tkir. Hasratim bir kitob bo'ladi. Daraxt bir joyda ko'karadi* kabi.

Keys

Talaba o'qituvchiga shunday dedi: «Mashg'ulotlarda aytayotgan fikrlaringiz va himoya qilayotgan g'oyalaringiz menga yoqmaydi. Menga an'anaviy ta'lim usullari ko'proq ma'qul. Men interfaol metodlarda dars o'tishingiz biror natijaga olib kelishi mumkin, deb hisoblamayman. Talabalar baribir o'qimaydi».

Bu vaziyatda siz talabaga qanday javob qaytargan bo'lar edingiz?

Javob variantlari:

- a) «Bu juda yomon»;
- b) «Siz balki ularning mohiyatini tushunmasangiz kerak?»;
- s) «Men keyingi mashg'ulotlar davomida sizning fikringiz o'zgaradi, deb ishonaman»;
- d) «O'qimaydigan emas, o'qishni xohlamaydigan talabalar bo'ladi».

Mustaqil ta'lim

Jadidchilik harakati namoyandalaridan biri haqida maqola yozish.

Kuch - bilim va tafakkurda.

Islom Karimov

Toshkent moliya instituti

1991-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga ko‘ra Toshkent xalq xo‘jaligi institutining moliya-kredit va hisob-iqtisod fakultetlari negizida Toshkent moliya instituti tashkil etildi. Institut hozirgi davrda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning ijrosini amalga oshira borib, bozor iqtisodiyoti sharoitiga mos moliya, bank, soliq, sug‘urta, qimmatli qog‘ozlar va fond birjasi, investitsion loyihalarni moliyalashtirish, buxgalteriya hisobi, audit, menejment, kasbiy pedagogik tayyorgarlik kabi qator ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha bakalavr va magistrlar tayyorlab kelmoqda.

Institutda kadrlar tayyorlashning ko‘p bosqichli uzluksiz tizimini ta’minlovchi modeli ishlab chiqilib, u o‘z ichiga moliya, soliq litseylari, bank kolleji, bakalavriatura, magistratura, malaka oshirish instituti, doktorantura bosqichlarini qamrab olgan. Mutaxassis kadrlar tayyorlash modelini hayotga tatbiq qilish, ularni bugungi kun zamon talablari va jahon andozalariga mos bo‘lishi uchun

institutning 6 ta fakulteti tasarrufidagi 26 ta kafedrada 400 dan ortiq professor-o‘qituvchilar faoliyat ko‘rsatmoqda. Shuningdek, institut qoshida mutaxassislar va iqtisodchi pedagoglarning, eng avvalo, kollej o‘qituvchilarining malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi yangidan tashkil qilingan. Institut kafedra va bo‘limlarida 40 ga yaqin fan doktorlari va professorlar, 150 ga yaqin fan nomzodlari va dotsentlar mehnat qilmoqda.

Hozirgi kunda institut chet el turdosh universitetlari, elchixonalari bilan ilmiy-amaliy, o‘quv-uslubiy hamkorlik o‘rnatgan. Jumladan, AQSHning Texas qishloq xo‘jaligi va mashinasozlik universiteti, Yaponiya davlatining Ritsumeykan Trast, Osiyo Tinchokeani universiteti, Angliya davlatining Sterling universiteti, Rossiyaning Moskva moliya akademiyasi, Moskva davlat universiteti, S.V.Plexanov nomli Rossiya iqtisodiyot akademiyasi, Sankt-Peterburg iqtisodiyot va moliya universiteti, Lomonosov nomli davlat universiteti, Belgiya davlatining Atervepen universiteti, Germaniyaning Manxeym texnologiya instituti, Gamburg informatsion

texnologiya universiteti, Passav universiteti, Hindistonning Hindiston moliya instituti, Qirg'iziston Respublikasining Bishkek bank-moliya akademiyasi bilan o'zaro foydali shartnomalar asosida ilmiy-amaliy ishlar olib borilmoqda. Institut professor-o'qituvchilarining mazkur ta'lim muassasalari bilan stajirovka va malaka oshirishlari yo'lga qo'yilgan.

Institut o'quv jarayoniga bozor iqtisodiyotiga oid yangi fanlar kiritilgan va ular yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitilmoqda. Xorijiy tillarni chuqurroq o'rgatishga, komputer texnikasidan foydalanishga katta e'tibor berilmoqda.

Institutda talabalarning madaniy dam olishi, sport bilan shug'ullanishi va yashashlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan. Jumladan, institutda "Ma'naviyat va ma'rifat" xonalari, "Moliyachi" sport-sog'lomlashtirish majmuasi hamda 3 ta zamon talablari darajasida ta'mirlangan va jihozlangan talabalar turar joylari ishlab turibdi.

Ilm-fan - taraqqiyot manbai, jamiyat rivojini olg'a siljituvchi kuchdir. Uning vazifasi, yurtboshimiz aytganlaridek, kelajagimizning shakl-shamoyilini yaratish, ertangi kunimizning yo'nalishlarini, qonuniyatlarini, uning qanday bo'lishini ko'rsatib berishdan iborat. Bugungi kunda institut olimlari "Bozor munosabatlarini tartibga solishning moliya-kredit mexanizmi" muammosi ustida ilmiy izlanish ishlarini olib borish bilan birga, O'zbekiston Respublikasi fan va texnika Davlat qo'mitasi fundamental tadqiqotlari sohasidagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etib kelmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matnning mazmunini gapirib bering;
- c) Institutda o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan reportaj tayyorlash.
- d) turdosh oily o'quv yurtlari haqida taqdimot tayyorlang.

GRAMMATIKA. So'zlashuv uslubi va uning xususiyatlari.

So'zlashuv uslubi. Oilada, ko'cha-ko'yda kishilarning fikr almashish jarayonida qo'llanadigan nutq uslubi *so'zlashuv uslubi* sanaladi. So'zlashuv uslubi adabiy va oddiy so'zlashuv uslublarini o'z ichiga oladi.

Adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilingan so'zlashuv uslubi **adabiy so'zlashuv uslubi**, bunday xusuiyatga ega bo'lmagan so'zlashuv uslubi esa **oddiy so'zlashuv uslubidir**.

Soʻzlashuv uslubining oʻziga xos xususiyati uning erkinligidir. Soʻzlar tartibi erkin, asosiy maqsadni ifodalovchi gap boʻlagi ajratib koʻrsatiladi, fikr soʻzga mantiqiy urgʻu berish bilan ifodalanadi. Jumlar qisqa va taʼsirli boʻladi.

Soʻzlashuv uslubining har ikki turi koʻpincha dialog shaklida roʻyobga chiqadi. Ikki shaxsning oʻzaro soʻzlashuvi dialogik nutq sanaladi. Soʻzlashuv uslubida soʻzlar koʻpincha kinoya, piching, qochirmalarga boy boʻladi.

Soʻzlashuv nutqida ona tilidagi bor imkoniyatlardan foydalanilsa ham, har bir toifaning nutqida oʻziga xoslik seziladi: olimlarning suhbat bilan ishchi, xizmatchi, dehqonning soʻzlashuvida farq boʻladi. Hatto erkagu xotinlar soʻzlashuvi oʻrtasida ham baʼzi farqlar boʻladi.

Ogʻzaki soʻzlashuv uslubi grammatik qurilishi sodda, qisqa, mazmunan taʼsirchan boʻladi. Bunda xalq maqollari va masallar, rivoyat va ertaklar, latifa va qoʻshiqlar, soʻz oʻyinlari-pichinglar, hazil – mutoyi balar, askiya va qochirmalar muhim manba sanaladi.

Jonli nutq jarayonida uslubiy boʻyoq iboralaridan (*Onaginang oʻrgilsin! Qoqindigʻing boʻlay!*) keng foydalaniladi. Jonli soʻzlashuv nutqida «xom» ibora va gaplar, behayo soʻzlar ham uchraydi.

Baʼzan bunday qatlamlar badiiy asarlardan ham oʻrin oladi: *Hoy xotin, tavba qildim, endi ichsam, birovdan pul olsam, goʻrimda toʻngʻiz qoʻpay.*

Har holda hamma toifa kishilarning suhbat, soʻz va gaplari tushunarli boʻladi. Chunki umumisteʼmoldagi soʻz, ibora va jumladan foydalaniladi.

Shevaga xos soʻzlar

Maʼlum hududda yashovchi kishilar nutqiga xos boʻlgan, adabiy til leksikasiga kirmaydigan soʻzlar shevaga xos soʻzlarni tashkil etadi. Quyidagi jadvalda keltirilgan adabiy til va shevaga xos soʻzlarga eʼtibor bering.

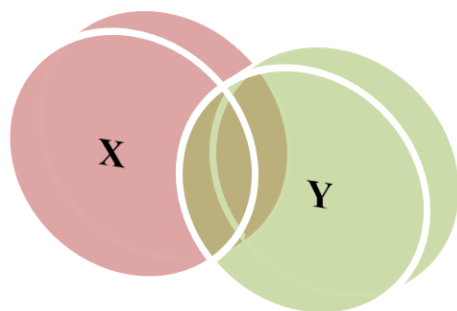
№	Toshkent shevasida	Fargʻona shevasida	Buxoro shevasida	Samarqand shevasida	Xorazm shevasida	Adabiy tilda
1.	doʻppi	doʻppi	kalpoʻsh kallapoʻsh	qalpoq	tahya	doʻppi
2.	garmdori	qalampir	qalampir qalamfur	qalampir	murch aji	qalampir
3.	chumoli	chumalik	moʻrcha	moʻrcha	qorinja	chumoli
4.	narvon	shoti	narvon narbon	narvon	zangi	narvon
5.	mushuk	mishiq	pishak	pishak	pishiq	Mushuk

Yozuvchilar badiiy asarlarda qahramonlarning qayerlik ekanini, tilidagi xususiyatlarni ko'rsatish uchun ularning nutqida ba'zan shevaga xos qo'shimcha va so'zlarni ishlatadilar.

- *Osilgan kim?*

- *Qiyotlik bir go'ch yigit. Nishatamiz, o'glim, taqdir, - dedi xo'rsinib ona. (J.Sh.)* Xorazm shevasiga xos g'o'ch so'zi "mard, botir" degan ma'noni, *nishatamiz* so'zi

7-topshiriq. Oddiy tasvir va badiiy tasvirni Venn diagrammasi asosida taqqoslang va tahlil qiling.

8-topshiriq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan banklarni sanab bering.

Bank qachon paydo bo'lgan?

"Bank" so'zi birinchi marta Italiyada paydo bo'lgan. Italyanacha "Banko" so'zi "skamya" (kursi) ma'nosini anglatib, bundan hozirgi "bank" so'zi paydo bo'lgan.

Hozirgi zamon bank tizimi birinchi marta 1587-yilda Vizantiyada tashkil etilgan bo'lib, u "Banko di Rialdo" deb nomlangan. U pul qabul qilgan va pul qo'yuvchiga ma'lum (aniq) bir so'm miqdorida chek yozib bergan.

1619-yilda bankni "Banko del Djiro" egallaydi va u qabul qilgan oltin va kumushga tilxat bera boshlaydi. Bu tilxat pul sifatida foydalana boshlangan. Mazkur tilxat keyinchalik "bank puli" deb nomlana boshlangan.

Angliyada 1694-yilgacha (Angliya banki tuzilgunga qadar) zargarlar bankir sifatida xizmat qilganlar.

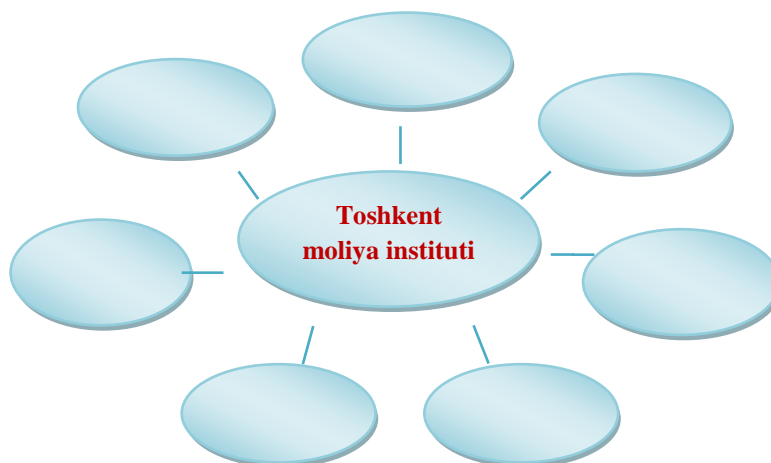
1825-yilgacha ushbu bank Angliyada yagona hisoblangan.

1782-yilga kongress tomonidan Amerikada birinchi marta "Shimoliy Amerika banki" nomli bank shakllangan.

Sharq mamlakatlarida ham pul berish tizimining o'ziga xos ko'rinishlari mavjud bo'lgan. Ularni sudxo'rlar oltin (tilla) va boshqa qimmatbaho buyumlarni garovga olib berganlar.

9-topshiriq. “Men sevgan kasb” mavzusida insho yozing.

10-topshiriq. Toshkent moliya instituti haqida klaster tuzing va shu asosida matnni gapirib bering.

11-topshiriq. “Bankda”, “Oshxonada”, “Shifokor huzurida” mavzularida suhbat matnini tuzing va yozing. Shu sohada ishlatiladigan so‘z va so‘z birikmalarini aniqlang, ularning tagiga chizing.

12-topshiriq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Кредит

Кредит — предоставление в долг денег (ссуда) или товаров, услуг. Если же посмотреть с другой стороны, то кредит- способность получить деньги, товары, услуги посредством выдачи обещания об уплате за них в будущем.

Все кредитные операции содержат, во-первых, элемент будущей. отсроченной оплаты (деньги, товары, услуги как бы обмениваются на обещание заплатить за них в будущем), во-вторых, элемент уверенности, доверия (путем оценки рисков кредитования кредитор уверен в платежеспособности кредитруемого клиента).

Значение кредита в том, что он, будучи должным образом использованным, дает ответственным людям некое дополнение их капиталу, воплощенное в виде денег, товаров, услуг, то есть всего того, что предприниматели могут употребить в дальнейшем для создания новых благ. Словом, кредит повышает инвестиционную и деловую активность бизнесмена.

В настоящее время почти все финансовые операции между фирмами проводятся на кредитной основе, что воспринимается как обычная кредитная практика. Риск же несвоевременной выплаты долга или отказа от погашения задолженности из-за неплатежеспособности крайне велик.

Критерий разумного кредитования - выбор надежных партнеров и соблюдение принципов обеспеченности кредита, реализующихся в виде залога, поручительства и т.п.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Toshkent moliya instituti qachon tashkil etilgan?
2. Institutda nechta fakultet bor?
3. Kafedralar soni qancha?
4. Qanday akademiyalarni bilasiz?
5. O‘rta Osiyo tarixidagi birinchi akademiyaning nomi?
6. Akademiyaning ish faoliyati nimalardan iborat?
7. Tasviriy ifoda nima?
8. Oddiy tasvirni tushuntiring.
9. Badiiy tasvir qanday namoyon bo‘ladi?
10. O‘zbek tilida nechta asosiy sheva bor?
11. O‘z shevangizda 10 ta so‘z ayting, adabiy tilga o‘giring
12. Jahondagi obro‘li oliy o‘quv yurtlardan qaysilarini bilasiz?
13. Hozirgi kunda institut qaysi chet el turdosh universitetlari bilan hamkorlik o‘rnatgan?

Mustaqil ta’lim

BANK TIZIMI

Banklar jamiyatda mavjud bo'sh pul mablag'larini to'plash, joylashtirish va ularning harakatini tartibga solishga xizmat qiluvchi kredit muassasasi hisoblanadi.

Bank tizimi bir yoki ikki bo'g'inli bo'lishi mumkin. Bir bo'g'inli tizimda Markaziy va tijorat banklari bir mavqeda bo'lib, teng huquqli agentlar tarzida ish yuritadi yoki hamma banklar davlat banki bo'ladi.

Rivojlangan mamlakatlar uchun ikki bo'g'inli bank tizimi xos. Bunda birinchi bo'g'in mamlakatda pul muomalasini tashkil etuvchi va nazorat qiluvchi Markaziy bank bo'lsa, ikkinchi bo'g'inni mustaqil va markaziy bankka bo'ysunuvchi tijorat va maxsus banklar tashkil qiladi.

Ikki pog'onali bank tizimi tijorat va maxsus banklarga bo'linadi.

Markaziy bank - davlat banki hisoblanib, mamlakatda pul kredit tizimini markazlashgan tartibda boshqaradi va davlatning yagona kredit siyosatini amalga oshiradi.

Davlat banki - u amalga oshirayotgan siyosat tartibi yuqori davlat organlari tomonidan o'rnatiladi.

Markaziy bank - pul muomalasini tartibga soladi, tijorat banklari va jamg'arma muassasalaridan mablag'lar qabul qilib, ularga kreditlar beradi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matnni tarjima qiling.
- d) O'zbekiston bank tizimi haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

bo'sh pul mablag'lari, kredit muassasasi, Markaziy bank, tijorat banklari, pul muomalasi, tijorat banki, maxsus banklar, kredit siyosati, jamg'arma.

3-topshiriq. Kasb tanlovi to'g'risida esse yozing.

4-topshiriq. Kasb-hunar mavzusida o'zbek maqollaridan namunalar yozing.

5-topshiriq. Mutaxassislikka oid terminlar lug'atini shakllantiring.

HISOB TUSHUNCHASI, UNING TURLARI VA BOSHQARUVDA TUTGAN O‘RNI

Har qanday jamiyatning rivojlanishi uni boshqarishni taqozo etadi. Boshqarish, o‘z navbatida, jamiyatning turli tarmoq va sohalarida yuz bergan va berayotgan jarayonlar, xo‘jalik faoliyatini olib borayotgan subyektlarning mablag‘lari, ularni tashkil etish manbalari, erishayotgan natijalari va boshqa jihatlari to‘g‘risidagi axborotlarning mavjudligiga bog‘liq bo‘ladi. Bunday axborotlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi vosita xo‘jalik hisobidir.

Xo‘jalik hisobi negizida, ko‘rinib turibdiki, “xo‘jalik” va “hisob” so‘zlari yotadi.

Xo‘jalik deganda, ma‘lum maqsadlarga yo‘naltirilgan, o‘zining bazisi va ustqurmasiga ega bo‘lgan subyektlar tushuniladi. Xo‘jalik sifatida qaraladigan subyektlar bo‘lib bir butun mamlakatning o‘zi va uning turli tarkibiy bo‘linmalari, masalan, tarmoqlari, sohalar, mintaqalari, hududlari, vazirliklar, birlashmalar, korxonalar hisoblanadi. Mamlakat doirasidagi xo‘jalik xalq xo‘jaligi, uning eng quyi bo‘g‘inidagi xo‘jalik korxonalar xo‘jaligi deb ataladi. Iqtisodiyotning yuqori va quyi bo‘g‘inlari o‘rtasidagi xo‘jaliklarga tarmoqlar, sohalar, birlashmalar, viloyatlar, tuman va shaharlar xo‘jaliklari kiradi.

Hisob - xo‘jalikda yuz bergan va berayotgan hodisa va jarayonlar, ularning natijalari to‘g‘risidagi axborotlarni yig‘ish, qayd etish, guruhlash va uzatish tizimidir. Demak, hisobning asosiy mahsuli axborot bo‘lsa, bu axborotlarni aniq, to‘liq, va o‘z vaqtida yig‘ish, qayd etish, guruhlash va foydalanuvchilarga yetkazib berish hisob yuritishning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Shunday qilib, ikki so‘z yig‘indisidan tashkil topgan “xo‘jalik hisobi” xalq xo‘jaligining turli bo‘g‘inlarida yuz bergan va berayotgan hodisa va jarayonlar, ularning natijalarini miqdor va sifat jihatdan xarakterlovchi axborotlarni yig‘ish, qayd etish, guruhlash va uzatish tizimidir.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

6-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matndagi chetdan o‘zlashgan iqtisodiy terminlarni ajratib yozing.
- d) matnni kengaytiring.

MOLIYA TIZIMI

Moliya tizimi real iqtisodiyotni rivojlantirish, ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar, dastaklar hamda moliya institutlarining barcha

bo'g'inlari faoliyatining yig'indisidan iborat. Moliyani boshqarish eng avvalo davlatimizning qonunchilik organlari tomonidan amalga oshiriladi. moliya institutlarining tizimi moliyani umumiy boshqaruv va moliyani tezkor boshqaruviga bo'linadi. Moliyaviy nazoratning anglosakson va fransuz modellari mavjud. Moliyaviy nazoratning olib borilishi muddatlari, reglamenti, nazorat obykti va subyektlariga asosan turli shakllarga ajratiladi.

Moliya nazorati o'zining amalga oshirish usullari bo'yicha hujjatli tekshirish, o'rganib chiqish, nazorat, moliyaviy holatini tahlil etish, monitoring va taftishga ajratiladi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

7-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) matnni gapirib bering.
- c) tarjima qiling.
- d) matnni kengaytirib maqola yozing.

SOLIQ DEGANDA NIMANI TUSHUNASIZ?

Amaliyotda soliq deganda ba'zi budjetga tushadigan pul yoki majburiy to'lov deb ta'rif beriladi. Bu to'liq bo'lmagan, ilmiy asoslanmagan ta'rifdir. Axir budjetga pul soliqsiz ham tushishi va soliqsiz ham majburiy to'lovlar borligi ko'pchilikka ma'lumku! Biz soliq'larga quyidagi ta'rifni beramiz.

Soliqlar - bu budjetga tushadigan pul, (iqtisodiy) va qonun bilan belgilangan majburiy munosabatlardir. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (huquqiy va jismoniy shaxslar) bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarni ifoda etadi. Soliq to'g'risidagi qonunlar Oily Majlis tomonidan tasdiqlangan demokratik munosabatlardir. Soliqlar milliy daromadni tasdiqlash va taqsimlanish jarayonida uning bir qismini davlat ixtiyoriga olish shaklidir. Soliq davlatning markazlashgan pul fondi (davlat budjeti)ni tashkil etishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Soliqlarning majburiyligi Oily Majlis tomonidan tasdiqlangan huquqiy va me'yoriy qonunlar bilan ta'minlanadi.

Shunday ekan, soliq'larni to'lamaslikka, soliq obyektini yashirishga, soliq summasini kamaytirib ko'rsatishga na huquqiy va na jismoniy shaxslarning haqqi yo'q.

Soliq to'lash xo'jalik subyekti va faoliyat ko'rsatuvchi fuqoro bilan davlat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni bozor iqtisodiyoti davridagi asosiy shakli, daromadlarni xo'jalik subyektlari bilan davlat o'rtasida taqsimlanishining asosiy vositasi hisoblanadi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

8-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) so'zlab bering.
- c) tarjima qiling.
- d) matnni kengaytiring.

9-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

soliq, budjet, pul, majburiy to'lov, majburiy munosabatlar, huquqiy shaxs, jismoniy shaxs, milliy daromad, huquqiy va me'yoriy qonunlar, soliq summasi, xo'jalik subyekti.

KREDIT NIMA?

Kredit deganda o'z egalari qo'lida vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini boshqalar tomonidan ma'lum muddatga haq to'lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqqan munosabatlar tushuniladi.

Kredit munosabati ikki subyekt o'rtasida yuzaga keladi: biri pul egasi, ya'ni qarz beruvchi; ikkinchisi pulga muhtoj, ya'ni qarz oluvchi. Kredit tovar va pul ko'rinishidagi mablag'larni:

- Qaytarib berishlik
- Muddatlilik
- Foiz to'lash

shartlari asosida berish natijasida yuzaga keladi.

Kredit qanday vazifalarni bajaradi va uning jamiyatdagi roli qanday?

Kredit to'rt xil vazifani ado etadi.

Birinchiidan, pulga tenglashtirilgan to'lov vositalarini (masalan, veksel, chek, sertifikat va x.k.) yuzaga chiqarib, ularni xo'jalik oborotiga jalb qiladi.

Ikkinchiidan, u bo'sh pul mablag'larini harakatdagi, ishdagi kapitalga aylantirib, pulni pul topadi, degan qoidani amalga oshiradi.

Uchinchiidan, qarz berish orqali pul mablag'larini turli tarmoqlar o'rtasida qayta taqsimlash bilan ishlab chiqarish resurslarining ko'chib turishini ta'minlaydi.

To'tinchiidan, qarz berish, qarzni undirish vositalari orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Kredit va undan foydalanish natijasida turli natijalarga erishiladi. Bu natijalar ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Ijobiy natijalar deganda kreditdan samarali foydalanish natijasida qo'lga kiritilgan tushuniladi. Masalan, Andijonning Asaka shahrida asosan bank krediti hisobidan qurilayotgan yangi avtomobil zavodi respublikaning yengil avtomobillarga bo'lgan ehtiyojini ma'lum darajada qondirsa

va jahon bozorida munosib o‘rin egallasa, bu kreditning ijobiy ro‘li hisoblanadi.

Kreditning salbiy ro‘li asosan quydagi 2 holatda namoyon bo‘ladi:

• Kredit xalq xo‘jaligiga turli yo‘llar bilan asossiz ravishda ko‘p berilsa va oqibatda pul massasi ko‘payib, milliy pul qadrsizlansa;

• Agar olingan xalqaro kreditlardan samarali foydalanilmasa va mamlakat o‘zining boshqa daromad manbalari, masalan, oltinini sotish hisobidan qaytarsa.

Kreditning qanday shakllari mavjud?

Kredit aloqalari pul egasi bilan qarz oluvchi o‘rtasida bevosita va bilvosita bo‘lishi mumkin. Birinchi holda ular to‘g‘ridan to‘g‘ri muomalaga kirishadi. Ikkinchi holda ular aloqasi vositachilar orqali yuz beradi. Shunga qarab kreditning quyidagi asosiy shakllari kelib chiqadi:

1. Tijorat krediti
2. Bank krediti
3. Iste‘molchi krediti
4. Davlat krediti
5. Xalqaro kredit

Matn yuzasidan topshiriqlar:

10-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) tarjima qiling.
- c) matnni qisqartiring.
- d) kredit turlarini klaster usuli yordamida yoritib bering.

MENEJMENT

Menejment (fransuzcha “menagement” - xo‘jalik ishlari bilan shug‘ullanish) - samarali ishlab chiqarish faoliyatini ta‘min etish, moliyaviy hamda moddiy zaxiralardan foydalanish shakllari, usullari va vositalarining jami.

Bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda menejment ko‘p tarmoqli soha bo‘lib, uni o‘rganish, uqish va bilish, menejment sohasidagi ilmlarni takomillashtirish juda keng taraqqiy etgan o‘quv-o‘rganuv yo‘nalishidir.

Rivojlangan va rivojlanyotgan mamlakatlar, tarixiy tajriba asosida, XX asrning o‘rtalarigacha olib borgan siyosatlaridan voz kechishga majbur bo‘ldilar: ya‘ni ishchi-dehqonlarning, mehnatkash ommaning talab va ehtiyojlarini qondirish, ularning turmush darajalarini doimiy ravishda ko‘tarilishini ta‘min etish, mustamlakachilik siyosatidan voz kechish, boshqa davlatlarga nisbatan bosqinchilik va zo‘ravonlik siyosatini qoralash, bunday choralarni amalga oshirish o‘zini saqlab qolishni istagan har bir davlatning zaruriy burchi ekanligi, shunday siyosat amalga oshirilmasa, hukmron sinflar va mavjud siyosiy tuzum o‘zining mustahkamligini va

barqarorligini ta'min eta olmasligi o'z-o'zidan ayon bo'lib qoldi. Farovon hayotni ta'min etishning yagona to'g'ri yo'li, o'z mablag'larini saqlab qolish va yanada o'stirishning barcha e'tirozsiz qabul qiladigan imkoniyati - tenglik, demokratiya va insonparvarlik qoidalari asosida jamiyatni, davlatni bozor iqtisodiyoti munosabatlariga ko'chirish ekani ravshanlashdi.

Bozorda hamma teng: kimki tadbirkor, tashabbuskor, bilimli, o'tkir fikrli, g'ayratli bo'lsa, o'sha g'alabaga erishadi va tezroq boyiydi. Demak, hamma narsa har bir insonning o'z mutaxassisligini yaxshi bilishi, aqli, harakati, shijoatiga bog'liq. Bu esa kishilardagi ichki imkoniyatlarni uyg'otadi, harakatga keltiradi. Bozor iqtisodiyotiga tayanadigan davlatlar Ikkinchi jahon urushidan keyingi yarim asr ichida yuksak moddiy va ommaviy madaniyat cho'qqisiga chiqdilar. Ammo, ba'zi shaxslar va birlashmalarning ortiqcha boyib ketishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida qator choralar ko'rildi: chunonchi, mablag'i va olayotgan foydasi oshgan sari to'lanadigan soliqning salmog'i va foizi yanada tezroq oshib boradi.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi menejment fani, usullari, yo'llari va vositalarini to'la, chuqur egallash bilan bog'liq.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

11-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) menejment fani, usullari, yo'llari va vositalari haqida B\B\B jadvalini tuzing.

GRAMMATIKA. Matn va uning ko'rinishlari.

Matn ko'rinishlari

Ma'lum voqelik haqida tasavvur (ma'lumot) beradigan bir yoki bir necha sintaktik birliklardan tashkil topgan nutqiy butunlik matn hisoblanadi. Matn ikki xil ko'rinishda bo'ladi: dialogik va monologik. Dialogik matn ikki va undan ortiq suhbatdoshning turlicha mazmundagi fikr-axborot almashinuvidan iborat. Dialogik matn so'zlashuv uslubi va badiiy uslubga xosdir. Monologik (tavsifiy) matn so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan bayon etilgan voqea-hodisa, narsa yoki shaxs tasviri, tavsifi yoxud xabar, ma'lumot bayonidir. Maqola, insho ham tavsifiy matnning bir turi sanaladi. Monologik matn yaratishda uyushiq bo'laklar, ajratilgan gap bo'laklari, atov gaplar, qo'shma gap ko'rinishlaridan ham keng foydalaniladi. Monologik matn ilmiy, publitsistik, rasmiy-idoraviy, shuningdek, badiiy uslubga xosdir.

Mustaqil ta'lim

24-MAVZU. HAYOT MENING TASAVVURIMDA

*Odamlar bor ezgulikni qilarlar orzu,
Odamlar bor yovuzlikka bo'larlar ko'zgu.*

Inson zoti borki, har daqiqada tug'ilgan yangi istaklarini qondirishni, amalga oshirishni istab yashaydi. Inson orzusini na aytib, na yetib tugata olasan! U shunchalar ko'p narsani istaydiki, ammo hammasi ham ushalavermaydi-da, negaki xohishning o'zi kamlik qiladi. Sizdan “Eng katta orzuingiz nima?” deb, hech so'rashganmi? Javob uchun albatta bir bahya bo'lsa ham to'xtab qolasiz, hayolingizga kelgan birinchi fikrni aytib yubormoqchi bo'lasiz-u, ammo ayta olmaysiz ...

Qizig'-a, orzuning ham kata-kichigi bo'lar ekanda. Orzu qilishlik siz uchun shunchalar muhimki, hatto o'zingiz ham bilmaysiz, uning hayotingizdagi o'rnini . Balki uning, ba'zilar uchun hech qanday ahamiyati yo'q, deb hisoblarsiz. Xuddi shu fikrlilarga qarata deymanki, orzu bu - hoy-u, havas emas. U insoniyatning shu bugungi kunga yetib kelishiga sababchi bo'lgan eng mustahkam tirgakdir. Inson orzusi nimalarga xizmat qilmaydi deysiz, qabohatga ham, saodatga ham yetaklaydi sizni. Bir vaqtlar bobomdan “Hamma narsa niyatlarga bog'liq” deganlarini eshigandim, ammo unda hech nimani tushunmagam edim. Sekin-asta inson ulg'aya boshlar ekan, bolalikdagi “katta bo'lish” orzusi o'rniga, ”bolalikka qaytish” istagi mavj urar ekan. Bu hayot biz uchun eng katta muallimdir, yurtning bag'rida o'tgan har bir kunim esa olayotgan darsim ekan. Orzular esa muallim hayotning pastu balandiga chidashni va bu sabrimiz orqali olajak mukofotimiz ekan.

Mening orzuyimga kelsak, bilmadim uni nima deb atay? Ammo tilagim, istagim shuki, insoniyatga cheksiz sabr .Vatan uchun, uni qadrllovchi va bu burchni qarz deb bilguvchi farzand. Qalb orzusi esa sir tutilmog'i lozim deb o'ylayman, aks holda sirli insoniyatning sirliligidan, asar ham qolmaydi... “Orzu”, nima o'zi u? Inson orzu qilmasdan yashay oladimi? Orzular faqat yaxshilikka xizmat qiladimi? Yoki yovuzlikka hammi? Orzu va istakning qanday farqlari bor? Orzu, istakdan ustun turadimi? Siz ham bu savollarga javob axtarib ko'ring, balki orzuingizga bo'lgan ishonchingiz mustahkamlanar.

Og'zaki nutq:

Hayotga munosabat va qiziqishlar haqida gapirib berish.

Inson barkamollikka erishishi uchun nimalar qilishi kerakligi haqida fikr bildirish.

Hayotdagi idealni tasvirlab berish.

Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Yozma nutq:

“Hayot mening tasavvurimda” mavzusida esse yozish.

Hayotdagi maqsadlar va orzular haqida dialogik matn tuzish va uni instsenirovka qilish.

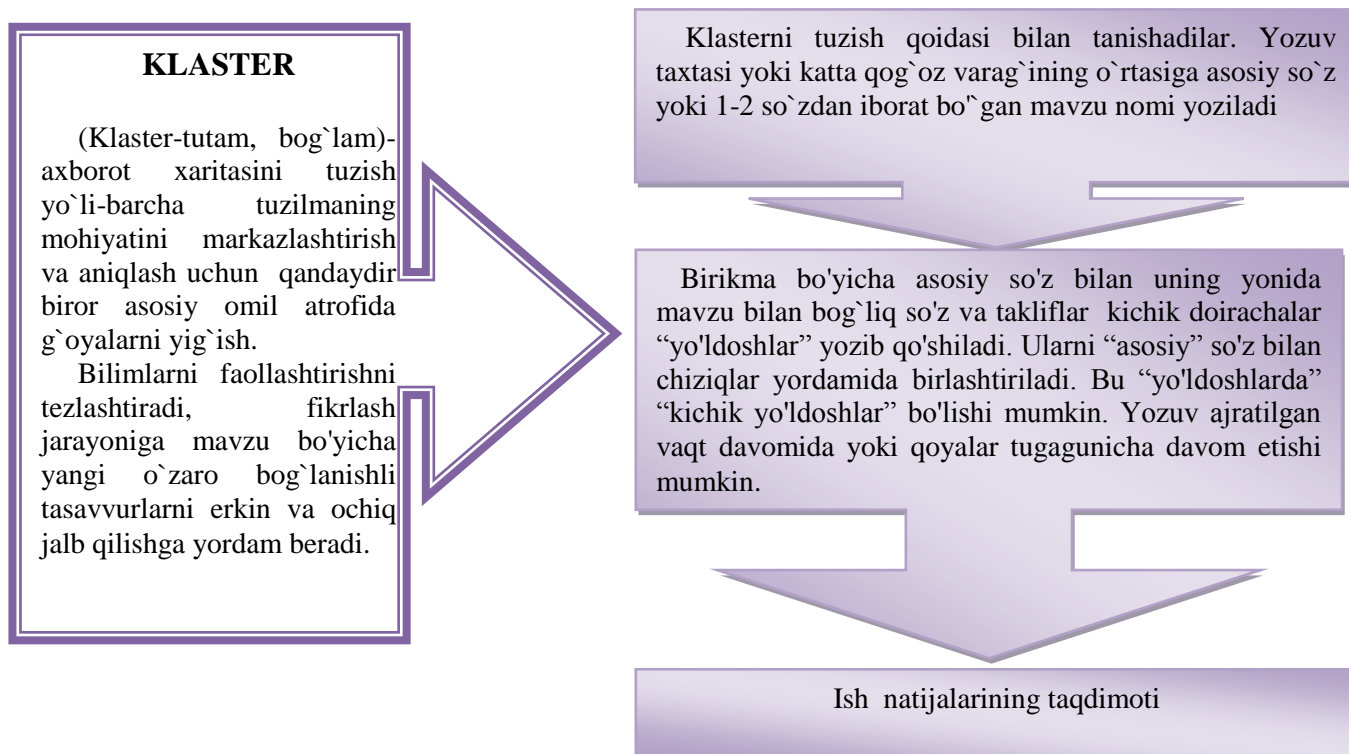
GRAMMATIKA.

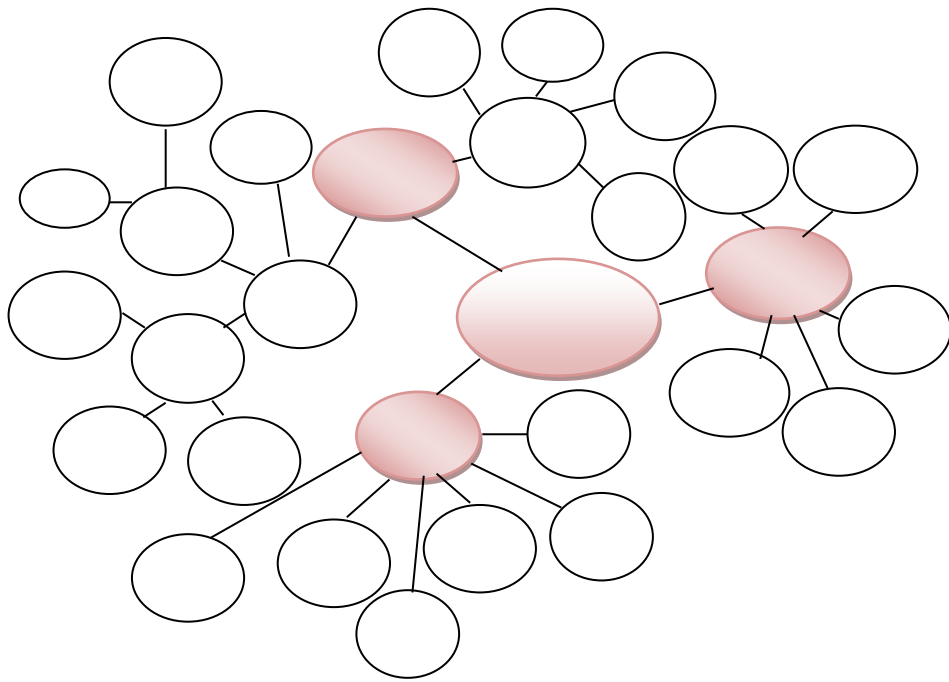
Dialogik matnning ma'no munosabatiga ko'ra turlari.

Matn ikki xil ko'rinishda bo'ladi: dialogik va monologik. Dialogik matn ikki va undan ortiq suhbatdoshning turlicha mazmundagi fikr-axborot almashinuvidan iborat. Ikki kishi o'rtasidagi dialog nutq savol-javob, buyruq-javob, xabar-e'tiroz kabi mazmunlarda bo'lib, fikr xususidagi tasdiq yoki inkorni, ziddiyat yoki munozarani ifodalaydi. Ko'p kishilik dialoglarda suhbat mavzusi savol-javobdan iborat bo'lmay, o'rtaga tashlangan savol, taklif, da'vat biror xabar, dalillar bilan xulosalanadi.

Dialogik matn tarkibida so'roq olmoshlari, muomala odobiga oid so'z va iboralar, yuklamalar, undovlar, kirish so'zlar keng qo'llanadi. Bunday matndagi gaplar asosan sodda gaplardan tashkil topadi, sodda gaplarning bir tarkibli turlari, to'liqsiz gaplar, so'z-gaplar faol ishlatiladi. Dialogik matn so'zlashuv uslubi va badiiy uslubga xosdir.

Klaster metodi

Mustaqil ta'lim

«Mirzo Ulug'bek – olim va davlat arbobi» mavzusida klaster tuzish.

25-MAVZU. USTOZ MAKTABI

Yurtimizda erkin va farovon hayot qurish, farzandlarimizning bizdan ko'ra bilimli, kuchli, dono va, albatta, baxtli bo'lishini ko'rish barcha ota-onalar qatori men uchun ham butun faoliyatim, kerak bo'lsa, butun hayotimning ma'no-mazmuniga aylangan buyuk orzu, buyuk maqsaddir.

Islom KARIMOV

Ustoz maktabi

Ustoz! Shu birgina soʻz zamirida olam-olam ma'no va hurmat mujassam. Oʻqituvchi-sofdil, kamtarin, ma'naviy boy, axloqan pok insondir. Ularning poyiga guldastalar sochsak, doimo hurmatlarini ado etib, ardoqlasak arziydi. Chunki ustozlar butun kuchlarini, aql-idroklarini, bilim va zehnlarni, qalb qoʻriyu sehrlarini shogirdlariga baxshida etgan zahmatkashlardir. Ular bizlarga oq-qorani, yaxshiyu yomonni tanitib, qoʻllarimizga ilk bor qalam tutqazib, "Ota", "Ona", "Vatan", "Ezgulik", "Baxt", "Saodat" kabi soʻzlarni yozishga oʻrgatgan buyuk zotlardir. Muallim shunday ulugʻ zotki, uning oldiga kelmadigan odam toʻlaqonliboʻla olmaydi. Oʻtgan yigirma olti yillik shonli istiqloq yillarida yurtimizda olamshumul oʻzgarishlar roʻy berdi. Ayniqsa, jamiyatimizning muhim boʻgʻini boʻlgan taʼlim tizimida olib borilgan tub islohotlar aziz-u mukarram ustozlarning mehnatiga boʻlgan ulkan eʼtiborning yanada oshganida, bu borada erishilayotgan mislsiz muvaffaqiyatlarda yaqqol koʻrinmoqda. Istiqloq bergan imkoniyatlardan unumli foydalanib, bor ilm-u iqtidori va qalb mehrini yosh avlod taʼlim-tarbiyasiga baxshida etib kelayotgan ustoz-murabbiylar juda koʻp. Ustoz! Ustoz deganda biz avvalo, oʻtmish va kelajakni koʻz oldimizga keltiramiz. Ustoz bir yosh qalbni olam-olam ziyoga yoʻllaydigan zot. Bizning qalbiz goʻyoki gard yuqmagan oq qogʻozga oʻxshaydi. Bu qogʻozning yuziga dogʻ tushurmay, unga faqat va faqat ezgulik, mehr-muhabbat kabi satrlarni yozish faqat shu aziz va buyuk insonlarning qoʻlidan keladi. Dunyodagi eng ulugʻ, eng buyuk va eng mashaqqatli kasb muallimlik kasbidir. Bu kasb egalari esa dunyodagi eng ulugʻ, eng buyuk insonlardir. Ular kelajak avlodni mashaqqat ila tarbiyalaydilar, taʼlim beradilar. Yosh avlodni taʼlim-tarbiyasi eng nozik masala. Bu kasbning mashaqqati ham, masʼuliyati ham shunda. Hayotning oʻnqir-choʻnqir, egri-bugri yoʻllaridan ezgulik tomon yoʻllaydigan bu-muallimdir. Muallimning taʼlim-tarbiyasi, nasihat-u

saboqlari ila har qanday qiyinchilikdan osongina o'tib olish mumkin. Muallim saboqlari hayotimizda qiyinchiliklarga chidash va ularni yengishga, sabr-toqatli, metin irodali, pok vijdonli va boshqa ulug` fazilatlarga ega bo'lishga yordam beradi. Aziz-u mukarram ustoz va murabbiylarimizning bizdan umidi katta. Biz bu e'tiborni, ishonchni suiste'mol qilmasligimiz, ularni doimo qadrlashimiz lozim. Ularning ishonchin oqlash - eng oliy burchimizdir. Ustoz-muallimlarga mehr-muhabbat hislari bilan yo'g'rilgan bu so'zlar har bir vatandoshimiz ko'nglidagi ezgu muddaosini ifodalaydi. Respublikamizda ta'lim yetti tilda amalga oshiriladi. Qaysi tilda: o'zbek yoki qoraqalpoq, tojik yoki rus, qozoq, qirg'iz yoki turkman tilida ta'lim berilishidan qat'i nazar har bir o'quvchining umumiy o'rta ta'lim davlat standarti bilan shartlangan bilimni to'liq olish imkoniyati kafolatlangan.

Tajribali o'qituvchilarga izdoshlarni birlashtirish ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarga amaliy-metodik yordam berish, ish jarayonini to'g'ri tashkil etishda qo'l keladi. Bu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tizimida "Ustoz-shogird" maktabi, "Yosh o'qituvchilar maktabi", "Ilg'or tajriba maktabi" kabi metodik ishlarni tashkil etish ko'p yillardan buyon maktab tajribasida qo'llanib kelinmoqda. Jumladan, oliy o'quv yurtini bitirib, endigina maktabda faoliyat boshlagan yosh mutaxassisni jamoadagi murabbiy o'qituvchiga 3 yil davomida birlashtirib qo'yish tajribasi o'z samaralarini bermoqda. Xalq ta'limi vazirligi tomonidan mamlakatimizning barcha hududlari miqyosida pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarida olib boriladigan amaldagi malaka oshirish tizimidan tashqari, qo'shimcha ravishda muntazam faoliyat yuritadigan "Ustoz-shogird" maktabi tizimi yaratildi. Bu ishga darslarni bugungi kun talablari darajasida tashkil etishga, doimiy izlanishda bo'lib, yangilik yaratishga qodir bo'lgan fan o'qituvchilari jalb etilib, ularning har biriga o'z maktabi va yondosh maktablardan shogird o'qituvchilar birlashtirildi. Ustoz o'qituvchilar hamda shogird o'qituvchilar mehnatini direktor jamg'armasi va boshqa manbalar hisobidan rag'batlantirish mexanizmi ham yo'lga qo'yildi. Mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan 9772 ta maktabdan 5327 tasi "Ustoz-shogird" maktabi yo'nalishiga qamrab olindi va bir ustozga uch shogird shaklida 20 ta umumta'lim fanlari kesimida tizim yaratildi. Bunda 4 ming nafarga yaqin ustoz o'qituvchilardan uch xil darajadagi 12 mingga yaqin shogird o'qituvchilar ish o'rganishmoqda. Xalq ta'limi vazirligi hay'at majlisida "Ustoz-shogird" maktablari faoliyatining tashkil etilishi holati to'g'risidagi masala ko'rib chiqilib, "Xalq ta'limi muassasasida pedagog kadrlarning uzluksiz malaka oshirishini "Ustoz-shogird" usulida tashkil etish to'g'risida"gi Nizom,"Iste'dod" jamg'armasida malaka oshirish dasturi hamda bu jamg'arma orqali ustoz o'qituvchilarning malakasini oshirish rejasi tasdiqlandi. Ushbu Nizomga asosan, ustoz o'qituvchilarni O'zbekiston Respublikasi

Prezidenti huzuridagi "Iste'dod" jamg'armasida tashkil etiladigan kurslarda hamda turli o'quv seminar va treninglarda tayyorgarlikdan o'tkazib borish ko'zda tutilgan.

Kim uchun dunyoda shuhrat,
Kimgadir haq zahmati aziz.
Sizga-chi el-yurtning rahmati aziz,
Mudom baland erur sizga e'zozim.
Baxtinga bor bo`ling , aziz ustozim!
Insonga duch bo`lgay turfa xil yo`llar,
Gohi tog`lar oshsa, goh kezar cho`llar.
Ba`zan ta`qib etsa, chaqmoqlar, do`llar,
Hech vaqt adashmagay aql tarozim,
Baxtinga bor bo`ling, aziz ustozim!

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnni ijodiy so'zlash.

Ustozlarga bag'ishlangan she'r yod olish.

Yozma nutq:

Kasbiy faoliyatda ustoz va shogird an'analari to'g'risida matn tuzish. Ustozlar haqida esse yozish.

Ustoz haqidagi rivoyatlardan namunalar yozish.

GRAMMATIKA: Monologik matn. Monologik matnda mazmun izchilligi va ohang.

Ma'lum voqelik haqida tasavvur (ma'lumot) beradigan bir yoki bir necha sintaktik birliklardan tashkil topgan nutqiy butunlik matn hisoblanadi. Matn ma'lum fikrlar yig'indisi hisoblangan nutq, nashrdan chiqqan asardir. U o'ziga xos asar hisoblanishi va mazmunga (ilmiy, rasmiy, badiiy va hokazo) yoki hujjat xarakteriga ega bo'ladi.

Matn ikki xil ko'rinishda bo'ladi: dialogik va monologik.

Tavsifiy (monologik) **matn** so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan bayon etilgan voqea-hodisa, narsa yoki shaxs tasviri, tavsifi yoxud xabar, ma'lumot bayonidir. Maqola, insho ham tavsifiy matnning bir turi sanaladi. Ma'lum voqea-hodisalarga, narsa va shaxslarga oid fikr-mulohaza bildirish, ularni badiiy-tasviriy vositalar yoki dalillar bilan ta'riflash, izohlash, isbotlash, asoslash tavsifiy matnga xos xususiyatlardandir. Shuning uchun bunday matnda belgi-xususiyat ifodalovchi

soʻzlar, atamalar, modal soʻzlar, feʼlning funksional shakllari, ravishlar faol qoʻllanadi. Tavsifiy matn yaratishda uyushiq boʻlaklar, ajratilgan gap boʻlaklari, atov gaplar, sodda gaplar, qoʻshma gap koʻrinishlaridan ham keng foydalaniladi.

Oʻqituvchilar xonasida ikki oʻqituvchi suhbatlashayapti:

- Har bir oʻqituvchi notiq boʻlishi lozim, - dedi birinchi oʻqituvchi. Ikkinchi oʻqituvchi unga eʼtiroz bildirdi:

- Kechirasiz, har kim ham notiq boʻla olmaydi. Oʻqituvchi muloqot madaniyatini puxta egallagan boʻlsa, yetarli.

Savol:

1. Siz qaysi oʻqituvchining fikrini yoqlagan boʻlardingiz?
2. Madaniyatli oʻqituvchi deganda kimni tushunasiz?
3. Sizning fikringizcha bu suhbat qanday tugashi mumkin?

Mustaqil taʼlim

«Abu Nasr Forobiy va uning buyuk asarlari» mavzusi boʻyicha monologik matn tuzish.

26-MAVZU. KASBIM TARIXI

Moliya tarixidan

Moliya fani G'arbda XV–XVI asr o'rtasida paydo bo'lgan. O'rta Osiyoda moliya haqida tushuncha berilgan asarni ilk marotaba davlat arbobi va shoir Zahiriddin Bobur (1483–1530) yaratgan.

Uning iqtisodga oid "Mubayyin" asari asosan soliqqa tortishning asosiy me'yori va uning xususiyatlariga bag'ishlangan.

Moliya atamasi dastlab Bobur asarida qo'llangan. Moliyaga oid yana bir asar – "Temur tuzuklari"dir. Ushbu kitobda Movarounnahr davlatida ish yuritish, g'azna, maosh to'lash masalalari, soliq, soliqqa tortish, yer solig'i va boshqa masalalar aks ettirilgan.

Moliya haqida qiziqarli ma'lumotlarni yana Alisher Navoiy, Muqimiy, Zokirjon Furqat asarlarida uchratish mumkin.

XX asrning 20-yillarida iqtisodiyot sohasida moliya muammosi markaziy o'rin egallagan. 1921-yilda O'zbekiston Respublikasida birinchi pul islohoti amalga oshirilib, o'zining ilk budjeti shakllandi. Birinchi kredit muassasalari tashkil etildi. Jurnallarda moliyaga oid bir qator maqolalar chop etildi. 1922-yilda Y.I.Poslavskiy va T.N.Cherdansev tahriri ostida "O'rta Osiyo iqtisodiy hudud" kitobi yaratildi. 1927-yilda esa X. Xakimxo'jayevning "O'zbekistonning 10 yil ichida moliya sohasidagi erishgan yutuqlari" nomli kitobi chop etildi. Shu davrdan boshlab UODU (SAGU)ning iqtisod fakultetida moliya fani o'quv dasturiga kiritildi, (1931-yilda esa ushbu fakultet O'rta Osiyo moliya-iqtisod instituti sifatida ajralib chiqdi).

1931-40-yillarda O'rta Osiyo moliya-iqtisod institutining moliya faniga oid ilmiy to'plamlari nashr etildi.

Urush yillarida boshqa mamlakatlardan bir qator olimlarning evakuatsiya qilinishi moliya sohasining yanada ravnaqiga olib keldi. Ana shunday olimlarning tashabbusi bilan 1943-yilda aspirantura ochildi.

1948-50-yillarda birinchi nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari yuzaga keldi. Hozirgi davrda moliya ilmi yangi bosqichlarga ko'tarilmoqda.

1-topshiriq.

Matnni o'qing.

Matnni reja asosida so'zlab bering.

Tanlagan kasbingiz haqida rivoyat yoki hikoya so'zlab bering.

2-topshiriq. Matnni o'qing. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'z birikmalarini qo'llab 10 ta gap tuzing.

Auditning mohiyati, turlari, maqsadi va vazifalari

Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotga o'tish xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy hisobotlarni *xolis tekshiruvdan o'tkazish*, ularning aniqligini *ekspert qilish*, shu asosda moliyaviy hisobotga xolis hisobot berish, shuningdek, mavjud xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha *kasbiy maslahatlarni berish*, hisob-kitoblarni tiklash va yuritib berish, *biznes reja* va *soliq deklaratsiyalarini* tuzib berishdan iborat maxsus "audit" deb atalmish iqtisodiy fanni vujudga kelishiga asos soldi. Ushbu faoliyat turi va maxsus iqtisodiy fan bizning mamlakatimiz hayotiga mustaqillikka erishilgandan keyin kirib kelgan bo'lsa, bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda u juda uzoq yillardan beri mavjud va rivojlanib kelmoqda. *Mustaqil auditorlik faoliyati*, manbalarga ko'ra, 150 yil oldin Yevropa mamlakatlarida paydo bo'lgan, uning vatani sifatida Buyuk Britaniya tan olinadi.

Professor X.N.Musayev auditning mohiyatini quyidagicha e'tirof etgan: "Audit - bu muayyan vakolatlar berilgan shaxslar, ya'ni auditorlar tomonidan xo'jalik yuritayotgan subyektlar faoliyatlarining respublikada qabul qilingan qonun-qoidalarga muvofiqligini tekshirish yo'li bilan baholash va xolisona xulosalar berishdir".

O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risidagi qonuni"da (2-modda) auditning mohiyatiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Auditorlik faoliyati deganda, *auditorlik tashkilotlarining* auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish va boshqa shu bilan bog'liq professional xizmatlar ko'rsatish borasidagi *tadbirkorlik faoliyati* tushuniladi".

3-topshiriq. Matnni o'qing. Matndan foydalanib "Menejment ilmining ustalari" mavzusida esse yozing.

Menejment texnikasi tushunchi

Menejment texnikasi - bu aqliy mehnat texnikasi, menejment tizimida axborotni qayta ishlash texnikasidir. Texnika vositalari qanchalik takomillashgan bo'lsa, menejment texnologiyasi, menejment mehnatini tashkil etish va butun menejment jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Hisoblarga asosan mamlakat iqtisodiyotini maqbul boshqarish uchun yil davomida 10 ta elementar arifmetik operatsiya bajarish zarur bo'lsa, boshqaruv apparati xodimlari 10 ta, ya'ni 10 ming marta kam operatsiya bajarish qobiliyatiga ega ekanlar. Bu muammoni muvaffaqiyatli hal etish uchun menejment mehnatini takomillashtirish, axborot to'plash hamda qayta ishlashni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish zarur. Menejment texnikasini faqat hisoblash mashinalari bilangina bog'lash noto'g'ridir. Dastlabki texnika vositalari 100 yil burun paydo bo'lgan ruchka, chizg'ichdan tortib

EHM va kompyutergacha bo'lgan texnika vositalarini quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin: orgtexnika va hisoblash mashinalari.

4-topshiriq.

“Sohaning vujudga kelishi va rivojlanishi” mavzusida matn tuzish.

5-topshiriq.

Kasb taraqqiyoti haqidagi ma'lumotlardan xronologik jadval tuzing.

6-topshiriq.

Ish jarayonidagi muloqot vaziyatlarini aks ettiruvchi kasbiy o'yin ssenariysini tuzing va uni insenerovka qiling.

7-topshiriq. Matnni o'qing. Matndan foydalanib “Zamonaviy sug'urta shakllari” mavzusida diologga kirishing.

Sug'urta tarixidan

Sug'urta tushunchasi pul va kredit tushunchalaridan oldin shakllana boshlagan. Dastlabki jamoa tuzumi davrida har bir oila hayot uchun eng zarur oziq-ovqat zaxiralarini g'amlash zaruriyatini tushuna boshlaganda, zaxiralar yetarli bo'lmasa yoki biror hodisa tufayli qo'shimcha moddiy ne'matlarga ehtiyoj sezilsa, qo'shnilaridan qarz olingan, buzilgan imoratlar hashar yo'li bilan tiklangan. Davlat yo'li bilan metallardan pul zarb qilingunga qadar oltin va kumush vositasi bilan zaxiralar to'plangan.

Asrlar davomida qo'ni-qo'shnilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar qishloq va mahalla miqyosida kengaygan. Sug'urta tartibi vujudga kelganda zarar ko'lami xo'jalik uchun katta bo'lganda jabrlangan oilalarni og'ir ahvoldan qutqarish uchun birgalashib mablag' to'plash orqali moddiy yordam uyushtirilgan. Shuningdek, savdo karvonlari uzoq safarda qaroqchilar tomonidan talansa, ko'rilgan zarar karvon ishtirokchilari o'rtasida barobar taqsimlangan. Lekin keyinchalik maxsus fond tuzilib, bu fond hisobidan faqat ko'rilgan zarar emas, balki savdogarning oila a'zolari ham bahramand etilgan.

Ayrim olimlar sug'urta termini dastlab Yevropada qo'llanilgan degan fikrdalar. Xalqaro savdodagi mol-mulk sug'urtasi haqida gap borganda Bobil davlatining yurtboshisi Hammurapi qonunlarida miloddan oldin savdo karvonlariga yetkazilgan zarar o'zaro taqsimlanib, yordam uyushtirilgani ko'rsatilgan. Bu qonun xalqaro savdo yo'li bilan boshqa mamlakat savdogarlari karvonlariga ham tarqalgan, hatto Buyuk ipak yo'li orqali safarda bo'lgan savdogarlar bu usuldan foydalanganlar.

Lekin shaxsiy sug'urta bo'yicha Yevropada miloddan oldin ayrim hududlarda,

tumanlarda maxsus nikoh, vafot hodisalari bilan bog'langan o'zaro fondlar tashkil qilingani haqida ma'lumotlar bor.

GRAMMATIKA.

Soha lug'atlari. Ularda terminlar va birikmalarning berilishi.

O'zbek tilshunosligida terminlarni o'rganish, ularni tartibga solish, terminologik lug'atlar tuzish kabi qator chora-tadbirlar XX asrning 20-yillari o'rtalaridan boshlangan. Zero, ayrim leksikografik ishlarni hisoblamaganda, o'zbek tilini ilmiy asosda o'rganish, hozirgi o'zbek tilshunosligining fan sifatida yuzaga kelishi ham shu davrdan boshlangan. Albatta, terminlarni o'rganish ehtiyoji o'z-o'zidan kelib chiqqan emas, barcha bilim sohalari bo'yicha o'zbek tilida ta'lim berishni yo'lga qo'yish, bilim sohasining sezilarli darajada rivojlana borishi, ilmiy tafakkur doirasining kengayishi, sobiq ittifoqdagi milliy tillar, jumladan, o'zbek tili lug'at tarkibining boyib borishi, binobarin, tilda terminlarning ko'payib borishi ularni (terminlarni) har tomonlama o'rganish va tartibga keltirishga turtki bo'lgan edi.

O'zbek tilshunosligida turli fan sohasiga oid terminologik tizimlarni lingvistik jihatdan har tomonlama ham ilmiy, ham amaliy o'rganish, asosan, 1950-yillardan keyin izchilroq tus ola boshladi; termin va terminologiyaning nazariy masalalariga bag'ishlangan maqolalar ayrim fan sohalari terminlarini lingvistik jihatdan tahlil etishga bag'ishlangan nomzodlik dissertatsiyalari yuzaga keldi, mukammal terminologik lug'atlar yaratishga kirishildi.

Bugungi kunda terminologiyaning amaliy va nazariy jihatlarini yanada chuqurroq o'rganish, termin qo'llashni tartibga solish davlat ahamiyatidagi masalaga aylandi. 1984-yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasi Prezidiumi qoshidagi Respublika Muassasalararo terminologik komissiya (RMTK)ning tashkil etilishi, O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi Qonuni qabul qilinishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Respublika terminologiya qo'mitasining ish boshlashi, terminologiya masalalariga bag'ishlab Respublika miqyosida bir necha ilmiy-amaliy, ilmiy-nazariy konferensiyalarning o'tkazilganligi fikrimizning yaqqol dalilidir.

Muhimi shundaki, RMTK o'z faoliyati davomida "O'zbek tili terminologiyasi" nomli byulleten nashr etishni yo'lga qo'ydi, unda o'zbek tili terminologiyasining dolzarb masalalariga bag'ishlangan qator maqolalari bilan birga, har bir qo'llanuvchi terminlarning ro'yxati ham berib borildi. Shuni qayd etish lozimki, Atamaqo'm RMTK an'anasini davom ettirib, ko'rsatilgan "Byulleten" ni nashr etishni yo'lga qo'ydi. Ta'kidlash lozimki, Atamaqo'm keyingi yillarda o'zbek tili terminologiyasi tizimlarini barqarorlashtirish va terminlarni har xilligiga chek qo'yish borasida ancha-muncha ishlarni amalga oshirdi, boshqacha qilib aytganda,

respublikamizda terminologiya masalalarini hal etish jonlantirib yuborildi. Xususan, uning tashabbusi bilan terminlarni nomlash prinsiplari ishlab chiqildi va e'lon qilindi. Atamaqo'm mana shu prinsiplarga suyanib, ilm-fan, ishlab chiqarishning turli sohalariga oid terminologik lug'atlar seriyasiga chiqara boshladi.

Shuni aytish kerakki, tilda an'anaviy tarzda qadimdan saqlanib kelayotgan iqtisodiy atamalar bilan zamonaviy iqtisodiy terminlar o'rtasida juda katta farq bor. Qadimgi iqtisod atamalarning miqdori ancha cheklangan bo'lsa, hozirgi yangi davr, ya'ni bozor iqtisodiga o'tish davrida iqtisod terminlariga ehtiyoj ortishi munosabati bilan iqtisod terminlar beqiyos boyib bormoqda. O'zbek tilining iqtisodiy terminlarini to'plash, sistemalashtirish, ilmiy nuqtai nazardan tadqiq etish va shu asosda bu terminologik tizimni imkon boricha tartibga solish zarurati tug'ildi.

Mustaqil ta'lim

HAMID OLIMJON VA ZULFIYAXONIM

(Vafodorlikda tengi yoq)

Shunday insonlar bo'ladiki, ular qancha umr ko'rganidan qat'iy nazar xalq qalbida abadiy yashaydi. Ana shundaylardan biri Hamid Olimjon edi. U qisqa umri davomida o'nlab o'lmas asarlar yaratib xalqimiz yuragidan mangu joy oldi. Hamid Olimjon she'riyat maydoniga porloq yulduzdek kirib keldi. Xuddi shuningdek, uning umr yo'ldoshi Zulfiyaxonim ham shu maqomga ega bo'ldi. Xo'sh, ularning bir-biriga muhabbatlari qanday edi?

Ular 1935-yilda sevib oila qurishdi. Biroq oradan to'qqiz yil o'tgach, nogahoniy falokat tufayli Zulfiya ikki nafar farzandi bilan eridan beva qoldi. Keyin esa u umrining oxirigacha Hamid Olimjonga bo'lgan muhabbatini boshi ustiga qo'yib, avaylab, asrab, gard yuqtirmay olib o'tdi. Ba'zan, Zulfiya opa to'g'risida ikki bolani otasiz katta qildi, deyishadi. Bu unchalik tog'ri emas. Chunki Hamid Olimjon ruhan o'z xonadonini biron kun ham tark etgan emas. Devorlardagi suratlardan Hamid Olimjon yirik-yirik ko'zlari bilan muttasil Zulfiya opaga, farzandlariga qarab, ularning holidan xabar olib turardi. Javondagi kitoblardan uning salobatli ovozi eshitilib turgandek edi. Otaning ruhi tirik bo'lsa, u otaning hamma ishlarida, shu jumladan, bolalar tarbiyasida ham ishtirok etaverar ekan.

Zulfiya - atoqli shoira, yirik davlat arbobi, jamoat ishlarida faoliyat ko'rsatdi. Lekin u birinchi navbatda ayol, ayol bo'lganda ham o'zbek ayoli edi. U ayol sifatida muayyan burchga ega edi. Hamid Olimjondan erta ayrilgan farzandlarini o'stirib, odam qilib yetishtirmoq kerak edi. Bu esa dunyodagi eng qiyin, eng mashaqqatli ishlardan biri. Qizig'i shuki, siz farzandlaringizni moddiy ne'matlarga ko'mib yuborishingiz, ular yaxshi kiyinishi, yeb-ichishi, shuhratingiz shu'lasida gerdayib yurishlari mumkin, lekin bularning hech qaysisi farzandning qobil bo'lib chiqmog'i uchun yetarli bo'lmasligi hech gap emas. U aksincha o'g'ri, bezori bo'lishi ehtimoldan holi emas. Zulfiya opa 30 yoshida beva qolgan edi - u 30 yashar ayolga atalgan bu dunyoning butun qo'rini farzandlariga bag'ishladi. Buning oqibatida qizi Hulkar olimabon bo'ldi. Nafaqaga chiqquniga qadar O'zbekiston Milliy universitetida dars berdi, Oybek domlaga munosib kelin bo'ldi. O'g'li Omon esa - mana qirq yildan oshdiki, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida ishlaydi. Zulfiya opa o'zining onalik burchini ham juda o'rinlatib ado etdi. Jamiyat uchun yaxshi fazilatlarga ega bo'lgan ikki ajoyib insonni tarbiyalab yetkazib berdi.

Zulfiya opa o'zbek she'riyatida o'ziga xos bir maktab yaratib ketdi. Uning shogirdlari ko'p edi. Ular Zulfiya opaning chirog'ini so'ndirmaslikka harakat qilib

kelishmoqda. Shoira shogirdlari bilan birga go‘zal bir she‘riyat chamanini ham bunyod etdi.

Shoiraning she‘rlari haqida, ularning latofati, insoniy jozibasi, teranligi to‘g‘risida juda ko‘p gapirish mumkin. Lekin Zulfiya opani odamlarga ardoqli qilgan, adabiyotimizning yorqin yulduzlaridan biriga aylantirgan, XX asrning buyuk ayollari qatoriga qo‘shgan asosiy omil nima? Bu uning e‘tiqodi, juda yuksak ma‘naviy va axloqiy fazilatlarini, dili bilan tilining birligi, she‘rlarida madh etgan insoniylik, vafo, sadoqat va diyonat degan narsalarga o‘zi hayotda og‘ishmay amal qilganida.

Onasi uni yoshligida to‘rt o‘g‘il ichida “gul g‘uncham”, “shoira qizim”, der ekan. Onaning mehri daryodek toshib, o‘ftob jilvasida xalq qalbiga ham yetib bordi. Endi uni elu yurt ham “shoira qizim”, deb ardoqlaydigan bo‘ldi. Chunki shoira shunday she‘rlar bitardiki, o‘qiganlar miriqadi, yuragida quvonch bo‘lsa, to‘lqin urardi, dardi bo‘lsa... shoira she‘rlari dardiga malham bo‘ladi.

Shoira umrining so‘nggi kunlarigacha sevgi, sadoqat, hijronni kuylab o‘tdi.

U xalqaro “Nilufar” va Neru nomidagi mukofotlarning sohibasi bo‘lgandi. Lekin mukofotu unvonlar orasida bitta unvon bor ediki, bu Zulfiya opani alohida mag‘rurlantirgan. U O‘zbekiston xalq shoirasi edi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, “Baxtim shulki, o‘zbekning Zulfiyasiman” deya xitob qilgandi. Shoira haqiqatdan ham o‘zbek ayollarining vafo va sadoqatda buyuk timsoli bo‘lib qoldi. Respublikamizda Prezidentimiz tashabbusi bilan “Zulfiyaxonim” mukofoti ta‘sis etildi. Mana bir necha yildirki, mamlakatimizdagi san‘at, adabiyot sohasida o‘zini ko‘rsatgan eng ilg‘or qizlar ushbu mukofotga sazovor bo‘lishmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) reja tuzing, reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) o‘zbek shoir va yozuvchilari haqida B\B\B jadvalini tuzing.
- d) jahon adabiyoti namoyondalari haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

qalb, abadiy, mangu, umr yo‘ldoshi, muhabbat, oila, beva, falokat, ruhan, xonadon, tark etmoq, bolalar tarbiyasi, javon, davlat arbobi, jamoat ishlari, ayol, qobil, onalik burchi, xalq shoirasi, “Zulfiyaxonim” mukofoti.

BOTIR ZOKIROV

Hayotda shunday insonlar bo‘ladiki, ularning muhabbati ham buyuk bo‘ladi.

To‘qqizinchi sinfni bitirish arafasida Botirning yuragiga ishq mehmon bo‘ldi, u Farangis ismli qizni yaxshi ko‘rib qoldi. Qiz ham uni nihoyatda sevardi. Ularning sevgisi buloq suvidek tiniq, osmon kabi musaffo edi. Lekin Farangisning ota-onasi, akalari bundan xabar topib, uni ancha koyishdi. Negaki ularning badavlat, dovrug‘i elga ketgan oilasiga Botir mos ko‘rilmadi...

Botir 1952-yili Toshkent Davlat konservatoriyasining vokal fakultetiga imtixon topshirib, muvaffaqiyatli o‘tdi. Farangis Moskva Davlat universitetining filologiya fakultetida o‘qiy boshladi. Ularning orasidagi elchi - xat bo‘ldi.

Kutilmaganda Botirning hayotida og‘ir kunlar boshlandi. 1955-yilda qattiq betob bo‘lib, Toshkent tibbiyot institutining yuqumli kasalliklar klinikasida davolana boshladi. Ahvoli og‘ir, rangi za‘faron, cho‘pday ozib ketgandi. Uni shifokor Vali Majidov uzoq davoladi. Davolash jarayoni uzoq va og‘ir kechsa-da, Botir ruhiy tushkunlikka tushmadi. Uning hayotga muhabbati, irodasi kuchli edi.

Botir Zokirov operatsiyadan so‘ng ham qo‘shiq kuyladi. Qiynaldi, izlandi, yo‘lidagi to‘siqlarni yengib, qayta-qayta kuyladi, oxiri o‘z qo‘shig‘ini topdi. Lekin qanchalik kuyib-yonmasin, ko‘zlari to‘rt bo‘lib axtarmasin, yuragiga armon solgan baxt yulduzini - Farangisni uchratolmadi. Bunga ikki oshiq yurak orasiga to‘siq bo‘layotganlar sababchi edi. Bir safar Moskvada konsert berayotganida qo‘shiqchi uni zaldagi tomoshabinlar orasida tasodifan ko‘rib qoldi. O‘shanda gastrolning oxirgi kunlari edi. Uni ko‘rgan zahoti, o‘zini sahnada bir zum yo‘qotdi. Uning ko‘zlariga sevgilisidan boshqa hech kim, hech narsa ko‘rinmasdi. Baxt yulduzi bo‘lsa zalning beshinchi qatorida o‘tirib, sochlari yelkalariga parishon, o‘zini batamom unutgan holda xonandaning mungli qalb faryodini tinglardi. Xonanda esa undan ko‘zlarini uzmay, faqat u uchungina yonib kuylardi:

Qaydasan, azizim, qaro ko‘zligim,
Sevgili yulduzim, shirin so‘zligim.
Qo‘limda senga deb quyilgan sharob,
Ko‘zlarim yo‘lingda, anor yuzligim...

Konsertdan so‘ng u Farangisni izladi. Topolmadi... bir necha marta uning suratini chizishga urindi. Chizolmadi. Yana qalblarni sog‘inchlarga to‘ldirib kuyladi:

Qaydasan, azizim, qaro ko‘zligim...

... U qo‘shiq kuylayotib, zalga qaradi. Qaradi-yu, bir nuqtaga termulib kuylashda davom etdi. Bu safar ham uning yetolmagan yulduzi o‘sha qator, o‘sha o‘rindiqda o‘tirgancha uni tinglardi. Shaloladay sochlari yelkalarini tutgan. Timqora ko‘zlari qo‘shiq sehridan yonardi. Vujudi quloq bo‘lib sahnaga aylangan. Sahnada

esa sevimli xonandasi odatdagiday bo'g'zida dard bilan xonish qilib, uni chorlayapti:

Bog'imga noz ila kel,
Quvnoq ovoz ila yor kel,
Seniki bu chaman, bu gullar,
Seniki kuylagan bulbullar,
Kuy ila, soz ila kel.

Qiz ham uchib bormoqchi, lekin qanotlari yo'q, yugurib boray desa madori yetishmaydi, javob qilay desa nafasi tiqilib qolaveradi. Qo'shiq uni butunlay sehrlab tashlagan. Xonandaning savollariga xayolan javob berishdan o'zga chora yo'q.

“Sog'-omon tuzalib qaytdingmi, qo'shig'im? Seni kutaverib ko'zlarim yo'llaringda sarg'aydi, qayta ko'ramikanman, deb sho'rlik qalbim yana pora-pora bo'ldi. Qaydasan, qaylardasan joni-jahonim - qo'shig'im? Yolg'iz plastinkang hamisha qalbim malhami. Uni eshitaverib-eshitaverib ovozingni tomirlaringa payvand etdim. Lekin seni qayta ko'raman, seni tinglab yana qirg'oqlariga sig'magan daryoday bo'laman deb sira-sira o'ylamagandim.

Hozir olamda mendan baxtli, mendan baxtiyor inson yo'q. Chunki sening o'tli ko'zlaringga termulib, nolayu afg'onlaringni, dardu xasratlaringni qaytadan tomirlaringa, qalbinga jo qilyapman, qo'shig'im. Men bugun qaytadan dunyoga keldim, kelib yana seni ko'rdim, faqat seni topdim, qo'shig'im!...

Konsert tugashi bilan Botirni shifokorlar o'rab olishdi. Bu safar ham Uni ko'rolmadi, diydoriga to'yolmadi. Sog'inch hislarini bayon etmoqchi, miriqib-miriqib dardlashmoqchi edi. Bo'lmadi...1985-yil, 25-yanvar. Motamsaro osmon uning tobuti ustiga tinimsiz qor elardi...

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) “Musiqqa san'ati” mavzusida insho yozing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

muhabbat, konservatoriya, vokal, fakultet, imtihon, tibbiyot instituti, yuqumli kasalliklar, klinika, tushkunlik, shifokor, iroda, operatsiya, qo'shiq, konsert, tomoshabin, surat, plastinka.

3-topshiriq. Matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

Налоги

Налоги – обязательные взносы (платежи) в бюджет (местный или центральный) или во внебюджетные фонды, осуществляемые налогоплательщиками. Иначе говоря, это метод распределения доходов между хозяйствующим субъектом рынка и государством, это обязательные платежи в бюджет, взимаемые с юридических и физических лиц.

К структурным элементам налогообложения относится, в частности, его субъект – юридическое или физическое лицо, имеющее самостоятельный источник дохода и обязанное по закону уплачивать налог т.е. налогоплательщики.

К объектам налогообложения относятся доход в виде прибыли, дивидендов, затраты и капитал в виде имущества (например, недвижимости), земли, стоимости товара. А источником налоговых платежей должен быть только чистый доход (прибыль).

Назначение налогов – формировать финансовые ресурсы государства, повышать или снижать материальный интерес людей в развитии той или иной формы деятельности.

4-topshiriq. “Qanday qilib muvaffaqiyatga erishish mumkin?” mavzusida esse yozing. Mamlakatimizda iqtidorli yoshlar uchun yaratilayotgan sharoitlar haqida ma’limot to’plang.

5-topshiriq. Kasb sohasida muvaffaqiyatga erishish to’g’risida dialog tuzing va uni insenirovka qiling.

GRAMMATIKA. Ixtisoslikka oid matnga termin tanlash.

Ixtisoslikka oid matn tuzishda esa quyidagilarga e’tiborni qaratish lozim:

- matnning qaysi nutq uslubida yozilishi kerakligini oldindan bilish;
- ixtisoslikka oid soʻz va shartli belgilarni toʻgʻri tanlay olish va oʻrinli joylashtirish;
- soʻz va terminlarni imlo meʼyorlariga rioya qilgan holda yozish;

Matn tuzishda soʻz va terminlarga alohida ahamiyat berish lozim. Soʻzlarning lugʻaviy maʼnosini bilgan holda ishlatish, terminlarni toʻgʻri va toʻliq talaffuz eta olish, matnga mos terminni tanlash kerak.

- tanish boʻlmagan yoki faol qoʻllanmaydigan termin, shartli belgi yoki qisqartmalarga qavs ichida izoh berish;

- ixtisoslikka oid terminlarni boshqa tillardan oʻzlashtirish va soʻz yasashda milliy tilning tabiatini nazarda tutish;

-terminlarni oʻrinsiz takrorlanishiga yoʻl qoʻymaslik, ularning taʼsirchanligini oshirish maqsadida leksik, morfologik va sintaktik sinonimiya imkoniyatlaridan oʻrinli foydalanish va boshqalar.

Ixtisoslikka oid matn tuzishda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- *nutq uslubini to'g'ri tanlash;*
- *imlo qoidalariga e'tibor berish;*
- *noma'lum termin larning izohini berish;*
- *o'rinsiz takrorlarga yo'l qo'ymaslik;*
- *ixtisoslikka oid terminlardan o'rinli foydalanish.*

Umuman ixtisoslikka oid so'z va terminlarni to'g'ri tanlash hamda qo'llash nutq madaniyatining, kasbiy bilimdonlikning muhim sharti hisoblanadi. So'z va termin tanlashda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- so'zning lug'aviy ma'nosini bilgan holda tanlash;

- tanlangan termini aniq talaffuz eta olishni nazarda tutish;

- so'zning, terminning tushunarli bo'lishini hisobga olish;

- terminning ma'no xususiyatiga asoslanib, uni maqsadga muvofiq tarzda tanlash;

- baynalmilal terminlarni adabiy tilning leksik me'yoriga muvofiq holda tanlash;

- termini matn mazmuniga mos tarzda tanlash;

- so'z va termini matnning uslubiy xususiyatiga mos ravishda tanlash.

Mustaqil ta'lim

Islom Abdug‘aniyevich Karimov

Atoqli davlat va jamoat arbobi Islom Abdug‘aniyevich Karimov 1938-yilning 30-yanvarida Samarqand shahrida tavallud topgan. O‘rta Osiyo politexnika va Toshkent xalq xo‘jaligi institutlarini bitirgan. Mehnat faoliyatini 1960-yilda “Tashselmash” zavodida usta yordamchisi sifatida boshlab, keyin mazkur korxonada usta, so‘ng texnolog bo‘lib ishlagan. 1961-yildan V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida muhandis, yetakchi muhandis-konstruktor lavozimida mehnat faoliyatini davom ettirgan.

O‘zbekiston 1991-yil 31-avgustda mustaqil davlat deb e‘lon qilinganidan keyin Islom Abdug‘aniyevich Karimov o‘sha yilning 29-dekabrda muqobillik asosida o‘tgan umumxalq saylovida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

Islom Karimov - taniqli jamiyatshunos olim. Prezidentning “O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li”, “Bizdan ozod va obod Vatan qolsin”, “Istiqlol va ma‘naviyat”, “Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati”, “O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” va boshqa o‘nlab asarlarida nafaqat iqtisodiyot, qolaversa, ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotning ko‘plab dolzarb masalalari tadqiq qilingan. Davlatimizning ichki va tashqi siyosati ilmiy asoslab berilgan, joriy va istiqboldagi vazifalar aniqlangan, muhimi, ularni amalga oshirish yo‘llari ko‘rsatilgan. Jahon nazariy tafakkurida birinchi bo‘lib, I.A.Karimov istibdod iqtisodiyotidan erkin bozor munosabatlariga o‘tish yo‘llarini asoslab berdi va uni izchillik bilan amaliyotga tatbiq eta oldi.

O‘zbekistonda gumanitar fanlar va iqtisodiy tafakkur rivojiga katta hissa qo‘shgan Islom Karimov 1994-yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi etib saylandi. Xuddi shu yili “O‘zbekiston Qahramoni” yuksak unvoniga sazovor bo‘ldi. Jahonning bir necha tillariga tarjima etilgan asarlarida erkin bozor munosabatlari hukmron jamiyatga o‘tish masalalari va muammolari nazariy asoslab berilgan, pishiq falsafiy umumlashmalar ilgari surilgan. Ularning aksariyati O‘zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgani diqqatga sazovordir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning Vatan oldidagi, tarix oldidagi, insoniyat oldidagi xizmatlari nechog‘lik buyuk ekanligi xususida faqat odil hakam - vaqt xolis xulosa chiqarmoqda. Komil ishonch bilan aytish mumkinki, u o‘zining favqulodda, biz bilgan andoza va ta‘riflardan ancha yuqori turuvchi iste‘dodi bilan O‘zbekistonning yangi tarixi yaratila boshlangan davrning eng buyuk davlat arbobi, tashkilotchisi, nazariyotchi va amaliyotchisi ekanligi shubhasizdir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing, mazmunini so‘zlab bering;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) I.A.Karimov asarlarining mazmun-mohiyati nimalardan iborat? Fikringizni bildiring.

GRAMMATIKA. Matn tahlili va tahriri.

Tahrir ma'naviyat, madaniyat va ma'rifatga bevosita daxldor jarayondir. Tahrir so'zi arabcha bo'lib, yozma ishni, asarni tuzatishlar kiritib yaxshilash, tuzatish ma'nolarini anglatadi.

Matnni tahrir qilish.

Matnni tahrir qilish uchun dastlab u bilan yaxshilab tanishib, to‘lig‘icha o‘qib chiqish, masalaning mohiyatini tushunib olish lozim. Birinchi o‘qishdanoq tuzatishlar kiritishga shoshilish xatoliklarga olib kelishi, bu tuzatishlar muallif muddaosini anglamasdan amalga oshirilgan bo‘lishi mumkin. Matn haqida tasavvurga ega bo‘lingandan keyin, matn til jihatdan tahrir qilinadi. Bunda so‘zlarning imlosi ham, tinish belgilari ham, uslubiy kamchiliklar ham e‘tibordan chetda qoldirilmaydi. Mana shu tuzatishlar jarayonida asosiy matndagi ba’zi o‘rinlar kengaytirilishi, olib tashlanishi, o‘zgartirilishi mumkin.

Axborot texnologiyalari rivojlanayotgan hozirgi vaqtda matnni qiyoslash usulida yangi qadam tashlandi. Bunga muharrirning mehnati zamonaviy texnika vositalari bilan ta‘minlanganligi sabab bo‘ldi. Muharrir matn talqinlarini qiyoslash uchun, ularni bir vaqtda displey ekraniga chaqirish imkoniga ega bo‘ldi.

Bunday qiyoslash ham qulay. Chunki ikki qiyoslanuvchi talqin muharrir ko‘z o‘ngida yaqqol namoyon bo‘ladi va qulaylik tug‘diradi.

Biror so‘z yoki biror iboraning ma‘nosi haqida fikr bildirishda uning turli muqobillari bilan izohlash mumkin. Tilshunoslik tajribasi shuni ko‘rsatadiki, “pishib yetilmagan” so‘zlarni ikkinchisi, ya‘ni maqbul varianti bilan almashtirib yoki o‘rnini, ifodasini o‘zgartirib erkin birikmaga kirishida ma‘naviy farqlanishini kuzatish zarur.

Muharrir matn bilan tanishar ekan, u haqiqiy mutaxassis, bilimdon sifatida namoyon bo‘lishi kerak.

Tahrir usulida asosiy e'tibor matn talqin (variant)larini qiyoslashga qaratiladi. Bunda, ya'ni qiyoslash jarayonida, tabiiyki, tuzatishlar kiritiladi, natijada matnning ikki talqini yuzaga keladi: birinchisi, muvaffaqiyatsiz chiqqani bo'lsa, ikkinchisi tuzatilgan namunasi.

Mohirona amalga oshirilgan tuzatishlar matnning yaxlitligi va mazmuniy uyg'unligiga putur yetkazmaydi. Aksincha, uning tuzilishidagi ayrim nuqsonlarni istisno etadi, muallif fikrini, g'oyasini oydinlashtiradi.

Tahrir uslubiyatida tuzatishning to'rt turi farqlanadi. Bular quyidagilar:

- a) o'qib tuzatish;*
- b) qisqartirib tuzatish;*
- s) ishlov berib tuzatish;*
- d) o'zgartirib tuzatish.*

Tafsilotlarga chuqur va keng qamrovli nazar tashlay olganlarga ishining haqiqiy ustasi sifatida muharrirlikni kasb qilib olgan «hunarmand»lardan farq qiladi. O'z ishining haqiqiy bilimdonigina arzimasdek tuyulgan g'ayriodatiy narsada ham katta ma'no ko'radi, zero uni chuqur tushunadi. Muharrir mutolaasi ko'p jihatdan ilmiy mutolaaga o'xshab ko'rinadi. Har ikkala o'qishda ham tushunarsiz bo'lgan hech narsa qolmasligi lozim. Bunda tushunarsiz ifoda qolmasligidan tashqari, matndagi murakkab bandlarni chuqur mulohaza qilib ko'rish, mazkur mavzu bo'yicha adabiyotlar bilan tanishish shart. Lekin shuni unutmaslik kerakki, bunday vaziyatda to'la aynanlikka erishish amrimahol.

Muharrirlik faoliyati andozaviylikni mutlaqo rad etadi. Zero, tuzatishning har qanday matnga nisbatan qo'llash mumkin bo'lgan qolipi yo'q. Muharrir tuzatish usulini o'zi tanlash huquqiga ega, lekin bu usul to'g'ri, asoslangan bo'lishi lozim, Shuningdek, uni to'g'ri qo'llay bilishi ham kerak.

Musahhih va muharrir o'qishidagi maqsad alohida, boshqa-boshqadir. Musahhih chop etishga tayyorlangan matnni o'qish jarayonida uning tahrirdan chiqqan, muallif bilan kelishilgan va tasdiqlangan matniga to'la mos ekanligiga erishadi. Matnni imloviy, tinish belgilari bilan bog'liq xatolardan holi qiladi. Ensiklopedik asar matnidagi qisqartmalar va havolalarni bir xildaligi va aniqligini ta'minlaydi. Izohlar matndagi ko'rsatkichlarga mosligi va hokazolarni to'g'riligini tekshiradi, shuningdek, zarur tuzatishlarni amalga oshiradi.

Muharrirning o'qib tuzatishidan maqsadi matnni sidirg'a o'qishdan iborat. Muharrir bu tur o'qishni amalga oshirganda uning mazmuni, tuzilishi (kompozitsiyasi)dagi, shuningdek, uslubiy xatolarni aniqlaydi. O'qish jarayonida muharrir geografik nomlar, shaxslar ismi va familiyalari, taxalluslari bir xil berilishi, iqtiboslar, raqamlar, sanalar aniq bo'lishiga e'tibor qaratadi, uzunlik, miqdor

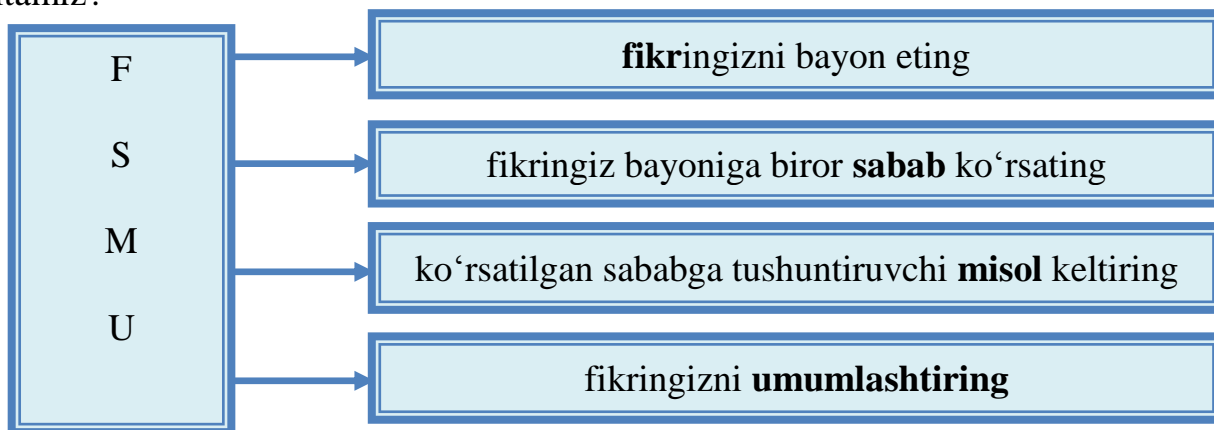
o'lchamlarining o'rinliliigi va to'g'riligini tekshiradi. Shuningdek, sarlavhalarning matn bilan uyg'unligi, mosligini; tasvirlar osti yozuvlarining rasm, chizmaga mosligini tekshirish ham uning vazifasiga kiradi.

Ayrim hollarda bunday o'qish tahririyatning malakali va tajribali mutaxassisiga topshiriladi, lekin u materialni tayyorlagan muharrirning zinhor o'rnini bosa olmaydi. Uning vazifasi matndagi kamchiliklarni aniqlash, ko'rsatish, tuzatish emas. Ammo, tabiiyki, aniq ko'rinib turgan punktuatsion, grammatik, imloviy xatoliklar bundan istisno. Shuning uchun bunday o'quvchining malakasi juda yuqori bo'lgan taqdirda ham mazkur jarayonda yetakchi muharrir ishtirok etadi va muammolarni hal qiladi.

Matnda qisqartirib tuzatishlarni amalga oshirishdan maqsad, avvalo, matn hajmini kichraytirish va shu yo'l bilan uni maqbul o'lchamga keltirish, qolaversa, ortiqchaliklardan holi qilishdir.

2-topshiriq. FSMU jadvalini to'ldiring.

Nimaga asosan Islom Karimovni taniqli jamiyatshunos olimlar qatoriga kiritamiz?

3-topshiriq. Berilgan matndagi bir bosh bo'lakli gaplarni va ikki bosh bo'lakli gaplarni aniqlang. Qoshma gaplarni ikki bosh bo'lakli sodda gaplarga aylantiring.

Biznes nima?

“Biznes” so‘zi birinchi marta XVIII - XIX asrlarda paydo bo‘lgan. Amerika lug‘atlarida “biznes” tushunchasi insonning erkinligi va tirikchiligini ta‘minlovchi tijorat faoliyati deb talqin qilinadi.

Biznes - bu insonning daromad olib, hayot kechiradigan vositasi.

Ibtidoiy jamoa davrida odamlar o'zining va jamoasining foydasi uchun baliqni teriga almashtirib biznes qilishar edi.

Bir tovarning ikkinchi tovarga almashtirilishidan boshlab bank, ombor, zavod, birja, dilerlar, biznesmenlar bilan bog'liq tarmoqlangan faoliyatga aylandi. Shu bilan birga, ma'lum bir shaxsga tegishli kapitalning maqsadli ishlatilishi bilan bog'liq bo'lgan turli faoliyat biznes deb ataladi.

Biznesmen o'zining faoliyatida yollanma ishchilar va xizmatchilarning mehnatidan foydalanadi. Mustahkam va kuchli biznesga ega bo'lish uchun tadbirkorlik xususiyatiga va biznes bilan bog'liq bo'lgan predmet haqida chiqur bilimga ega bo'lish kerak. Biznesmen tovarni kim uchun va nima uchun ishlab chiqarayotganini, kimga va qanday sotishni, sotishdan tushgan tushimni nimaga sarflashni aniq bilishi kerak.

Shunday qilib, biznes biror kishining iste'molchi uchun foydali bo'lgan tovarni ishlab chiqarishga yo'naltirgan bilimi va tijoriy faoliyatlar tizimidir.

Biznes tadbirkorning aniq faoliyatiga bog'liq. Biznesmenlar o'zining bilimi va qobiliyatiga tayanib, daromad keltiruvchi sohagagina investitsiya kiritishadi.

4-topshiriq: Quyidagi tayanch so'zlar ishtirokida *damino* shakllantiring.

Tavallud [paydo bo'lish] - tug'ilish, dunyoga kelish. *Islom Abdug'aniyevich Karimov 1938-yilning 30-yanvarida Samarqand shahrida tavallud topgan.*

Taraqqiyot [olg'a harakatlanish, rivojlanish, o'sish] - rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo'nalgan shakli, uning yuksalishi. *Ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot.*

Tafakkur [fikr yuritish, o'ylash, fikrlash] - ob'ektiv voqelikning tasavvur, tushuncha va muhokamadagi faol jarayoni, insonning fikrlash qobiliyati. *Nazariy tafakkur.*

Texnolog - texnologiyaning u yoki bu sohasi bo'yicha mutaxassis. *"Tashselmash" zavodida texnolog bo'lib ishlagan.*

Mehnat [sinov; mashaqqat] - biror maqsad uchun qaratilgan aqliy yoki jismoniy faoliyat; kuch, g'ayrat, harakat. *Mehnat intizomi.*

Muhandis [injener, texnik; geometriyani yaxshi biluvchi, quruvchi usta] - texnikaning biror sohasi bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis. *Yetakchi muhandis-konstruktor.*

Muqobil [o'rnini almashtiruvchi] - qarshi boruvchi, qarshi turuvchi, zid. *Muqobil tomonlar.* 2. Qarama-qarshi yo'nalgan; qarama-qarshi yo'nalishda. *Muqobillik asosida o'tkazilgan umumxalq saylovi.*

Zavod [r. zavod - harakatga keltirish, ishga solish] - yirik sanoat yoki hunarmandchilik korxonasi. *"Tashselmash" zavodi.*

Korxonona [ishxonona] - ishlab chiqarish yoki savdo bo'limi hamda shunday bo'limlardan bir nechasining birlashmasi. *Korxonada usta bo'lib ishladi.*

Umumxalq [umum + xalq] - butun xalqqa taalluqli, butun xalq uchun umumiy. *Umumxalq bayrami.*

Lavozim [kerakli, zaruriy narsalar] - muassasa, idora, tashkilotda biror rasmiy xizmatni bajarish bilan bog'liq bo'lgan vazifa o'rni; amal, mansab. *Muhandis-konstruktor lavozimi.*

Saylov - ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasi. *Saylov uchastkasi.*

Prezident [lot. praesidentis - oldinda o'tiruvchi] - respublika boshqaruvi shaklidagi ko'pchilik mamlakatlarda ma'lum muddatga saylab qo'yiladigan davlat boshlig'i. *O'zbekiston Prezidenti.*

Bo'sag'a - biror hudud, manzilning kirish, boshlanish joyi, ostonasi. *"O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asari.*

Dolzarb -Bajarilishi, qilinishi kechiktirib bo'lmaydigan, birinchi galda hal etilishi lozim bo'lgan; o'ta muhim. *Dolzarb vazifa.*

Falsafiy - falsafaga oid. Tabiat va jamiyat haqidagi teran dunyoqarashni o'zida ifoda etgan. *Falsafiy asar.*

Manba [boshlanish; ibtido] -Biror narsa, ish-harakatning yuzaga kelishi, faoliyat uchun asos bo'lgan narsa, sabab. Ilmiy tadqiqot ishlari uchun asos bo'lgan asar, hujjat. *Muhim manbalar.*

Usul [asosiy qoidalar, qonunlar; qabul qilingan tartib] - biror narsani yuzaga chiqarish, amalga oshirish yo'li, harakat tarzi. *Kashfiyot usuli.*

Siymo [yuz, chehra, qiyofa] - shaxs, zot. *Ulug'siymo.*

Birdamlik - hamjihatlik, yakdillik, hamnafaslik. *Birdamlikda yashash.*

Bayon [tavsiflash, ifodalash] - tabiat va jamiyat haqidagi tushuncha hamda tasavvur yuzasidan inson fikri va mulohazalarining og'zaki yoki yozma ifodasi. *Bayon qilish.*

Ixtiro [yangilik yaratish, o'ylab chiqarish] - fan-texnika sohasida kashf etilgan, ijobiy samara beradigan yangilik, kashfiyot. *Abu Rayhon Beruniyning iqtisodiy ixtirosi.*

Ixtiro qilmoq - yangilik yaratmoq, kashf qilmoq.

Obro'[shon, sharaf, or-nomus, qadr-qimmat; iftixor] - kishining tutgan ishi va yaxshi xislatlari tufayli jamoatchilik qoshida topgan e'tibori, hurmati, nufuzi. *Obro'olib keldi.*

Qimmatbaho [bahosi, narxi yuqori, qimmat] - katta pul turadigan, qimmat bahoga ega. Nafaqat moddiy balki ma'naviy jihatdan qimmatli. *Qimmatbaho asarlar.*

Tadqiqot - tekshirish, o‘rganish ishi. Ilmiy tekshirish ishining natijasi. *Olib borilgan tadqiqotlar.*

4-topshiriq: “Sohamiz ravnaqi” mavzusida matn tuzing. Mutaxassisning kasbiy kompetensiyalari ro‘yxatini tuzish va ularni misollar bilan izohlab berish.

Mustaqil ta’lim

29-MAVZU. KASB BAYRAMI

1-topshiriq. Turli mamlakatlarda nishonlanadigan shu kasb egalarining bayramlari haqida ma'lumot to'plang.

2-topshiriq. Quyidagi matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

Бухгалтерский учёт

Бухгалтерский учёт – упорядоченная система сбора, регистрации и обобщения информации в денежном выражении о состоянии имущества, обязательств организации и их изменениях (движении денежных средств).

Объектами бухгалтерского учёта являются имущество организаций, их обязательства и хозяйственные операции, осуществляемые организациями в процессе их деятельности.

Бухгалтерский учёт в соответствии с законом “О бухгалтерском учёте” может вестись главным бухгалтером, принятым на предприятие по трудовому договору, генеральным директором при отсутствии бухгалтера, бухгалтером, не являющимся главным, либо сторонней организацией.

Основной задачей бухгалтерского учёта является формирование бухгалтерской отчётности о деятельности организации и её имущественном положении. Внутренние пользователи бухгалтерской отчётности – руководители, учредители, участники и собственники имущества организации.

Внешние пользователи бухгалтерской отчётности – инвесторы, кредиторы, государство. Бухгалтерский учёт тесно связан с налоговым и управленческим учётом.

3-topshiriq. Kasb bayrami haqida matn tuzing.

4-topshiriq. Kasb bayramiga bag'ishlangan reportaj yozing. Reportaj mazmunini rezyume ko'rinishida ifodalang.

5-topshiriq. Matnni o'qing. Matndan foydalanib “Mulk shakllari” mavzusida dialogga kirishing.

Хусусий mulk

Хусусий mulk – bu ayrim kishilarga tegishli, fuqaro daromad olish maqsadida foydalanadigan mulk turi. Mulkdan foydalanib, daromad olish maqsadida ishlab chiqarish, fuqaroning o'z mehnati bilan yoki boshqa birovlarini yollash yo'li bilan

amalga oshirilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to‘g‘risida”gi qonunining 7-moddasiga binoan, xususiy mulkchilik mulkni o‘zlashtirish, o‘z mol-mulkiga xususiy tarzda egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidan iboratdir.

Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat tomonidan himoya qilinadi. Barcha shaxslar, ularning kim va qanday lavozimda bo‘lishlaridan qat’iy nazar, mulkdorning huquqini hurmat qilishlari, unga asossiz hech qanday putur yetkazmasliklari lozim. Mulkdor o‘z mulkidan faqat qonunda ko‘rsatilgan hollarda va qonunda belgilangan tartibdagina mahrum etilishi mumkin.

Xususiy mulkchilikni keng yoyish, fuqarolarda mulkchilik tuyg‘usini shakllantirish va mustahkamlash - O‘zbekistonning hozirgi davrdagi dolzarb vazifalaridan biri. Xususiy mulk ishlab chiqarishni rivojlantiruvchi ichki kuch va cheksiz manbadir. Shu boisdan xususiy mulkning turli shakllarda rivoj topishiga keng yo‘l ochib qo‘ygan mamlakatlar qatoridan zamonamizning rivojlangan davlatlari yetishib chiqishi tabiiydir va mantiqan asoslidir. Xususiy mulkchilikni inkor etish - sho‘ro tuzumi barbod bo‘lishining asosiy sabablaridan biridir.

6-topshiriq.Quyidagi tayanch so‘zlar ishtirokida *damino* shakllantiring.

Ilm - [**bilim; fan**] - o‘qish-o‘rganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; ko‘nikma, ma‘lumot. Ish-faoliyatning ma‘lum bir sohasiga oid bilim, ta‘limot, malaka. *Ilm o‘rganish*. 2. Ish-faoliyatning ilm bilan bog‘liq sohasi; tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar tizimi. *Iqtisodiyot ilmi*.

Ilmiy - ilmga oid, ilmga qaratilgan. *Ilmiy asar*.

Faoliyat - [**harakatchanlik; samaradorlik**] - biror sohada olib boriladigan ish, mashg‘ulot, harakat. *Ilmiy faoliyat*.

Filial - [**lot.filialis - o‘g‘ilga oid, o‘g‘ilniki**] - biror yirik korxonada, muassasa yoki jamoat tashkilotining mustaqil bo‘limi, sho‘ba. *Xorazm Ma‘mun akademiyasini O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Xorazm-Amudaryo mintaqasi filiali sifatida qaytadan tikladi*.

Tadqiqotchi - tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanuvchi shaxs. *Ilmiy tadqiqotchilar*.

Tashkilot - aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega bo‘lgan ijtimoiy, xo‘jalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. *BMTning Yunesko tashkiloti*.

Ensiklopedist - [**fr. encyclopediste < yun. enkyklios paideytes - keng fanlar doirasi bo‘yicha murabbiy**] - XVIII-asrda yashagan, ilm-fanning ko‘p sohalarini egallagan ilg‘or fransuz olimlari, faylasuflari, yozuvchilari va publisistlari guruhiga mansub kishi (bu guruh 1751-1780-yillarda “Ensiklopediya” tuzgan va nashr etgan). *Ensiklopedist olim*.

Davr - [aylanish, navbat] - jamiyat taraqqiyotida yoki tabiatda muhim voqea, hodisa yuz bergan yoki o'ziga xos xususiyati bilan ajralib turadigan ma'lum vaqt oralig'i. *Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri.*

Olim - [ilmi, ma'lumotli] - fanning biror sohasi bo'yicha maxsus bilimga ega bo'lgan kishi. *Iqtisodchi olim.* 2. Umuman, bilimli kishi. *Olim bo'lsang, olam seniki.*

Mutafakkir - [fikrlovchi, o'ylovchi] - chuqur falsafiy fikrlash iste'dodiga ega bo'lgan kishi, tafakkur egasi. *Mutafakkir olim.*

Homiy - [himoya qiluvchi] - biron tadbir yoki faoliyatni amalga oshirishda moliyaviy yordam ko'rsatuvchi, moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi jismoniy yoki yuridik shaxs. *Ma'muniy xorazmshohlar homiyligida.*

Akademiya - [yun. academia - afsonaviy qahramon Akadem nomi hamda Platon o'z ta'limotidan dars bergan, Afina yaqinidagi kichik o'rmon nomidan] - ilm, fan yoki san'atni rivojlantirish uchun tuzilgan, yuqori malakali olimlariga ega bo'lgan oliy ilmiy muassasa. *O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.* 2. Ba'zi bir oliy o'quv yurtlarining nomi. *Soliq akademiyasi.*

Qaror - [to'xtam, hukm, xulosa; tub, asos] - biror ish, masala yuzasidan qabul qilingan xulosa; amalga oshirish lozim topilgan qat'iy fikr; ahd, to'xtam. *Qarorim qat'iy.* 2. Rasmiy organ, tashkilot, majlis, mansabdor shaxs va sh.k. ning biror ish, masala yuzasidan bamaslahat qabul qilgan to'xtami, hukmi. *Kafedra majlis qarori.*

Institut - [lot. institutum - o'rnatish, tuzish, ta'sis etish] - ba'zi oliy o'quv yurti va ilmiy-tekshirish muassasalarining nomi. *Moliya instituti.*

Iqtisodiyot - [xo'jalik masalalari; xo'jalik] - ijtimoiy tuzumning bazasi. Xalq xo'jaligi, ishlab chiqarish kuchlarining holatiga muvofiq keluvchi ishlab chiqarish munosabatlari. 2. Xo'jalik tarmoqlarining moddiy va moliyaviy tomonlarini o'rganadigan fan. *Respublikaning iqtisodiyoti.*

Universitet - [nem. universität<lot. universitas, universitatus - jami, barchasi; majmua] - tarkibida bir qancha yo'nalishdagi fakultetlari bo'lgan, ayni yo'nalishlarda yuksak malakali mutaxassislar tayyorlaydigan ko'p tarmoqli oliy o'quv ilmiy muassasa. *Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.*

Kafedra - [yun. kathedra - o'rindiq, kursi] - ma'ruza o'qish, va'z aytish, axborot berish uchun mo'ljallangan baland qurilma; minbar. 2. Oliy o'quv yurtlarida bir yoki bir necha o'zaro yaqin fanlar bo'yicha ish olib boruvchi professorlar, o'qituvchilar va ilmiy xodimlarning tashkiliy birlashmasi va shu birlashma joylashgan xona. *Bank ishi kafedrasi.*

Fakultet - [nem. fakultät<lot. facul-tatis - qobiliyat, imkoniyat] - oliy o'quv yurtining ma'lum ixtisoslik bo'yicha tegishli fanlar o'qitiladigan bo'limi. *Moliya fakulteti.*

Fan - [**ilm, bilim; tarmoq**] - tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib beruvchi hamda o‘zi erishgan natijalar bilan atrof- muhitga ta’sir ko‘rsatuvchi bilimlar tizimi. *Fan yutuqlari*. 2. Shunday bilimlar tizimining alohida tarmog‘i, yo‘nalishlari, sohalari. *Iqtisodiy fanlar*.

Ta’lim - [**ilm berish; ma’lumot**] - bilim berish, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish jarayoni. 2. Ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari bo‘yicha egallanadigan, olinadigan ma’lumot va ko‘nikmalar majmui; bilim. *Oliy ta’lim*.

Talaba - [**talab qiluvchi**] - oliy yoki o‘rta maxsus o‘quv yurti o‘quvchisi. *Bank kolleji talabasi*.

Professor - [**lot. professor - muallim, o‘qituvchi; murabbiy**] - oliy o‘quv yurtlaridagi eng malakali o‘qituvchilarning, shuningdek, ilmiy-tadqiqot institutlaridagi ilmiy xodimlarning ilmiy unvoni va lavozimi; shunday unvon va lavozimli shaxs. *Kafedra professori*.

O‘quv - o‘qish va o‘qitish bilan bog‘liq bo‘lgan, o‘qish va o‘qitishga taalluqli. *O‘quv soati*.

Xorijiy - [**tashqi, ajnabiy**] - mamlakatimizdan tashqaridagi, chet eldagi. *Xorijiy davlat. Xorijiy matbuot*.

Yo‘nalish - Hayot, faoliyatdagi muayyan yo‘l. Ilm-fan va boshqa sohalarga xos oqim, ularning sohasi, tarmog‘i. *Ilm fanning biror yo‘nalishi*.

Muassasa - [**idora, korxon, tashkilot**] - xo‘jalik, savdo-sotiq ishlarining biror sohasini boshqaruvchi yoki ilmiy, ta’lim-tarbiya ishlarini olib boruvchi, belgisi shtat va ma’muriyatiga ega bo‘lgan tashkilot. *Davlat muassasalari*.

7-topshiriq. Matnni o‘qing. Matn mazmunini o‘zbek tilida gapirib bering.

Навоинская свободная индустриально-экономическая зона

Навоинская свободная индустриально-экономическая зона (СИЭЗ), являющаяся первой в Узбекистане свободной экономической зоной, была создана в декабре 2008 года.

Навоинский вилоят Узбекистана занимает стратегическое положение в центральной части страны. В радиусе 2000 км от СИЭЗ “Навои” находятся столицы 11 государств, более 40 крупных городов Центральной Азии, Ближнего Востока, Индии и Китая.

Хозяйствующие субъекты, зарегистрированные в СИЭЗ, освобождены от уплаты таможенных платежей и от уплаты налогов.

В СИЭЗ создан международный интермодальный логистический центр, который используется в качестве трансконтинентального транспортного узла.

В настоящее время из аэропорта г. Навои выполняются авиарейсы в Милан, Бангкок, Дели, Бомбей и Брюссель, Москву, Алматы, Дубай и в другие города.

Международный железнодорожный коридор позволяет обеспечить прямой выход на страны Европы, Ближнего Востока и Персидского залива, а автомобильная магистраль международного значения “Е-40” соединяет Пекин с Парижем.

Навоинский вилоят является одним из флагманов промышленного развития Узбекистана. Регион располагает богатейшими природными ресурсами, в числе которых — драгоценные и редкоземельные металлы, натуральные пигменты, каолин, фосфориты и т. д.

СИЭЗ “Навои” имеет огромное значение как катализатор экономического роста. Сырьевой потенциал позволяет выпускать в СИЭЗ «Навои» широкую номенклатуру готовой продукции, прежде всего текстильных, швейных и кожевенно-обувных изделий, продовольственных товаров, а также электротехнической, телекоммуникационной и машиностроительной продукции.

В результате Узбекистан укрепит свой экономический и индустриальный потенциал, пополнит бюджет, получит доступ к новым технологиям, возможность создать большое количество новых рабочих мест.

GRAMMATIKA. Rezyume.

Matn mazmunining qisqacha bayoni (rezyume), uning tuzilishi va ifoda materialining xususiyatlari.

Rezyume - fransuzcha soʻz boʻlib, yozilgan, aytilgan yoki oʻqilgan narsaning qisqa holatda aks ettirish, qisqacha xulosa, biror narsaning yakuniy natijasi.

Mustaqil taʼlim

Xorazm Ma'mun akademiyasi

Ma'mun akademiyasi 1004-1005-yillarda Xorazmda yaratilgan bo'lib, O'rta Osiyo tarixida birinchi akademiyadir. Akademiyaning "Ma'mun" deyilishining sababi Ma'muniy xorazmshohlar davrida (997-1017-yillar) ularning homiyligida tashkil qilingan va ilmiy ish olib borgan. Akademiya 1017-yilda o'z faoliyatini to'xtatishining sababi Xorazmshoh Ma'mun ibn Ma'munning isyonchilar tomonidan o'ldirilishi bo'ldi. Shundan so'ng akademiya homiysiz va qarovsiz qolib, akademiya olimlari ilmiy ish uchun tinch sharoit qidirib, birin-ketin tarqalib ketdilar.

1004-yildan boshlab Gurganjda "Darul Hikma va maorif" ilmiy tashkiloti faoliyat ko'rsata boshlagan. Bu ilmiy tashkilot ko'p jihatdan Platonning Afinadagi Akademiyasini va Bag'doddagi "Bayt -ul hikma" akademiyasiga o'xshagan Xorazm Ma'mun akademiyasida o'sha davrning eng ko'zga ko'ringan ensiklopedist olimlari va mutafakkirlari xizmat qilganlar. Ular qatorida quyidagi yirik tadqiqotchilarni sanab o'tish mumkin: Abulhayr ibn Hammar, Jurjoniy, Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad ibn Muhammad as-Saxiy, Xorazmiy va boshqalar. Bular o'sha davr sharoitida haqiqiy ilmu fanlarning mashhur kimyogarlari, tabiatshunoslari, tibbiyotchilari, matematiklari, astronomlari, muhandis-muhosib olimlari, mantiqshunoslar, faylasuflar, tarixchilar, geograflar va boshqa sohalarning atoqli vakillari yig'ilgan edilar.

BMTning Yunesko tashkiloti O'zbekiston Respublikasining taklifi bilan 2005-yilda Ma'mun akademiyasining 1000 yilligi anjumanini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. O'zbekiston ushbu tantanalar doirasida Xorazm Ma'mun akademiyasini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Xorazm-Amudaryo mintaqasi filiali sifatida qaytadan tikladi. 1997-yil 11-noyabrdan boshlab, O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "Xorazm Ma'mun akademiyasini tiklash to'g'risida"gi Farmoniga binoan bu akademiya o'z tarkibida arxeologik, til va adabiyot, biologiya bo'limlarini tashkil qildi va o'z ajdodlarining nomi va ruhiga loyiq ish olib borishga intilmoqda.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matnii davom ettirgan holda so'zlab berish.

Ilmga fidoyilik tushunchasini misollar bilan ta'riflab berish.

Ilm - [**bilim; fan**] - o‘qish-o‘rganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; ko‘nikma, ma’lumot. Ish-faoliyatning ma’lum bir sohasiga oid bilim, ta’limot, malaka. *Ilm o‘rganish*. 2. Ish-faoliyatning ilm bilan bog‘liq sohasi; tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar tizimi. *Iqtisodiyot ilmi*.

Ilmiy - ilmga oid, ilmga qaratilgan. *Ilmiy asar*.

Faoliyat - [**harakatchanlik; samaradorlik**] - biror sohada olib boriladigan ish, mashg‘ulot, harakat. *Ilmiy faoliyat*.

Filial - [*lot. filialis* - **o‘g‘ilga oid, o‘g‘ilniki**] - biror yirik korxonada, muassasa yoki jamoat tashkilotining mustaqil bo‘limi, sho‘ba. *Xorazm Ma‘mun akademiyasini O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Xorazm-Amudaryo mintaqasi filiali sifatida qaytadan tikladi*.

Tadqiqotchi - tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanuvchi shaxs. *Ilmiy tadqiqotchilar*.

Tashkilot - aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega bo‘lgan ijtimoiy, xo‘jalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. *BMTning Yunesko tashkiloti*.

Ensiklopedist - [*fr. encyclopediste* < *yun. enkyklios paideytes* - **keng fanlar doirasi bo‘yicha murabbiy**] - XVIII-asrda yashagan, ilm-fanning ko‘p sohalarini egallagan ilg‘or fransuz olimlari, faylasuflari, yozuvchilari va publisistlari guruhiga mansub kishi (bu guruh 1751-1780-yillarda “Ensiklopediya” tuzgan va nashr etgan). *Ensiklopedist olim*.

Davr - [**aylanish, navbat**] - jamiyat taraqqiyotida yoki tabiatda muhim voqea, hodisa yuz bergan yoki o‘ziga xos xususiyati bilan ajralib turadigan ma’lum vaqt oralig‘i. *Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davri*.

Olim - [**ilmli, ma’lumotli**] - fanning biror sohasi bo‘yicha maxsus bilimga ega bo‘lgan kishi. *Iqtisodchi olim*. 2. Umuman, bilimli kishi. *Olim bo‘lsang, olam seniki*.

Mutafakkir - [**fikrlovchi, o‘ylovchi**] - chuqur falsafiy fikrlash iste’dodiga ega bo‘lgan kishi, tafakkur egasi. *Mutafakkir olim*.

Homiy - [**himoya qiluvchi**] - biron tadbir yoki faoliyatni amalga oshirishda moliyaviy yordam ko‘rsatuvchi, moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi jismoniy yoki yuridik shaxs. *Ma‘muniy xorazmshohlar homiyligida*.

Akademiya - [*yun. academia* - **afsonaviy qahramon Akadem nomi hamda Platon o‘z ta’limotidan dars bergan, Afina yaqinidagi kichik o‘rmon nomidan**]

- ilm, fan yoki san'atni rivojlantirish uchun tuzilgan, yuqori malakali olimlariga ega bo'lgan oliy ilmiy muassasa. *O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi*. 2. Ba'zi bir oliy o'quv yurtlarining nomi. *Soliq akademiyasi*.

Qaror - [to'xtam, hukm, xulosa; tub, asos] - biror ish, masala yuzasidan qabul qilingan xulosa; amalga oshirish lozim topilgan qat'iy fikr; ahd, to'xtam. *Qarorim qat'iy*. 2. Rasmiy organ, tashkilot, majlis, mansabdor shaxs va sh.k. ning biror ish, masala yuzasidan bamaslahat qabul qilgan to'xtami, hukmi. *Kafedra majlis qarori*.

Yozma nutq:

Ixtisoslik sohasi, ahamiyati to'g'risida ilmiy uslubdagi ma'lumotnoma matnini tayyorlash. Fan rivojiga salmoqli hissa qo'shgan olimlar haqida referat tayyorlash.

GRAMMATIKA: Referat matni, uning tuzilishi va ifoda materialining xususiyatlari.

Referat – badiiy yoki ilmiy manba asosida tayyorlangan, ma'lum bir mavzu yuzasidan ma'lumot beruvchi qo'llanma ma'nosida kelsa, ikkinchisi – aniq bir ilmiy ish yoki kitob haqida qisqacha tushuncha beradi. Shu bilan birga u matnning aynan ko'chirmasi emas, balki o'rganilayotgan mavzuning mohiyatini ochib beruvchi mustaqil tadqiqot ishidir. Qoidaga ko'ra, referat ko'rilayotgan mavzu yuzasidan bir qancha nuqtai nazarlarni o'zida jamlaydi hamda muallifning shaxsiy fikrini ham aks ettiradi.

Referat qismlarining tuzilishi va uning ustida ishlash bosqichlari:

Odatiy tartibga ko'ra referat ustida ishlashning boshlang'ich qismini tanlangan mavzuning izohi ochib berishi lozim. Unda mavzuning dolzarbligi, ushbu mavzu yuzasidan hozirgacha fanga ma'lum bo'lgan va o'z tasdiqini topgan faktlar, natijalar; olimlarning uni o'rganish ustida olib borgan ishlari; adabiy manbalardan keltirilgan misollar, foydalanilgan materiallar; o'rganilayotgan mavzuning amaliy yoki ilmiy tasdiqini topgan masalalari o'z aksini topadi.

Referat quyidagi bo'limlardan tashkil topadi:

1. Titul varag'i – ma'lum tartibga ko'ra referatning nomi(mavzusi), loyihaning ilmiy rahbari, uning muallifi ismi sharifi hamda uni qaysi bir o'quv muasasasiga taalluqli ekanligini ko'rsatishi lozim.

2. Reja – o'z o'rnida, referatning bo'limlari (qismlari)ning nomlanishi va aniq raqamlar orqali belgilanishi asosida tuziladi.

3. Kirish qismi – o'rganilayotgan mavzuning muqaddimasi bo'lib, nimaga asosan aynan shu mavzu tanlangani, uning maqsad va vazifalari, foydalanilgan adabiyotlarning tahlilini to'liq qamrab oladi.

4. Asosiy qism – bu referatning eng muhim qismi hisoblanadi va o‘zida mavzuning asl mohiyatini aks ettiradi. U bo‘limlardan iborat bo‘lib, har birida alohida bir muammo yoki mavzuning aniq bir tomoni ko‘rib chiqiladi, hamda unga muvofiq nazariy mulohazalar, muallifning shaxsiy mushohadalari va tadqiqotlari keltiriladi.

5. Xulosa – bu qism referat uchun umumlashtiruvchi so‘nggi so‘z vazifasini bajaradi. Unda amalga oshirilgan ilmiy ishning natijasi keltirib chiqariladi va kelgusida tavsiyalar beriladi.

6. Adabiyotlar ro‘yxati – foydalanilgan adabiyot va ilmiy ishlar (kitoblar, matnlar, jurnal va monograflar)ni qamrab oladi.

7. Referat hajmi - 14-15 bet (A4 format)dan iborat bo‘lishi kerak.

Mustaqil ta’lim

“Dunyoning mashhur universitetlari” mavzusida taqdimot tayyorlash.

31-MAVZU. ILM SARI YO'L

Beshikdan to qabrgacha ilm izla.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matnni qisqartirib so'zlab berish. Ilmiy ishlarning fan va soha rivojiga qo'shadigan hissasi haqida gapirib berish.

Yozma nutq:

“Soha rivojida fanning o'rni” mavzusida matn tuzish. Ilmiy ishlarning turlari haqida qisqacha tavsiflar yozish.

GRAMMATIKA: Taqriz matni, uning tuzilishi va ifoda materialining xususiyatlari.

Taqriz - saylanma bayonning bir turi. U badiiy, ilmiy, metodik va boshqa asarlarga berilgan bahodir. Taqrizda asar tanqidiy tahlil etiladi, shu nuqtai nazardan baholanadi. Asarning yutuqlari ham, nuqsonlari ham ko'rsatiladi. Taqrizchi o'zining da'volarini turli dalillar asosida isbotlay boradi, asarga ilmiy izohlar beradi.

Taqriz yozish odobi xolislikni, haqiqatdan chetlashmaslikni talab etadi. Taqriz qilinayotgan asarning yutuq va kamchiliklari, nazariy va amaliy ahamiyati haqqoniy ko'rsatilishi lozim. Asarga baho berishda muallifning shaxsiyati, obro'si emas, balki uning (asarning) xususiyatlari, ahamiyati ko'zda tutiladi.

Taqriz yozishda quyidagi sxemaga amal qilinadi:

1. Tezis (umumiy holati) va uni ochib berish.
2. Kitob (film, teatr)ning baholanishi.

Taqrizning boshlang'ich qismida quyidagi konstruksiyalardan foydalaniladi:

Kitob (film, teatr)da hikoya qilinadi.

Kitob (film, teatr)da muammolar ko'tariladi.

Taqrizni baholash qismida quyidagi konstruksiyalardan foydalaniladi:

Men ... hisoblayman - Я считаю...

Mening fikrimcha... - По моему...

Mening nazarimda... - На мой взгляд...

... menga yoqdi. - Мне понравился (-лась)...

... menda katta taassurot uyg'otdi. - Большое впечатление на меня оказала...

Kitob (film, teatr) ...o'rgatadi. - Книга (фильм, театр) учит...

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi “Iqtisodiy fanlar” kafedrası dotsenti Sh.R.Qobilov va boshqalar tomonidan Akademiya kunduzgi ta‘lim tinglovchilari uchun tayyorlangan “Iqtisodiyot nazariyasi” o‘quv dasturi hamda ushbu dastur asosida tayyorlangan ishchi o‘quv dasturiga

T A Q R I Z

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch” asarida “Taraqqiyotimizning har bir yo‘nalishi bo‘yicha maxsus adabiyotlar yaratish to‘g‘risida fikr yuritib, ko‘pchilik darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari saviyasi talab darajasida emasligini” qayd etgan edi. Yaratilgan darsliklar, qo‘llanmalarning barchasi yangicha qadriyatlar va demokratik prinsiplar hamda biz barpo etishga intilayotgan erkin fuqarolik jamiyati talablariga javob beradigan munosabatlar sifatida ijtimoiy gumanitar fanlarning asosiy tadqiqot mavzulariga aylanishi lozim.

Mualliflar tomonidan tuzilgan o‘quv dasturi yuqoridagi talablarni inobatga olib, taraqqiyotning umumiy asoslari, bozor iqtisodiyoti mohiyati va uning qonun-qoidalari, mikroiqtisodiyot va makroiqtisodiyot hamda bugungi jahon xo‘jaligi va unda O‘zbekistonning o‘rni kabi masalalarni o‘rganish ehtiyojidan kelib chiqqan.

O‘quv dasturi hamda u asosida tuzilgan ishchi o‘quv dasturi kirish, o‘n to‘rtta mavzuni o‘z ichiga olgan to‘rt bo‘limdan iborat. Mualliflar tinglovchilarning iqtisodiy taraqqiyotning mazmuni, umumiy asoslari, jamiyatda ro‘y berayotgan demokratik islohotlar va modernizatsiya jarayonlari mohiyatini tushunib yetishi, iqtisodiyotning sir-asrorlarini idrok etishi hamda O‘zbekiston va jahon mamlakatlari iqtisodiy taraqqiyotining o‘ziga xos jihatlari, mohiyati, rivojlanish bosqichlari haqidagi bilimlarni shakllantirish maqsadini ko‘zlagan.

Shuningdek, o‘quv dasturi “Iqtisodiyot nazariyasi” fanini o‘rganishda nazariya bilan amaliyotning uzviy bog‘lanishi, O‘zbekiston iqtisodiyotida yuz berayotgan hodisalar talqin etilishi va izohlanishi talablari ham inobatga olingan. Iqtisodiy bilimlarni berishda va tinglovchilarning mustaqil ravishda o‘zlashtirishlarida umumiylik va milliylikning uyg‘unligini ta‘minlash nazariyasi real iqtisodiy hayot bilan uzviy bog‘lash nazarda tutilgan.

Mualliflar har bir mavzuni o‘rganishda tinglovchilarning mustaqil ishlashlarini e‘tiborga olib, yangi avlod adabiyotlari ham keltirganlar. Bu tinglovchilarning adabiyotlar bilan mustaqil ishlashlarida qulaylik yaratadi. O‘quv dasturi tinglovchilarni amaldagi qonunlarni o‘rganishga ham undaydi.

Mualliflar fan bo‘yicha o‘quv dasturi va ishchi o‘quv dasturini iqtisodiyot nazariyasidagi ilg‘or tafakkur asosida tuzganlar. Ayniqsa bozor iqtisodiyotiga o‘tish davri, mamlakatimizda demokratik 1991-yildan 2000-yilgacha bo‘lgan muddatni o‘z ichiga oladigan birinchi bosqich, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish,

qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-gumanitar sohalarni izchil isloh qilish, aholi turmush darajasining muntazam oshib borishini ta'minlash, 2001-yildan 2010-yilgacha bo'lgan muddatni o'z ichiga olgan ikkinchi bosqich-mamlakatimizni faol demokratik yangilash, isloh etish va modernizatsiya qilish bosqichlari o'z aksini topgan. Ishchi o'quv dasturida esa mamlakatimizning hozirgi rivojlanish bosqichi O'zbekiston taraqqiyotining yangi rivojlanish strategiyasi, deb qarash, uning ahamiyatini ochib berish masalalari o'rin olgan.

Yuqoridagilarni inobaga olib, O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi "Iqtisodiy fanlar" kafedrasida dotsenti, polkovnik Sh.R.Qobilov va boshqalar tomonidan tayyorlangan "Iqtisodiyot nazariyasi" fanini o'rganish bo'yicha o'quv dasturini chop etishga tavsiya etaman.

Toshkent moliya instituti

**"Iqtisodiyot nazariyasi" kafedrasida mudiri,
iqtisod fanlari doktori, professor**

T.Jo'rayev

Mustaqil ta'lim

"Mirzo Ulug'bek – olim va savlat arbobi" mavzusida referat tayyorlash.

32-MAVZU. KASB ETIKASI

Iqtisodiy madaniyat – jamiyat a'zolarining iqtisodiy hayotdagi: a) ommaviy ijodiy ishtiroki; b) ularning iqtisodiy bilimlari; c) ho'jalik yuritishdagi mahorati va malakasi; d) iqtisodiy fikrlashi va tafakkuri ko'rsatkichlarining majmui.

Iqtisodiy madaniyat iqtisodiy hayot sohasida kishilar tomonidan erishilgan natijalarni, jamiyat tomonidan qo'lga kiritilgan iqtisodiy tajribani nisbatan umumlashgan holda aks ettiradi. U iqtisodiy siyosatning ta'sirchanligiga, boshqaruvning sifatiga, har bir inson mehnatining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, iqtisodiy qonunlardan foydalanishning to'laqonli ekanligini anglatadi.

Har qanday jamiyatning iqtisodiy madaniyati, pirovardida, undagi alohida shaxslarning iqtisodiy madaniyat darajasining majmui sifatida yuzaga chiqadi. Shaxsning iqtisodiy madaniyati deganda, uning tomonidan o'zlashtirilgan iqtisodiy bilimlar, malakalar hamda ularning amaliyotda, turmush tarzida, me'yor va an'analarda ro'yobga chiqarish borasidagi faol mehnati tushuniladi. Bundan ko'rinadiki, shaxsning faol iqtisodiy madaniyati uning o'zini rivojlantirish bo'yicha faoliyatlarining natijasi hisoblanadi.

Iqtisodiy madaniyat darajasi har bir muayyan jamiyatdagi iqtisodiy mafkura, ho'jalik yuritish usullari va shart-sharoitlariga bog'liq bo'ladi, shunga ko'ra, ana shu shart-sharoitlar doirasidagina rivojlanadi.

Ma'lumki, iqtisodiy hayot obyektib iqtisodiy qonunlar majmui asosida harakat qiladi. Bu qonunlarning mazmunini ommaviy ravishda teran anglab yetish **iqtisodiy madaniyat** darajasini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Chunki, keng omma va uning tarkibidagi har bir alohida shaxsning obyektiv iqtisodiy qonunlar to'g'risidagi bilimga to'la ega bo'lishi, pirovardida, ular tomonidan har bir iqtisodiy holarni to'g'ri talqin etilishiga va samarali harakatlar qilinishiga olib keladi.

O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgach, iqtisodiy madaniyati yuksaltirish davlatning muhim vazifalaridan biriga aylandi. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish munosabati bilan asosiy o'zgarishlar amalga oshirilib, bozor madaniyatini shakllantirish uchun jiddiy asos yaratildi. Iqtisodiy madaniyat rivojining asosiy omillaridan biri bo'lgan ho'jalik yuritish erkinligining asosi ta'minlandi. O'zbekiston Konstitutsiyasida mamlakat iqtisodiyotining bozor munosabatlarini rivojlantirishga yo'naltirilganligini, barcha mulk shakllarining teng huquqli ekanligini va ularning bab-aravar muhofaza etilishi, hususiy mulkning ham davlat himoyasiga olinganligi belgilab berildi. Iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi uchun keng yo'l ochildi. Aholining iqtisodiy bilim saviyasi va malakasini, iqtisodiy fikrlash qobiliyatini kengaytirish, mehnatga bo'lgan ijodiy yondashuvini kuchaytirish, tadbirkorlik faoliyatidagi ishtirokini faollashtirishga

asosiy e'tibor qaratilib, ularni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar takomillashtirilmoqda.

1-topshiriq. Soha xodimlarining odob-axloq qoidalari bilan tanishing va ular haqida gapirib bering.

2-topshiriq. Odob-axloq haqidagi hikmatlarni yod oling. Mavzu bo'yicha baxs-munozarada ishtirok eting.

3-topshiriq. "Mutaxassisning odobi va axloqi" mavzusida diolog tuzing va uni inssenirovka qiling.

4-topshiriq. Matnni o'qing. Matnga sarlavha toping. Bugungi yoshlarning kiyinish madaniyati va odobi haqida rolli nutq tuzing.

Madaniyatlikning asosiy belgilaridan biri - bu kiyinish madaniyatidir. Kishining qanday kiyinganligiga qarab, uning did-farosati, moddiy va ma'naviy darajasini, hatto kasbini aniqlab olish mumkin.

Insoniyat ongida boshqalardan istihola qilish, uyalish, andisha tushunchalari paydo bo'lgandan boshlab, ular kiyinishni odat qilishgan.

Kiyinishni ilk bor zaif jins – ayollar boshlaganlar. Shuning uchun ham xotin-qizlar tabiatida kiyinish, bezanish, taqinish tushunchalari turmushning asosiy ko'rinishlari qatorida turadi. Shu sabab xalqimizda, onangni otangga beparдоз ko'rsatma, degan naql bor. Kiyinish madaniyati jins, yosh, fasl, millat, urf-odatlar, kasb-kor, zamon va taraqqiyotning muayyan bosqichi, darajasi bilan bog'liqdir. Bolalar, qizlar, yoshlar, o'rta yoshlilar, kekxa odamlarning kiyinish madaniyati mazmuni va shakl-u shamoyili jihatidan bir-biridan ajralib turadi.

Kiyinish har bir xalqning qadim zamonlardan buyon yashab kelayotgan mintaqasi, shart-sharoiti, turmush tarzi, udum, urf-odatlari, tabiati bilan ham chambarchas bog'liq bo'lgan. Masalan, serquyosh o'lkalarda yashovchi xalqlarda qadim zamonlardan beri oq matodan kiyim kiyishni odat qilishgan. Chunki oq mato quyosh nurlarini bir qadar qaytarib, kishilarni issiq ta'siridan saqlagan.

Aksincha, iqlimi sovuq o'lka va yurtlar xalqlari esa odatda qora matodan kiyim kiyishga odatlanishgan. Chunki bu kiyim sal bo'lsa-da chiroy ko'rsatgan quyosh nurlarini o'ziga singdirib, kiyim egasiga rohat baxsh etgan.

5-topshiriq. Matnni o'qing. Matnning asosiy mazmunini 6-7 ta gap bilan (o'zbek tilida) publisistik uslubda bayon eting.

Смешанная экономика — это современная рыночная экономика, существующая в реальности в разнообразных формах и характеризующаяся сочетанием рыночных элементов и участием государства в регулировании экономики.

Современная рыночная система — это многообразие смешанных форм. Сравним, к примеру, американскую и японскую модели смешанной экономики. Признаками японской модели являются, во-первых, высокий уровень государственного регулирования, во-вторых, японцы придают первостепенное значение стимулированию труда. За счет определенного отставания уровня жизни населения (в том числе и уровня зарплаты) от роста производительности труда достигается снижение производственных издержек и резкое повышение конкурентоспособности продукции на мировом рынке. Такая модель возможна только при исключительно высоком развитии национального самосознания, готовности людей идти на определенные материальные жертвы ради процветания страны.

В отличие от японской, американская модель смешанной экономики имеет меньший уровень государственного регулирования: по праву считая себя страной свободного предпринимательства, американцы больше полагаются на развитие инициативы и предприимчивости самих бизнесменов, предоставляя им максимум гарантий экономической свободы. Эта модель основана на высоком уровне эффективности труда и массовой ориентации на достижение личного успеха.

Своеобразием отличается шведская модель. Ее специфика - в наибольшей социальной направленности. В отличие от японской и американской моделей, где препятствий имущественному расслоению не ставится (в США, например, малообеспеченным слоям создается лишь приемлемый уровень жизни, за счет частичных льгот и пособий), шведская модель отличается сильной социальной политикой, т.к. государство активно участвует в обеспечении экономической стабильности путем перераспределения доходов в пользу малообеспеченных слоев населения. Конечно, обеспечение высокого уровня жизни в стране возможно только в условиях высокой нормы налогообложения.

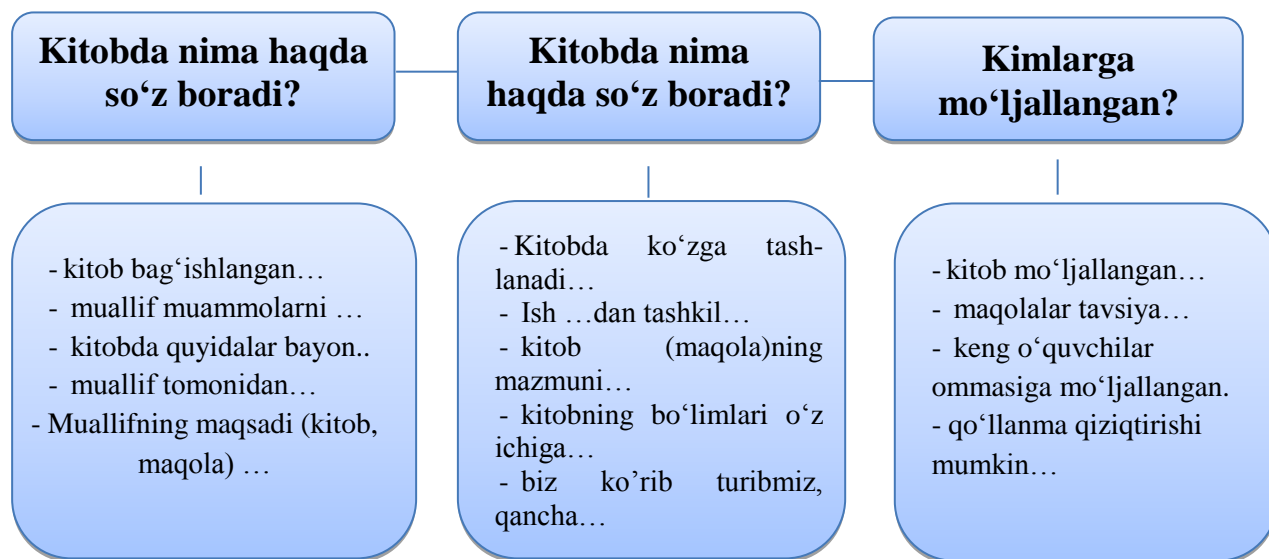
GRAMMATIKA: Annotatsiya

Annotatsiya - badiiy, ilmiy, metodik asarlarning muallifi, mavzusi, manbasi, unda ko‘tarilgan asosiy masalani ko‘rsatishga qaratilgan qisqa xabardir. Annotatsiya o‘zining kamso‘zligi, hajm jihatidan nihoyatda kichikligi bilan bayonning boshqa turlaridan ajralib turadi. Batafsil yozilgan annotatsiya quyidagi savollarga javob bera olishi lozim.

Ishda nima haqda so‘z boradi?

Muallif qanday savollarni o‘rtaga qo‘yadi?
 Bu savollar qanday yoritib berilgan?
 Ishning tuzilishi qanday?
 Ishni qanday baholash mumkin?
 Yozilgan ish kimlarga mo‘ljallangan? v.h.

6-topshiriq. Annotatsiya yozishda ishlatiladigan konstruksiyalarni daftaringizga yozing va uchta misol topib, qatorni to‘ldiring.

7-topshiriq. Darslik yoki o‘quv qo‘llanmaga annotatsiya yozing.

8-topshiriq. Odob-axloq mavzusidagi kitobga annotatsiya yozing

9-topshiriq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib **Tushunchalar tahlili metodi** asosida majburiy sug‘urta va ixtiyoriy sug‘urta turlariga ta‘rif bering.

Формы страхования

Обязательным называется такое страхование, когда государство устанавливает обязательность внесения соответствующим кругом страхователей страховых платежей.

Закон предусматривает обязательное государственное страхование, которое осуществляется страховыми организациями за счет средств государственного бюджета, и обязательное страхование, которое должно осуществляться за счет иных источников.

Примеры обязательного страхования:

- обязательное медицинское страхование;
- страхование военнослужащих;
- страхование пассажиров;
- страхование автогражданской ответственности;
- страхование профессиональной ответственности для некоторых специалистов (например, нотариусов).

Обязательное страхование устанавливается законом, согласно которому страховщик обязан застраховать соответствующие объекты, а страхователи – вносить причитающиеся страховые платежи.

Обязательное страхование предусматривает, как правило, сплошной охват указанных в законе объектов. Например, если предусмотрено обязательное страхование пассажиров соответствующих видов транспорта, то обязаны застраховаться абсолютно все, кто собирается совершить поездку.

Добровольное страхование действует в силу закона на добровольных началах. Закон может определять подлежащие добровольному страхованию объекты и наиболее общие условия страхования. Конкретные условия регулируются правилами страхования, которые разрабатываются страховщиком.

Добровольное участие в страховании в полной мере характерно только для страхователей. Например, при заключении договоров личного страхования страховщик не имеет права отказаться от страхования объекта, если волеизъявление страхователя не противоречит условиям страхования. Это гарантирует заключение договора страхования по первому требованию страхователя. Вместе с тем страховщик не обязан заключать договор страхования на условиях, предложенных страхователем.

Добровольное страхование всегда ограничено по срокам страхования. Есть начало и окончание срока в договоре. Непрерывность добровольного страхования можно обеспечить только путем повторного (иногда автоматического) перезаключения договора на новый срок.

Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili
majburiy sugʻurta	
ixtiyoriy sugʻurta	

10-topshiriq. O‘qing. Nuqtalar o‘rniga mos qo‘shimchalarni qo‘yib annotatsiyani ko‘chiring.

Lug‘at hozirgi o‘zbek adabiy tili... keng iste‘mol... bo‘lgan 80 ming... ortiq so‘z va so‘z birikmalari..., fan, texnika, san‘at va madaniyat sohalari... oid terminlar..., bir necha sheva... qo‘llanadigan so‘zlar..., ba‘zi tarixiy va eskirgan atamalar... o‘z ichi... oladi. Lug‘at... berilgan qo‘llanadigan so‘zlar... amal... qo‘llanishi XX asr o‘zbek adabiyoti va matbuoti... olingan misollar bilan dalillangan. Lug‘at o‘zbek tilshunosligi va turkiyshoslik bo‘yicha mutaxassislar, tarjimonlar, ommaviy axborot vositalari xodimlari, oily ta‘lim muassasalari... o‘qituvchilari va talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi uchun mo‘ljallangan.

Mustaqil ta‘lim

33-MAVZU. NUTQ ODOBI

NUTQ ODOBI NIMA?

Nutq – tildagi ifoda vositalardan foydalangan holda voqelikka aylangan fikrdir.

Nutq, nutq odobi insonning ma'naviyatini – ma'rifatini belgilovchi asosiy mezondir. Demak kishining odobi, eng avvalo, uning nutqida ko'rinadi. Nutq odobi nima? Nutq odobi deganda aytilishi zarur bo'lgan xabarlarini tinglovchini hurmat qilgan holda, uning ko'ngliga mos holda adabiy me'yordagi ifodalar bilan yetkazishdir. Xunuk xabarni ham tinglovchiga beozor yetkazish mumkin. Buning uchun so'zlovchi tilni mukammal bilishi kerak. Muloyim, yoqimli, odobli so'zlash ham o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Unga yoshlikdan ibratli kishilarga taqlid qilish, ulardan o'rganish orqali erishiladi. O'quvchi uchun eng yaxshi namuna o'qituvchidir. Buni o'qituvchi har doim his qilib turishi kerak.

Nutq odobi salomlashishdan boshlanadi. Salomlashishdagi xushmuomalalik undan keyingi yaxshi suhbatga debocha bo'ladi, tinglovchida yaxshi kayfiyat paydo qiladi. Salomlashishning ahamiyati boshlanadi. Salomlashishning ahamiyati haqida hindlarda shunday naql bor: “Bitta salom bilan beshta narsaga – o'zini yengil sezish, shon-shuhrat topish, qut-barakali, ilmi bo'lish va nihoyat uzoq umr ko'rishga erishiladi”. Ha, salomda gap ko'p, salomlashish, salom berishning ham o'ziga yarasha qonun-qoidalari bor.

Madaniyatli kishi o'z aybini bo'yniga ola bilishi, aybi uchun kechirim so'rashni ham bilishi lozim. O'z aybi uchun uzr so'rash o'z g'ururini yerga urish emas, balki odoblilik va xushmuomalalik alomatidir.

Yetuk kishiga yana xos fazilatlaridan biri xayrlashuv odobidir. Tilimizda xayrlashganda ishlatiladigan “xayr”, “sog' bo'ling”, “xayr, ko'rishguncha”, “xayr, omonlikda ko'rishaylik” kabi ta'sirchan iboralar mavjud. O'qituvchi xonadan chiqayotganda “xayr, “sog' bo'linglar”, “xayr, yaxshi qolinglar” kabi iboralarni ishlatsa o'rinli bo'ladi.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash.

Matnga munosabat bildirib so'zlash. Kasbiy faoliyatda nutq madaniyatining ahamiyati haqida gapirib berish.

Yozma nutq:

Yuqoridagi matnni lotin alifbosiga o'girib ko'chiring.

“Mutaxassisning nutq madaniyati” mavzusida matn tuzish. Ish jarayonidagi muomala madaniyati haqida kasbiy o‘yin senariysini tuzish va uni insenirovka qilish.

GRAMMATIKA. Me‘yor tusunchasi.

Me‘yor - jamiyat a‘zolari tomonidan qabul qilingan, ma‘qullangan va ularga tushunarli bo‘lgan til birliklarining nutq jarayonida qo‘llanish holati va imkoniyatidir.

Til va nutq tizimida me‘yor o‘ziga xos o‘rniga ega. Til material sifatida nutq jarayonida xizmat qila boshlagan lahzalardan oq uni me‘yorlashtirish jamiyat ehtiyojiga aylangan. Me‘yor milliylik va tarixiylik mazmunini kasb etadi, necha yuz, ming yillar davomida shakllangan an‘anaviylikka ega bo‘ladi. Tildan foydalanishdagi an‘anaviy me‘yorlarning davrlar o‘tishi bilan o‘zgarib, yangilanib turishi ham tarixiy jarayondir.

Anglashiladiki, til me‘yorini belgilash muammolarini hal qilish har bir milliy til madaniyatini rivojlantirishning uzviy qismiga aylanadi. Shuning uchun ham me‘yor masalalarining nutq madaniyati doirasida o‘rganilishi bejiz emas.

Qo‘llangan til birligi to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri deyilganda, albatta ma‘lum bir o‘lchov (mezon)ga asoslanganligi tayin. Mana shu o‘lchov (mezon) tilshunoslikda **adabiy til me‘yori** deb yuritiladi. Ma‘lum bir hududda tarqalgan uzus imkoniyatlari o‘sha hududda yashovchi aholi uchun istisnosiz tushunarli bo‘ladi, ya‘ni aloqani yengil amalga oshuviga imkon beradi. Bu tilning o‘zi me‘yordan iboratligini ko‘rsatadi. Me‘yor – tilning yashash shaklidir. Adabiy me‘yor adabiy til bilan birga tug‘iladi, badiiy adabiyotning, xalq madaniyati taraqqiyoti bilan rivojlanib o‘z qonun-qoidalarini mustahkamlab boradi.

O‘zbek adabiy tili me‘yorlari ilmiy asarlarda quyidagicha tasnif qilinadi:

1. Leksik-semantik me‘yor
2. Talaffuz – (orfoepik) me‘yori
3. Yozuv (grafika) me‘yori
4. Fonetik me‘yor
5. Aktsentologik (urg‘uni to‘g‘ri qo‘yish) me‘yor
6. Grammatik (morfologik va sintaktik) me‘yor
7. So‘z yasash me‘yorlari
8. Imloviy (orfografik) me‘yor
9. Uslubiy me‘yor
10. Punktuation me‘yor

1-topshiriq. Urgusi bilan farqlanuvchi so‘zga 20 ta misol yozing va tushuntiring.

2-topshiriq. Me'yor haqidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib o'zbek adabiy tili me'yorlari bo'yicha klastr tuzing.

3-topshiriq. Quyida berilgan so'zlarning urg'usini to'g'ri qo'yib o'qing va gap tuzing.

Albatta, ammo, allakim, dotsent, barcha, lekin, ruchka, leksiya, respublika, mashq, hamma, muhit, muhim, zero, radio, ahil, atom, aslo, lampa, hatto, nafis, munis, qip-qizil, hamisha, garchi, kuldir, doim, gazeta, tonna, mudir.

4-topshiriq. Berilgan gaplardagi har bir so'zni fonetik tahlil qiling.

1. Kaykovusning "Qobusnoma" asari turkiy xalqlar adabiyoti tarixida muhim o'rin egallagan. 2. Abu Rayhon Beruniy Sharq uyg'onish davrining buyuk qomusiy olimlaridan biridir. 3. Mehr go'zallikdan ustundir. 4. Yarim kechada uyqusi qochgan Tugalboy muallim ko'rpani siltab ustidan uloqtirdi. (*ADilmurod.*) 5. Munavvar eng yaqin do'stini to'satdan uchratganday o'rnidan turib ketdi. (*S.Ahmad*) 6. Sog'lom odam tabiatning eng bebaho asaridir. (*T. Karleyl*) 7. Inson — tabiatning yer yuzidagi oliy mahsulidir. Biroq tabiat yaratgan mo'jizalardan bahra olmoq uchun inson sog'lom, baquvvat hamda zukko bo'lmog'i zarur. (*I. Pavlov*)

Mustaqil ta'lim

Nutq etiketiga rioya qilgan holda "So'zlashish odobi" mavzusida nutq tayyorlang.

Kamoliddin Behzod

Kamoliddin Behzod - buyuk o'zbek musavviri.

U 1455-yilda Hirotda kambag'al hunarmand oilasida tug'ilib, ota-onasidan juda erta yetim qoldi. Behzodning musavvirlikdagi iste'dodini payqagan Amir Ruhillo (Mirak Haqqosh) uni o'z tarbiyasiga oladi. Behzod musavvirlikni Pir Said Ahmad Tabriziydan o'rgandi. Musavvirlardan Shoh Muzaffar, Qosim Ali, Mavlono Hakim Muhammad kabi Behzod ham Alisher Navoiyning rahnamoligidan bahramand bo'lgan. Ijodi 1470-yillarda boshlangan.

Alisher Navoiy va Sulton Husaynning vafotidan so'ng Hirotni Shayboniyxon, 1512-yilda esa Eron shohi Ismoil I bosib oldi. Ko'p san'atkorlar Hirotdan chiqib ketdi. 1520-yillarning boshida shoh Ismoil I Behzodni Tabrizga chaqirtirib, katta imtiyoz berdi. Shoh Ismoil I dan keyin uning o'g'li Tahmos taxtga chiqdi. Behzod Tahmosga musavvirlikni o'rgatadi. Lekin shoh Behzodning san'atini qadrlamaydi. Rassom ona yurti Hirotda qaytadi.

Shayx Sa'diyning "Bo'ston"iga ishlagan miniaturalari (1478) musavvirning ilk asarlaridir. 1488-yilda Sulton Husayn buyurmasi bilan u 4 ta miniatura ishlagan. Behzod asarida hayot manzaralarini jo'shqin tasvirlaydi. Turli ranglar bir-biriga mos, asarlaridagi shaxslar harakatchan, tabiatan jonli. Ilk asarlaridayoq Behzod mohir manzarachi rassom sifatida ko'zga tashlandi.

Nizomiy Ganjaviyning "Xamsa", "Layli va Majnun", Xisrav Dehlaviyning "Majnun va Layli" asariga ishlagan miniaturalari butun dunyoga mashhur.

Behzod miniatura san'ati tarixida maxsus - "Behzod maktabi"ni yaratdi. Darvesh Muhammad, Maqsud Muzahhib kabi rassomlar uning maktabida ta'lim olganlar. Behzod ustoz san'atkor sifatida Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon va boshqa o'lkalar tasviriy san'atining taraqqiyotiga samarali ta'sir etdi. Miniatura san'atini yangi bosqichga ko'tardi, uning tarixida yangi davr yaratdi. Behzod miniaturalari uning tirikligidayoq bu san'atning oliy yutug'i deb tan olingan.

Buyuk musavvir Kamoliddin Behzod 1535-yilda Hirotda vafot etgan.

Og'zaki nutq:

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish.

Matndagi terminlarning ma'nosini izohlash.

Matnni ijodiy so'zlash.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Iste'dod [moyillik] - nihoyatda zo'r ijodiy qobiliyat, layoqat. *Iste'dodli rassom.*

Miniatura [umal. miniature - nafis, nozik qilib ishlangan rasm <lot. minium - qizil yoki qizg'ish-jigarrang bo'yoq] - O'rta asr qo'lyozma asarlari va kitoblarda bo'yoqlar bilan chizilgan nafis rasm, surat. *Behzod ishlagan miniaturalar o'rta asr tasviriy san'atining qimmatbaho durdonalaridandir.*

Musavvir [rassom] - turli tasvirlar ishlovchi, rasm chizuvchi ijodkor. *Kamoliddin Behzod - buyuk o'zbek musavviri.*

Mohir [mahoratli, malakali, usta] - yuksak mahoratga ega bo'lgan, mahorat qozongan, usta. *Mohir rassom.*

Kambag'al [qashshoq, yo'qsil] - muhtojlikda yashovchi, tirikchilik uchun kerakli narsasi yetarli bo'lmagan; qashshoq, faqir, bechora. *Kambag'al hunarmand oilasida tug'ilgan.*

San'atkor [san'at bilan shug'ullanuvchi] - san'at sohibi, san'atning biror sohasini egallagan ijodkor. Yuksak mahoratga ega bo'lgan yaratuvchi. *Mashxur san'atkor.*

Bahramand bo'lmoq - bahra olmoq; biror foyda, naf ko'rmoq. *Behzod Alisher Navoiyning rahnamoligidan bahramand bo'lgan.*

Ijod [yaratish, kashf etish; vujudga keltirish] - badiiy, ilmiy, san'atga oid asar yoki moddiy boylik yaratish, vujudga keltirish; yaratuvchilik faoliyati. *Kamoliddin Behzod ijodi.*

Qadrlamoq - obro'-e'tiboriga, qadr-qimmatiga yarasha izzat-hurmat ko'rsatmoq. *Ustozlarini qadrlamoq.*

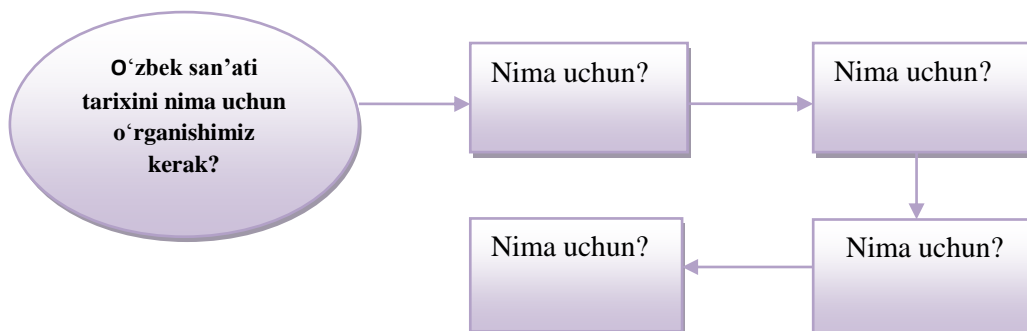
Yetim [ota-onasiz, yakkayu yagona] - otadan, onadan yoki har ikkovidan ajralgan. *Ota-onasidan juda erta yetim qoldi.*

Hunarmand - uyida yoki o'z do'konida mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi kasb-hunar egasi, kosib. *Hunarmand oilasi.*

GRAMMATIKA. Umumxalq leksikasiga kirgan san'atshunoslik terminlari.

3-topshiriq. Xalq amaliy san'ati haqida taqdimot tayyorlang.

4-topshiriq. "Nima uchun?" sxemasini chizib, javoblaringizni yozing.

Yunus Rajabiy

O'zbek xalqi dunyoga fan va madaniyatning boy yodgorliklarini berdi. Sharq olimlari qoldirgan asarlar hali ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Bular fan va madaniyatning rivojlanishiga katta ta'sir etmoqda.

Boshqa ilmlar qatorida musiqa ilmi ham fanning yirik tarmog'i - xalq merosidir.

Xalq yaratgan kuy va qo'shiqlar avloddan-avlodga o'tib hozirgi kungacha yetib keldi.

O'zbek musiqasining bilimdonlaridan biri bastakor va olim Yunus Rajabiy bu sohada faol ish olib bordi. U o'zbek musiqasini o'rgandi, to'pladi.

1960-yilda Yunus Rajabiyning "O'zbek xalq musiqasi" nomli besh tomlik kitobi nashr etildi. Bu besh tomlik kitob o'zbek musiqa madaniyatida katta voqea bo'ldi.

Xalq madaniy merosini hurmat bilan saqlab kelgan, o'zbek musiqasini yanada rivojlantirgan akademik Yunus Rajabiy haqiqiy olim edi.

6-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Tarmoq - asosiy yo'l, oqimdan bo'linib, ajralib chiqqan qism. Asosiy tashkilot yoki birlashma shaxobchasi. *Fanning yirik tarmog'i.*

Kuy - ma'lum musiqa asari. Ashula, qo'shiq hosil qiluvchi musiqiy tovushlar birligi, ohang. *Quvnoq kuy.*

Bastakor [ish, mashg'ulot] - an'anaviy mumtoz musiqa asarlari ijodchisi; kompozitor. *O'zbek bastakorlari.*

Dunyo [jahon, olam] - butun borliq, koinot. *Dunyoga mashxur.*

Jahon - yer yuzi va undagi butun borliq, dunyo, olam.

Yodgorlik - esdalik, eslab yuriladigan narsa; sovg'a. Yodgor bo'ladigan, esdalik sifatida saqlanadigan narsa. *Ulkan yodgorlik.*

Qo'shiq - keng ma'noda she'riy-musiqiy janr, ashula. *Xalq qo'shiqlari.*

9-topshiriq. B/B/B jadvalini to'ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
Musiqqa san'ati			
Xalq amaliy hunarmandchiligi			
Kino san'ati			
Teatr san'ati			

Mustahkamlash uchun savollar

1. San'atning qanday turlarini bilasiz?
2. Musiqqa san'ati tarixi haqida qanday ma'lumotga egasiz?
3. Hunarmandchilikning qanday turlarini sanay olasiz?
4. O'zbekistonda naqqoshlik san'ati qaysi hududlarda ayniqsa rivojlangan?
5. Milliy zargarlik buyumlariga bugungi kunda talab qay darajada?
6. Bizga zamondosh rassomlardan kimlarni bilasiz?
7. Kamoliddin Behzodning nomi nima uchun asrlar osha yashab kelayapdi?
8. O'zbek xalqi dunyo sivilizatsiyasiga qanday hissa qo'shgan?
9. Madaniy yodgorliklar rivojlanishga qanday yordam bermoqda?
10. Yunus Rajabiy kim edi?
11. 1960-yilda Yunus Rajabiyning qanday kitobi nashr etildi?
12. Nima uchun Yunus Rajabiyning haqiqiy olim deymiz?

Yozma nutq:

“San'at mening hayotimda” mavzusida esse yozish. San'atkorlarni ta'riflab, reklama matnini tayyorlash. O'zbek kinosining mavzulari va muammolari haqida publitsistik maqola yozish. Madaniy hordiq odobi qoidalarini yozish.

Mustaqil ta'lim

“San’at mening hayotimda” mavzusida taqdimot tayyorlash.

35-MAVZU. MEN SEVGAN ASAR

Abdulla Oripov

Abdulla Oripov hozirgi o‘zbek she‘riyatining yirik vakili, mohir tarjimoni va jamoat arbobidir.

U 1941-yil 21-martda Qashqadaryo viloyatining Neko‘z qishlog‘ida tug‘ilgan. 1958-yili o‘rta maktabni bitirib, shu yili Toshkent davlat universitetining o‘zbek filologiyasi fakultetiga o‘qishga kiradi.

A.Oripov o‘quvchilik yillaridayoq she‘rlar yozishni mashq qila boshlagan. Uning ilk she‘rlari dastlab tuman gazetalarida e‘lon qilinadi.

Talabalik yillarida esa she‘rlari respublika matbuotida bosilib chiqib, adabiy jamoatchilik e‘tiborini tortdi.

Shoirning ilk to‘plami 1965-yili “Mitti yulduz” nomi bilan nashr qilingan. Shundan so‘ng 1966-yilda “Ko‘zlarim yo‘lingda”, 1969-yili “Onajon”, “Ruhim”, 70-yillarda “Buloq”, “O‘zbekiston”, “Yurtim shamoli”, “Hayrat”, “Yuzma-yuz”, 80-yillarda esa “Najot qal’asi”, “Yillar armoni” kabi qator to‘plamlari chop etildi.

1968-yil Abdulla Oripov Oybek, Uyg‘un, Mirtemir tavsiyalari bilan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zoligiga qabul qilinadi. U avval “Yosh gvardiya” nashriyotida, keyinroq, G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyotida bo‘lim muharriri, “Sharq yulduzi” jurnalining she‘riyat bo‘limi mudiri, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining adabiy maslahatchisi, Yozuvchilar uyushmasi Toshkent bo‘limi mas‘ul kotibi, “Gulxan” jurnali bosh muharriri, O‘zbekiston Respublikasi Yozuvchilar uyushmasi raisi lavozimlarida ishladi.

Abdulla Oripov O‘rta asr italyan shoiri Dantening “Ilohiy komediya”sidan “Do‘zax” dramasi, venger dramaturgi Xeltonning “Soqov ritsar” nomli she‘riy dramasi, Pushkin, Nekrasov she‘riyatini o‘zbek tiliga tarjima qilgan.

A.Oripov 1983-yili Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo‘ldi. U adabiyot sohasidagi xizmatlari uchun 1989-yili “O‘zbekiston Xalq shoiri”, 1999-yilda esa “O‘zbekiston Qahramoni” yuksak unvonlari bilan taqdirlandi. Abdulla Oripov 2016-yil 5-noyabrda vafot etdi.

Og‘zaki nutq:

Sevimli asar haqida so‘zlab berish.

Zamonaviy o‘zbek adabiyoti haqidagi ma‘lumotlarni gapirib berish.

Mashhur o‘zbek shoirlari ijodidan namunalar yod olish.

Unvon [nom, belgi, ramz] - biror ish-faoliyat sohasidagi alohida xizmatni yoki mutaxassislik darajasini rasman e'tirof etadigan, vakolatli organlar tomonidan belgilanadigan va beriladigan nom. *Xalq shoiri unvoni*.

Kotib [yozuvchi, ko'chiruvchi] - ro'yxat tuzish, qo'lyozmalarni ko'chirish bilan shug'ullangan shaxs, mirza. 2. Idora va muassasalarda, lavozimlik ishlar, yozuvchilar huzurida yozuv-chizuv ishlari va yozishmalarni olib boruvchi xodim. *Yozuvchilar uyushmasi Toshkent bo'limi mas'ul kotibi*.

To'plam - ma'lum tartibda to'plangan bir turdagi narsalar yig'indisi. 2. Ma'lum tartibda to'plangan va nashr etilgan asar, qonun, qaror va sh.k. majmui. *She'rlar to'plami*.

Tarjima [bir tildan ikkinchi bir tilga o'girish] - bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. *Asar tarjimasi*.

Tarjimon [tarjima qiluvchi] - tarjima qiluvchi shaxs. *Mohir tarjimon*.

Matbuot [bosma, nashrlar] - sanoatning bosma asarlar chiqaradigan tarmog'i, nashriyot va bosmaxona ishlari. 2. Bosma asarlar; gazeta, jurnal majmui. *Chet el matbuoti*.

Mashq [husnixat, rasm chizish uchun namunalar] - biror faoliyatni puxta o'rganish, malaka hosil qilish uchun bajariladigan ish, tayyorgarlik mashg'uloti. *Shyer yozishni mashq qilardi*.

Mukofot [taqdirlash, to'lov] - biron-bir faoliyat sohasidagi alohida yutuqlar uchun rag'batlantirish shakli (qimmatli buyum, pul, medal, orden va sh.k.). *Davlat mukofoti*.

Muharrir [tahrir qiluvchi] - nashriyot yoki boshqa mas'ul nashrlarda muayyan matnni turli jihatdan tahrir qilib, bosmaga tayyorlovchi xodim. Ayrim matbuot organlariga rahbarlik qiluvchi shaxs. *Bo'lim muharriri*.

Yozuvchi - Badiiy asar yozish ishi bilan shug'ullanadigan shaxs, adib. *Talantli yozuvchi*.

Nashr [chop etish, bosib chiqarish] - bosma asar chop qilish, chiqarish. *Ilmiy nashr*.

Nashriyot [nashr va targ'ibot ishlari] - bosma asarlar tayyorlash va nashr etish ishlari bilan shug'ullanuvchi muassasa. *"Fan" nashriyoti*.

Bo‘lim -Idora va turli ishxonalarning ma‘lum ish bilan shug‘ullanadigan bir qismi, muayyan idoraga qarashli quyi idora. *Bo‘lim mudiri.*

Jamoatchilik - xaloyiq, xalq, omma, jamoat, ko‘pchilikka aloqador ishlarda faol qatnashish, faollik. Jamoatchilik asosida yoki jamoatchilik yo‘li bilan jamoat, xalq kuchi, faoliyati bilan, hashar yo‘li bilan, pulsiz. *Jamoatchilik asosida qurilgan maktab.*

Jurnal [*fr. journal - gazeta; kundalik daftar*] - kitobcha yoki majmua shaklida belgili vaqtda chiqib turadigan davriy nashr. *Moliya jurnali.*

Vakil [*ishonchli, vakolatli shaxs*] - biror kishi, muassasa, tashkilot manfaatlarini ko‘zlovchi va himoya qiluvchi shaxs. *Abdulla Oripov hozirgi o‘zbek she‘riyatining yirik vakili.*

GRAMMATIKA. Badiiy tasvir vositalari.

Tasviriy ifoda

Narsa-buyumning nomini aniq atamay, uni tasvirlab anglatadigan so‘z birikmasi *tasviriy ifoda* deyiladi. Tasviriy ifoda nutqning ta‘sirchanligini oshiradi.

Masalan: *fazogirlar - samo lochinlari, makkajo‘xori - dala malikasi, qushlar - qanotli do‘stlar, shaxmat – aql gimnastikasi.*

Oddiy tasvir va badiiy tasvir

Narsa-buyum, kishi, harakat kabilarning tasviri ikki xil bo‘ladi: 1. Oddiy tasvir. 2. Badiiy tasvir.

Oddiy tasvirda narsa-buyumning hamma belgilari birin-ketin ko‘rsatiladi, tasvirlanayotgan narsa-buyumga muallifning munosabati ifodalanmaydi. Bunday tasvirda badiiy vositalar ishlatilmaydi.

Badiiy tasvirda narsa-buyumning hamma belgilari emas, balki muallif uchun muhim va aniq bo‘lganlarigina ko‘rsatiladi. Tasvirlanayotgan narsa-buyumga muallifning munosabati ifodalanadi. Badiiy tasvirda tasviriy vositalar, masalan, o‘xshatish, sifatlash, jonlantirish, mubolag‘a va boshqalar qo‘llanadi.

Anor ko‘mish

Oddiy tasvir:

Kuzda anor tuplari ko‘miladi. Bunda avval novdalari uning tanasiga bog‘lanadi va poxol bilan o‘raladi. Keyin anor tupi yerga yotqizilib,

Badiiy tasvir

Ayni kuz vaqti. Mayin shabada esadi. Yaproqlar oltin rangda. Dala va bog‘larda ish qizg‘in.

Dehqon bog‘da anor ko‘maypti.

tuproq bilan berkitiladi.

U kuchli qadoq qo'llari bilan anorning tikanli tanasini, hurpaygan novdalarini bog'layapti.

Anor tupini poxolga o'rab, tuproq bilan ko'mayapti.

Bu matnlarning qaysi birida anor tupining belgilari ko'rsatilgan? Qay birida qaysi so'zlar ko'chma ma'noda qo'llangan? Badiiy tasvirdan asosiy fikr ifodalangan gapni topib qayta o'qing.

2-topshiriq. Avval adabiy tildagi so'zlarni, keyin shu so'zlarning Hazorasp shevasida qanday ekanligini qiyos qilib o'qing. So'ngra siz ham o'z shevangizdagi so'zlardan shu tarzda yozing.

Adabiy tilda:

buvi

buzoq

yong'oq

yosti

chumchuq

tog'a

tuxum

chaqaloq

echki

Xorazmning Hazorasp shevasida:

momo

o'jak

g'o'z

taka

secha

doyi

mayak, yumurta

bavaq, qo'undoq bola

gechchi

3-topshiriq. O'zingiz yoqtirgan badiiy asardan (she'r) parcha aytib bering. O'zbek adiblari va shoirlari haqida taqdimot tayyorlang.

4-topshiriq. "Men sevgan asar" mavzusida insho yozing.

5-topshiriq. She'rni ifodali o'qing va yod oling.

Ayol

Yigitlar maktubin bitganda qondan
Kelinlar firoqdan chekkanda yohu,
Uning ham panohi qaytmadi jangdan
O'n to'qqiz yoshida beva qoldi u.

Sevgidan yetimu umrdan yarim,

Qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak.
Abadiy firoqni, hayhot, do'stlarim,
Abadiy visol deb bildi kelinchak.

Qaqragan lablarda olovli nafas,
Kechalar kechmishin ayladi ko'mir.
Parishon sochlari yor ko'ksi emas,
Muzdayin bolishda qoldi bir umr.

Yillar ham o'tdilar, hamon u yolg'iz,
Mung'ayib termular botguvchi kunga.
Ey nomard tabiat, bormi senda his,
Qaytadan baxt bersang b'olmasmi unga?!

Nahot ishq qismati buncha berahm,
Bunchalar buyuksan vafo shevasi.
Sengadir hurmatim, senga sharafim,
Qahramon jangchining sodiq bevasi.

Siz-chi ey, sadoqat satridan nolib,
Nadomat komida qolganlar, ayting.
O'zini ming bitta bozordan olib,
Ming bitta bozorga solganlar, ayting.

Shu cho'lpon ko'zlarning buyuk hurmati,
Shu aqiq lablarning rost so'zi deya,
So'ylang-chi, vafoning nadir qimmatini,
Siz ham kutganmisiz biror soniya?!

Ba'zida tirnoqlar bezagi uchun
Sahardan shomgacha qilursiz toqat.
Biroq yoringizni kutgali nechun
Topilmas tirnoqcha sabru qanoat.

Nazokat paytimas, yaqinroq keling,
Buyuk zot qoshida aylangiz salom.
Shu sodiq bevaga sajdalar qiling,
Shu sodiq bevaga aylang ehtirom.

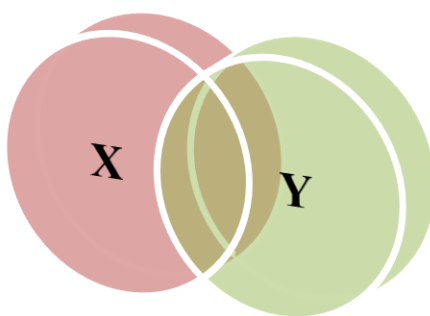
Hatto zeb-ziynatni yulqib ziyoda,
Haykal ham qo‘yingiz bamisli xayol.
Shundaylar bo‘lmasa agar dunyoda,
Bu qadar muhtaram bo‘lmasdi ayol.

6-topshiriq. She’rni ifodali o‘qing va yod oling.

Shunday yashar odatda odam

Yo‘q, kerakmas, qo‘ying, kerakmas,
Menga orom istamang, do‘stlar,
Xilvat soz deb qistamang, do‘stlar,
Qo‘ying, bunday orom kerakmas.
Nogohonda xayolga botsam,
Yo uxlasam, uyg‘otung darrov,
Nomim tutib, so‘z qoting darrov.
Behudaga bir yoqqa borsam,
Qo‘llarimdan ushlab o‘shal dam,
Kurashlarning safiga qo‘shing,
Qur, yarat deng, hayqir deng, jo‘sh deng,
Shunday yashar odatda odam.

7-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib mumtoz va zamonaviy she’riyatni taqqoslang va tahlil qiling.

Yozma nutq:

“Soha rivojida fanning o‘rni” mavzusida matn tuzish. Ilmiy ishlarning turlari haqida qisqacha tavsiflar yozish.

8-mashq: Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Финансы

Финансы - денежная система, включающая в себя все виды денежных средств и происходящие с ними трансформации в процессе их применения. Словом, к финансам относятся наличные деньги, включая инвалюту, безналичные деньги на счетах и во вкладах, ценные бумаги, обладающие способностью быть денежным эквивалентом. Причем, относятся они к финансам независимо от их принадлежности частному лицу или государству.

Взаимодействие в денежной форме между государством, предприятиями и населением называется финансовыми отношениями. Регулирование со стороны государства финансовой системы при перераспределении денежных потоков на всех уровнях экономики называется финансовой политикой.

Финансы - кровеносная система экономики. Как престиж государства измеряется прочностью национальной валюты, так и репутация фирмы определяется финансовой устойчивостью. Показатели финансовой системы - надежный индикатор состояния экономики.

9-mashq. Matni rus tiliga tarjima qiling.

Soliq nima?

Soliqlar davlatning korxonalar va tashkilotlarning har bir fuqaro topgan daromadidan foiz miqdorida undiriladigan pul mablag'idir. Soliqlar davlat budjetini hosil qiladi. Davlat sarmoyasi iqtisodiyotni bir tekis yurgizish imkonini beradi. Minglab tadbirkorlar korxonalar, tashkilotlar, firmalar o'z foydalaridan davlatga soliq to'laydilar. O'z navbatida, davlat xizmatchilariga to'lanadigan maosh va boshqa zaruriy xizmatlar uchun to'lovlar amalga oshiriladi.

Davlat budjeti hukumatning har yilgi daromad va xarajatlari hisobidir. Davlat budjetining asosiy vazifasi moliyaviy zaxiralar yordamida iqtisodni samarali rivojlantirish va umumdavlat miqyosidagi vazifalarni hal qilish uchun sharoit yaratishdir.

Budjetning o'zi ikki qismdan iborat bo'ladi: yalpi daromad va xarajatlar. Olingan soliqlar davlat budjetining daromadi bo'lib, u obodonlashtirish, madaniy ishlar, sog'liqni saqlash, maktab-maorif, ijtimoiy ta'minot sohasidagi chora-tadbirlar uchun ishlatiladi.

Eslab qoling!

Ma'naviyat. Bu – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

Erkin fuqaro ma'naviyati. Bugungi kunda mamlakatimizda yangi hayot, yangi jamiyat poydevorini barpo etishda "Erkin fuqaro ma'naviyati"ni shakllantirish masalasi biz uchun g'oyat dolzarb ahamiyatga ega.

3-topshiriq. O'qing. Tasviriy ifodalarni bilib oling.

Pomir - dunyo tomi; televizor - zangori ekran, oynai jahon; shifokor - salomatlik posboni; bunker - po'lat etak; yo'lbars - hayvonlar podshosi; gaz - zangori olov; Farg'ona - yashil vodiy; pilla - kumush tola; matematika - aql gimnastikasi; kitob - ilm kaliti; rassomlar - mo'yqalam sohiblari; paxta uyumlari - oq oltin tog'lari; mashhur kino artisti - kino yulduzi; bokschi - charm qo'lqop ustasi; suv - ekinning qoni; o'rmon - yashil boylik; archa - o'rmon malikasi.

4-topshiriq. O'qing, tasviriy ifodalarning ma'nosini bilib oling: *oq oltin tog'lari, aql gimnastikasi, yashil boylik, kumush tola, yashil vodiy.* Tasviriy ifodalarini qo'llab gap tuzing.

5-topshiriq. Matnni o'qing. Tasviriy ifodalarni toping va daftaringizga ko'chirib yozing.

Har bir fasl o'ziga xos chiroy, tarovatga ega, lekin fasllarning go'zali kuz bo'lsa kerak. Uni oltin kuz, deb bejiz aytishmaydi. Atrofga qarang, daraxtlarning barglari oltinday tovlanadi. Barglarning ayrimlari daraxt tagidagi maysalar ustiga oltin tangalardek to'kiladi. Havo iliq, yoqimli shabada yuz-ko'zingizni silab o'tadi. Ariqlarda billurday zilol suv. Osmonda tiniq paxta g'aramlari kabi pag'a-pag'a bulutlar suzib yuradi. Kuz haqiqatdan ham oltin fasl.

Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib,
Eng yorug'yulduzdan seni so'rayman.
Ul yulduz, uyalib, boshini bukub,
Aytadur: men uni tushda ko'ramen.
Tushumda ko'ramen - shunchalar go'zal,
Bizdan-da go'zaldir, oydan-da go'zal! (*Cho'lpon*).

... Suqlanib qaradim tongning yuziga,
Bir qarashda oppoq shohiga o'xshar,
Bir qarashda marmar... bir qarashda zar,
Bir qarashda esa sadafga o'xshar. (*Uyg'un*).

6-topshiriq. Keltirilgan parchalarda qo‘llangan tasviriy vositalarni toping va ularni izohlang.

Bahor... Bu kun olam uyg‘onmoqda. Ana, yam-yashil maysalar xuddi jajji qizaloqlar kabi qiqirlab bosh ko‘tarmoqda. Quyosh olam uzra iliq-iliq nurlarini taratmoqda. Osmon mo‘tabar otaxonlarimiz va onaxonlarimiz duolari singari oppoq va yaqin. Xullas, olam kundan-kunga go‘zallashb bormoqda.

Bu yil bahorni juda sog‘indik. Ayniqsa, yanvarning izg‘irinli kunlarida ko‘klamning qadri juda bilindi.

Mana, bobo quyosh charaqlab, kunlar iliy boshladi. Ona zamin qish uyqusidan uyg‘ondi. Odamlarning bahri-dili ochilib, kayfiyatlari ko‘tarilib, bahorgi tashvishlarga sho‘ng‘ib ketishdi. Hammaning niyati yaxshi, ularni qulay imkoniyatdan foydalanish istagi chulg‘ab olgan. Dehqonlar yerdagi namlikdan, tog‘dagi qor zaxirasidan xursand - bu yil obi hayot mo‘l bo‘lishidan umidvor. Dalalar esa xamirturushdek ko‘pchib turibdi. Dehqon yerga tezroq baraka urug‘ini qadash umidida yonmoqda.

Mustaqil ta’lim

Istalgan she’rni ifodali yod olish.

Inflatsiya

Inflatsiya – iqtisodiyotga tegishli jarayon bo‘lib, bunda muomaladagi qog‘oz pulning haddan tashqari ko‘payib ketishi ro‘y beradi. U chiqarolgan qog‘oz pullar miqdori o‘zgarmagan sharoitda ishlab chiqarishning pasayishi natijasi ham ro‘y berishi mumkin. Inflatsiya baholar o‘sishi, aholi turmush darajasining pasayib ketishi tufayli ham yuz beradi.

“Inflatsiya” so‘zi qayerdan kelib chiqqan?

Shimoliy Amerikada 1861-1865-yillardagi fuqarolar urushi davrida grinbek deb ataluvchi qog‘oz pullarning haddan ortiq miqdori (450 mln.qog‘oz pullar) muomalaga chiqarilgan, ammo ularning xarid qobiliyati 2 yil ichida 60 foizga tushgan. Natijada *inflation* - bo‘rtib chiqish ma‘nosini beruvchi lotin so‘zidan paydo bo‘lgan “Inflatsiya” tushunchasi ilk bor ishlatila boshlangan.

Inflatsiya – iqtisodiy organizmning paydo bo‘lgan moliyaviy buzilishga tezkor reaksiyasi, uning oldini olish harakati, tovarlar va pul o‘rtasida muvozanatni saqlashga erishish lozimligini ko‘rsatuvchi belgidir.

Yoyilish joyini hisobga olgan holda quyidagi inflatsiya bo‘lishi mumkin:

- lokal (bir mamlakat doirasida);
- jahon (bir necha davlatlar yoki mintaqalarda);

Rivojlanish tavsifiga bog‘liq holda quyidagi inflatsiyani ajratish mumkin:

- ochiq (hech kim uni ushlab turmaydi va boshqarmaydi);
- yashirin (bu holda davlat sun‘iy yo‘l bilan baholar o‘sishini ushlab turadi va yangi deb aytiladigan tovarlarga baholarni oshradi va h.k.).

Baholar o‘shish sur‘atlarini hisobga olgan holda inflatsiya quyidagicha bo‘ladi:

- o‘rmalovchi, me‘yorida bo‘ladigan inflatsiya, bunda baholar sekin, lekin to‘xtovsiz o‘sadi;
- sakrab boruvchi. Bunda baholar keskin o‘sa boshlaydi. Sakrab boruvchi inflatsiyada uzoq muddatli va ayrim o‘rta muddatli bahosi qimmat loyihalarning amalga oshirilishi to‘xtatiladi.

Inflatsiyaning yana bir turi – giperinflatsiyadir.

Bunda kreditlar faqat o‘ta qisqa muddatga beriladi. Giperinflatsiya ro‘y bersa, aholi puldan qochadi, pullar o‘ta qadrsizlanadi. Aholi esa o‘z mablag‘larini pul shaklida tutib turishga bo‘lgan xohishini yo‘qotadi va ularni moddiy ne‘matlarga sarflaydi.

Inflatsiya, naqd pullarning qadrini yo‘qotib, har xil sinflar o‘rtasida daromadlar va boylikning qayta taqsimlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, mehnatkashlar ahvolidan yomonlashiviga olib keladi, ularning hayot darajasini pasaytiradi,

ishsizlikni ko‘paytiradi.

Davlat pul siyosatini mustahkamlash, daromadlarni tartibga solish, baholarni cheklash bilan inflatsiya o‘shishiga bardosh beradi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing va yozma javob bering;
- c) matnni so‘zlab berishga tayyorlaning;
- d) matnni qismlarga ajratib va har bir qismga sarlavha toping.

URF-ODAT VA RASM-RUSUMLAR

Urf-odat va rasm-rusumlar - kishilar turmushiga singib ketgan, doim takrorlanib turadigan xatti-harakat, ko‘pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari va ko‘nikmalar (masalan, o‘zbeklarda kichiklarning kattalarga salom berishi, erta turib uy-hovlini supurib-sidirib, tartibga keltirib qo‘yish, mehmonlarga alohida hurmatda bo‘lish, bayram arafasida betob, o‘jiz va qiynalغانlardan xabar olish, yordamga muhtojlarga hasharga borish va shu kabilar).

Urf-odat va rasm-rusumlar bir-birlariga juda yaqindan bog‘liqdir, biri-ikkinchisining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bugungi kunda ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan rasm-rusum va urf-odatlarini har tomonlama tiklash va rivojlantirish, ularni yosh avlodni tarbiyalashda samarali ravishda qo‘llash kengayib bormoqda.

Urf-odat va rasm-rusumlar har bir millat va elatning tarixi, turmush tarzi va boshqa omillar ta‘sirida o‘ziga xos ravishda shakllanadi. Ular millat yoki elatning o‘ziga xos qiyofasini belgilovchi xususiyatlaridan biridir. O‘zbeklarda, masalan, qudashlik nihoyatda katta e‘tiborni talab qiladi. “Kuyovni payg‘ambarlar siylagan”, deyiladi va shunga yarasha kuyovga hurmat-ehtiromlar bildiriladi. O‘tmishda ota o‘z qizi kelin bo‘lib tushgan mahalladan otdan tushib, piyoda o‘tgan. “Beshik to‘yi” eskilik sarqiti, deb taqiqlangan edi. Holbuki, endilikda beshikning diqqatga sazovor kashfiyotlardan biri ekanligi ma‘lum bo‘lmoqda. Shunday urf-odat va rasm-rusumlar ko‘p. Ular milliy an‘analar, milliy til va milliy ruh bilan bir qatorda milliy mustaqillik ma‘naviyati va madaniyatining muhim qirrasini tashkil qiladi.

Urf-odat va rasm-rusumlar har bir millatda o‘ziga xos tizimni tashkil qiladi, millat tomonidan turmush tarzining zurruriy sharti deb qabul qilinadi. Urf-odat va rasm-rusumlarga befarq kishi o‘zini o‘z millatidan uzoqlashtirib, uzib qo‘yadi. Urf-odat va rasm-rusumlarga hurmat o‘z millatiga hurmatning tarkibiy qismidir. Ko‘pmillatli davlatda o‘z millatining rasm-rusum, urf-odatlariga rioya qilish boshqa millatlar bilan bo‘lgan do‘stlik va totuvlik munosabatlariga putur yetkazmasligi

kerak.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

2-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing, reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) o‘z millatingizga xos urf-odat va rasm-rusumlar haqida ma’lumot to‘plang.
- d) o‘zbek urf-odat va rasm-rusumlari haqida taqdimot tayyorlang.

GRAMMATIKA. Umumxalq leksikasiga kirgan iqtisodiy terminlar.

Terminologiya muayyan fanning tushunchalar tizimi bilan o‘zaro munosabatda bo‘lgan terminlar jami sifatida ta’riflanadi. Har qanday tushunchalar tizimiga muayyan terminlar tizimi to‘g‘ri keladi. Terminologik tizimlar fan taraqqiyoti bilan birgalikda rivojlanib boradi. Terminlar umumiste’modagi so‘zlardan farqli ravishda joriy qilinib ularning qo‘llanishi ma’lum darajada nazorat ostida bo‘ladi. “Terminlar paydo bo‘lib qolmaydi”, aksincha, ularning zaruriyati anglangan holda “o‘ylab topiladi”, “ijod qilinadi”. Masalan, bo‘lajak iqtisodchilarning yozma yoki og‘zaki nutqida *kartel, kliring, tovar oboroti, mayda mulkchilik, mablag‘ ajratish, renta* kabi tor doiradagina qo‘llaniladigan terminlar ishlatilishi tabiiy bir holdir. O‘z-o‘zidan ayonki, bu xildagi terminlar iqtisodiyotdan uzoqroq biror kasb egasining nutqida ishlatilmaydi. Shu bilan birga, iqtisodiyot sohasining qator terminlari ham borki, ular muayyan til egalarining deyarli barchasi nutqida bab-baravar ishlatilaveradi: *Bozor, mol, savdo, savdo-sotiq, pul, haridor, bozorchi, olib-sotar, chayqovchi* kabilar shular jumlasidandir.

Ta’kidlash lozimki, nafaqat iqtisodiyot balki fan-texnika, ishlab chiqarishning xilma-xil soha va terminlar majmui, ya’ni yig‘indisi terminologiya deb ataladi. Masalan, matematika terminologiyasi, tibbiyot terminologiyasi, iqtisodiyot terminologiyasi va boshqalar.

3-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

xulq-atvor qoidalari, ko‘nikmalar, bayram, betob, muhtoj, ajdod, avlod, turmush tarzi, qudachilik, o‘tmishda, eskilik sarqiti, befarq kishi, totuvlik munosabatlari, shart.

4-topshiriq. Quyidagi matnning asosiy mazmunini o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Интеграция Узбекистана в мировую экономику

В XXI веке интеграция становится доминирующей тенденцией мирового развития. Фактически весь мир сегодня – это совокупность региональных блоков. Особенностью современного этапа развития мировой экономики является то, что регионализация экономических процессов происходит на фоне глобальной интернационализации производства.

Мировое хозяйство движется к единству путем сближения и объединения экономики регионов и отдельных стран в целостный мировой хозяйственный комплекс.

Среди факторов и условий, способствующих усилению интеграционных связей Узбекистана в мировую экономическую систему можно выделить:

- выгодное географическое положение республики на Евразийском континенте;

- стабильная политическая обстановка в стране. Это является существенным гарантом притока иностранного капитала, взаимовыгодного экономического сотрудничества;

- значительные запасы земельных, минерально-сырьевых и растительных ресурсов. Также имеются уникальные почвенно-климатические условия, благоприятные для развития сельского хозяйства;

- значительный экспортный потенциал;

- крупный производственный потенциал, позволяющий производить конкурентоспособную продукцию высокой степени готовности;

- наличие развитой производственной инфраструктуры. Имеются автомобильные и железнодорожные магистрали, системы телекоммуникаций, связывающие республику с другими государствами.

О масштабах интеграции Узбекистана в мировую экономику можно судить на основе изучения географии глобальных и региональных притоков прямых иностранных инвестиций.

5-topshiriq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib “Mulk shakllari” mavzusida diologga kirishing.

Xususiy mulk

Xususiy mulk – bu ayrim kishilarga tegishli, fuqaro daromad olish maqsadida foydalanadigan mulk turi. Mulkdan foydalanib, daromad olish maqsadida ishlab chiqarish, fuqaroning o‘z mehnati bilan yoki boshqa birovlarini yollash yo‘li bilan amalga oshirilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to‘g‘risida”gi qonunining 7-moddasiga binoan, xususiy mulkchilik mulkni o‘zlashtirish, o‘z mol-mulkiga xususiy tarzda egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidan iboratdir.

Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat tomonidan himoya qilinadi. Barcha shaxslar, ularning kim va qanday lavozimda bo‘lishlaridan qat’iy nazar, mulkdorning huquqini hurmat qilishlari, unga asossiz hech qanday putur yetkazmasliklari lozim. Mulkdor o‘z mulkidan faqat qonunda ko‘rsatilgan hollarda va qonunda belgilangan tartibdagina mahrum etilishi mumkin.

Xususiy mulkchilikni keng yoyish, fuqarolarda mulkchilik tuyg‘usini shakllantirish va mustahkamlash - O‘zbekistonning hozirgi davrdagi dolzarb vazifalaridan biri. Xususiy mulk ishlab chiqarishni rivojlantiruvchi ichki kuch va cheksiz manbadir. Shu boisdan xususiy mulkning turli shakllarda rivoj topishiga keng yo‘l ochib qo‘ygan mamlakatlar qatoridan zamonamizning rivojlangan davlatlari yetishib chiqishi tabiiydir va mantiqan asoslidir. Xususiy mulkchilikni inkor etish - sho‘ro tuzumi barbod bo‘lishining asosiy sabablaridan biridir.

6-topshiriq. “Narx” so‘ziga sinkveyn tuzing va umumlashtiruvchi xulosa chiqaring.

“Sinkveyn” (5 qator) texnikasi

Maqsad – kategoriyaga tavfsif berish

- 1-qator – 1 so‘zdan iborat tushuncha - ot
- 2-qator – 2 so‘zdan iborat sifat
- 3-qator – 3 so‘zdan iborat fe‘l
- 4-qator – 4 so‘zdan iborat munosabat
- 5-qator – 1 so‘zdan iborat sinonim

4-topshiriq. “Iqtisodiyotimiz ravnaqi” mavzusida 200 ta so‘zdan iborat matn tuzing.

5-topshiriq. ”Zanjir o‘yini”. Ikki guruhga bo‘lining. Iqtisodiyotga oid atamalardan foydalanib, tez aytish bo‘yicha so‘z zanjiri tuzing. Bunda so‘zning oxiridagi tovushga qarab 2-guruh shu tovushdan boshlanuvchi so‘z aytadi.

I guruh

divident
rentabillik
terminal

II guruh

tovar
kredit
likvidlik

kapital	limit
to'lov balansi	inflyatsiya

7-topshiriq. Quyidagi atamalar asosida ilmiy uslubga xos matn tuzing. Ilmiy uslubning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiring.

Aksiya, limit, inflatsiya, audit, sug'urta, soliq, sof foyda, buxgalteriya, kredit, balans, avans, valuta, auditor, bank, sarmoya, bankrot, bank hisobvarag'i, budjet, valuta bozori, moliya.

Pul nima?

Pul – bu maxsus tovar, u hamma boshqa tovarlar uchun umumiy ekvivalent vazifasini bajaradi. Hamma tovarlar singari pul ham, qiymat ham iste'mol qiymatiga ega. Shu ma'noda u boshqa oddiy tovarlardan farq qilmaydi.

Pul shunday kuch kasb etadiki, umumiy ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan hamma tovarlarni xarid qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Pul tovar ishlab chiqarish va ayirboshlash jarayonida iste'molchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni ifoda etadi. Shu sababli tovar – pul munosabatlari paydo bo'ladi. Mohiyatan pul uchun ijtimoiy mehnat qaysi sohada sarflanganligi va qiymat qayerda yaratilganligi farqsizdir. Kimning puli bo'lsa u ijtimoiy mehnatning tegishli qismini o'zi istagan natural (tovar) shaklida olish huquqiga ega bo'ladi. Pulning hamma narsadan qudratli ekanligi ham shundan kelib chiqadi.

Umuman pul o'z taraqqiyotida 4 bosqich va 4 shaklga ega bo'lgan:

Tovar shaklida “qo'yma” meloddan avvalgi VII asrgacha

Tanga pullar – “tanga” meloddan avvalgi VII-XIX asrlar

Qog'oz pullar – “banknot” XIX-XX asrlar

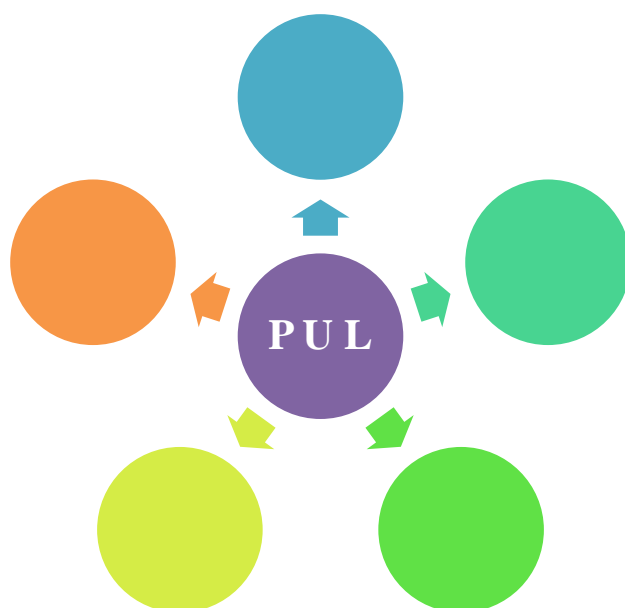
Elektron pullar – “kartochka” XX - asr o'rtalaridan.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

8-topshiriq:

- matnni o'qing;
- matn yuzasidan savollar tuzing va yozma javob bering;
- pul so'zining sinonimlarini toping;
- pul haqida yana qo'shimcha ma'lumot to'plang va so'zlab bering.

9-topshiriq. Jadvalni to'ldiring. Pulning xususiyatlarini *klaster* yordamida yoritib bering.

10-topshiriq. Matnni o'qing. Iqtisodiy atamalarni daftaringizga yozing va ularni izohlang.

Bozor iqtisodiyoti

G'arbda bozor iqtisodiyoti deganda, iqtisodiy yechimlar asosan markazlashmagan tarzda qabul qilinadigan iqtisodiyot tushuniladi. Bozor iqtisodiyotining faoliyat ko'rsatishi asosan bozor mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. G'arb adabiyotida bozorning ko'pgina ta'riflari mavjud. Lekin ularning hammasi shundan iboratki, bozor mustaqil ravishda qarorlar qabul qiluvchi alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, aloqalar shakli hisoblanadi. Har doim ham bozor iqtisodiyoti sharoitida erkin bozor bo'lmay, balki raqobatli bozor o'z faoliyatini ko'rsatadi. Uning faoliyat ko'rsatishi uchun dastavval mulkchilikning xilma-xil shakllarini (xususiy, kooperativ, aksiyadorlik, davlat va boshqalarni) ro'yobga chiqarishini va bozor infrastrukturasi vujudga keltirishini talab etadi.

11-topshiriq. Lug'atdan foydalanib mutaxassisligingizga oid kichik atamalar lug'atini tuzing. Ularning ma'nosini puxta o'zlashtiring.

12-topshiriq. O'qing. Atamalarni aniqlab qaysi sohaga oidligini ayting.

Valuta, depozit, budjet, lizing, marketing, menejment, kredit, kelishik, kesim, huquq, prezident, istiqloq, affiks, duet, final, ring, sinonim, dealekt, tilshunoslik, adabiyot, bank, sug'urta.

E'tibor bering!

Товар. Bu soʻz jonli va jonsiz mol maʼnosida oʻzbek va boshqa turkiy tillarda qadimdan ishlatilgan. Mahmud Qoshgʻariyning “Devoni lugʻatit-turk” (XI) asarida keltirilishicha, tovar oʻgʻuz lahjasida ishlatilgan va tovar shaklida boʻlgan.

Turk va ozarbayjon tillarida dovar shaklida yuritiladigan bu “tovar” soʻzi rus tiliga XII-XIII asrlarda oʻzlashgan.

Товаруу. Rus tilidagi bu soʻz asli turkiy “tovar” (mol-merek va ish, turkiycha “oʻrtoq”, “yaqin”, “hamkor”) soʻzidan tashkil topgan va dastlab “savdo qiluvchi oʻrtoq, savdodagi hamkor” maʼnolarini bildirgan. U XIV asrdan ishlatila boshlandi, keyinchalik maʼnosi kengaydi. “Товарищ” soʻzi hamkor, hamdam maʼnolarida ham ishlatila boshlandi.

13-topshiriq. Mamlakat iqtisodiyotida yuz bergan yangiliklar haqida xabar tayyorlash.

14-topshiriq. Iqtisodiyotga oid qiziqarli maʼlumotlar toʻplang.

Hujjat ish yuritishning asosi. Hujjatchilik tarixi. Normativ (me'yoriy) hujjat tushunchasi. Hujjat aylanishi. Elektron hujjatlar.

Vazirlar Mahkamasining 2012-yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2013-yilgi iqtisodiy dasturning asosiy ustuvor vazifalariga bag'ishlangan yig'ilishida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish sohasida kerakli chora-tadbirlarni va loyihalarni amalga oshirish lozimligini ta'kidlab o'tdi. Yig'ilish yakuni bo'yicha mamlakatda "Elektron hukumat" tizimini shakllantirish Konsepsiyasi va kompleks dasturini ishlab chiqishni jadallashtirish bo'yicha tegishli qaror qabul qilindi.

Elektron hujjat aylanish tizimi «Elektron hukumat» ning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Chunki ushbu tizimning muvaffaqiyatli yo'lga qo'yilishi nafaqat davlat hukumati va boshqaruvi organlari, xususiy sektor va aholi o'rtasidagi samarali hamkorlikni ta'minlaydi, balki mamlakatda axborot jamiyatini shakllantirishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 4-maydagi №126-sonli «Vazirlar Mahkamasining Ijro etuvchi apparatida, davlat va xo'jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlarida yagona himoyalangan elektron pochta va elektron hujjat aylanishi tizimini joriy etish hamda ulardan foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarorini qabul qilinishi elektron hujjat aylanish tizimini O'zbekistonda tadbir etishning muhim bosqichi bo'ldi. Mazkur qarorni ijro etish doirasida «UNICON.UZ» markazi tomonidan vazirlik va idoralarni yagona himoyalangan «e-Hujjat» tizimiga uzviy bog'lash bo'yicha ishlar olib borilib, hozirgi kunda 150 dan ziyod tashkilotlar ushbu tizimga bog'landi.

Yuqorida zikr etilgan Vazirlar Mahkamasining qaroridan kelib chiqqan vazifalarni sifatli ijrosini ta'minlash maqsadida «UNICON.UZ» markazi O'zbekiston Respublikasi Hukumati va BMT Taraqqiyot Dasturining «Mahalliy boshqaruv tizimini qo'llab-quvvatlash: fuqarolik ishtiroki va hamkorlik» qo'shma loyihasi ko'magida «e-Hujjat» tizimini takomillantirdi.

Qo'shma loyiha tomonidan Jizzax va Namangan viloyatlarida «e-Hujjat» tizimini tadbir etish, eski tizimda mavjud kamchiliklarni tahlil qilish, tizimni qo'llash uchun AKT texnik jihozlarini sotib olish va o'rnatish hamda «e-Hujjat» ning yangi versiyasini yaratish bo'yicha tegishli tavsiyalar ishlab chiqishda amaliy yordam ko'rsatildi.

«e-Hujjat» tizimining yangi versiyasi zamonaviy platforma bazasi asosida sanoat standartlari va texnologiyalarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bo'lib,

bu tizim qonuniy elektron hujjatlarni ayirboshlash, mavjud ish yuritish tizimi va tashkilotlarda qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirish va takomillashtirish, yagona qayd qilish tizimini yaratish hamda hujjatlarni tizimlashtirish va ularning ijrosini nazorat qilishga qaratilgan.

«e-Hujjat» tizimi platformasi boshqa elektron hujjat aylanish tizimlariga moslikni hamda vazirliklar, davlat idoralari va tashkilotlarida mavjud yoki yangi ishga tushirilgan dasturlar bilan uyg'unlikni ta'minlaydi.

Mustaqil davlatimizning asosiy qonuni konstitutsiyamizda “Davlat tili haqida”gi Qonun va boshqa rasmiy hujjatlarda o‘zbek tilining huquqiy maqomi va istiqboli aniq ko‘rsatib berilgan.

O‘zbek tili Davlat tili maqomini olgach, hujjatlarning barchasi o‘zbek tilida yuritilmoqda. Endi O‘zbekistonda yashovchi va faoliyat ko‘rsatuvchi fuqorolar qanday kasb egasi bo‘lishlaridan qat’i nazar ishlab chiqarishning barcha sohalarida, albatta, o‘zbek tilidagi hujjatlarga duch keladilar. «O‘zbekiston Respublikasining davlat tili haqida»gi Qonunning 19-moddasida: «Muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalari muhrlari, tamg‘alari, ish qog‘ozlarining matnlari davlat tilida bo‘ladi», deb belgilab qo‘yilganligini inobatga olsak, bu borada ko‘pgina amaliy ishlarni bajarishga to‘g‘ri keldi.

Bugungi kunda iqtisodiy islohotlarni jadal amalga oshirishda yozma manbalarning, hujjatlarning roli beqiyosdir.

Bobilning miloddan avvalgi 1792-1750-yillardagi shohi Xammurapining adolatpesha qonunlar majmui, undan ham qadimroq shoh Ur-Nammu (miloddan avvalgi 2112-2094-yillar)ning qonunlari va boshqa manbalarning mavjudligi «hujjatlar» deb ataladigan tartibot vositalarining nechog‘li olis va murakkab tarixga ega ekanligini ko‘rsatadi. Albatta, kishilik jamiyatining taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy tuzumlarning almashina borishi, aniqrog‘i, kishilar o‘rtasidagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy munosabatlarning shakllanishi barobarida hujjatlar ham takomillashib borgan. Bugungi kunda fanga tariximizning turli davrlarida o‘rxun-enasoy, so‘g‘d, eski uyg‘ur, arab va boshqa yozuvlarda bitilgan juda ko‘plab hujjatlar, umuman, yozma manbalar ma’lum.

Sharqda X-XIX asrlarda yorliq, farmon, noma, bitimlar, arznoma, qarznomalar, vasiqa, tilxat yoki mazmunan shunga yaqin hujjatlar nisbatan keng tarqalgan. Yorliqlar mazmunan xilma-xil bo‘lgan: xabar, tavsif, farmoyish, bildirish, tasdiqlash va h.k. Bu o‘rinda To‘xtamishxonning 1393-yilda polyak qiroli Yag‘aylaga yo‘llagan yorlig‘i, Temur Qutlug‘ning 1397-yildagi yorlig‘i, Zahiriddin Boburning otasi Umarshayx Mirzoning marg‘ilonlik Mir Sayid Ahmad ismli shaxsga 1469-yilda bergan yorlig‘i, Toshkent hokimi Yunusxo‘janing 1779-yil 2-iyunda

Peterburgga - Rossiya podshosiga o‘z elchilari orqali yuborgan yorlig‘i va boshqalarni eslab o‘tish mumkin.

O‘rta Osiyo hududidan topilgan qadimgi madaniy obidalar, turli moddiy jismlarga bitilgan ma’lumotnomalar ajdodlarimizning qadimdan o‘ziga xos hujjatchilik an’analariga rioya qilganliklaridan dalolat beradi. O‘rta asrlarda ish yuritish huquqiy maqomga ega bo‘ldi, davlat mahkamasida munshaot tizimi shakllandi va qator hujjat turlari paydo bo‘ldi.

O‘zbek tilining rasmiy idoraviy til sifatida qo‘llanishi qoraxoniylar hukmronligi davrida boshlandi. XX asrdan so‘ng o‘zbek xonlari va amirlari saroylarida yozilgan turli xil hujjatlar o‘ziga xos mazmuni, muayyan tartibi va nutqiy qolipi bilan ajralib turadi. Sho‘ro hukmronligi davrida o‘zbek va rus tillarida ish yuritish huquqi qonunlashtirilgan bo‘lsa-da, amalda o‘zbek tilining ijtimoiy mavqei past edi. Ma’lumki, tariximizda saroy va umuman yirik mahkamalarda yozuv ishlarini olib boruvchilar “munshiy” (arabcha) deyilgan.

Hujjat – rasmiy uslubda yozilgan, imzolangan, kelishuv va rozilik belgilari olingan, davlat standart talablariga javob beradigan qog‘ozlardir. Hujjat matni aniqlik, ixchamlik, lo‘ndalik, mazmuniy to‘liqlik kabi talablarga javob berishi kerak. Hujjatlar matniga qo‘yiladigan eng muhim talablardan yana biri – xolislik. Bu talablarga javob bermaydigan hujjat chinakam hujjat bo‘la olmaydi, bunday hujjat ish yuritish jarayoniga xalaqit beradi, uning samaradorligini keskin pasaytiradi.

Hujjatchilik tilining o‘ziga xos uslubi, mazmuniy to‘liqlikdan iborat zaruriy sifatlar, o‘ziga xos so‘z qo‘llash, morfologik va sintaktik xususiyatlar orqali ta’min etiladi. Hujjatlar o‘ziga xos uslubga ega. Hujjatda ot va fe’lga tegishli so‘zlar ko‘proq qo‘llaniladi. Sintaktik xususiyatidan kelib chiqib asosan, darak va buyruq gaplar ishlatiladi. Hujjatlar tilida turg‘unlashgan, qoliplashgan so‘z birikmalaridan ko‘proq foydalaniladi. Masalan, buyruqda quyidagicha qoliplashgan tuzilmalar qo‘llanishi mumkin:

- 1) “. . . so‘m maosh bilan . . . lavozimiga tayinlansin”;
- 2) “. . . o‘z xohishiga ko‘ra . . . lavozimidan bo‘shatilsin”;
- 3) “. . . boshqa ishga o‘tganligi munosabati bilan . . . lavozimidan bo‘shatilsin”;
- 4) “. . . ga . . . dagi faol va samarali ishtiroki uchun tashakkur e‘lon qilinsin”;
- 5) “. . . ga o‘z bo‘limida intizomni bo‘shashtirib yuborganligi uchun hayfsan e‘lon qilinsin” va h.k.

Yoki xizmat yozishmalarida mana bunday qoliplashgan soʻzlardan foydalanish mumkin:

1) “Sizga . . .ni ma’lum qilamiz”; “Sizga . . .ni bildiramiz”; “Sizga . . .ni eslatamiz”;

2) “. . . yordam tariqasida . . .”, “. . . munosabat bilan . . .”, “. . . qaroriga muvofiq ravishda . . .”

3) “. . . ga zavod ma’muriyati qarshi emas”; “. . . ga zavod kafolat beradi” va h.k.

Oʻzbek tilidagi hujjatchilik takomillasha borgan sari, bunday qoliplashgan birikmalar ham koʻpayib, mukammalashib boradi. Buning natijasida hujjatlarni tuzish va rasmiylashtirish ishi ham bir qadar yengillashadi. Ana shu qoliplashgan birikmalarning ishtirokiga koʻra, hujjatchilar “hujjatlar yozilmaydi, balki tuziladi” deyдилar.

Yozma nutq:

“Hujjatlar tarixi” mavzusida matn tuzish. Ish yuritish terminlarining lugʻatini tuzish.

Mustaqil ta’lim

1. Ish yuritish hujjatlarining qanday ahamiyati bor?
2. Hujjatlar tarixi haqida nimalarni bilasiz?
3. Oʻzbekiston Respublikasining «Davlat tili haqida»gi qonuni 8-14-moddalarini oʻqib oʻrganing.

38-MAVZU. HUJJAT TURLARI VA XUSUSIYATLARI

Hujjatlarning tasniflanishi. Hujjat rekvizitlari. Hujjat tayyorlashning asosiy qoidalari.

Hujjatshunoslikda hujjatlar bir necha jihatlarga ko'ra tasnif qilinadi. Tasnifnomada mutlaqo bir xil guruhlantirish mavjud bo'lmasa-da, har qalay ularni bir qadar yagonalashgan holda guruhlantirish mumkin. Hujjatshunoslikdagi ana shu an'anaga ko'ra ish yuritishdagi hujjatlar quyidagicha tasniflanadi: 1. Tuzilish o'rniga ko'ra ichki va tashqi hujjatlar farqlanadi:

Ichki hujjat – muassasa yoki korxonani o'zida tuziladigan va shu korxonada foydalaniladigan hujjatlardir. Bularga xodimning shaxsiy varaqasi, majlis bayonnomasi, ichki buyruq va boshqalar kiradi.

Tashqi hujjat – korxonaga, boshqa tashkilot va ayrim shaxslardan keladigan hujjatlardir. Bularga taklifnoma, ishonchnoma, yo'riqnoma, kafolat xati, tavsiyanoma va boshqalar kiradi.

2. Mazmuniga ko'ra sodda va murakkabhujjatlar farqlanadi:

Sodda hujjat – bir masalani o'z ichiga oladigan hujjatdir. Bularga ariza, e'lon, tilxat, kafolat xati va boshqalar kiradi.

Murakkab hujjat – bir necha masalani o'z ichiga olgan hujjatdir. Bularga shartnomalar ma'lumotnoma, rejalashtirilgan hisobot hujjatlari va boshqalar kiradi. 3. Mazmun bayonining shakli jihatidan xususiy, namunaviy, qolipli hujjatlar farqlanadi.

Xususiy hujjatlar – tashkilotlarda matnning o'ziga xosligi, betakrorligi, mazmun bayoni erkin bo'ladigan hujjatlardir. Bularga *xizmat, so'rov, iltimos, javob, kafolat, axborot xatlariva* boshqalarkiradi.

Namunaviy hujjatlar – boshqaruvning muayyan bir vaziyatlari bilan bog'liq, bir-biriga o'xshash va ko'p takrorlanadigan masalalar yuzasidan tuzilgan matnlarni o'z ichiga oladigan hujjatlardir. Bularga *tavsiyanoma, ariza, e'lon, taklifnoma* va boshqalar kiradi.

Qolipli hujjatlar – odatda, oldindan tayyorlangan bosma ish qog'ozlariga

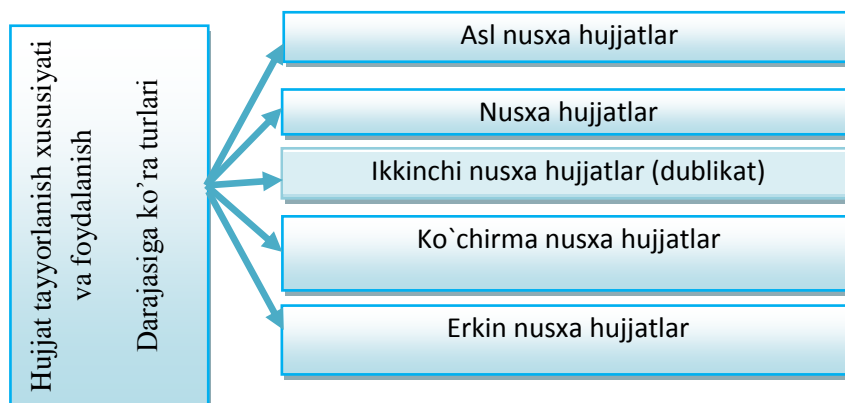
yoziladigan hujjatlardir. Butur hujjatlarga nisbatan ko‘pincha «yozmoq» emas, balki «to‘ldirmoq» so‘zi ishlatiladi. Bularga *ish haqi yoki yashash joyi haqidagi ma‘lumotnomalar, mehnatga layoqatsizlik varaqasi, ayrim dalolatnomalar, xizmat safari guvohnomalari* va boshqalar kiradi.

4. Tegishlilik jihatiga ko‘ra xizmat (rasmiy) va shaxsiy hujjatlar farqlanadi:

Xizmat (rasmiy) hujjatlari – tayyorlanishiga ko‘ra tashkilot yoki mansabdor shaxslarga tegishli hujjatlardir. Bularga *ishga qabul qilish buyruqlari* va boshqalar kiradi.

Shaxsiy hujjat – yakka shaxs tomonidan yoziladigan, ularning xizmat faoliyatlaridan tashqaridagi yoki jamoat ishlarini bajarish bilan bog‘liq masalalarga tegishli bo‘ladigan hujjatlardir. Bularga *shaxsiy ariza, shikoyat* va boshqalar kiradi.

Hujjatlarning tayyorlanish xususiyati va darajasi ham benihoya katta. Bu jihatiga ko‘ra hujjatlar quyidagicha tavsiflanadi:

Asl nusxa – asli birinchi rasmiy nusxasidir.

Nusxa – asl nusxaning aynan qayta ko‘chirilgan shakli, uning o‘ng tomonidagi yuqori burchagiga «Nusxa» degan belgi qo‘yiladi.

Ikkinchi nusxa – asl nusxa yo‘qolgan hollarda hujjatning ikkinchi nusxasi (dublikati) beriladi va u asl nusxa bilan teng huquqlidir.

Ko‘chirma nusxa – ba‘zan muayyan hujjatga emas, uning bir qismiga ehtiyoj tug‘iladi, bunda ko‘chirma olinadi. Nusxa va ko‘chirmalar notarius, kadrlar bo‘limi va shu kabilar tomonidan tasdiqlangach huquqiy kuchga ega bo‘ladi.

Erkin nusxa – hujjatda axborot to‘la ifodalansada, u asliga muvofiq kelmaydi. Erkin nusxada muhr o‘rniga “muhr” deb, imzo o‘rniga “imzo” deb, gerb o‘rniga «gerb» deb yozib qo‘yiladi.

Aksar hujjatlar dastlab qoralama nusxada tayyorlanadi, bu hujjat tayyorlovchining qo‘lyozma

yoki mashinalangan dastlabki nusxasidir. Bu nusxa tuzatilib, qayta ko‘chirilishi mumkin. Qoralama hujjat huquqiy kuchga ega emas.

Hujjat qat’iy belgilangan rekvizitlar tarkibiga ega bo‘lishi, ularning joylashish va rasmiylashtirish tartiblari 6,38-90 GOST ga muvofiq kelishi kerak. Hujjatlarni tayyorlash borasida bugungi kunda shakllangan umumiy qoidalarga ko‘ra, boshqaruv hujjatlari zaruriy qismlar (rekvizitlar)ning belgilangan majmuiga va ularning barqarorlashgan joylashish tartibiga ega. Tashkiliy-farmoyish hujjatlari zaruriy qismlarining to‘liq, ro‘yxati quyidagicha:

1. O‘zbekiston Respublikasining gerbi.
2. Tashkilot yoki korxonaning ramziy belgisi (emblemasi).
3. Mukofot tasviri.
4. Vazirlik yoki yukori idoraning nomi.
5. Muassasa, tashkilot yoki korxonaning nomi.
6. Tarkibiy tarmoqning nomi.
7. Aloqa muassasasining shartli raqami (indeksi), tashkilot yoki korxonaning manzili, telefon raqami, faks raqami, bankdagi hisob-kitob raqami.
8. Matn sarlavhasi.
9. Sana.
10. Shartli raqam.
11. Keladigan hujjatlarning sanasi va shartli raqamiga havola.
12. Tuzilgan yoki nashr qilingan joyi.
13. Hujjatni oluvchi (adresat).
14. Tasdiqlash ustxati.
15. Munosabat belgisi (rezolyutsiya).
16. Hujjat turining nomi.
17. Nazorat haqida qayd.
18. Matn.
19. Ilova mavjudligi haqidagi qayd.
20. Imzo.
21. Kelishuv ustxati.
22. Rozilik belgisi (viza).
23. Muhr.
24. Nusxaning tasdiqlanishi haqidagi qayd.
25. Ijrochining familiyasi va telefon raqami.
26. Hujjatning bajarilganligi va uni hujjatlar yig‘majildiga yo‘naltirilganligi haqidagi qayd.
27. Axborot mashinaga ko‘chirilganligi haqidagi qayd.
28. Hujjat kelib tushganligi haqida qayd.

Albatta, hujjatning har bir turi mazkur zaruriy qismlarning barchasini o‘z

ichiga olmaydi. Hujjatning muayyan turiga muvofiq ravishda bu qismlarning ayrim bir turkumi huquqiy talablarni ta'minlash darajasida qo'llanadi. Shu narsa ham muhimki, ayni qismlarning hujjatda joylashishida qat'iy tartib mavjud, ular joylashishidagi qat'iy ketma-ketlik hujjatning huquqiy kuchini ta'minlash, hujjatni zudlik bilan ishlash, bajarish, undan osonlik bilan foydalanish uchun muhimdir.

Mazkur 29 ta zaruriy qismning o'ntasi nisbatan ko'p qo'llanadi, shuning uchun ular asosiy zaruriy qismlar deb ham yuritiladi: hujjat muallifi (muassasa nomi yoki shaxsiy hujjatda imzo quyuvchi shaxs), hujjat turining nomi, sarlavha, hujjatni oluvchi (adresat), kelishuv va rozilik belgilari, matn, tasdiqlash, imzo, muhr, ilova mavjudligi haqidagi qayd.

Yozma nutq:

Ish yuritish hujjatlarning ro'yxatini tuzish. Ularni klaster shaklida tasniflash.

Mustaqil ta'lim

Savol va topshiriqlar:

1. Ichki va tashqi hujjatlarning farqi nimada?
2. Sodda va murakkab hujjatlar qanday farqlanadi?
3. Xususiy hujjatlar haqida nima bilasiz?
4. Namunaviy hujjatlar qanday bo'ladi?
5. Qolipli hujjatlar haqida fikringiz qanday?
6. Qoralama, asl nusxa, ikkinchi nusxa (dublikat) va ko'chirma hujjatlarning farqi nimada?

39-MAVZU. TASHKILIY HUJJATLAR VA ULARNING TURLARI

Tashkiliy hujjatlarning vazifasi. Tashkiliy hujjatlarning turlari. Tashkiliy hujjatlarning leksik va stilistik xususiyatlari. Shartnoma. Mehnat shartnomasi. Nizom. Yo'riqnoma.

Ma'muriy-boshqaruv faoliyatida xizmat mavqeyiga ko'ra hujjatlar hozirgi kunda asosan, quyidagicha tasniflanadi:

1. Tashkiliy hujjatlar
2. Farmoyish hujjatlar
3. Xizmat bilan bog'liq hujjatlar

Tashkiliy hujjatlar mazmunan tashkilot, muassasa va korxonalarining huquqiy maqomi, tarkibiy tarmoqlari va xodimlari, boshqaruv jarayonida jamoa ishtirokining qayd qilinishi, boshqa tashkilotlar bilan aloqalarning huquqiy tomonlari kabi masalalarni aks ettiradi. **Guvohnoma, yo'riqnoma, nizom, qoida, ustav, shartnomalar** ana shunday hujjatlar turiga kiradi.

Ikki yoki undan ortiq tomonning fuqarolik huquqlari va majburiyatlarini belgilash, o'zgartirish yoki to'xtatish yo'lidagi kelishuv shartnoma hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, shartnoma tomonlarning biron bir munosabatlar o'rnatish haqidagi kelishuvini qayd etuvchi va bu munosabatlarni tartibga soluvchi hujjatdir. Shartnoma fuqarolik huquqiy bitimlarning turlaridan biri hisoblanadi. Uning farq qiluvchi xususiyati shundaki, u ikki yoki ko'p tomonlama bitimdan iborat bo'ladi.

Shartnoma davlat, kooperativ va jamoat tashkilotlari, korxonalar, muassasalar, shuningdek, fuqarolar o'rtasida tuzilishi mumkin. Shartnoma munosabatlari muassasa bilan ayrim shaxs yoki shaxslar o'rtasida o'rnatilayotgan bo'lsa, bunda tuzilajak hujjat mehnat bitimi deb ataladi.

Shartnomalar o'z mazmuniga ko'ra juda xilma xil ko'rinishga ega:

Shartnomalar yozma, og'zaki ko'rinishda bo'lib, notarial idoralar tomonidan tasdiqlanishi lozim.

Shartnomalar korxonalariga tegishli bo'lganida tomonlar imzolagunga qadar korxonalar hisobchisi yoki adliya maslahatchilarining rozilik belgisi bo'lishi lozim. Shundan so'ng tomonlar shartnomaga imzo qo'yadi. Shartnomalar 2 nusxadan kam tuzilmasligi lozim.

Pul mablag'lari va moddiy-tovar boyliklarini saqlash uchun mas'ul bo'lgan shaxslar bilan to'liq shaxsiy moddiy javobgarlik haqida yozma shartnoma tuziladi.

Oddiy xo'jalik shartnomalarining zaruriy qismlari quyidagilar:

1. Shartnoma nomi.
2. Shartnoma tuzilgan sana.
3. Shartnomaning tuzilgan joyi.

4. Shartnoma tuzayotgan tomonlarning aniq va to'liq nomi.
5. Shartnomaning matni.
6. Tomonlarning huquqiy adreslari.
7. Tomonlarning imzo va muhrlari.

Shartnomalar ularni tuzishga vakil qilingan shaxslar tomonidan imzolanadi: bunda “imzo” degan zaruriy qismda imzo qo'yuvchilarning lavozimlari emas, balki shartnomaviy munosabatlar o'rnatayotgan huquqiy shaxslarning nomi ko'rsatiladi.

Shartnomalar ikki nusxadan kam tuzilmasligi lozim, chunki har bir huquqiy shaxs hujjatlar yig'majildida kamida bir nusxasi bo'lishi lozim. Shartnomaning barcha turlari bir xil huquqiy kuchga ega bo'ladi.

Shartnoma matni varakning xar ikkala tomoniga kompyuterda bir oraliq bilan yoziladi, boblarning bandlari esa o'zaro bir yarim oraliq bilan yoziladi. “Shartnoma” so'zini katta harflar bilan orasini ochiq qilib yozish tavsiya etiladi.

Shartnoma va kontraktlar o'z shakli va mazmuniga ko'ra nihoyatda xilma-xil bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. Etkazib berish shartnomasi. Reja topshiriqlariga muvofiq moddiy boyliklar va imkoniyatlarga ega bo'lishi uchun etkazib beruvchi korxonaga iste'molchi korxonaga mahsulot etkazib berish bo'yicha o'zaro munosabatlar o'rnatadilar. Bu munosabatlar mamlakat xo'jalik xayotida ulkan ahamiyatga ega bo'lgan etkazib berish shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi.

Mahsulot etkazib berish shartnomasi ikki tomonning kelishuvi bo'lib, unga ko'ra etkazib beruvchi korxonaga muayyan mahsulotni belgilangan muddatlarda iste'molchi tashkilotga mol-mulk sifatida yoki amaliy boshqarish uchun etkazib berish majburiyatini oladi; iste'molchi tashkilot esa mahsulotni qabul qilib olish va uning qiymatini belgilangan narxlar bo'yicha to'lash majburiyatini oladi.

Etkazib beruvchi korxonaga va iste'molchi tashkilot xo'jalik shartnomalarini tuzishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan «Ishlab chiqarish - texnika mahsulotlarini etkazib berish haqidagi Nizom»ga va «Xalq iste'moli tovarlarini etkazib berish haqidagi nizom»ga amal qilishlari kerak.

Barcha etkazib berish shartnomalariga etkazib beruvchi va iste'molchi korxonalarning mas'ul xodimlari (moddiy texnika ta'minoti va sotish bo'limlarining xodimlari, bosh yoki katta hisobchilar, adliya maslahatchilari) oldindan ruxsat belgilarini qo'yishi kerak. Shartnoma tegishli ravishda rasmiylashtirilgandan keyin maxsus daftarda ruyxatga olinadi. Bu shartnoma loyihasi etkazib beruvchi korxonaga tomonidan ikki nusxada tuziladi, imzolanadi va kelishishi hamda imzolash uchun iste'molchi korxonaga yuboriladi. Iste'molchi korxonaga shartnoma loyihasini olgach, bir kun ichida imzolash va uning bir nusxasini etkazib beruvchi tashkilotga qaytarishi kerak.

Bu shartnoma tomonlarning undagi har bir bob, har bir bandi bo'yicha to'la kelishilganidan keyin tuzilgan deb hisoblanadi.

2. Ijara shartnomasi. Omborxonalar va turar joylar asbob uskunalar va boshqalarni ijaraga olishda bir tomonga qarashli mol-mulkdan ikkinchi tomonning vaktincha foydalanishi yuzasidan kelishuv va o'zaro majburiyatlar ijara shartnomasi bilan rasmiylashtiriladi.

Ijara shartnomalari ikki korxonada, tashkilot o'rtasida, shuningdek, korxonada, tashkilot bir tomon va huquqiy shaxs ikkinchi tomon bo'lib ham tuzilishi mumkin.

Ijara shartnomasi mazmuniga quyidagi zaruriy qismlar kiradi:

1. Shartnoma mazmuni va ijaraga olinayotgan mol-mulkning tavsifi.

2. Ijara muddati.

3. Ijara muddatlari.

4. Ijara va hisob-kitob tarkibi.

Bulardan tashqari, shartnomalar uchun xos bo'lgan zaruriy qismlar (tomonlarning adreslari, imzo, muhrlari, qo'shimcha shartlar) aks ettiriladi.

3. To'liq moddiy javobgarlik haqida shartnoma. Pul mablag'lari va moddiy - tovar boyliklarini saqlash uchun ma'sul bo'lgan shaxslar bilan to'liq shaxsiy moddiy javobgarlik haqida yozma shartnoma tuziladi. To'liq moddiy javobgarlik haqidagi yozma shartnomalar korxonada bilan 18 yoshga to'lgan va bevosita moddiy boyliklarni saqlash, qabul qilish va tarqatish, tashish bilan bog'liq ishlarni bajaruvchi yoki shunday lavozimni egallab turgan shaxslar o'rtasida tuziladi. Bu shartnomaga ko'ra, moddiy javobgar shaxs o'zi qabul qilib olgan moddiy boyliklar uchun to'liq moddiy javobgarlikni o'z zimmasiga oladi va ularni qabul qilish, saqlash, tarqatish va hisobga o'tkazish yuzasidan belgilangan qoidalarga rioya qilish majburiyatini oladi. Korxonada esa moddiy javobgar shaxslarga unga ishonib topshirilgan qimmatbaho buyumlarning saqlanishini ta'minlovchi qulay sharoitlar yaratib berishni zimmasiga oladi.

4. Mehnat shartnomasi. Mehnat shartnomasi - mehnatkashlar bilan korxonada muassasa, tashkilot, firma hamda xususiy tadbirkorlar o'rtasida tuziladigan bitim. Bunga ko'ra, mehnatkashlar muayyan ixtisos, malaka yoki lavozimga oid ichki mehnat tartibiga buysungan holda bajarishni o'z zimmasiga oladilar. Korxonada, firma esa mehnat qonunlarida, jamoa shartnomasida va tariflarning o'zaro bitimida ko'zda tutilgan ish haqini mehnatkashlarga to'lab turadi va mehnat sharoitini ta'minlab berish majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanayotgan fuqarolar bilan ham mehnat shartnomasi tuzilishi mumkin.

Mehnat shartnomasi fuqarolik huquqiy shartnomalaridan (ijara, jamoa pudrati, oilaviy pudrat, shaxsiy pudrat, mualliflik shartnomasi mehnatning natijasiga qarab haq to`lashdan) farq qiladi.

Davlatimiz har bir fuqaro mehnatiga uning miqdori va sifatiga belgilangan minimumdan past bo`lmagan mehnatga qarab haq to`lashni ta'minlab beradi.

Mehnat shartnomasining qo`shimcha shartlari korxonaga muassasa, tashkilot, firmaning imkoniyatiga qarab turlicha bo`lishi mumkin. Jumladan qo`shimcha shartlar xodimga yotoqxonadan joy berilishi, ishga transport bilan qatnash to`g`risida, bolalarni maktabgacha bolalar muassasasiga joylashtirish, ishga qabul qilish vaqtida dastlabki sinov belgilash, yangi kasbga o`rgatish xodimga boshqa biror ishda ishlashga ruxsat berish va hokazolar bo`lishi mumkin. Mehnat shartnomasining qo`shimcha shartlari qonunlarga xilof bo`lmasligi lozim. Mehnat shartnomasi og`zaki yoki yozma shaklda tuzilishi mumkin. U odatda fuqarolar va ma'muriyat o`rtasida og`zaki kelishuv tarzida tuziladi.

Mehnat bitimi shartnoma turlaridan biri bo`lib, u orqali muassasalar bilan ularning hisobida turmaydigan xodim(lar) o`rtasidagi o`zaro munosabatlar rasmiylashtiriladi. Xodim (ishchi) aniq bir ishni bajarishni zimmasiga oladi, muassasa esa ish haqini to`lash va shu ishni bajarish uchun sharoit yaratib berish majburiyatini oladi.

Ayrim hollarda korxonaga hisobida turuvchi xodimlar bilan ham mehnat bitimi tuziladi. Bunda xodimlar bevosita o`z asosiy vazifalarini doirasiga kirmaydigan ishni bajarish majburiyatini oladilar (ma`ruza o`qish, farroshlik). Mehnat bitimi asosida haq to`lash korxonaning hisobdan tashqari (shtatsiz) xodimlar uchun tasdiqlangan ish haqi fondi hisobiga amalga oshiriladi.

Mehnat bitimi ikki nusxada tuziladi. Bir nusxasi bajaruvchi(lar)ga beriladi, ikkinchisi esa hisob bo`limi yoki boshqa tarkibiy bo`linma hujjatlar yig`masida saqlanadi.

Tashkiliy hujjatlar mazmunan tashkilot, muassasa va korxonalarining huquqiy maqomi, tarkibiy tarmoqlari va xodimlari, boshqaruv jarayonida jamoa ishtirokining qayd qilinishi, boshqa tashkilotlar bilan aloqalarning huquqiy tomonlari kabi masalalarni aks ettiradi.

Guvohnoma muayyan shaxsning xizmat va boshqa holatlarini, shuningdek, biror ishga oid vakolatini ko`rsatuvchi hujjatdir. Uning ikki turi bor : lavozimi ko`rsatilgan guvohnoma va xizmat safari guvohnomasi.

Yo`riqnoma qonun yoki boshqa me'yoriy hujjatlarni tushuntirish maqsadida chiqariladigan huquqiy hujjatdir. Korxonaga, tashkilot, muassasaning tashkiliy, ilmiy-texnikaviy, moliyaviy va boshqa faoliyat tomonlari xususida tartib-qoida o`rnatish maqsadida davlat yoki jamoa boshqaruv organlari tomonidan chiqariladi, ularning rahbarlari tomonidan tasdiqlanadi.

Nizom-ustav tashkilot yoki uning tarkibiy bo`linmalari, kichik yoki qo`shma korxonalar va shu kabilar tuzilishi, huquqi, vazifalari, burchlari, ishni tashkil qilishlari tartibini belgilaydigan huquqiy hujjatdir. Nizom turli tadbirlarga nisbatan ham tuzilishi mumkin. Nizom muassasalar tashkil topishi paytida tuziladi va yuqori tashkilotlar farmoyishi bilan (yoki tegishli hokimiyat tomonidan) tasdiqlanadi.

Muvaqqat komissiyalar, guruhlar va shu kabilarning huquqiy maqomlari ham nizom bilan belgilanadi.

Ustav muayyan munosabat doirasidagi faoliyat yoki biror davlat organi, tashkilot, muassasaning tuzilishi, vazifasini yo`naltirib turadigan asosiy nizom va qoidalar majmuidir. Ustav biror organ yoki muassasa vazifalari va huquqiy holatini tavsiflaydigan me'yoriy ahamiyatga ega. Binobarin, ustav nizomga nisbatan keng tushunchadir. U ko`proq ma'lum bir tarmoq, sohalar, yirik muassasalar bo`yicha tuziladi. Chunonchi, davlat nashriyotlari bo`yicha namunaviy ustav qabul qilingan, shu asosda har bir nashriyot o`z nizomini qabul qiladi. Ustavning zaruriy qismlari o`xshash bo`ladi. Lekin ustavning mazmun qismida moliyaviy va moddiy bazalari, hisobot berish, taftish organlari hisoboti va shu kabilar ko`rsatiladi. Tarmoq (soha)ning o`ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, uning ustavida qo`shimcha qismlar ham bo`lishi mumkin.

Yozma nutq:

Mehnat shartnomasi matnini tuzish. Mehnat shartnomasidagi tayanch so`zlarni ajratib yozish. Oliy ta'lim muassasasi Nizomining tuzilishini yozish.

Savol va topshiriqlar:

1. Shartnoma nima?
2. Etkazib berish shartnomasi nima va u qanday rasmiylashtiriladi?
3. Ijara shartnomasi haqida nima bilasiz?
4. To`liq moddiy javobgarlik haqida shartnoma qanday tuziladi?
5. Mehnat shartnomasi qanday rasmiylashtiriladi?
6. Mehnat bitimi nima?
7. «Ish yuritish» kitobidan shartnoma turlari haqidagi materiallar bilan tanishing. O`zingiz shartnoma turlaridan birini tanlab olib, namuna tayyorlang.

Mustaqil ta'lim.

Nazariy ma'lumotlar bilan tanishib chiqing. Shartnoma turlari bilan tanishib, ularning biridan namuna tayyorlang.

40-MAVZU. FARMOYISH HUJJATLARI VA ULARNING TURLARI

Farmoyish hujjatlarning vazifasi. Farmoyish hujjatlarning turlari. Buyruq, Farmoyish, Ko'rsatma, Farmoyish hujjatlarining leksik va stilistik xususiyatlari.

Iqtisodiyotni boshqarishda tashkiliy-farmoyish hujjatlarining ahamiyati kattadir. Har kanday firma yoki korxonani boshqarishda tashkiliy farmoyish hujjatlaridan to'liq foydalanadi.

Farmoyish hujjatlari rahbarlar tomonidan chiqariladigan hujjatlardir. Farmoyish hujjatlariga buyruq, farmoyish, ko'rsatma kiradi.

Buyruq doimiy ravishda shaxsan rahbar tomonidan tayyorlanadi, ko'rsatma va farmoyishlar rahbar muvoinlari tomonidan beriladi.

Buyruqlarning bir qator turlari mavjud bo'lib ularga:

- a) umumiy masalalar bo'yicha
- b) shaxsiy tarkib bo'yicha
- v) asosiy faoliyat bo'yicha buyruqlar kiradi.

Buyruqning asosiy qismlari quyidagilardan iborat: Vazirlik, korxonani yoki muassasa nomi, buyruqning nomi, sanasi, raqami, buyruq chikkan joyning nomi, sarlavxasi, buyruq matni, rahbar yoki o'rinbosar imzosi va hokazo. Buyruqning farmoyish qismi yangi satrdan, bosh harflar bilan yoziladigan "BUYURAMAN" so'zi bilan boshlanadi. Buyruqda ishning bajarilish muddati mazmunidan kelib chiqib umumiy tarzda yoki xar bir farmoyishda aniq ko'rsatish mumkin.

Buyruqda adliya maslahatchisi imzosi ham bo'lishi kerak. Adliya maslahatchisi buyruqni ko'rishda quyidagilarga e'tibor beradi: masalan, buyruq bilan rasmiylashtirish maqsadi qanchalik to'g'ri kelishi; buyruq loyihasining amaldagi qonunlarga, hukumat qarorlariga qanchalik muvofiq kelishi; mazkur idoraning ilgari berilgan buyruqlari bilan ziddiyat yo'qmi yoki ularning qisman takrorlanishi va boshqalar.

Buyruqning asosiy matni asoslovchi va farmoyish qismlaridan tarkib topadi. Asoslovchi qismda buyruqdan maqsad, shart-sharoitlar, sabablar ko'rsatiladi, asos qilib olinayotgan buyruqqa havola qilinadi. Ayrim hollarda buyruqqa asos bo'lgan hujjat uning farmoyish qismi tegishli bandida ham ko'rsatiladi.

Ba'zi buyruqlarni asoslashga hojat bo'lmasligi mumkin, bunday hollarda ular to'g'ridan-to'g'ri farmoyish qismi bilan ham berilaveradi.

Farmoyish korxonani ma'muriyati hamda bo'limlar rahbarlari tomonidan amaliy masalalar yuzasidan qabul qilinadigan hujjatdir. Odatda farmoyishlarda harakat muddati cheklangan bo'lib uning kuchi bo'limlarning tor doirasiga ayrim mansabdor shaxslar va fuqarolarga taalluqli bo'ladi. Farmoyishning matni xuddi

buyruqniki singari zaruriy qismlardan tashkil topadi. Faqat uning kirish qismida “BUYURAMAN” soʻzi oʻrniga “TAVSIYA QILAMAN”, “RUXSAT BERAMAN” kabi soʻzlar ishlatiladi.

Koʻrsatma korxonalarda axborot metodik tushdagi masalalar, shuningdek buyruqlar, yoʻriqnomalar va boshqa hujjatlarning ijrosi bilan bogʻliq boʻlgan tashkiliy masalalar yuzasidan chiqariladigan huquqiy hujjatdir. Koʻrsatmaga birinchi boʻlib rahbar bosh muhandis ularning oʻrinbosarlari imzo chekish huquqiga ega. Koʻrsatma korxonaning xos ish qogʻoziga bosiladi. U ham buyruq kabi, odatda, sarlavha bilan yoziladi, asos va farmoyish qismlaridan tarkib topadi. Asos qismida, falon “maqsadda”, falon “buyruqni bajarish uchun” kabi taomilga kirgan iboralar qoʻllanadi va “YUKLAYMAN”, “TAVSIYA ETAMAN” soʻzlari bilan farmoyish qismi boshlanadi. Muayyan xodimga uning xizmat lavozimi vazifalariga kirmaydigan ishlar yuklatilsa “TAVSIYA ETAMAN” soʻzi qoʻllanadi. Koʻrsatmaning farmoyish qismi buyruqning farmoyish qismiga oʻxshash boʻladi.

Farmoyish - muassasa maʼmuriyati, shuningdek, boʻlimlarning rahbarlari tomonidan amaliy masalalar yuzasidan qabul qilinadigan hujjatdir. Odatda farmoyishlar amal qilish muddati cheklangan boʻlib, boʻlimlarning tor doirasiga, ayrim mansabdor shaxslar va fuqarolarga taalluqli boʻladi. Farmoyish matni xuddi buyruqdagi kabi zaruriy qismlardan tarkib topadi faqat uning asos (kirish) qismida “BUYURAMAN” soʻzi oʻrniga “TAVSIYA ETAMAN”, “RUXSAT BERAMAN” kabi iboralar ishlatiladi.

Maʼlumot-axborot hujjatlari anchayin katta guruhni tashkil qiladi. Ular ish yuritish jarayonida ayniqsa koʻp ishlatiladi. Bu guruhga ariza, bayonnoma, bildirishnoma, vasiyatnoma, dalolatnoma, ishonchnoma, maʼlumotnoma tavsifnoma, tafsianoma, taklifnoma, tarjimai hol, tushuntirish xati, eʼlon, hisobot kabi hujjatlarni oʻz ichiga oladi.

Dalolatnoma- muassasa yoki ayrim shaxslar faoliyati bilan bogʻliq biron bir boʻlib oʻtgan (sodir boʻlgan) voqea, hodisa, ish harakatni yoki mavjud holatni tasdiqlash, unga guvohlik berish maqsadida bir necha kishi tomonidan tuzilgan hujjatdir. Dalolatnoma tuzishdan asosiy maqsad sodir boʻlgan voqea hodisalar yoki mavjud holatni qonuniy-huquqiy jihatdan isbotlash yoki tasdiqlashdir. Dalolatnoma deyarli barcha hollarda pul mablagʻlari va moddiy boyliklarga bogʻliq tuziladi, binobarin, u koʻproq tadbirkorlik, moliya – xoʻjalik faoliyatida, hisob- kitob, oldi – sotdi va savdo sohalarida keng qoʻllanadi. Dalolatnomalar voqea – hodisalarni haqqoniy aks ettirish maqsadida bir necha shaxslar yoki maxsus vakolatli yakka shaxs (taftishchi, nazoratchi) tomonidan tuziladi.

Dalolatnomaning zaruriy qismlari:

1. Idora, muassasa va tarkibiy bo‘linma nomi. 2. Tuzilgan sanasi va joyi; 3. Tartib raqami va tasdiq belgisi, 4. Matn sarlavhasi, 5. Hujjat turi nomi (dalolatnoma), 6. Hujjat tuzish uchun asos (muassasa rahbarining buyrug‘i, idoraning qarori yoki ko‘rsatmasi kabilar). 7. Komissiya tarkibi (raisi va a‘zolar). 8. Ishtirok etuvchilar (guvohlar). 9. Dalolatnoma matni. 10. Ilovalar. 11. Tuzgan va ishtirok etganlarning imzolari. 12. Ijro vaqtidagi belgi.

Dalolatnoma oddiy bichimdagi varaqda yoki umumiy bosma ish qog‘ozida rasmiylashtirilishi mumkin. U oddiy varaqda tuzilganda to‘rtburchak muhrni qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Chunki bir qancha doimiy zaruriy qismlar ana shu muhrda aks etishi mumkin. Dalolatnoma tuzilgandan keyin komissiya voqealarga aloqador va nomi ko‘rsatilgan shaxslarni hujjatning mazmuni bilan tanishtirishi va bu haqda ulardan tasdiq yoki guvohlik imzosini olishi kerak.

Yuqorida aytganimizdek, dalolatnomalar turli xil voqea va holatlar munosabati bilan tuziladi, binobarin, ularning xillari, mazmuni va shakliy tuzilishi ham bir-biridan o‘zaro farqlanadi:

- topshirish - qabul qilish dalolatnomalari;
- moliyaviy – xo‘jalik faoliyatini taftish etish dalolatnomasi;
- kassani taftish qilish paytida tuziladigan dalolatnomalar;
- uy-joy sharoitini tekshirish asosida tuziladigan dalolatnomalar.

Yozma nutq:

Oliy ta‘lim muassasasi buyrug‘ining matnini tayyorlash. Farmoyish hujjatlarida qo‘llaniladigan tayanch so‘zlarni yozish.

Mustaqil ta‘lim

Savol va topshiriqlar:

1. Buyruq qanday tayyorlanadi?
2. Uning asosiy qismlari nimalardan iborat?
3. Buyruqdan ko‘chirma qanday rasmiylashtiriladi?
4. Farmoyish nima?
5. Ko‘rsatma qanday tayyorlanadi?
6. «Ish yuritish» kitobidan buyruq, buyruqdan ko‘chirma, farmoyish va ko‘rsatma namunalari bilan tanishing. O‘zingiz ishga qabul qilish haqidagi buyruq, farmoyish va ko‘rsatma loyihasini tayyorlang.

41-MAVZU. MA'LUMOT-AXBOROT HUJJATLARI

Ma'lumot-axborot hujjatlarining vazifasi. Ma'lumot-axborot turlari. Tarjimayi hol. Bildirgi. Tavsifnoma.

Ma'lumot-axborot hujjatlari anchayin katta guruhni tashkil qiladi, ular ish yuritish jarayonida ayniqsa ko'p ishlatiladi. Bu guruh ariza, bayonnoma, bildirishnoma, vasiyatnoma, tarjimai hol, bildirgi, tavsifnoma...

Tarjimai hol ma'lum bir shaxs tomonidan o'z shaxsiy hayoti va faoliyati haqida bayon qilingan yozuvdir. Tarjimai hol bir xil andozaga ega emas, mufassal yoki muxtasar yozilishi mumkin. U muallif tomonidan mustaqil tuziladigan hujjatdir. Garchi u erkin (ixtiyoriy) tuzilsa-da, biroq tarjimai holda ayrim qismlarning bo'lishi shart.

Tarjimai holning asosiy zaruriy qismlari :

1. Hujjatning nomi (Tarjimai hol).

2. Matn :

a) muallif familiyasi, ismi va otasining ismi ;

b) tug'ilgan yil, kun, oy va tug'ilgan joyi ;

v) millati, ijtimoiy kelib chiqishi ;

g) ota-onasi haqida qisqacha ma'lumot (familiyasi, ismi va otasining ismi, ish joyi);

d) ma'lumoti (qaerda, qanday o'quv yurtini tugatganligi va ma'lumotiga ko'ra mutaxassisligi);

e) ish faoliyatining turlari ;

yo) oxirgi ish joyi va lavozimi ;

j) mukofot va rag'batlantirishlar ;

z) jamoat ishlarida ishtiroki ;

i) oilaviy ahvoli va oila a'zolari ;

y) pasport ma'lumotlari ;

k) turar joyi (uy adresi), telefoni.

3. Sana.

4. Imzo.

Tarjimai hol oddiy qog'ozga, ayrim hollarda, ya'ni ishga, o'qishga kirishda maxsus bosma ish qog'ozlariga qo'lda yoziladi. Matnni bayon qilish shakli hikoya uslubida bo'lib, birinchi shaxs tilidan yoziladi.

Barcha ma'lumotlar davriylik (xronologiya) asosida, aniq sanalar bilan (iloji boricha yili, oyi, kuni ko'rsatilgan holda) beriladi. Barcha raqamlar arab raqamlarida ifodalanadi. Tarjimai hol shunday tuzilishi kerakki, u bilan tanishgan kishi muallifning hayot yo'li, faoliyati haqida muayyan tasavvurga ega bo'lsin.

Tavsifnoma ma'lum bir shaxsning mehnat va ijtimoiy faoliyati, shuningdek, uning o`ziga xos xislat va fazilatlarini aks ettiruvchi rasmiy hujjatdir.

Tavsifnoma muassasa ma'muriyati yoki jamoat tashkilotlari (agar ular mavjud bo`lsa) tomonidan xodimga bir qancha maqsadlar uchun (o`quv yurtiga kirishda, xorijiy mamlakatlarga ishlash va boshqa yumushlar uchun ketishda, lavozimga tayinlashda yoki shahodatlantirish va boshqa hollarda) beriladi.

Tavsifnomada xodimning jamoatchilik va xizmat faoliyati, uning ishchanligi va axloqiy sifatlari ham ko`rsatib o`tiladi.

Tavsifnomaning asosiy zaruriy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Tavsiflanayotgan shaxs haqida asosiy ma'lumotlar:

a) ismi, otasining ismi va familiyasi ;

b) tug`ilgan yili ;

v) millati ;

g) partiyaviyligi ;

d) ma'lumoti ;

e) lavozimi ;

yo) ilmiy darajasi va unvoni.

2. Hujjat nomi (Tavsifnoma).

3. Matn.

4. Imzolar.

5. Sana.

6. Muhr.

Tavsifnoma matnini o`zaro mantiqan bog`langan uch tarkibiy qismga ajratib ko`rsatish mumkin.

Birinchi qismda shaxsning mehnat faoliyati, ya'ni mutaxassisligi, aynan shu korxonada, tashkilot va boshqa joylarda qaysi muddatdan buyon ishlayotganligi, xizmat vazifasidagi o`zgarishlar va boshqalar haqida ma'lumot beriladi.

Ikkinchi qismda xodimning shaxsiy tavsifi, ya'ni ishga munosabati, mutaxassislik bo`yicha mahorati, siyosiy saviyasi, tashkilotchilik qobiliyati, jamoat ishlarida ishtiroki, oilaviy ahvoli, xulq-atvori, hatto ba'zida siyrati, jamoa a'zolariga munosabati, qanday mukofotlarga sazovor bo`lganligi va boshqa asosiy rag`batlantirishlari qayd etiladi. Xolis bo`lish uchun kamchiligi ham ko`rsatilib, istak bildiriladi.

Uchinchi qismda esa yuqorida bayon qilinganlardan xulosa chiqariladi va tavsifnoma qanday maqsadda yoki nima uchun berilayotganligi ko`rsatiladi.

Tavsifnoma matni uchinchi shaxs tilidan bayon qilinadi. Xodimni tavsiflashda «halol», «topshiriqlarni vaqtida bajaradigan», «mehnatsevar», «talabchan», «tashabbuskor», «tezkor», «printsipial», «intizomli» kabi sifatlardan foydalaniladi. Agar tavsifnoma jamoat tashkilotlari yig`ilishida tasdiqlangan bo`lsa shu yig`ilish

bayonnomasi raqami va sanasi havola bo`ladi. Qoidaga ko`ra tavsifnomaga ikki shaxs : muassasa (yoki bo`linma) boshlig`i va kasaba uyushmasi tashkilotining raisi imzo chekadi va ular imzosi yumaloq muhr bilan tasdiqlanadi.

Tavsifnoma xodimning qo`liga topshiriladi yoki uni shaxsan xabardor qilgan holda, tavsifnomani talab qilgan muassasaga jo`natiladi.

Tavsifnomalarning «ishlab chiqarish tavsifnomasi», «tavsifiy tavsiyanoma», «xizmat tavsifnomasi» kabi turlari mavjud bo`lib, ular ayrim xususiyatlari jihatidan o`zaro farqlanadi.

Yozma nutq:

Tarjimai hol yozish. Tavsifnoma yozish.

Mustaqil ta`lim

Savol va topshiriqlar:

1. Tavsifnoma nima va u qanday tuziladi?
2. Tavsiyanoma nima va u qanday tuziladi?
3. Tarjimai hol qanday yoziladi?
4. Tavsifnoma va tavsiyanoma tayyorlang. O`z tarjimai holingizni yozing.
5. Nazariy ma'lumotlar bilan tanishib chiqing. O`rtog`ingizga beriladigan tavsifnoma va tavsiyanoma namunalarini tayyorlang.

42-MAVZU. ISONCHNOMA. TILXAT. TUSHUNTIRISH XATI.

Rasmiy va shaxsiy ishonchnomalar. Tilxatning zaruriy qismlari va uni tuzuvchi shaxslar. Tushuntirish xati turlari.

Ishonchnoma muayyan muassasa yoki ayrim shaxs o`z nomidan ish ko`rish uchun ikkinchi bir shaxsga ishonch bildiradigan yozma vakolatli hujjatdir. Ishonchnomalar o`z mazmuniga ko`ra mol-mulkni boshqarish, pul va moddiy-buyum boyliklarini olish, sud hamda notarial idoralarida, shuningdek boshqa davlat va nodavlat idoralarda ish olib borish va boshqa ishlarni amalga oshirishni ifodalaydi.

«O`zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi»ning 134-moddasida ishonchnomaga quyidagicha ta'rif berilgan : «Bir shaxs (ishonch bildiruvchi) tomonidan ikkinchi shaxs (ishonchli vakil) ga uchinchi shaxslar oldida vakillik qilish uchun berilgan yozma vakolat ishonchnoma hisoblanadi. Ishonchli vakil o`ziga ishonchnoma bilan berilgan vakolatlar doirasida ish olib boradi».

Muayyan ish-harakatni bajarishga vakolat berish kim tomonidan (muassasa tomonidanmi yoki ayrim shaxs tomonidanmi) rasmiylashtirilishiga qarab, ishonchnomalar rasmiy (xizmat) va shaxsiy turlarga bo`linadi.

Rasmiy (xizmat sohasidagi) ishonchnomalar davlat muassasalari, kasaba uyushmasi, jamoa xo`jaligi, jamoat tashkilotlari muayyan lavozimli shaxsga uning muayyan tashkilot tomonidan ish yuritishga vakil qilinganini bildirish uchun beriladi. Bunday ishonchnomalar muassasa rahbari tomonidan imzolanishi va muhr bilan tasdiqlanishi kerak. Ayrim hollarda ishonchnoma qonun talabiga ko`ra notarial tasdiqdan o`tishi zarur bo`ladi.

Rasmiy ishonchnomalar, odatda, yuqori statistika idorasi tasdiqlagan tayyor, namunaviy shakldagi bosma ish qog`ozida rasmiylashtiriladi. Bunday bosma ish qog`ozlarida ishonchnomaning barcha zaruriy qismlarini to`g`ri va aniq rasmiylashtirish (to`ldirish) uchun maxsus o`rin va ko`rsatmalar mavjud. Bosma ish qog`ozlari bo`lmagan chog`da ishonchnomalar oddiy qog`ozga yoziladi va uning yuqori chap tomoniga ishonchnoma beruvchi muassasaning to`rtburchak muhri qo`yiladi.

Moddiy-buyum boyliklarini olish uchun ishonchnomalarni rasmiylashtirish va berish borasida alohida qoidalar belgilangan. Bunday ishonchnomalar belgilangan shakldagi bosma ish qog`ozlarida korxonahbari va bosh hisobchisining imzosi bilan rasmiylashtirilib, faqat shu korxonaxodimlariga berilishi mumkin.

Rasmiy ishonchnomaning zaruriy qismlari:

Ishonchnoma beruvchi muassasaning nomi.

Ishonchnoma tartib raqami va berilgan vaqti (sanasi).

Ishonchnoma berilayotgan (ishonchnoma bildirilayotgan) shaxsning lavozimi va to`liq nomi (ismi, ota ismi, familiyasi).

Qimmatli buyumlar olinadigan (beradigan) muassasaning nomi.

Ishonchnomaning berilish sababi.

Ishonchnomaning amal qilish muddati.

Ishonchnoma berilayotgan shaxs imzosining namunasi.

Moddiy-buyum boyliklarini oluvchining shaxsiyatini tasdiqlovchi hujjatning nomi (pasport, guvohnoma).

Ishonchnomalarning ikkinchi xili shaxsiy, ya'ni ayrim shaxs tomonidan boshqa bir shaxsga muayyan ishni bajarish uchun ishonch bildirib berilgan yozma hujjatdir. Muayyan tashkilotdan pul yoki qimmatli buyum, zaruriy hujjatlarni olish, avtomobilni boshqarish, oldi-sotdi shartnomalarini rasmiylashtirish, mulkni boshqarish va boshqa xususiy ishlarni bajarish uchun ishonch bildiriladi.

Shaxsiy ishonchnomalarning eng ko`p tarqalgani pul (maosh, nafaqa va boshqalar) olish uchun yozilgan ishonchnomadir. Bunday yozma vakolat ba'zan vakolat beruvchining talabi, xohishi bilan notarial tasdiqlanishi ham mumkin, lekin uni majburiy notarial tasdiqdan o`tkazish shart emas. Ishonch bildiruvchi shaxsning imzosi u ishlayotgan yoki o`qiyotgan joy rahbariyati, u yotib davolanayotgan tibbiy muassasa ma'muriyati, harbiy qism qo`mondonligi va shu kabilar tomonidan tasdiqlanishi mumkin.

Shaxsiy ishonchnoma erkin usulda, odatda, qo`lda yoziladi, lekin unda, albatta, quyidagi zaruriy qismlar bo`lmog`i kerak:

Hujjatning nomi (Ishonchnoma).

Ishonch bildiruvchining to`liq nomi (ismi, ota ismi, familiyasi).

Ishonchli shaxs (ishonchnoma berilgan shaxs)ning to`liq nomi.

Ishonchnoma mazmuni (topshirilgan vazifalarni aniq ko`rsatish).

Topshirilgan vazifalar amalga oshirilishi zarur bo`lgan muassasaning nomi.

Ishonch bildiruvchining imzosi.

Berilgan (yozilgan) vaqti.

Ishonch bildiruvchining imzosini tasdiqlagan shaxsning lavozimi va imzosi.

Ishonch bildiruvchining imzosi tasdiqlangan sana va yumaloq muhr.

Tilxat pul, hujjat, qimmatbaho buyumlar yoxud boshqa biror narsa olinganligini tasdiqlovchi rasmiy yozma hujjatdir.

Tilxat bir nusxada tayyorlanadi hamda pulli va qimmatbaho hujjat sifatida saqlanadi.

Tilxatning asosiy zaruriy qismlari :

1. Hujjatning nomi (Tilxat).

2. Matn :

- a) tilxat beruvchi shaxsning lavozimi, ismi va otasining ismi, familiyasi.
- b) pul, hujjat, buyum yoki boshqa biror narsani beruvchi shaxsning lavozimi, ismi va otasining ismi, familiyasi (zaruriyat bo`lganda muassasa nomi);
- v) pul, hujjat, buyum yoki boshqa biror narsaning nomi va ularning miqdori (zaruriyat bo`lganda bahosi) ;
- g) olinayotgan buyumning texnik holati (agar u mashina, apparatlar va sh.k. bo`lsa).

3. Tilxat berilgan sana.

4. Tilxat muallifining imzosi.

Olinadigan pul miqdori yoki buyumning bahosi va uning soni tilxatda raqamlar bilan ko`rsatiladi, qavs ichida esa so`zlar bilan ham berilishi shart.

Matn va imzo oralig`idagi bo`sh joylar chiziladi. Tilxatdagi youvlarni o`chirish yoki tuzatish mumkin emas, aks holda, bunday hujjatning haqiqiyliги shubha ostiga olinishi mumkin.

Tushuntirish xati xizmat sohasidagi, xizmatga aloqador masalani, uning ayrim jihatlarini yozma izohlovchi va muassasa (bo`lim) rahbariga (ichki) yoki yuqori tashkilotga (tashqi) yo`llanuvchi hujjatdir.

Yuqoridagi ta`rifdan ko`rinadiki, tushuntirish xati xuddi ma'lumotnoma va bildirishnoma singari ichki va tashqi xususiyatga ega. Keyingi holatda, ya'ni tushuntirish xati yuqori tashkilotga yuborilayotganda, u ko`pincha biror asosiy hujjat (rejalар, hisobotlar, loyihalar)ga ilova tarzida bo`lib, mazkur hujjatni umuman yoki uning ba'zi o`rinlarini qisman izohlab, tushuntirib beradi. Bu xildagi tushuntirish xati, shuningdek, muassasada bo`lib o`tgan voqea-hodisaga, rahbarning ba'zi xatti-harakatiga, rejalashtirilgan ishlarning bajarilmay qolishiga ham izoh beradi yoki dalillaydi. U muassasa xos ish qog`ozida rasmiylashtiriladi va rahbar tomonidan imzolanadi.

Ichki, boshqacha aytganda, shaxsiy tushuntirish xatlari asosan xodim (ishchi, xizmatchi, jamoa xo`jaligi a'zosi, talaba) tomonidan muassasa rahbari nomiga yoziladi. Unda ish (o`qish) jarayonida xodim (talaba) tomonidan sodir etilgan ba'zi xatti-harakatlar (masalan, ish yoki o`qishga kech qolish, kelmay qolish, reja yoki ayrim topshiriqni bajarmaganlik, belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilmaganlik va boshqalar) va ularning sabablari izohlanadi, dalillanadi. Bevosita xodim (muallif) tomonidan imzolanadigan bunday tushuntirish xati oddiy qog`ozga yoziladi. Shaxsiy tushuntirish xatlari odatda mansabdor (rahbar) shaxsning talabi bilan yoziladi, chunki u keyinchalik xodim haqida muayyan qarorga kelish, unga nisbatan tegishli intizomiy jazo chorasi qo`llash yoki dalillar asosli (uzrli) bo`lsa, qo`llamaslik uchun asos vazifasini o`tashi mumkin.

Tushuntirish xati quyidagi zaruriy qismlardan iborat bo`ladi :

1. Hujjat yo`llanayotgan tashkilot yoki mansabdor shaxsning to`liq nomi.

2. Hujjatni tayyorlagan (yozgan) muassasa yoki shaxsning to`liq nomi.
3. Hujjat turining nomi (Tushuntirish xati).
4. Hujjat matni (mazmuni).
5. Imzo
6. Sana (hujjat yozilgan vaqt).

Tashqi, xizmat yuzasidan korxonalar, muassasa va hokazolar nomidan yoziladigan tushuntirish xatlari xos ish qog`ozida rasmiylashtiriladi va ularning to`liq nomi ushbu ish qog`ozida aks etadi. Ichki tushuntirish xatlarida esa rahbar yoki xodimning to`liq nomi deyilganda, u ishlaydigan (o`qiydigan) bo`linmaning nomi, shaxs lavozimi, ismi, ota ismining bosh harflari va familiyasi nazarda tutiladi.

Yozma nutq:

Tilxat matnini tuzish. Tushuntirish xati yozish.

Mustaqil ta`lim

Savol va topshiriqlar:

1. Ishonchnoma qanday hujjat va u qanday tuziladi?
2. Tilxat qanday yoziladi ?
3. Tushuntirish xati qanday yoziladi?
4. O`rtog`ingizdan pul olganingiz haqida tilxat yozing. Darsga kech qolganingiz haqida tushuntirish xati tayyorlang.

43-MAVZU. DALOLATNOMA. MA'LUMOTNOMA.

Dalolatnomaning zaruriy qismlari va uni tuzuvchi shaxslar. Ma'lumotnoma turlari. Ma'lumotnomani rasmiylashtirish.

Dalolatnoma muassasa yoki ayrim shaxslar faoliyati bilan bog`liq biron-bir bo`lib o`tgan (sodir bo`lgan) voqea, hodisa, ish-harakatni yoki mavjud holatni tasdiqlash, unga guvohlik berish maqsadida bir necha kishi tomonidan tuzilgan hujjatdir. Dalolatnoma tuzishda xilma-xil maqsadlar ko`zlanadi, lekin uni tuzishdan asosiy maqsad sodir bo`lgan voqea-hodisalarni yoki mavjud holatni qonuniy-huquqiy jihatdan isbotlash yoki tasdiqlashdir. Bir qancha hollarda dalolatnoma tuzish maxsus huquqiy me'yorlar bilan qat'iy belgilanadi. Masalan, korxonalarining hisob-kitob bo`limlari faoliyatida dalolatnomalar avvaldan belgilangan mazmun va davriylikka asosan tuziladi va huquqiy jihatdan muhim o`rin tutadi.

Dalolatnomalar tegishli taftish o`tkazilgandan keyin, rahbarlik almashayotganda, moddiy boyliklarni bir xususiy yoki yuridik shaxsdan ikkinchisiga o`tkazishda, qurib tugallangan inshootlarni qabul qilishdan oldin va keyin, mashina va uskunalarning yangi nusxalarini sinovdan o`tkazish chog`ida, qimmatli buyumlarni hisobdan o`tkazish yoki hisobdan chiqarishda, tovarlarni miqdor va sifat bo`yicha qabul qilib olishda, baxtsiz hodisalar yoki tabiiy ofatlar oqibatlarini tekshirishda, sud-tergov ishlari va tibbiyot sohasida, xodimlarning moddiy, yashash sharoitlarini o`rganishda va boshqa hollarda tuziladi.

Dalolatnomaning zaruriy qismlari:

1. Idora, muassasa va tarkibiy bo`linma nomi.
2. Tuzilgan sanasi va joyi.
3. Tartib raqami va tasdiq belgisi (zarur hollarda).
4. Matn sarlavhasi.
5. Hujjat turi nomi (Dalolatnoma).
6. Hujjatni tuzish uchun asos (muassasa rahbarining buyrug`i, idoraning qarori yoki ko`rsatmasi kabilar).
7. Komissiya tarkibi (rais va a'zolar).
8. Ishtirok etuvchilar (guvohlar).
9. Dalolatnoma matni.
10. Ilovalar (har bir ilovaning necha betligi ko`rsatiladi).
11. Tuzgan va ishtirok etganlarning imzolari.
12. Ijro haqidagi belgi.

Har bir dalolatnomaning ushbu zaruriy tarkibiy qismlari qatoriga ayrim hollarda boshqa ma'lumotlarni ham ko`shish mumkin. Chunonchi, ishni qabul qilish-topshirish chog`ida tuziladigan dalolatnomalarda xodimlar tomonidan

topshirilayotgan qimmatli buyumlar, hujjatlar sanab o`tiladi (ilovalar tarzida), topshirish vaqtidagi ish ahvoliga baho beriladi, bajarilmagan ishlar qayd etiladi va hokazo.

Dalolatnoma matni murakkab tuzilishga ega bo`lib, kirish va ta'kid (qayd, tasdiq) qismlaridan tashkil topadi.

Kirish qismi quyidagi tartibga ega : asos (dalolatnoma yuqori idoralarning me'yoriy hujjatlari yoki muassasa rahbarining yozma buyrug`iga asosan tuziladi ishtirokchilarning shaxsiy tashabbusiga ko`ra tuziladigan dalolatnomalarda bu qism bo`lmasligi mumkin); tuzildi (kim tomonidan – yakka, xususiy shaxsmi yoki komissiyami); Ishtirok etganlar (asosiy tuzuvchilardan tashqarii guvoh sifatida hozir bo`lganlar yoki taklif etilganlar). Dalolatnoma tuzishda qatnashgan shaxslarni sanaganda, ularning lavozimi, ismi va ota ismining bosh harflari, familiyalari ko`rsatiladi. Agar dalolatnoma komissiya tomonidan tuzilsa, birinchi bo`lib komissiya raisi, keyin shu tartibda komissiya a'zolari ko`rsatiladi. Komissiya a'zolarining familiyalari, shuningdek, ishtirokchilarning familiyalari, odatda, alifbo tartibida yoziladi.

Dalolatnomaning ta'kid qismida komissiya tomonidan amalga oshirilgan ishlarning maqsad va vazifalari, mohiyat va xususiyatlari bayon etiladi, ishni amalga oshirishga asos hujjatlar ko`rsatib o`tiladi, aniqlangan holatlar qayd etiladi. Zaruriy hollarda dalolatnomaning ta'kid qismida aniqlangan holatlar yuzasidan xulosalar va takliflar qilinadi.

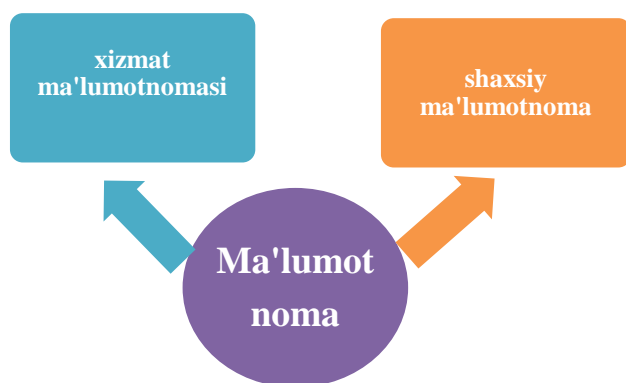
Dalolatnoma matni so`ngida uning necha nusxaligi ko`rsatiladi. Dalolatnoma, odatda, uch nusxada tuzilib, birinchisi – yuqori idoraga, ikkinchisi – muassasa rahbariga jo`natiladi, uchinchisi esa hujjatlar yig`majildiga solib qo`yish uchun topshiriladi.

Ma'lumotnoma bo`lgan voqea yoki mavjud holatlarni bildirish, axborot berish mazmunida ifodalaydigan hujjatdir. Ma'lumotnomalar, odatda, yuqori idora, mansabdor, xususiy va yuridik shaxslar hamda oddiy kishilarning ko`rsatmasi, talabi yoki iltimosiga ko`ra tuziladigan hamda biron-bir masalada iltimosni qondiradigan

axborot va ma'lumotlarni o`zida aks ettiradi.

Ma'lumotnoma o`z xususiyati va mazmuniga ko`ra ikkiga : xizmat ma'lumotnomasi va shaxsiy ma'lumotnomaga bo`linadi.

Xizmat ma'lumotnomasi – muassasa faoliyatiga doir voqea-hodisalarni rasmiy ravishda aks ettiradi va tasdiqlaydi, axborot xususiyatiga

ega bo`lgan -xil ma'lumotlarni o`z ichiga oladi, zarur hollarda esa raqamli jadvallar ko`rinishida tayyorlanadi. Taqdim etilayotgan ma'lumotlar ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyat, xodim (shtat)lar soni, topshiriqlarning bajarilishi, moddiy-tovar boyliklarining saqlanishi, mehnat intizomining ahvoli haqida va boshqa xilma-xil masalalar to`g`risida hozirlanadi.

Rasmiy xizmat ma'lumotnomasida bosma ish qog`ozidagi yozuvlardan tashqari, yana quyidagi zaruriy qismlar bo`ladi:

Hujjat jo`natiladigan yuqori idora yoki mansabdor shaxsning nomi (bosma ish qog`ozining yarmidan o`ng tomonga yoziladi).

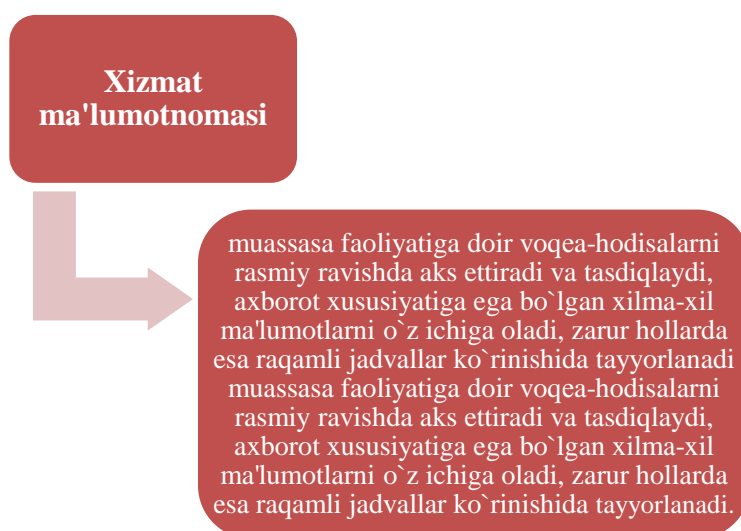
Hujjat nomi (Ma'lumotnoma).

Ma'lumotnoma matniga sarlavha (xat boshidan yoziladi).

Asosiy matn (ma'lumotnoma mazmuni).

Mansabdor shaxs (tuzuvchi yoki korxonahabari) imzosi.

Moliyaviy masalalarni aks ettiruvchi rasmiy ma'lumotnomalarda bosh (katta) hisobchining imzosi va muhri bo`ladi.

Shaxsiy ma'lumotnoma – muassasalar tomonidan fuqarolarning turmushi va ish faoliyatidagi aksar voqea-hodisalar va holatlarni tasdiqlab beradigan hamda talab qilingan joylarga ko`rsatiladigan rasmiy hujjatdir. Masalan, muassasa xodimga uning qaerda, kim bo`lib va qancha maosh olib ishlashi haqida ; o`quvchi va talabaga esa qaerda o`qishi haqida ; fuqarolik holati hujjatlarini qayd qilish (FHHQ-ZAGS) va notarial idoralar hamda fuqarolar yig`inlari raislari shaxsning tug`ilganligi yoki vafot etganligi to`g`risida, nikohda bo`lganligi yoki ajralganligi haqida (hujjatlar yo`qolganda) ; tuman va shahar ijtimoiy ta'minot bo`limi shaxsning nogironligi, nafaqasining miqdori, avtomobilga ega emasligi haqida ; shifoxonalar kishining sog`lig`i (kasal emasligi) haqida ; mahalla qo`mitasi yig`inlari yoki uy-joy boshqarmalari shaxsning yashash joyi, egallab turgan uy-joyining maydoni yoki oila a'zolarining soni haqida ma'lumotnomalar beradi. Bulardan tashqari, ichki ishlar va

adliya idoralari tomonidan ham fuqarolarga tasdiqlovchi, guvohlantiruvchi ma'lumotnomalar beriladi.

Shaxsiy ma'lumotnoma o`zining zaruriy qismlari jihatidan rasmiy xizmat ma'lumotnomasiga yaqin turadi, chunki u ham aksar hollarda xos ish qog`oziga yoki oldindan tayyorlangan bosma ish qog`ozi (blanka)ga yoziladi. Ushbu ish qog`ozlarida bir qancha zaruriy qismlar va takrorlanuvchi iboralar o`z aksini topgan bo`ladi. Shaxsiy ma'lumotnomalarda ular yo`llangan idora yoki shaxs nomi bo`lmaydi. Buning o`rniga ma'lumotnomaning asosiy matnidani so`ng uning maqsadi : «Ish joyiga» (yashash joyiga) ko`rsatish uchun berildi», «Toshkentdagi 507-bolalar bog`chasiga taqdim etish uchun berildi» tarzida ko`rsatiladi. Bosma ish qog`ozlari bo`lmagan hollarda ma'lumotnomalar oddiy qog`ozga qo`lda yoki kompyuterda yoziladi va uning chap burchagiga korxonaga yoki jamoat tashkilotining to`rtburchak muhri qo`yiladi, uning qarshisiga, o`ng tomoniga ma'lumotnoma so`zi yoziladi.

Shaxsiy ma'lumotnomalar quyidagi zaruriy qismlarni o`z ichiga oladi:

Ma'lumotnoma beruvchi tashkilotning nomi.

Ma'lumotnomaning tartib raqami va berilgan sanasi.

Hujjat turining nomi (Ma'lumotnoma).

Ma'lumotnoma berilayotgan shaxsning ismi, otasining ismi va familiyasi.

Ma'lumotnoma matni (u tasdiqlayotgan voqea yoki holat bayoni)

Ma'lumotnomaning maqsadi (ma'lumotnoma ko`rsatiladigan, taqdim etilayotgan joy nomi).

Mansabdor shaxs(lar)ning imzosi (lavozimi va familiyasi).

Muhr.

Dastlabki uch zaruriy qism bosma ish qog`ozida (bosma ish qog`ozi bo`lmagan hollarda to`rtburchak muhrda) o`z aksini topgan bo`ladi.

Ish haqini tasdiqlash haqidagi va pul bilan bog`liq boshqa shaxsiy ma'lumotnomalarga tegishli muassasining bosh (katta) hisobchisi ham imzo qo`yishi kerak.

Ma'lumotnomalarning bu turi ham jo`natma hujjatlar daftarida qayd etilib, xodim qo`liga beriladi.

Yozma nutq:

Talabalar guruhining o`zlashtirish ko`rsatkichlari haqida ma'lumot tuzish.

Mustaqil ta'lim

Savol va topshiriqlar:

1. Dalolatnoma nima?

2. Dalolatnoma qaysi hollarda tuziladi?
3. Dalolatnoma qanday tuziladi?
4. Ma'lumotnoma nima?
5. Xizmat ma'lumotnomasi qanday yoziladi?
6. Shaxsiy ma'lumotnoa, qanday yoziladi?
7. Nazariy ma'lumotlar bilan tanishib chiqing. Dalolatnoma namunasini tayyorlang. Mahalla fuqarolar yig`ini tomonidan sizning shu joyda yashashingiz haqida ma'lumotnoma namunasini tayyorlang.

44-MAVZU. MAJLIS BAYONI. HISOBOT.

Bayyonomalarning turlari. Majlis bayoni. Majlis bayonidan ko'chirma. Hisobot turlari. Davriy hisobotlar. O'quv amaliyoti hisoboti.

Bayonnoma turli yig'ilish, kengash va boshqa tur anjumanlarning borishini, majlis qatnashchilarining chiqishlari va ular qabul qilgan qarorlarni qayd qiluvchi rasmiy hujjatdir. U voqelikning o'rnini, vaqti va holati haqida ma'lumot berish bilan birgalikda, qarorlarning to'g'ri qabul qilinganligini tekshirish va ularning bajarilishini nazorat qilishga imkon beradi. Doimiy ish ko'ruvchi organlar (ilmiy kengash, hay'at va boshqalar), shuningdek, vaqtinchalik ish ko'ruvchi organlar (konferentsiyalar, yig'ilishlar, anjumanlar, komissiyalar) faoliyatida, albatta, bayonnoma yozilishi kerak. Bayonnomaning yozilishini tashkil qilish kotibning asosiy vazifalaridan biridir. Bayonnoma doimiy ish ko'ruvchi organlarning yig'ilishlarida doimiy kotiblari tomonidan tuziladi va rasmiylashtiriladi. Vaqtinchalik ish ko'ruvchi organlar majlislarida esa yig'ilish jarayonida saylangan kotib aynan shu ishni bajaradi.

Bayonnomada o'z aksini topgan axborotlarning aniqligi uchun butun mas'uliyat va javobgarlik majlis raisi va kotibi zimmasiga yuklatiladi.

Bayonnoma yozib olinishiga ko'ra qisqa, to'liq, stenografik, fonografik shakllarda bo'lishi mumkin. Qisqa bayonnomada faqatgina kun tartibi, ma'ruzachi va muzokarada qatnashuvchilar familiyasi va qabul qilingan qaror ko'rsatiladi. Ularda ma'ruzalar mazmuni batafsil bayon qilinmaydi. Bunday bayonnomalarda masalaning muhokama qilinishi haqida to'liq tasavvur bera olmaydi. Shu nuqtai nazardan yig'ilishda so'zga chiqqan barcha qatnashchilarning bayon qilgan fikr va mulohazalarini qamrab olgan to'liq majlis bayonnomasi afzaldir. Majlis bayonnomasining to'liq shakli faqat yig'ilish xususida emas, balki o'sha jamoaning faoliyati to'g'risida ham fikr yuritishga imkoniyat beradi.

Yig'ilish stenografiya usulida (stenografik) yoki magnitofon yordamida yozib olinayotgan (fonografik) bo'lsa, qisqa bayonnoma tuzilib, stenogramma rais va kotib tomonidan imzolanadi va asosiy bayonnomaga ilova qilinadi.

Bayonnomaning asosiy zaruriy qismlari:

Muassasa nomi.

Sarlavha (bamaslahat ish ko'ruvchi organ yoki yig'ilishning nomi)

Hujjatning nomi (Bayonnoma).

Yig'ilish sanasi.

Shartli raqami.

Yig'ilish joyi.

Tasdiqlash ustxati (agar bayonnoma tasdiqlanishi zarur bo`lsa).

Yig`ilish raisi va kotibining familiyasi.

Matn:

a) qatnashchilar ro`yxati yoki soni ;

b) kun tartibi;

v) eshitildi;

g) so`zga chiqdilar;

d) qaror qilindi.

10. Ilovalar (agar ular mavjud bo`lsa)

11. Imzolar.

Bayonnomani tuzishda ularning huquqiy jihatdan to`laqonliligini ta'minlash kerak. Buning uchun bayonnomada barcha asosiy zaruriy qismlar mavjud bo`lishi, ular to`g`ri rasmiylashtirilishi lozim.

Doimiy maslahat organi yig`ilishining bayonnomasida yig`ilishda ishtirok etuvchilar soni ko`rsatilishi juda muhimdir, chunki bu huquqiy ahamiyatga ega. Majlis qarorlarini qabul qilish va uning qonuniy bo`lishi uchun ishtirokchilarning nizom bo`yicha etarli ekanligi (kvorum) asosiy shart hisoblanadi.

Ma'muriy idoralarda bayonnoma umumiy yoki maxsus bosma ish qog`ozlarida rasmiylashtiriladi. Bayonnoma bir necha sahifadan iborat bo`lsa, faqat birinchi sahifa bosma ish qog`ozida, qolgan betlari esa oddiy qog`ozda yoziladi. Yig`ilish o`tkazilgan kun bayonnomaning sanasi hisoblanadi. Muntazam ish ko`ruvchi organlar bayonnomasining tartib raqami kalendar yili bo`yicha izchil davom etadi.

Majlis bayonnomasida qatnashchilarning ro`yxati berilganda, doimiy a'zolar va taklif etilganlar familiyasi alohida-alohida alifbo tartibida qayd etiladi. Taklif etilganlar soni 15 kishidan oshmasa, ularning familiyasini, qavs ichida esa ish joyini ko`rsatish kerak.

Kengaytirilgan majlislarda ishtirok etuvchilarning soni ko`rsatiladi va qatnashchilar ro`yxati majlis bayonnomasiga ilova qilinadi.

Majlis bayonnomasi kirish va asosiy qismdan iborat bo`lib, kirish qismi kun tartibi bilan tugaydi. Kun tartibidan so`ng ikki nuqta qo`yilib, ko`riladigan masalalar tartib raqami bilan beriladi. Har qaysi masala alohida satrdan yoziladi. Ularning o`zaro tartibi masalaning dolzarbligi va muhimligiga qarab belgilanadi. Majlis bayonnomasida kun tartibini bosh kelishikda ifodalash va katta harflar bilan yozish kerak.

Kun tartibidagi masalalarni bayon qilishda ma'ruzachining ismi, familiyasi, lavozimini alohida jumla bilan yozish maqsadga muvofiqdir.

Ba'zan kun tartibining oxirgi qismida «Turli masalalar» sarlavhasi bilan alohida qism beriladiki, bu maqsadga muvofiq emas, chunki kun tartibidagi har bir masala aniq va ravshan bo`lishi lozim.

Matning asosiy qismi kun tartibi masalalariga muvofiq joylashadi. Har bir bo`lim uch qismdan iborat bo`ladi : ESHITILDI, SO`ZGA CHIQQILAR, QAROR QILINDI. Bu so`zlar bosh (katta) harflar bilan yoziladi. Agar kun tartibida ikki yoki undan ortiq masala ko`riladigan bo`lsa, «ESHITILDI» so`zidan oldin kun tartibidagi masalalarning raqami qo`yiladi, so`zdan keyin esa ikki nuqta qo`yilib, yangi satrdan ma'ruzachining ismi, familiyasi bosh kelishikda yoziladi. Familiyadan so`ng chiziqcha (tire) qo`yilib, ma'ruza yoki xabarning qisqacha mazmuni bayon qilinadi. Agar ma'ruza matni tayyor holda bo`lsa, tiredan keyin «Matn ilova qilinadi» deb yozib qo`yiladi.

«SO`ZGA CHIQQILAR» birikmasi ham aynan shu shaklda yoziladi. Zaruriyat bo`lganda, qavs ichida har bir so`zlovchining ish joyi va lavozimi ko`rsatiladi. Masalan : SO`ZGA CHIQQILAR : A.I.Rahimov (litsey direktori) - --

Majlisda berilgan savollar ham bayonnomada yoziladi. Ma'ruzachiga savollar va ularga beriladigan javoblar «SO`ZGA CHIQQILAR» bo`limiga kiritiladi va ko`rsatilgan tartibda rasmiylashtiriladi («savol» va «javob» so`zlari o`rnida so`rovchining ismi, ota ismining bosh harflari va familiyasi ; javob beruvchining ismi, ota ismining bosh harflari va familiyasi esa faqat savolga ma'ruzachining o`zi javob bermagan hollardagina ko`rsatiladi).

Matning uchinchi qismida muhokama etilgan masala bo`yicha qaror qabul qilinadi. «QAROR QILINDI» birikmasi ham bosh harflar bilan yoziladi.

Kun tartibidagi har bir masala yuzasidan alohida-alohida «ESHITILDI», «SO`ZGA CHIQQILAR», «QAROR QILINDI» sarlavhalari qo`yiladi va so`zlovchilar nutqining qisqacha mazmuni, qabul qilingan qaror rasmiylashtiriladi.

Zaruriyat tufayli majlis davomida qabul qilingan qarorlardan ko`chirmalar rasmiylashtiriladi. Buyruqdan ko`chirma bo`lganidek, bayonnomadan ko`chirma ham imzo bilan tasdiqlanadi.

Ba'zan bayonnomadan ko`chirmalarda yig`ilishda qatnashuvchilarning familiyasi yoki soni, shuningdek ko`rilgan masala bo`yicha muhokamada ishtirok etganlar familiyasi ham ko`rsatib o`tiladi.

Bayonnomaning matn qismidan faqat tashkilot yoki shaxsga etkazilishi kerak bo`lgan bo`laklarga olinadi. Agar kun tartibida uch masala muhokama etilgan bo`lsa, kerakli masala bo`yicha qabul qilingan qaror olinadi.

Hisobot muayyan vaqt uchun rejalashtirilgan ish yoki vazifa, topshiriqlarning bajarilishi, amaliy dolzarb ishlar, xizmat va ilmiy safarlar yakuni haqida ma'lumot beruvchi hujjat.

Hisobotda keltirilgan ma'lumotlar aniq, ishonarli bo`lishi kerak.

Hisobotda quyidagilarga e'tibor beriladi : nima mo`ljallangan yoki topshirilgan edi, u qanday bajarildi, nimalarga e'tibor berildi, qanday etishmovchiliklar bo`ldi, ularni bartaraf etish uchun nimalar qilish kerak. Hisobot oxirida muayyan topshiriq

bajarilmagan bo`lsa, uning sababi ko`rsatiladi, bu borada takliflar qayd etiladi. Rejalashtirilgan ish haqidagi hisobotlar amalda keng qo`llanadi. Hisobot shakl jihatdan ham, mazmun jihatdan ham bildirishnoma hujjatiga o`xshaydi.

Uning zaruriy qismlari:

1. Sarlavhasi: hisobot qaysi davr uchun, qanday bo`lim yoki shaxs tomonidan berilyapti.

2. Hujjatning nomi (Hisobot).

3. Hisobot matni.

4. Lavozimi, ismi va ota ismining bosh harflari, familiyasi, imzo.

5. Sana.

6. Hisobotni tasdiqlovchi rahbar imzosi.

Xizmat safari va rahbarning muayyan topshirig`ini bajarish bo`yicha hisobotlar ma'lum davr ishlari bo`yicha hisobotdan qisman farq qiladi. Zaruriy qismlari:

1. Sarlavhasi : idora rahbarining lavozimi, ismi va ota ismining bosh harflari, familiyasi, kim tomonidan qanday topshiriq uchun hisobot berilyapti.

2. Hujjatning nomi (Hisobot).

3. Hisobot matni («Sizning topshirig`ingizga binoan» kabi iboralar bilan boshlanadi, topshiriq qanday bajarilganligi aniq ma'lumotlar bilan bayon qilinadi ; xulosa yasaladi).

4. Ilovalar ko`rsatiladi (ko`p hollarda).

5. Hisobot beruvchining lavozimi, ismi va ota ismining bosh harflari, familiyasi, imzo.

6. Sana.

Yozma nutq:

Majlis bayoni tuzish. O`tkazilgan tadbir to`g`risida hisobot yozish.

Mustaqil ta`lim

Savollar va topshiriqlar:

1. Bayonnoma nima?

3. Bayonnomaning zaruriy qismlari nimalardan iborat?

4. Bayonnoma qanday rasmiylashtiriladi?

5.«Ish yuritish» kitobidan bayonnoma namunalari bilan tanishing. O`z guruhingizda o`tkazilgan yig`ilish bayonnomasini yozing. Yig`ilish bayonnomasidan ko`chirma namunasini tayyorlang.

6. Hisobot nima?

7. Hisobot tayyorlashda nimalarga e`tibor beriladi?

8. U qanday tuziladi?

9. Hisobot namunasi bilan tanishib chiqing.

10. Xizmat safari yakuni bo`yicha hisobot tayyorlang.
11. O`z guruhingiz yig`ilishi bayonnomasini tayyorlang.

45-MAVZU. XIZMAT YOZISHMALARI. XATLAR.

Xizmat yozishmalarining vazifasi. Xizmat xatlarining turlari. So'rov xati. Iltimos xati. Javob xati. Ilova xat. Da'vo xati. Talab xati. Axborot xati. Kafolat xati.

Xizmat yozishmalari - mazmunan xilma-xil bo'ladi. Ularda muassasa faoliyatining turli masalalari bilan bog'liq talab, iltimos, taklif, kafolat kabilar aks ettiriladi. Bu ma'noda xizmat yozishmalari hujjatlarning yuqorida ko'rsatilgan guruhlari bilan uzviy aloqadordir. Shularni hisobga olib, xizmat yozishmalari hozirgi zamon hujjatshunosligida mazkur guruhlardan keyin alohida guruh sifatida tasniflangan va bu mantiqan o'rinli. Har qanday yozishmada, umuman ko'p hujjatda adres yozishga to'g'ri keladi. Adres aksariyat hujjatlarning tarkibiy qismi - rekvizitidir.

Taklifnoma – biror bir tantanali tadbirga taklif etish uchun qo'llaniladigan yozma axborot. Taklifnomaning zaruriy qismlari:

1. Nomi (taklifnoma).
2. Matn:
 - a) taklifnoma turiga qarab: taklif qilinayotgan shaxsning familiyasi yoki ismi va otasining ismi;
 - b) taklif qiluvchi muassasaning nomi;
 - v) qanday tadbirga taklif qilinayotganligi.
3. Tadbirni o'tkazilish sanasi va vaqti.
4. O'tkazilish joyi.
5. Imzo (tadbirni tashkil etgan tashkilotning nomi).

Xatlar-muassasalar orasidagi xizmat aloqalarini amalga oshiruvchi asosiy hujjatdir. Xat orqali bajariladigan masalalar ko'lami keng bo'lib, bunday yozishmalar tushuntirishlar, xabarlar, taklifnomalar, iltimoslar, kafolatlar beriladi yoki qabul qilinadi. Mazmun jihatdan tullicha bo'lgan bunday hujjatlar umumlashtirilgan holda xizmat xatlari xususiyatlariga ko'ra o'zaro farqlanadi. Xatlarni bajaradigan vazifasiga qarab quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

- 1) javob xatni talab qiluvchi xatlar (da'vo xatlar, so'rov xatlar, iltimos xatlar).
- 2) javob xatni talab qilmaydigan xatlar (ilova xat, tasdiq xat, eslatma xat, axborot xat, kafolat xat va boshqalar).

Xizmat xatlari odatda xatlar uchun tayyorlangan bosma ish qog'ozlariga yoziladi. Maxsus bosma ish qog'ozlari bo'lmagan hollarda xizmat xatlari xos ish qog'oziga yoki oddiy qog'ozga yoziladi. Xizmat xatlari quyidagi zaruriy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. O'zR gerbi.

2. Muassasaning ramziy belgisi.
3. Mukofotlar.
4. Vazirlik, boshqarma nomi.
5. Tashkilot nomi.
6. Bo‘linma nomi.
7. Tasniflagich bo‘yicha hujjatning xos raqami.
8. Muassasaning xos raqami.
9. Pochta, telegraf adresi, bankdagi hisob- kitob raqami.
10. Sana.
11. Shartli raqam (indeks).
12. Kelgan hujjat shartli raqami.
13. Hujjatning kelish sanasi.
14. Hujjat jo‘natiladigan adres.
15. Munosabat belgisi (rezalyutsiya).
16. Nazorat haqida belgi.
17. Matn sarlavhasi.
18. Matn.
19. Ilovalar haqida belgi.
20. Imzo.
21. Rozilik belgisi (viza).
22. Kelishuv haqida belgi.
23. Bajaruvchi haqida belgi va uning telefon raqami.
24. Bajarilganlik haqida belgi.

Axborot xati – ko‘zlangan maqsad ma’lum tashkilot yoki shaxsni amalga oshirilayotgan tadbirdan xabardor qilishdir. Axborot xatlarining hajmi oddiy ma’lumotnoma ko‘rinishida bo‘lib, bir jumladan to bir necha sahifagacha bo‘lishi mumkin. Ba’zan axborot xatlardan ayrim tashkilotlar o‘z faoliyatini targ‘ib qilish maqsadida ham foydalanadi.

Da’vo xati – ma’lum bir muassasaning boshqa bir idora yoki transport tashkilotlariga nisbatan talab va e’tirozlari bayon qilingan xatlardir. Da’vo xatlari tovar yetkazib berish, qurulish ishlari, ijara, yuk tashish va shu kabi bir qancha ishlar bo‘yicha tuzilgan shartnomalar bajarilmay qolganda, o‘z qonuniy huquqlarini va manfaatlarini himoya qilish maqsadida tuziladi. Da’vo xatlarida asosan shartnomaga ko‘ra o‘z zimmasiga olgan majburiyatini buzgan tomon yetkazgan zararni qoplash talab qilinadi. Odatda da’vo xatlari uch nusxada tayyorlanadi.

Da’vo xatlarining zaruriy qismlari:

1. Da’vo qiluvchi muassasa nomi va adresi.
2. Xatning yozilish sanasi va tartib raqami.
3. Da’voni qabul qiluvchi muassasa nomi va adresi.

4. Da'vo bahosi (qiymati).
5. Xat matni.
6. Ilovalar ro'yxati.
7. Mansabdor shaxslarning imzosi.

Ilova xat – xatni qabul qilib oluvchilarni jo'natilidigan hujjatlar haqida yozma xabardor qilish uchun qo'llanuvchi qisqacha xabar qog'ozidir. Ilova xat ish yuritishda keng tarqalgan bo'lib, shartnoma loyihalarini, ziddiyatlar bayonnomalarini, da'vo materiallarini jo'natishda qo'llaniladi.

Iltimos xati – muassasalar ma'lum bir ishni amalga oshirish yoki tugatish maqsadida boshqa muassasalarga rasmiy xat orqali iltimos qilishi mumkin. Iltimos xatlarining asosiy zaruriy qismlari:

1. Xat oluvchi tashkilot va mansabdor shaxsnig nomi.
2. Matn.
3. Ilova (zarur bo'lgan hollarda).

Kafolat xati – muayyan bir shart yoki va'dani tasdiqlash maqsadida tuziladi. Xatlarning bu turi, qoidaga ko'ra bajarilgan ish uchun haq to'lashda, ishning bajarilish muddati haqida, turar joy bilan ta'minlashda, ishga qabul qilishda, bajariladigan ishning sifati haqida kafolat berish uchun tayyorlanadi va tashkilot yoki alohida shaxslarga jo'natiladi.

So'rov xati- javob talab qiladigan bunday yozishmalarda ma'lumotlar hujjatlar yoki boshqa zarur narsalar so'raladi. Birgina xatda turli masalalarga doir bir necha so'rov aks etmasligi, unda bayon qilinayotgan masalalar aniq va ravshan ifodalanishi lozim. Faqat shu holdagina, yo'llangan so'rovga tez va mukammal javob olish mumkin. So'rov xati, odatda, ikki asosiy qismdan- kirish va xulosadan iborat bo'ladi.

Tasdiq xati- ma'lum bir muassasa tomonidan yuborilgan iltimos va so'rovlarga javob tarzida yoziladigan xatlarning bir turi.

Farmoyish xati- bir tarmoqqa tegishli quyi muassasalarning barchasiga yo'llangan rasmiy hujjatdir. Ularning asosiy vazifasi ayni bir mazmundagi xabarni bir necha manzilga yetkazishdir.

Eslatma xati – jo'natilgan iltimos va so'rov xatlariga javob olinmasa, shuningdek, tuzilgan shartnomalar muddati buzilganda yoki unga amal qilinmagan hollarda eslatma xati yuboriladi.

Mazkur xatlar mazmun jihatidan uncha katta bo'lmaydi. Ular mazmun va hajm jihatdan telegrammalarga yaqin turadi. Odatda, eslatma xat bir yoki bir necha jumladan iborat bo'lib, kotib yoki referent tomonidan tasdiqlanadi.

Yozma nutq:

Xizmat xatlarining matnlarini tuzish.

Mustaqil ta'lim

1. Mavzuga oid so'zlardan krossvord tuzish.
2. Nazariy ma'lumotlar bilan tanishib chiqing. So'rov xati. Iltimos xati. Javob xati. Ilova xat. Da'vo xati. Talab xati. Axborot xati. Kafolat xati namunasini tayyorlang.

Асосий ва кўшимча ўқув адабиётлар ҳамда ахборот манбаалари

Асосий адабиётлар

1. Азизов О. ва б. Ўзбек ва рус тилларининг қиёсий грамматикаси. – Т.: Ўқитувчи, 2007.
2. Муҳитдинова Х. С., Салишева З., Пўлатова Х. Ўзбек тили. – Т.: Ўқитувчи, 2006.
3. Рафиев А., Маҳмудов Н., Юлдашев И. Культура речи и делопроизводство на узбекском языке. – Т.: 2011.
4. Лафасов У., Ўзбек тили. – Т.: ТошДШИ, 2009.
5. Қаҳҳорова Х., Муҳаммедова С. Ўзбек тили. – Т.: Университет, 2004.
6. Рафиев А., Маҳмудов Н., Юлдашев И. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – Т.: 2013.
7. Хусанов Н.А., Хужакулова Р.Ш., Дилмуродова Н.А., Ўзбек тили – Т.: LESSON PRESS, 2017. 336 б.

Кўшимча адабиётлар:

8. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли [Фармони](#).
9. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
10. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104 б.
11. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 56 б.
12. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 48 б.
13. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 176 б.
14. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – Т.: Ўзбекистон, 2014. – 46 б.
15. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги қонуни // Ўзбекистоннинг янги қонунлари: Тўплам. – Т.: 1996, 20-30- б.

16. А.Исмоилов, У.Лафасов. Ўзбек тили (машқлар тўплами) – Т.: Ўзбекистон, 2002.
17. Мадвалиев А., Маҳмудов Н., ва б. Ўзбек тилида иш юритиш (муншоот). – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 1990. - 223 б.
18. Расулов Р., Миразизов А. Ўзбек тили. Ўрта махсус касб-ҳунар таълими муассасаларининг таълим бошқа тилларда олиб бориладиган гуруҳлари учун ўқув қўлланма. – Т.: Фан ва технология, 2006.
19. Рафиев А. ва бошқалар. Чет элликлар учун ўзбек тили. II-қисм.(СД кассетали) – Т.: Ўзбекистон, 2001.
20. Рафиев А. ва бошқалар. Ўзбек тили. Касб-ҳунар коллежларининг рус гуруҳлари учун ўқув қўлланма. – Т.: Илм Зиё, 2006. - 160 б.
21. Рафиев А., Қурбонова Г. Ўзбек тили (тиббиёт мутахассисликлари учун). Ўқув қўлланма. – Т.: 2008.
22. Русча - ўзбекча луғат. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2014.
23. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-5 жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005 - 2008.
24. Ҳожиёв А., Муҳитдинова Х. Ўзбекча-русча расмий луғат. –Т.: Ўқитувчи,
25. Iskandarova G. O'zbek tili grammatikasi. – Т.: 2009.
26. Iskandarova G., Gulibonu Keybatuli. O'zbek tili darsligi (xitoyliklar uchun). - Pekin, 2016.
27. Usmonova Sh. O'zbek tili (koreyslar uchun). – Pusan, 2005.

Интернет сайтлари

28. www.gov.uz – Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
29. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
30. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий сайти.
31. www.cbu.uz – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.
32. www.soliq.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси расмий сайти.
33. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитасининг расмий сайти.
34. www.thinsan.com
35. www.dersimiz.com
36. www.altinmiras.com
37. www.ziyonet.uz

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS

TA‘LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

«O‘ZBEK VA RUS TILLARI» KAFEDRASI

«O‘ZBEK TILI» FANIDAN

MUSTAQIL ISHLARNI BAJARISH BO‘YICHA

USLUBIY KO‘RSATMA

TOSHKENT – 2018

Tuzuvchi:

N.Dilmurodova - TMI, O‘zbek va rus tillari kafedrası katta o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

Xujamkulov U. - TMI, O‘zbek va rus tillari kafedrası katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Qurbonova Y. - TDIMI, Tillar kafedrası dotsenti, f.f.n.

Mustaqil ishlarni bajarish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar kafedra yig‘ilishida muhokama etilgan (2018-yil 29-iyundagi 38-sonli bayonnoma) va institut o‘quv-uslubiy Kengashida tasdiqlash uchun tavsiya qilingan.

Kafedra mudiri**N.Xusanov**

Mustaqil ishlarni bajarish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar institut o‘quv-uslubiy Kengashida ko‘rib chiqilgan (2018-yil 21-avgustdagi 1-sonli bayonnoma) va tasdiqlash uchun tavsiya qilingan.

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor**I.Qo‘ziyev**

Kirish

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”, “Davlat tili haqida”gi Qonunlari hamda “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da respublikadagi oliy ta’lim muassasalarida o‘zbek tilini ikkinchi til(davlat tili) sifatida o‘qitishni yanada takomillashtirish ko‘zda tutilgan.

Ushbu konsepsiya ta’lim rus va boshqa mahalliy tillarda olib oriladigan oliy ta’lim muassasalarida davlat tilini o‘rgatish uchun me’yoriy hujjat sanaladi. U bakalavriat bosqichida talabalar o‘zbek tilidan egallashlari shart bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va ma’naviy, madaniy dunyoqarashning zaruriy me’yorini asoslovchi ta’limiy – tarbiyaviy hujjatdir.

Ta’lim rus va boshqa mahalliy tillarda olib boriladigan oliy ta’lim muassasalarining birinchi bosqichida o‘zbek tili o‘quv fani bo‘yicha shu bosqich uchun belgilangan nutqiy ko‘nikmaga, leksik-grammatik bilimlarga ega bo‘lishlari, mustaqil ravishda o‘zbek tilida fikr yurita olish uchun til materiallari va vositalaridan bakalavriat bosqichi hajmida va unqacha bo‘lgan davrda o‘rganilgan materiallar hajmida to‘g‘ri va mustaqil foydalana bilishlariga erishishlari lozim.

O‘zbek tilini o‘qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Ta’limning oliy bosqichida o‘zbek tilini o‘qitishning mazmuni yanada takomillashtiriladi. Bunda ilgari maktabda olingan bilimlarni mustahkamlash yo‘lidan borilmaydi, aksincha talabalarning litsey va kollejlarda egallagan bilimlari asosida, oladigan ixtisosliklari doirasida bog‘lanishli nutqni o‘stirish ko‘zda tutiladi.

O‘zbek tili ta’limi mazmunini talabalarning nutqiy savodxonligini grammatikani o‘qitish orqali emas, balki turmush va mehnat faoliyatidagi nutq mavzulari doirasini yanada kengaytirgan hamda ixtisoslikka moslashtirgan tarzda o‘zbekcha nutqni tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish amallarini uyg‘unlashtirib o‘rgatish bilan ajralib turadi.

Bunda ilmiy - badiiy adabiyotlarni o‘qib tushunish, ixtisoslik sohasida matn yaratish va hujjat tuzish, matnni shakl va mazmun jihatdan yangilash, boshqa nutq uslubiga ko‘chira olish kabi murakkab talablar qo‘yiladi. Bu o‘z navbatida talabalarning o‘zbek tili imkoniyatlaridan qanchalik to‘g‘ri va keng foydalana bilishlariga, xususan, leksik va uslubiy imkoniyatlardan o‘rinli foydalanishni qanchalik puxta o‘zlashtirganliklariga bog‘liq bo‘ladi. Bularning barchasi ta’limning yuqori bosqichida o‘zbek tilidan tavsiya etilayotgan bilimlarning hayotiyliigi, kengligi va qiziqarliligi, tanlagan kasbi, mutaxassisligiga muvofiqligi, o‘qitish metodlari va usullarining zamonaviyligi, audiovizual vositalarning samarali qo‘llanilishi bilan ta’minlanadi.

Fanni o‘qitish bo‘yicha ko‘rsatma va tavsiyalar

O‘zbek tili, eng avvalo, O‘zbekistonda yashaydigan(millatdan qat’I nazar) barcha uchun davlat tili sanaladi. Bundan tashqari nutqiy savodxonlik har bir oliy ma’lumotli mutaxassis uchun muhim ahamiyatga egadir. Talabalar o‘zbek tilidan litsey va kollejda egallagan bilimlarini tanlagan ixtisosliklari sohasidagi leksik vositalar bilan boyitishlari, turli muloqot mavzulariga oid ko‘nikmalarini mustahkamlashlari, ixtisoslikka oid matnni tushunish, so‘zlab berish, shunday matn tuza olish malakalariga ega bo‘lishlari lozim.

Har bir mashg‘ulotda talabalarning faolligiga erishish uchun mavzu yuzasidan bajariladigan ishlar oldindan rejalashtirilib, talaba bu ishlardan xabardor etilishi lozim. Shunda zarur nutqiy vaziyat ham, savol - javob ham, mashq va topshiriqlar ham yuksak mas’uliyat bilan bajariladi. Mavzuga oid grammatik bilimlarni esa imkon qadar talabning mustaqil bilim olishi va mustaqil ravishda o‘z ustida ishlashi uchun vazifa qilib berish maqsadga muvofiqdir.

O‘qituvchi bilimlarni izoh tarzida anglatishi, xatolarni tuzatishi, mavzuning matn tilida ifodlanish xususiyatini ochib berishi mumkin. Bu orqali talablarni o‘zbek tilida mustaqil fikrlash, til materiali, vositasini nutqda mustaqil qo‘llashga o‘rgatish oson kechadi. Asosiy e’tibor matn ustida ishlash, matn tuzishga qaratilgani uchun ham talabning o‘z nutqi ustida ishlashga majbur qilish, uning xatolarini o‘z vaqtida tuzatish, zarur o‘rinlarda yordamlashish hamkorlik texnologiyasi asosida olib borilgani ma’quldir.

Tilni mukammal o‘rganishda, avvalo, hayotiy mavzulari bo‘yicha savol-javob, suhbat, bahs uyushtirish muhim ahamiyatga ega. Tavsiya etilgan mavzulardan kelib chiqib, ularga har xil sharhlar berish (fonetik, leksik, grammatik) asosida darsni olib borish maqsadga muvofiqdir. Savol-javob, suhbat, bahslashuv orqali mustaqil yozma ishlar uyushtirish, matn tuzdirish, qo‘llanadigan interfaol usullarning samaradorligini ta’minlash, talabalarning o‘zbek tilidan hosil qiladigan malaka va ko‘nikmalarini uzluksiz o‘stirishga erishiladi. Bunda nofilologik ixtisosliklarga til o‘rgatishni o‘sha soha fanlariga moslashtirish ham talab qilinadi. Masalan, yozma ishlar o‘tkazish, so‘zlashuv, bahs-munozara darslarini o‘qituvchi har bir fakultetning ixtisosligiga mos ravishda belgilanishi maqsadga muvofiqdir. o‘qitishning kommunikativ tamoyiliga asoslangan holda ish ko‘rishni shart qilib qo‘yadi. Buning uchun o‘qituvchi tavsiya etilgan nutq mavzulari bo‘yicha keng dunyoqarashga ega bo‘lishi bilan birga talabalarning shu mavzularda erkin suhbatlashishlari mumkin bo‘lgan barcha imkoniyat va vositalarni ishga solishi zarur, har bir mashg‘ulotda talabalarning faolligiga erishish uchun mavzu yuzasidan bajariladigan ishlar oldindan rejalashtirilib, talaba bu ishlardan xabardor etilishi lozim. Shunda zarur

nutqiy vaziyat ham, savol - javob ham, mashq va topshiriqlar ham yuksak mas'uliyat bilan bajariladi. Mavzuga oid grammatik bilimlarni esa imkon qadar talabning mustaqil bilim olishi va mustaqil ravishda o'z ustida ishlashi uchun vazifa qilib berish maqsadga muvofiqdir.

Mustaqil ish o'qituvchining talabalarga avvalda berib qo'yiladigan fanning mavzulari asosida tashkil etiladi. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda o'zbek tilini o'zlashtirishning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha mashg'ulotlar mazmunini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fanlar bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- nutq mavzulari O'zbekiston tarixi, fan va madaniyati, milliy qadriyatlari to'g'risida qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish va mavzu bo'yicha referat tayyorlash;
- radio va televideniye orqali mavzuga oid eshittirishlar asosida matn yozish;
- masofaviy (distansion) ta'limni tashkil etish.

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN MAVZULAR

1. Buyuk Ipak yo'li va uning insoniyat tarixidagi o'rni.
2. Tomaris va Shiroq haqidagi afsonalar.
3. Qomusiy olim Al Xorazmiy.
4. Ahmad al Farg'oniy va uning merosi.
5. Abu Nasr Forobiy va uning buyuk asarlari.
6. Ibn Sinoning "Tib qonunlari".
7. "Temur tuzuklari".
8. Mirzo Ulug'bek - olim va davlat arbobi.
9. Alisher Navoiy - o'zbek adabiy tilining asoschisi.
10. Jadidchilik harakati namoyandalari.
11. Birlashgan Millatlar Tashkiloti.
12. Milliy madaniy markazlar.
13. O'zbekiston muzeylari.
14. Dunyoning mashxur universitetlari.

15. Terrorizm va uning insoniyatga taqdid.
16. Shanxay hamkorlik tashkilotining faoliyati.
17. O‘zbekiston Respublikasining hukumat portali.

Mustaqil ishni quyidagi **topshiriqlar** ko‘rinishida bajarish tavsiya etiladi:

- mavzu bo‘yicha rasmiy axborot tayyorlash;
- mavzu bo‘yicha referat tayyorlash;
- mavzu bo‘yicha elektron taqdimot (RRT) tayyorlash;
- mavzu bo‘yicha albom tayyorlash;
- mavzu bo‘yicha loyiha yaratish;
- mavzu bo‘yicha dialogik matn tuzish;
- mavzu bo‘yicha monologik matn tuzish;
- terminlar lug‘atini tuzish;
- matnni o‘zbek tiliga tarjima qilish;
- bad’iiy asarni mutolaa qilish;
- she’r yodlash;
- mavzu bo‘yicha baqs-munozaraga tayyorlanish;
- esse yozish;
- maqola yozish;
- maqolaga taqriz yozish;
- hikoya tuzish;
- ommabop maqola tayyorlash;
- reportaj tayyorlash;
- berilgan mavzuda klaster tuzish;
- mavzuga oid so‘zlardan krossvord tuzish;
- ma’lumotlardan jadval tuzish;
- ish yuritish hujjatlaridan namunalar tayyorlash.

Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Mustaqil ta'lim uchun o'quv va ishchi o'quv rejada 5230600-Moliya; 5230900-Buxgalteriya hisobiva audit (tarmoqlar bo'yicha) ta'lim yo'nalislari uchun 30 soat, 5230200-Menejment (xizmatlar sohasi); 5230200- Bank ishi; ta'lim yo'nalislari uchun 30 soat mustaqil ta'lim ajratilgan.

Mustaqil ishlarni baholash tartibi

Mustaqil ta'lim talabaning bajaradigan ilmiy izlanishi bo'lib, mustaqil ishni bajarishdan maqsad, talabaning o'qishi davomida olgan bilimni mustahkamlash, chuqurlashtirish va umumlashtirishdan iboratdir.

Mustaqil ish uchun ajratilgan soatlarni talaba o'zlashtirish uchun ularga referat yoki mustaqil ish shaklida mavzular taqsimlab beriladi. Mustaqil ta'limning mavzulari talabalar uchun mustaqil o'zlashtirishlari shart bo'lgan mavzulardan tashkil topgan. U talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va kengayishiga, o'qitilayotgan va o'tilgan mavzularni kengroq va chuqurroq o'rganishda hamda dunyoqarashini yana ham kengayishiga yordam beradi. Shuningdek, mustaqil ta'limga mo'ljallangan topshiriqlar seminar mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishga qaratilgan. Bundan tashqari talabalar, ayrim nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirishlari natijasida ilmiy maqolalar tayyorlashlari mumkin, hamda ilmiy-amaliy konferentsiyalarda ilmiy ma'ruzalar qilishlari mumkin. Referat, taqdimot, ma'ruzalar kafedra tomonidan belgilab berilgan hajmda bo'lishi kerak. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- avtomatlashtirilgan o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fanlar bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- yangi texnikalarni, apparaturalarni, jarayonlar va texnologiyalarni o'rganish;
- talabaning o'quv, ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fanlar bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;
- masofaviy ta'lim.

Mustaqil ta'limni baholash mezonlari

Baho	Mustaqil ishlarning bajarilganlik darajasi
5 baho – “a’lo”	Mustaqil ishlar to‘liq va aniq bajarilgan, olingan ma’lumotlar tahlil etilib, izchil va tizimli ravishda muammoning yechimiga qaratilgan loyihalash jarayoni amalga oshirilgan, mustaqil ishni bajarishga ijodiy yondashilgan, muammoga tegishli adabiyotlardan unumli foydalanilgan, internet ma’lumotlari ijodiy tahlil asosida aks etgan mustaqil ishlarga qo‘yiladi.
4 baho - “yaxshi”	Axborotlar ahamiyatiga ko‘ra tabaqalashtirilgan, mustaqil ishni bajarishga qisman ijodiy yondashilgan, muammoga tegishli adabiyotlardan unumli foydalanilgan, internet ma’lumotlari aks etgan mustaqil ishlarga qo‘yiladi.
3 baho - “qoniqarli”	Mustaqil ish bajarish uchun lozim bo‘ladigan shart-sharoitlar va imkoniyatlardan to‘liq foydalanilmagan, berilgan namunalarga asoslanib, mantqiy yechimlar keltirilgan, mustaqil ishni bajarishga ko‘rsatmalar asosidagi tayyor ma’lumotlardan foydalanilgan mustaqil ishlarga qo‘yiladi.
2 baho - “qoniqarsiz”	Mustaqil ishlar yetarlicha izchilikda va tizimlilik darajasida bajarilmagan, namunalarga o‘xshash tarzda, ijodiy yondashilmagan, muammoga tegishli adabiyotlardan unumli foydalanilmagan, internet ma’lumotlaridan ko‘chirilgan mustaqil ishlarga qo‘yiladi.

GLOSSARIY

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Imlo [yozish, to‘g‘ri yozish]	Орфографический	Orthographical, orthography	Yozuv, yozuvga, tog‘ri yozuvga oid; imloviy. Imlo qoidalari. Imlo xatolari.
Boshqaruv	Управление	Management	Davlatni idora qilish usuli. Prezidentlik boshqaruvi.
Davlat [mamlakat]	Государство	State	O‘z fuqarolarining ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qiluvchi, bunga qarshi

			turuvchi kuchlarning qarshiligini sindiruvchi hokimiyat organlari va siyosiy tashkilotlari tizimiga ega bo'lgan mustaqil mamlakat. O'zbekiston davlati.
Madaniy [shaharlik; madinalik]	Культурный	Cultural	Madaniyatga oid, madaniyat, ilm-ma'rifat bilan bog'liq, madaniyatni egallagan; madaniyatga erishgan, madaniyat talablariga javob beradigan. Madaniy meros.
Amaliy	Практический	Practical	1. Kishining kundalik faoliyatiga oid. 2. Bevosita amalga oshiriladigan, amalda ko'riladigan, qilinadigan. 3. Amalda tatbiq etiladigan, tajribada qo'llanadigan. Amaliy natijalar.
Yozma	Письменный	Written, writing	Xat, yozuv vositasida ifodalangan, yozilgan. Yozma ma'lumot.
Nazariy [mushohadaga asoslangan, mavhum, fikriy]	Теория	Theory	Nazariyaga oid, nazariya masalalariga bog'liq bo'lgan, nazariyaga asoslangan. Biror sohaning nazariyasi bilan shug'ullanadigan. Nazariy tadqiqotlar.
Istilo [qo'lga kiritish, bosib olish]	Завоевание, захват	Conquest	Qurol kuchi bilan o'zga mamlakatni bosib olish. Arablar istilosi.
Falsafiy	Философский	Philosophical	Falsafaga oid. Tabiat va jamiyat haqidagi teran dunyoqarashni o'zida ifoda etgan. Falsafiy oqim.
Tilshunoslik	Языкознание	Linguistics	Tilshunos ishi, kasbi. Til haqidagi fan, lingvistika. Tilshunoslik masalalari.

tamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Ma'muriy [boshqaruvga, ma'muriyatga aloqador]	Административный	Administrative	Ma'muriyatga doir. Ma'muriyat yo'li bilan amalga oshiriladigan. Ma'muriy hudud.
Viloyat	Область	Region	Mamlakatning bir va undan ortiq shaharlarini o'z ichiga oladigan yirik ma'muriy-hududiy bo'linma. O'zbekistonning 12 viloyati.
Hudud	Территория	Territory, area	Ma'lum chek-chegaraga ega bo'lgan, chegara bilan o'ralgan yer, ma'lum davlat, viloyatga tegishli bo'lgan yer, maydon. O'zbekiston hududi.
Sanoat	Индустрия, промышленность	Industry	Xalq xo'jaligining xomashyoni qayta ishlash, yer osti boyliklarini qazib olish, ishlab chiqarish vositalarini va keng iste'mol mollari yaratish. Yengil sanoat. Oziq-ovqat sanoati.
Soha	Отрасль (промышленности, науки и т.п.)	Branch	Inson faoliyati, ilm-fan, madaniyat va boshqalarning har bir tarmog'i. Sanoat sohalari. Qishloq xo'jaligining yetakchi sohalari.
Mahsulot	Продукт	Product	Ishlab chiqarilgan narsa. Yalpi mahsulot.
Eksport [ingl. export <lot. exportare - chetga (tashqi bozorga) chiqarmoq]	Экспорт	Export	Sotish yoki boshqa maqsadlarda chet ellarga mol yoki kapital chiqarish. O'zbekiston ko'pgina mahsulotlarni eksport qilish imkoniyatiga ega.
Demokratik	Демократический	Democratic	Demokratiya tamoyillariga asoslangan, demokratiyani amalga oshiruvchi. Demokratik davlat.
Ma'rifat [bilim, fan, ma'lumot]	Просвещение	Enlightenment	Ta'lim-tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, diniy, falsafiy g'oyalar asosida kishilarning ong va bilimni, madaniyatini oshirishga qaratilgan faoliyat.

			Amir Temur barpo etgan buyuk davlat ilm-fan, madaniyat va ma'rifatning behad ravnaqini ta'minladi.
Parlament [fr. parlement - rasmiy so'zlashish joyi <parler - gapirmoq, so'zlamoq]	Парламент	Parliament	Demokratik mamlakatlarda butunlay yoki asosan saylov asosida tuziladigan oliy vakillik va qonunchilik organi. Mustaqil O'zbekistonning parlamenti - Oliy Majlis.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Ilm [bilim, fan]	Наука	Science	O'qish-o'rganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; ko'nikma, ma'lumot. Ish-faoliyatning ma'lum bir sohasiga oid bilim, ta'limot, malaka. Ilm o'rganish. 2. Ish-faoliyatning ilm bilan bog'liq sohasi; tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar tizimi. Iqtisodiyot ilmi.
Ilmiy	Научный	Scientific	Ilmga oid, ilmga qaratilgan. Ilmiy asar.
Faoliyat [harakatchanlik; samaradorlik]	Деятельность	Activity	Biror sohada olib boriladigan ish, mashg'ulot, harakat. Ilmiy faoliyat.
Tadqiqotchi	Исследователь	Researcher	Tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchi shaxs. Ilmiy tadqiqotchilar.
Tashkilot	Организация	Organization	Aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega bo'lgan ijtimoiy, xo'jalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. BMTning Yunesko tashkiloti.
Homiy [himoya qiluvchi]	Спонсор	Sponsor	Biron tadbir yoki faoliyatni amalga oshirishda moliyaviy yordam ko'rsatuvchi, moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi jismoniy yoki yuridik shaxs. Ma'muniy xorazmshohlar homiyligida.

Akademiya [yun. academia - afsonaviy qahramon Akadem nomi hamda Platon o‘z ta’limotidan dars bergan, Afina yaqinidagi kichik o‘rmon nomidan]	Академия	Academy	1. Ilm, fan yoki san’atni rivojlantirish uchun tuzilgan, yuqori malakali olimlariga ega bo‘lgan oliy ilmiy muassasa. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. 2. Ba’zi bir oliy o‘quv yurtlarining nomi. Soliq akademiyasi.
Qaror [to‘xtam, hukm, xulosa, tub, asos]	Решение, постановление	Decision, decree	1. Biror ish, masala yuzasidan qabul qilingan xulosa; amalga oshirish lozim topilgan qat’iy fikr; ahd, to‘xtam. Qarorim qat’iy. 2. Rasmiy organ, tashkilot, majlis, mansabdor shaxs va sh.k. ning biror ish, masala yuzasidan bamaslahat qabul qilgan to‘xtami, hukmi. Kafedra majlis qarori.
Institut [lot. institutum - o‘rnatish, tuzish, ta’sis etish]	Институт	Institute	Ba’zi oliy o‘quv yurti va ilmiy-tekshirish muassasalarining nomi. Moliya instituti.
Iqtisodiyot [xo‘jalik masalalari; xo‘jalik]	Экономика	Economy	1. Ijtimoiy tuzumning bazasi. Xalq xo‘jaligi, ishlab chiqarish kuchlarining holatiga muvofiq keluvchi ishlab chiqarish munosabatlari. 2. Xo‘jalik tarmoqlarining moddiy va moliyaviy tomonlarini o‘rganadigan fan. Respublikaning iqtisodiyoti.

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Qonunchilik	Законность	Legislation, legislative	ijtimoiy hayot va faoliyatning qonunlar bilan ta’minlanishi (ta’minlangan) holati.

			Mamlakatimizda oila institutining rivojlanishi va jamiyatimizda oilaning kamol topishi yoʻlida asos boʻladigan mustahkam qonunchilik tizimi yaratilgan.
Qoʻrgʻon	Бастион, форт	Bulwark, fort	Dala joyda atrofi devor bilan oʻralgan hovli joy va uning ichidagi binolar (atrofi, odatda, bogʻ, ekinzorlardan iborat boʻlgan). Sherbek qishloqning eng chetidagi qoʻrgʻonni ham bosib oʻtdi.
Tayanch	Опора, подпорка	Reliance, support	Narsani koʻtarib, uning tik, barqaror turishi uchun xizmat qiladigan vosita; ustun, tirgak, tirgovuch. Oila – bu jamiyat tayanchidir.
Sabr [chidam, bardosh, iroda, qatʼiyat]	Терпимость, терпение	Endurance, patience	1. Biror holat yoki hodisani bardosh bilan kutish, qanoat qilish; oʻzini tiyish. Sabr tagi – sariq oltin. 2. Gʻam-kulfat, azob-musibatlarga chidash, toqat qilish, bardosh berish. Jahl dushmani – sabr.
Ezgu	Благой, добрый	Good	Yaxshilik baxsh etuvchi; ezgulik keltiruvchi; xayrli. Ezgu niyat. Ezgu ish.
Vafo [sadoqat, vaʼdani bajarish]	Верность	Adherence	Yorga, doʻstga, yaqin kishilarga sadoqat. Mardlik – bu insonning oliy fazilati boʻlib, unda botirlik, qahrqmonlik, sadoqat, vafo mujassamlangandir.
Qanoat [mamnunlik, boriga shukur qilish; qanoatlilik, kamsuqumlik]	Воздержание	Selfrestraint	Ozga yoki boriga koʻnish, bori bilan kifoyalanish, nafs tiyqlik bilan koʻpga, ortiqchalikka intilmaslik hissi. Qanoat axloqiy, irodaviy fazilatlar jumlasiga kiradi.
Xiyonat [makr, hiyla; xoinlik,	Измена, неверность	Treason	Ahdni buzish, birovning ishonchini yoki ishonib

vafosizlik]			topshirgan narsasini suiiste'mol qilish. Nomardlarda yovuzlik, yomonlik, xiyonat kabi sifatlarni uchratish mumkin.
Muqaddas [pok, toza, aziz, olijanob]	Священный	Sacred, sainted	Sharafli, olijanob, yuksak. Tabiatning bebaho ne'mati suvni toza saqlash har birimizning muqaddas burchimizdir.
Mujassam [katta, ulkan, kattalashgan]	Воплощение	Embodiment	Gavdalangan, mukammal va aniq tus. Mardlik – bu insonning oliy fazilati bo'lib, unda botirlik, qahramonlik, sadoqat, vafo mujassamlangandir.
Mehnatsevarlik	Трудолюбие	Diligence	Mehnatsevarga xos xislat, xatti-harakat. Mardlik kishi burchida, vijdonida, qadr-qimmatida, farzand tarbiyasida, insonparvarlikda, mehnatsevarlikda, sevgi-sadoqatda, yaxshi ishlarda yaqqol namoyon bo'ladi.
Botirlik	Мужество, храбрость	Courage	Jasurlik, dovyuraklikka xos holat, xususiyat. So'z botirligi – tilda, El botirligi – belda.
Tabarruk [duo, fотиha olish, muborak, muqaddas]	Святой, священный	Holy, sacred	1. Ulug'hurmatga sazovor, g'oyat hurmatli, mo'tabar va aziz. Tabarruk chol. 2. Yaqin, mo'tabar kimsa yoki narsani eslatadigan, undan esdalik, yodgorlik bo'lib qolgan. Otamdan qolgan tabarruk kitob.
Suyanch	Опора	Reliance	Tayanch bo'lib xizmat qiluvchi, madad beruvchi kuch; tayanch. Sendan o'zga hech suyanchim bo'lmadi.

tamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Ziyorat [tashrif, tabarruk joylarga safar qilish]	Визит	Visit	Hurmat yoki rasmiyat yuzasidan kekxa, tabarruk kishilar huzuriga tashrif buyurib, ularning holidan xabar olish, ularni ziyorat qilish. Navro‘z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.
Qadimiy [qadimga, o‘tmishga oid]	Древний, старинный	Ancient	Qadimga oid, qadimdan bor, o‘tmishdan saqlanib kelayotgan. Turkiston, O‘rta va Yaqin Sharqda yashovchi xalqlarning qadimiy va an’anaviy yangi yil bayrami.
Gina-qudurat [xafachilik]	Попрёки	Set-down	Har xil gina va noroziliklar. Navro‘z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar.
Poyga	Скачки, пробег	Race	Kim o‘zdi musobaqasi. Navro‘z kunlarida turli ommaviy o‘yinlar, poyga musobaqalari o‘tkaziladi.
Yaxshilik	Доброта	Goodness	Ixtiyoriy ravishda biror kishining manfaatini ko‘zlab ish tutish, mehribonlik; ezgulik. Yaxshi odamning yaxshiligi tegar tor yerda, Yomon odamning zarari tegar har yerda.
Do‘stlik	Дружба	Friendship	Do‘st maqomida bo‘lishlik; yaqinlik, oshnolik; ahillik. Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari

			buloq bo‘lib qaynaydi.
Fazilat [afzallik, ijobiy xislat]	Достоинство, положительное качество	Dignity	Ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat. Mehmonga hurmat-ehtirom ko‘rsatish kabi go‘zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o‘rin olib kelayotgan an‘analirimizdandir.
Mehmondo‘st [Mehmonni do‘st ko‘ruvchi]	Гостеприимность	Hospitable	Mehmonni, mehmon kutishni, mehmon chaqirishni yaxshi ko‘radigan. Mehmondo‘st o‘zbek xalqi.
Nafosat [nafislik, go‘zallik, latofat]	Тонкость, изящество	Elegance	Nafosatga oshufta inson ma‘naviy boy, qalbi pok, niyati xolis, umuman, ichki madaniyatga ega bo‘ladi.
Odamiylik	Человечность, гуманность	Humanity	Odanga, chin insonga xos xislatlar; insonlik. Odamning odamiyligi uning farzandlariga, oilasiga va yaqinlariga bo‘lgan muruvvatidan boshlanadi.

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma‘nosi
Axloq [kishining tabiati]	Нравственность, этика, мораль	Morals, ethics	Muomala, xatti-harakat odobi. Axloqshunoslik muammolari.
Davlatchilik	Государственность	Statehood, nationhood	Davlat tuzumi; davlat sifatida uyushishning siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy asos va tamoyillari. Davlatchilik usullari.
Ma‘rifiy	Просветительский	Enlightening	Ma‘rifatga oid. Navoiy ma‘rifiy merosi.
Komil [yetuk, to‘liq, mukammal]	Совершенный	Perfect	Kamolotga erishgan, bekamu ko‘st, mukammal. Komil inson.
Siyosiy [siyosatga, diplomatiyaga]	Политический	Political	Siyosatga oid, siyosat bilan bog‘liq bo‘lgan, siyosat sohasidagi.

doir]			Siyosiy jarayon.
Adabiy	Литературный	Literary	1. Badiiy adabiyotga oid. Adabiy suhbat. 2. Yozuvchilarga, yozuvchilik faoliyatiga oid. Adabiy meros. Adabiy taxallus. Umumxalq tilining ishlangan, sayqal berilgan, ma'lum me'yorlarga solingan shakli. O'zbek adabiy tili.
Badiiy [badiiyatga, nafis san'atga oid, go'zal, ajoyib]	Художественный	Art, artistic	Voqelikni nafis san'at vositalari, usullari, obrazlari orqali ifoda etuvchi; tasvirlovchi. Badiiy salohiyat.
Munozara [bahs, mubohasa, tortishuv]	Дискуссия, диспут	Discussion, dispute	Mumtoz adabiyotda keng tarqalgan janr; fikrlar kurashi, qarama-qarshiligi shaklida yozilgan asar. Bobur keng va chuqur bilimli, zamonasining ulkan madaniyat arboblariidan bo'lib, turli ilmiy, adabiy suhbatlar va munozaralar uyushtirar edi.
Mumtoz	Классический	Classical	Muayyan millat va jahon fani, san'ati, adabiyotida muhim o'rin tutadigan, millatning shon-shuhrati va faxri hisoblangan; klassik. Mumtoz musiqa.
Qomus [lug'at, so'z boyligi]	1. Полный 2. Энциклопедия	1. Complete 2. encyclopedia	1. Mukammal, to'liq lug'at. 2. Ensiklopediya; ensiklopedik lug'at. Bobur qomusiy aqlga ega shaxs bo'lgan.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Daromad [foйда, kirim]	Доход, приход	Income, revenue	Savdo-sotiq, mehnat, ishlab chiqarish sohalaridan kelib

			tushadigan sof pul.
Baho [narx, qiymat]	Цена, стоимость	Price	Biror narsaning pul bilan o'lgan qiymati; narx. Inflatsiya baholar o'sishi, aholi turmush darajasining pasayib ketishi tufayli ham yuz beradi.
Moddiy [jism, moddaga oid]	Материальный	Tangible	Mol va puldan iborat. Moddiy yordam.
Mablag' [naqdina, tayyor pul]	Денежные средства	Fund	Biror narsa yaratish, qurish, o'tkazish uchun sarflanadigan ma'lum miqdordagi pul. Aholi o'z mablag'larini pul shaklida tutib turishga bo'lgan xohishini yo'qotadi va ularni moddiy ne'matlarga sarflaydi.
Ishsizlik	Безработица	Unemployment	Ishsiz holat, ish bilan ta'minlanmaganlik. Inflatsiya mehnatkashlar ahvolidan yomonlashiviga olib keladi, ularning hayot darajasini pasaytiradi, ishsizlikni ko'paytiradi.
Naqd [qo'lda bor, mavjud pul]	Наличный	Cash	Pulini darhol to'lash sharti bilan bo'lgan yoki bo'ladigan savdo muomalasi. Naqdga olmoq.
Iste'mol [ishlatish, foydalanish]	Потребление, употребление	Consumption	Iqtisodiy-maishiy ehtiyojlar uchun ishlatish; qo'llash, foydalanish. Keng iste'mol mollari.
Tanga	Монета	Coin	Qog'oz puldan boshqa, oltin, kumush, mis kabilardan zarb etilgan pul. Oltin tanga. Kumush tanga.
Tovar	Товар	Product, goods	Talab, ehtiyojni ta'minlovchi barcha narsa, mahsulot; sotuvchilar va xaridorlar o'rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari obyektidir. Tovar ayirboshlash. Tovar birjasi.
Qiymat [narx, baho, qiymat]	Цена, стоимость	Cost	1. Tovar narxi. 2. Pulning xarid qobiliyati; muayyan bozor narxlari

			darajasida pul birligi hisobiga sotib olish mumkin bo‘lgan tovarlar va xizmatlar miqdori. Mollarning qiymati.
Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma‘nosi
Yoqilg‘i	Топливо	Fuel	Issiqlik energiyasi olish uchun yoqiladigan ashyo. Biz materiallarni, yoqilg‘ini, vaqtni tejash bilan juda ko‘p mablag‘to‘plashimiz mumkin.
Maishiy [hayotiy, hayot, turmushga oid]	Бытовой, жизненный	Everyday, living	Maishatga, tirikchilikka oid. Maishiy xizmat. Maishiy sharoit.
Suvsar	Куница	Marten	Qimmatbaho, qalin va yumshoq mo‘ynali yirtqich sut emizuvchilar oilasining bir turi va uning mo‘ynasi. Suvsar terisi.
Ko‘l	Озеро	Lake	Quruqlikning suvga to‘lgan (suv qoplagan), atrofi berk, chuqurlikdan iborat tabiiy suv havzasi. Katta ko‘l.
Orol	Остров	Island	Atrofi, hamma tomoni okean, dengiz, daryo yoki ko‘l suvi bilan o‘ralgan quruqlik. Qrim yarim oroli.
Ov	Охота	Hunting	Yovvoyi hayvon, baliq, qush va sh.k.ni turli yo‘llar bilan tutish, ovlash yoki otish. Baliq ovi. Bedana ovi.
Qunduz	Бобёр	Beaver	Suvsarsimonlar oilasiga mansub, qimmatbaho mo‘ynali sut emizuvchilar turkumi. Bu bexatar maskanda Buxoro bug‘usi, qunduz, qirg‘ovul kabi hayvonlarni ko‘paytirish ko‘zda tutilgan.
Qo‘riqxon	Заповедник	National park	Belgilangan qonunlarga muvofiq davlat tomonidan

			ajratilgan, alohida ilmiy yoki madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan (noyob landshaft, o‘simliklar, hayvonot dunyosi, foydali qazimalar va b.), tabiiy obyekt joylashgan hudud.
Mo‘yna [jundan, junli teridan qilingan]	Mex	Fur	Ba’zi hayvonlar (suvsar, tulki, ondatra)ning kiyim-kechakka ishlatiladigan junli terisi. Tulki mo‘ynasi.
Muhofaza [himoya qilish]	Охрана, защита	Protection	Himoya qilish, qo‘riqlash, himoya. Keyingi paytlarda biz atrof-muhit muhofazasi haqida ko‘p gapiradigan bo‘ldik.

tamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Inshoot [qurilishlar, binolar]	Здание	Building	Turli maqsadlar uchun qurilgan binolar va ularning uskuna-jihozlari. Hidrotexnik inshootlar.
Tashabbus [tirishqoqlik, barqarorlik, qat’iylilik; g‘ayrat, tashabbus]	Инициатива	Initiative	Biror ishga boshlovchi, da’vat etuvchi sa’y-harakat, g‘ayrat. Ilg‘orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa. Tashabbus ko‘rsatib ishlamoq.
Sog‘lom	Здоровый	Healthy	Dard-kasaldan holi; sog‘. Sog‘lom odam. Sport yosh avlodni sog‘lom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi.
G‘amxo‘rlik	Попечение, забота	Care	Kimsa haqida qayg‘urish, uning g‘amini yeyish; g‘amxo‘r shaxsga xos ish, xatti-harakat. Mustaqil O‘zbekiston sportchilari bu g‘amxo‘rlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar.

Grossmeyster [nem. Grozmeister - katta usta]	Гроссмейстер	Grandmaster	Shaxmat va shashka ustalariga beriladigan eng oliy unvon va shu unvonga ega bo'lgan shaxmatchi yoki shashkachi. Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga ko'tarildi.
Pahlavon [qahramon, botir,]	Богатырь	Strong / powerful man	Barvasta va zabardast; jismoniy baquvvat, bahodir. Pahlavon o'g'lon.
Badiiy [go'zal, ajoyib] gimnastika	Художественная гимнастика	Gymnastics	Badiiy gimnastika. Mamlakatimizda sportning qizlarga mos badiiy gimnastika, sinxron suzish, tennis, yengil atletika kabi nafiz turlarini jadal rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.
Ko'rkam	Привлекательный	Gorgeous	Ko'rinishi yoqimli, chiroyli, go'zal. Sport majmuasi juda salobatli va ko'rkam qilib qurilgan.
Shaxmat	Шахматы	Chess	1. 64 ta oq va qora katakli taxta va 16 ta oq, 16 ta qora donalardan iborat sport o'yini quroli. Shaxmat taxtasi. Shaxmat donalari. 2. Shu narsa (qurol) taxtasida uning donalari bilan muayyan qoidalar asosida bo'ladigan sport o'yini. Shaxmat musobaqasi. Shaxmat bo'yicha yoshlar o'rtasida respublika chempionati.
Shashka [shashki – “shax” “shaxi” so'zidan “shaxmat(i)” qolipida yasalgan so'z]	Шашки	Cheker	64 ta oq va qora katakli taxtada 12 ta oq va 12 ta qora donalar bilan ma'lum qoidaga muvofiq o'ynaladigan o'yin. Shashka taxtasi. Shashka donasi. Shashka o'ynamoq.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Urf [odat, o'rganish]	Обычай	Custom	Umum tomonidan qabul qilingan va amal qilinadigan tartib-qoida. Urf-odat va rasm-rusumlar.
Xotira [fikir, tafakkur, g'oya]	Память	Memory	Biror kimsa yoki narsa haqidagi yodda saqlangan taassurot. Xalqning tarixiy xotirasi.
Mohiyat [haqiqat, har narsaning asli, tub-negizi]	Сущность, суть	Essence	Biror narsaning zamiridagi tub, eng muhim ma'no, ichki mazmun. Hodisalarning asl mohiyati.
Hamjihat [ham + jihat]	Единодушный	unanimous	Ish-faoliyatda bir-biridan ajralmay intilish, ahil bo'lish. Hamjihat qo'shnilar.
Hodisa [voqea, holat]	Событие, происшествие	Event	Tabiatda, jamiyat hayotida yuz beradigan o'zgarish. Bo'lib o'tgan hodisalar.
Asr [davr, zamon]	Век	Century	Yuz yillik davr. Yigirma birinchi asr.
Ajdod ["jadd" (bobo) so'zining ko'pligi]	Прародитель, предок	Ancestor	Ilgari o'tgan nasl-nasab, ota-bobolar (avlodga nisbatan). Ajdodlarining mehnati, qahramonligi.
Avlod [o'g'illar, bolalar, nasl]	Потомки, потомство	Descendant, offspring	Ota-bobo va uning nasli; sulola. Temur avlodi (temuriylar).
Farovon [mo'l, juda ko'p, ortiq, ziyoda]	Благополучие	Prosperity	Har jihatdan to'la-to'kis ta'minlangan, hamma narsasi mo'l-ko'l, to'q. Farovon hayot.

Tadbirkorlik	Предпринимательство	Entrepreneurship	Tadbirkorga xos xatti-harakat, faoliyat, xislat. Tadbirkorlik faoliyati.
--------------	---------------------	------------------	--

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Matbuot [bosma, nashrlar]	Пресса	Press	1. Sanoatning bosma asarlar chiqaradigan tarmog'i, nashriyot va bosmaxona ishlari. 2. Bosma asarlar; gazeta, jurnal majmui. Chet el matbuoti.
Mukofot [taqdirlash, to'lov]	Награда, премия	Award, prize	Biron-bir faoliyat sohasidagi alohida yutuqlar uchun rag'batlantirish shakli (qimmatli buyum, pul, medal, orden va sh.k.). Davlat mukofoti.
Muharrir [tahrir qiluvchi]	Редактор	Editor	Nashriyot yoki boshqa mas'ul nashrlarda muayyan matnni turli jihatdan tahrir qilib, bosmaga tayyorlovchi xodim. Ayrim matbuot organlariga rahbarlik qiluvchi shaxs. Bo'lim muharriri.
Nashriyot [nashr va targ'ibot ishlari]	Издательство	Publishing house	Bosma asarlar tayyorlash va nashr etish ishlari bilan shug'ullanuvchi muassasa. "Fan" nashriyoti.
Bo'lim	Отдел	Department	Idora va turli ishxonalarning ma'lum ish bilan shug'ullanadigan bir qismi, muayyan idoraga qarashli quyi idora. Bo'lim mudiri.
Jamoatchilik	Общественность	Community	Xaloyiq, xalq, omma, jamoat, ko'pchilikka aloqador ishlarda faol qatnashish, faollik. Jamoatchilik asosida yoki jamoatchilik yo'li bilan jamoat, xalq kuchi, faoliyati bilan, hashar yo'li bilan, pulsiz.

			Jamoatchilik asosida qurilgan maktab.
Vakil [ishonchli, vakolatli shaxs]	Представитель, уполномоченный	Representative	Biror kishi, muassasa, tashkilot manfaatlarini ko'zlovchi va himoya qiluvchi shaxs. Abdulla Oripov hozirgi o'zbek she'riyatining yirik vakili.
Iste'dod [moyillik, qobiliyat]	Способность, талант	Aptitude, talent	Nihoyatda zo'r ijodiy qobiliyat; layoqat. Shoirlik iste'dodi.
Orden	Орден	Order	Harbiy yoki grajdanlik burchini namunali bajarganlik uchun beriladigan turli daraja va nomdagi nishon, mukofot. "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni.
Mahorat [mohirlik, ustalik]	Мастерство, умение	Skill	Biror ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada orttirilgan ustalik, san'at. Yozuvchilik mahorati.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Tavsiya [ko'rsatma, maslahat berish, tanishtirish]	Рекомендация, совет	Recommendation	Biror ish, lavozim, o'qishga loyiq ko'rib taqdim etish, shunday mazmunli taqdimnoma. Tavsiyalar berdi.
Maqsad [niyat, yuqori tilak, intilish]	Цель	Aim, purpose	Erishish, amalga oshirish uchun ko'zda tutilgan murod, muddao. Sog'lomlashtirish maqsadida.
Mafkuraviy	Идеологический	Ideological	Mafkuraga oid; mafkura jihatidan. Mafkuraviy kurash.
Mustamlakachilik	Колониальный	Colonial	Kuchli davlatlar tomonidan zo'rlik bilan egallangan

			mamlakat yoki hududni siyosiy va iqtisodiy mustaqillikdan mahrum etib, o'ziga bo'ysundirish, qaram qilish, talash siyosati. Mustamlakachilik siyosati.
Nufuz	Влияние, авторитет	Authority, pressurize	Obro'-e'tibor; ta'sir. Nufuzli tashkilot.
Zarurat [keraklik, ehtiyoj]	Необходимость, потребность	Necessity, need	Biror ish yoki narsaga bo'lgan ehtiyoj; muhtojlik. Zarurat tug'ildi.
Vosita [chora, tadbir, usul]	Средство	Means	Biror maqsadga erishish yoki biror ishni amalga oshirish uchun dastak bo'lib xizmat qiladigan narsa, qurol. Axborot vositalari.
Vaziyat [holat]	Положение, обстановка	Circumstance, situation	Biror narsaning egallab turgan holati. Vaziyat talab qilganda, o'z fikrini aytadi yoki hukmini chiqaradi.
Samaradorlik	Результативный, эффективный	Effective, productive	Samarali, foydali bo'lishlik; foydalilik. Iqtisodiy samaradorlik.
Mustahkam [mahkam, kuchaytirilgan, kuchli]	Крепкий, прочный	Durable, lasting	O'z xususiyati, mohiyati jihatdan o'zgarishga, buzilishga, aynishga chidamli, barqaror, aynimas.
Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Fidokorlik	Самоотверженность	Dedication	O'z ishi, kasb-koriga o'ta sodiqlik. Maqsadimiz har bir yoshni o'z Vataniga

			mehr va muhabbat, sadoqat va fidokorlik ruhida tarbiyalash iborat.
Fan [san'at, mahorat, ilm, bilim]	Наука	Science	Tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib beruvchi hamda o'zi erishgan natijalar bilan atrof-muhitga ta'sir ko'rsatuvchi bilimlar tizimi. Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o'ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o'zlashtirish qo'yilishi lozim.
Go'dak [yosh bola, chaqaloq]	Младенец	Infant	Bir yoshgacha bo'lgan bola; chaqaloq. Har yili yarim milliondan oshiq yangi tug'ilgan go'daklar aholi qatoriga qo'shilmogda.
Sadoqat [do'stlik, birdamlik]	Преданность	Adherence	Chin qalbdan berilganlik; sodiqlik, vafodorlik. Mehr-muhabbat va sadoqatning ildizi chuqur bo'lishi uchun yoshlar o'z millati, o'z yurti tarixini chuqur bilishlari lozim.
Bozor [bozor, savdo rastasi]	РЫНОК	Market	1. Aholi savdo-sotiq qiladigan maxsus joy, maydon. Otang

			<p>– bozor, onang – bozor. Aql bozorda sotilmas.</p> <p>2. Shunday joyda savdo-sotiq qilinadigan kun. Oyda-yilda bir bozor, uniyam yomg‘ir buzlar.</p> <p>3. G‘ala-g‘ovur, chug‘ur-chug‘ur, shovqin-suron, sho‘xlik holati.</p> <p>Bolali uy – bozor, bolasiz uy – mozor.</p> <p>4. Sotuvchilar bilan xaridorlar o‘rtasidagi tovar ayirboshlash munosabatlari. Jahon bozori. Tashqi bozor. Ichki bozor. Bozor islohotlari.</p>
Bozor muvozanati	Рыночный баланс	Market balance	Bozordagi talab va taklifning miqdoran va tarkib jihatidan bir-biriga muvofiq kelishi.
Texnika [yun. technike – mohir, usta < techne – san‘at, mahorat]	Техника	Technique	Jamiyatning inson faoliyatidagi ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshiruvchi va noishlab chiqarish ehtiyojlari uchun xizmat qiluvchi vositalar yig‘indisi. Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o‘ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o‘zlashtirish qo‘yilishi lozim.

Tashabbus [tirishqoqlik, barqarorlik, qat'iylik]	Инициатива	Initiative	Biror ishga boshlovchi, da'vat etuvchi sa'y-harakat, g'ayrat. Ilg'orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa.
Tadbirkorlik	Предпринимательство	Entrepreneurship	Tadbirkorga xos xatti-harakat, faoliyat, xislat. Tadbirkorlik bilan ish tutmoq.
Xususiy [alohida, maxsus, shaxsiy]	Частный	Private	Biror shaxsning yolg'iz o'ziga qarashli, tegishli bo'lgan; shaxsiy. Xususiy do'kon.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Fuqaro [“faqir” so'zining ko'pl.]	Гражданин	Citizen	1. Biror mamlakatning doimiy aholisi. 2. Umuman oddiy xalq, omma. O'zbekiston fuqarosi.
Tajriba [sinov]	Опыт	Experience	1. Muayyan maqsadda amalga oshiriladigan, bilish, aniqlash, sinashga qaratilgan ish, faoliyat. 2. Amaliy ishda, hayotda o'zlashtirilgan, orttirilgan bilimlar, malakalar, uquvlar majmui. Tarixiy tajriba.
Modda [qonun yoki shartnomaning bir bo'limi]	Статья	Article	Rasmiy hujjat, majmua, qonunning raqam yoki harf bilan ajratiladigan mustaqil bo'limi. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi 128 moddadan iborat.
Munosabat	Отношение	Relationship	Kishilar, tashkilotlar,

			davlatlar o'rtasidagi bordi-keldi, oldi-berdi muomalalari; tirikchilik, moddiy va ma'naviy hayot bilan bog'liq bo'lgan aloqa. Ehtiyotkorona munosabat.
Muhit	Среда	Environment	Hayot, faoliyat kechadigan tabiiy yoki ijtimoiy sharoitlar majmui. Ijtimoiy muhit.
Meros [voris(lar)ga qoladigan yoki qolgan mulk]	Наследие, наследство	Inheritance, heritage	Marhumdan vorislarga qolgan mulk. Ajdodlardan avlodlarga qolgan ilmiy, adabiy, madaniy boylik. Ma'naviy meros.
Ijtimoiy [jamo, jamiyatga oid]	Социальный	Social	Inson va jamiyat hayotiga oid. Ijtimoiy munosabatlar.
Insonparvar	Человеколюбивый, гуманный	Philanthropic, humane	Odamlarga g'amxo'r, odamlarni sevuvchi; inson maqsadlarini ko'zlovchi. Insonparvar jamiyat.
Burch	Долг, обязанность	Duty, liability	Ado etilishi, bajarilishi majburiy bo'lgan vazifa; majburiyat. Vatanparvarlik burchi.
Yuksalish	Развитие	Progress, development	Taraqqiy etish, o'sish, yuksak darajaga erishish. Iqtisodiy yuksalish.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Mehnat [sinov, mashaqqat]	Труд	Labour	Biror maqsad uchun qaratilgan aqliy yoki jismoniy faoliyat; kuch, g'ayrat, harakat. Mehnat intizomi.
Muqobil [o'rnini almashtiruvchi]	Встречный	Alternative	1. Qarshi boruvchi, qarshi turuvchi, zid. Muqobil tomonlar. 2. Qarama-qarshi yo'nalgan; qarama-qarshi yo'nalishda. Muqobillik asosida o'tkazilgan

			umumxalq saylovi.
Umumxalq [umum + xalq]	Общенародный, всенародный	Public, nation- wide	Butun xalqqa taalluqli, butun xalq uchun umumiy. Umumxalq bayrami.
Lavozim [kerakli, zaruriy narsalar]	Должность, пост	Position, post	Muassasa, idora, tashkilotda biror rasmiy xizmatni bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan vazifa o‘rni; amal, mansab. Muhandis-konstruktor lavozimi.
Saylov	Выборы	Election	Ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasi. Saylov uchastkasi.
Bo‘sag‘a	Порог	Threshold	Biror hudud, manzilning kirish, boshlanish joyi, ostonasi. “O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asari.
Dolzarb	Срочный, актуальный	Urgent, actual	Bajarilishi, qilinishi kechiktirib bo‘lmaydigan, birinchi galda hal etilishi lozim bo‘lgan; o‘ta muhim. Dolzarb vazifa.
Manba [boshlanish, ibtido]	Источник	Source	Biror narsa, ish-harakatning yuzaga kelishi, faoliyat uchun asos bo‘lgan narsa, sabab. Ilmiy tadqiqot ishlari uchun asos bo‘lgan asar, hujjat. Muhim manbalar.
Usul [asosiy qoidalar, qonunlar, qabul qilingan tartib]	Способ, приём, метод	Way, mode, (метод) method	Biror narsani yuzaga chiqarish, amalga oshirish yo‘li, harakat tarzi. Kashfiyot usuli.
Birdamlik	Солидарность	Solidarity, unity	Hamjihatlik, yakdillik, hamnafaslik. Birdamlikda yashash.

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Daromad [foyda, kirim]	Доход, приход	Income, revenue	Savdo-sotiq, mehnat, ishlab chiqarish sohalaridan kelib tushadigan sof pul.
Baho [narx, qiymat]	Цена, стоимость	Price	Biror narsaning pul bilan o‘lchanadigan qiymati; narx. Inflatsiya baholar o‘sishi, aholi turmush darajasining pasayib ketishi tufayli ham yuz beradi.
Moddiy [jism, moddaga oid]	Материальный	Tangible	Mol va puldan iborat. Moddiy yordam.
Mablag‘ [naqdina, tayyor pul]	Денежные средства	Fund	Biror narsa yaratish, qurish, o‘tkazish uchun sarflanadigan ma’lum miqdordagi pul. Aholi o‘z mablag‘larini pul shaklida tutib turishga bo‘lgan xohishini yo‘qotadi va ularni moddiy ne’matlarga sarflaydi.
Ishsizlik	Безработица	Unemployment	Ishsiz holat, ish bilan ta’minlanmaganlik. Inflatsiya mehnatkashlar ahvolining yomonlashiviga olib keladi, ularning hayot darajasini pasaytiradi, ishsizlikni ko‘paytiradi.
Naqd [qo‘lda bor, mavjud pul]	Наличный	Cash	Pulini darhol to‘lash sharti bilan bo‘lgan yoki bo‘ladigan savdo muomalasi. Naqdga olmoq.
Iste’mol [ishlatish, foydalanish]	Потребление, употребление	Consumption	Iqtisodiy-maishiy ehtiyojlar uchun ishlatish; qo‘llash, foydalanish. Keng iste’mol mollari.
Tanga	Монета	Coin	Qog‘oz puldan boshqa, oltin, kumush, mis kabilardan zarb etilgan pul. Oltin tanga. Kumush tanga.
Tovar	Товар	Product, goods	Talab, ehtiyojni ta’minlovchi barcha narsa, mahsulot; sotuvchilar va xaridorlar o‘rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari obyekt. Tovar

			ayirboshlash. Tovar birjasi.
Qiymat [narx, baho, qiymat]	Цена, стоимость	Cost	1. Tovar narxi. 2. Pulning xarid qobiliyati; muayyan bozor narxlari darajasida pul birligi hisobiga sotib olish mumkin bo'lgan tovarlar va xizmatlar miqdori. Mollarning qiymati.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Ziyorat [tashrif, tabarruk joylarga safar qilish]	Визит	Visit	Hurmat yoki rasmiyat yuzasidan keksa, tabarruk kishilar huzuriga tashrif buyurib, ularning holidan xabar olish, ularni ziyorat qilish. Navro'z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.
Qadimiy [qadimga, o'tmishga oid]	Древний, старинный	Ancient	Qadimga oid, qadimdan bor, o'tmishdan saqlanib kelayotgan. Turkiston, O'rta va Yaqin Sharqda yashovchi xalqlarning qadimiy va an'anaviy yangi yil bayrami.
Gina-qudurat [xafachilik]	Попрёки	Set-down	Har xil gina va noroziliklar. Navro'z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar.
Poyga	Скачки, пробег	Race	Kim o'zdi musobaqasi. Navro'z kunlarida turli ommaviy o'yinlar, poyga musobaqalari o'tkaziladi.
Yaxshilik	Доброта	Goodness	Ixtiyoriy ravishda biror kishining manfaatini ko'zlab ish tutish, mehribonlik;

			ezgulik. Yaxshi odamning yaxshiligi tegar tor yerda, Yomon odamning zarari tegar har yerda.
Do‘stlik	Дружба	Friendship	Do‘st maqomida bo‘lishlik; yaqinlik, oshnolik; ahillik. Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari buloq bo‘lib qaynaydi.
Fazilat [afzallik, ijobiy xislat]	Достоинство, положительное качество	Dignity	Ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat. Mehmonga hurmat-ehtirom ko‘rsatish kabi go‘zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o‘rin olib kelayotgan an‘analarimizdandir.
Mehmondo‘st [Mehmonni do‘st ko‘ruvchi]	Гостеприимность	Hospitable	Mehmonni, mehmon kutishni, mehmon chaqirishni yaxshi ko‘radigan. Mehmondo‘st o‘zbek xalqi.
Nafosat [nafislik, go‘zallik, latofat]	Тонкость, изящество	Elegance	Nafosatga oshufta inson ma‘naviy boy, qalbi pok, niyati xolis, umuman, ichki madaniyatga ega bo‘ladi.
Odamiylik	Человечность, гуманность	Humanity	Odanga, chin insonga xos xislatlar; insonlik. Odamning odamiyligi uning farzandlariga, oilasiga va yaqinlariga bo‘lgan muruvvatidan boshlanadi.

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma‘nosi
Inshoot [qurilishlar, binolar]	Здание	Building	Turli maqsadlar uchun qurilgan binolar va ularning uskuna-jihozlari. Hidrotexnik

			inshootlar.
Tashabbus [tirishqoqlik, barqarorlik, qat'iylik; g'ayrat, tashabbus]	Инициатива	Initiative	Biror ishga boshlovchi, da'vat etuvchi sa'y-harakat, g'ayrat. Ilg'orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa. Tashabbus ko'rsatib ishlamoq.
Sog'lom	Здоровый	Healthy	Dard-kasaldan holi; sog'. Sog'lom odam. Sport yosh avlodni sog'lom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi.
G'amxo'rlik	Попечение, забота	Care	Kimsa haqida qayg'urish, uning g'amini yeyish; g'amxo'r shaxsga xos ish, xatti-harakat. Mustaqil O'zbekiston sportchilari bu g'amxo'rlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar.
Grossmeyster [nem. Grozmeister - katta usta]	Гроссмейстер	Grandmaster	Shaxmat va shashka ustalariga beriladigan eng oliy unvon va shu unvonga ega bo'lgan shaxmatchi yoki shashkachi. Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga ko'tarildi.
Pahlavon [qahramon, botir,]	Богатырь	Strong / powerful man	Barvasta va zabardast; jismoniy baquvvat, bahodir. Pahlavon o'g'lon.
Badiiy [go'zal, ajoyib] gimnastika	Художественная гимнастика	Gymnastics	Badiiy gimnastika. Mamlakatimizda sportning qizlarga mos badiiy gimnastika, sinxron suzish, tennis, yengil atletika kabi nafiz turlarini jadal rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.
Ko'rkam	Привлекательный	Gorgeous	Ko'rinishi yoqimli, chiroyli, go'zal. Sport majmuasi juda salobatli va ko'rkam qilib

			qurilgan.
Shaxmat	Шахматы	Chess	1. 64 ta oq va qora katakli taxta va 16 ta oq, 16 ta qora donalardan iborat sport o'yini quroli. Shaxmat taxtasi. Shaxmat donalari. 2. Shu narsa (qurol) taxtasida uning donalari bilan muayyan qoidalar asosida bo'ladigan sport o'yini. Shaxmat musobaqasi. Shaxmat bo'yicha yoshlar o'rtasida respublika chempionati.
Shashka [shashki – “shax” “shaxi” so‘zidan “shaxmat(i)” qolipida yasalgan so‘z]	Шашки	Cheker	64 ta oq va qora katakli taxtada 12 ta oq va 12 ta qora donalar bilan ma'lum qoidaga muvofiq o'ynaladigan o'yin. Shashka taxtasi. Shashka donasi. Shashka o'ynamoq.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Axloq [kishining tabiati]	Нравственность, этика, мораль	Morals, ethics	Muomala, xatti-harakat odobi. Axloqshunoslik muammolari.
Davlatchilik	Государственность	Statehood, nationhood	Davlat tuzumi; davlat sifatida uyushishning siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy asos va tamoyillari. Davlatchilik usullari.
Ma'rifiy	Просветительский	Enlightening	Ma'rifatga oid. Navoiy ma'rifiy merosi.
Komil [yetuk, to'liq, mukammal]	Совершенный	Perfect	Kamolotga erishgan, beka mu ko'st, mukammal. Komil inson.
Siyosiy [siyosatga, diplomatiyaga doir]	Политический	Political	Siyosatga oid, siyosat bilan bog'liq bo'lgan, siyosat sohasidagi. Siyosiy jarayon.
Adabiy	Литературный	Literary	1. Badiiy adabiyotga oid.

			Adabiy suhbat. 2. Yozuvchilarga, yozuvchilik faoliyatiga oid. Adabiy meros. Adabiy taxallus. Umumxalq tilining ishlangan, sayqal berilgan, ma'lum me'yorlarga solingan shakli. O'zbek adabiy tili.
Badiiy [badiiyatga, nafis san'atga oid, go'zal, ajoyib]	Художественный	Art, artistic	Voqelikni nafis san'at vositalari, usullari, obrazlari orqali ifoda etuvchi; tasvirlovchi. Badiiy salohiyat.
Munozara [bahs, mubohasa, tortishuv]	Дискуссия, диспут	Discussion, dispute	Mumtoz adabiyotda keng tarqalgan janr; fikrlar kurashi, qarama-qarshiligi shaklida yozilgan asar. Bobur keng va chuqur bilimli, zamonasining ulkan madaniyat arboblariidan bo'lib, turli ilmiy, adabiy suhbatlar va munozaralar uyushtirar edi.
Mumtoz	Классический	Classical	Muayyan millat va jahon fani, san'ati, adabiyotida muhim o'rin tutadigan, millatning shon-shuhrati va faxri hisoblangan; klassik. Mumtoz musiqa.
Qomus [lug'at, so'z boyligi]	1. Полный 2. Энциклопедия	1. Complete 2. encyclopedia	1. Mukammal, to'liq lug'at. 2. Ensiklopediya; ensiklopedik lug'at. Bobur qomusiy aqlga ega shaxs bo'lgan.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Bunyod bo'lmoq	Создаваться	be created	"Afrosiyob" tezyurar poyezdi Ispaniyaning "Talgo" kompaniyasi tomonidan bunyod etilgan.

Islahot [isloh]	Реформа	Reform	Ijtimoiy hayotning biron-bir tomonini jiddiy o'zgartish; isloh. Mustaqillik yillarida ushbu tizimda keng ko'lamli islohotlar, ulkan bunyodkorlik ishlari amalga oshirilmoqda.
Ko'prik	Мост	Bridge	U qirg'oqdan bu qirg'oqqa o'tish uchun suv, chuqurlik va sh.k. ustiga qurilgan yo'l, qurilma. Yangiyer – Dashtobod oralig'ida 35,32 kilometrlik ikki qator yangi temir yo'l, 142 metrlik tunnel hamda umumiy uzunligi 400 metr 4 zamonaviy ko'prik qurildi.
Shartnoma [shart + noma]	Соглашение	Agreement, contract	Tomonlar (ikki yoki bir necha shaxs) o'rtasida tuzilgan, ularning huquq va majburiyatlari qayd etilgan bitim. Tezyurar poyezd 2009-yili Ispaniya va O'zbekiston o'rtasida tuzilgan 54 million dollarlik shartnoma asosida O'zbekistonga keltirilgan edi.
Xarajat	Расходы	Expense, expenditure	Biror narsa uchun qilinadigan sarf; chiqim. Yangi elektropoyezdning bunday yuqori tezlik bilan yurishi vaqtni tejash bilan birga xarajatlarni ham keskin qisqartiradi.
Bezak	Украшение	Decoration	Bezatish, yasatish vositasi; ziynat beruvchi buyum yoki naqsh. Bekatlarga bezak berishda, asosan, O'zbekiston Respublikasida chiqadigan qora, qizil, kulrang granitlar, turli xil marmar, keramika, stomalit, yog'och, oyna, turli xil metallardan foydalanilgan.
Haykaltaroshlik	Скульптура	Sculpture, sculpturesque	Haykaltarosh kasbi, ishi. Har bir bekatning badiiy me'morlik hamda

			haykaltaroshlik nuqtai nazaridan bezatilishi ramziy ravishda shu bekat nomini aks ettiradi.
Amaliy	Практический	Applied	Amalda tatbiq etiladigan, tajribada qoʻllanadigan. Amaliy sanʼat.
Keramika [keramike (techne) - kulolchilik (sanʼati) <keramos – loy, tuproq]	Керамика	Ceramic, ceramics	1. Tabiiy loylarni yuqori haroratda pishirish yoʻli bilan sopol, chinni idishlar, naqshli nafis buyumlar ishlab chiqarish va shunday ish sanʼati. Rishton keramika zavodining mahsulotlari yil sayin shuhrat qozonmoqda. 2. Tabiiy loyni pishirish yoʻli bilan yasalgan buyumlar. Keramika buyumlari.
Loyihalash	Проектирование	Designing	Moʻljallangan obyektlarni qurish uchun ularning loyihalarini tuzish va chizish. Metro qurilishi va navbatdagi yoʻl hamda bekatlarni loyihalash ishlari davom etmoqda.
Zilzila [yer silkinishi, titrashi]	Землетрясение	Earthquake	Tabiiy sabab tufayli vujudga keladigan yer osti silkinishi va tebranishi; yer qimirlashi. Toshkent metrosi 9 balli zilzilaga bardosh beradi.

Atamaning oʻzbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning maʼnosi
Isteʼdod [moyillik]	Призвание, дар	Calling, talent	Nihoyatda zoʻr ijodiy qobiliyat, layoqat. Isteʼdodli rassom.
Mohir [mahoratli, malakali, usta]	Искусный, умелый	Skilled, competent	Yuksak mahoratga ega boʻlgan, mahorat qozongan, usta. Mohir rassom.
Bahramand boʻlmoq	получать удовольствие, удовлетворение	Enjoy	Bahra olmoq; biror foyda, naf koʻrmoq. Behzod Alisher Navoiyning

			rahnamoligidan bahramand bo'lgan.
Ijod [yaratish, kashf etish, vujudga keltirish]	Творчество	Creation, creativity	Badiiy, ilmiy, san'atga oid asar yoki moddiy boylik yaratish, vujudga keltirish; yaratuvchilik faoliyati. Kamoliddin Behzod ijodi.
Qadrlamoq	Ценить, почитать	Value	Obro'-e'tiboriga, qadr-qimmatiga yarasha izzat-hurmat ko'rsatmoq. Ustozlarini qadrlamoq.
Yetim [ota-onasiz, yakkayu yagona]	Сирота	Orphan	Otadan, onadan yoki har ikkovidan ajralgan. Ota-onasidan juda erta yetim qoldi.
Hunarmand	Ремесленник, кустарь	Artisan, craftsman	Uyida yoki o'z do'konida mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi kasb-hunar egasi, kosib. Hunarmand oilasi.
Jahon	Мир, свет	World	Yer yuzi va undagi butun borliq, dunyo, olam.
Bastakor	Композитор	Composer	An'anaviy mumtoz musiqa asarlari ijodchisi; kompozitor. O'zbek bastakorlari.
Yodgorlik	Памятник, реликвия	memorial, relic	Esdalik, eslab yuriladigan narsa; sovg'a. Yodgor bo'ladigan, esdalik sifatida saqlanadigan narsa. Ulkan yodgorlik.

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Surgun	Ссылка	Allusion	Davlat organlarining qarori yoki sud hukmi bilan jazo tariqasida boshqa bir yerda yashash uchun majburiy ravishda ko'chirish. Surgun qilmoq. Surgunga yubormoq.
Qatag'on	Репрессия	Repression	Repressiya. "Qatag'on

			qurbonlari” yodgorligi.
Qadriyat [qiymat, qimmatbaho buyumlar, xalq boyligi]	Достоинство	Dignity	Voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy, axloqiy, madaniy, ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha. Inson uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar: erkinlik, tinchlik, adolat, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, moddiy va ma’naviy boyliklar qadriyat hisoblanadi.
Gumbaz [qubba, ravoq]	Купол	Cupola	Qubba shaklidagi tom; qubba taxlitidagi narsa. Majmuida baland ustunlarga tayangan moviy gumbazli rotunda qurilgan.
Sag‘ana, maqbara	Гробница	Sepulcher, shrin	Ramziy sag‘ana yodgorlik majmuining “yuragi” hisoblanadi.
Bosqin	Нападение	Assault	Qo‘qqisdan qilinadigan hujum, bosqinchilik. Jaloliddin Mangu-berdi dushman bosqiniga qarshi qahramonona kurashgan ulug‘vatanparvardir.
Mag‘lubiyat [yengilish, mag‘lub bo‘lish]	Поражение	Defeat	Jangda yengilish. Manguberdi o‘n uchinchi jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli, mag‘lubiyatga uchraydi.
Sarkarda [boshchilik qiluvchi, qo‘mondon]	Полководец	Commander	Qo‘mondon, lashkarboshi. Jaloliddin Manguberdi jasur sarkarda va davlat arbobi edi.
G‘alaba [zafar, muvaffaqiyat]	Победа	Victory, winning	Jang yoki bellashuvda qozonilgan muvaffaqiyat. Jaloliddin Manguberdi Chingizxon bilan bo‘lgan 12 jangda g‘alaba qozongan.
Qo‘shin	Войска	Troop	Qurolli kuchlar majmui yoki uning bir qismi; askar, armiya.

			U o‘z xalqi, Vatani - Xorazm davlatini saqlab qolish yo‘lida mo‘g‘ul qo‘shinlariga qarshi janglarda mislsiz matonat ko‘rsatgan.
--	--	--	---

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Ziyorat [tashrif, tabarruk joylarga safar qilish]	Визит	Visit	Hurmat yoki rasmiyat yuzasidan keksa, tabarruk kishilar huzuriga tashrif buyurib, ularning holidan xabar olish, ularni ziyorat qilish. Navro‘z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.
Qadimiy [qadimga, o‘tmishga oid]	Древний, старинный	Ancient	Qadimga oid, qadimdan bor, o‘tmishdan saqlanib kelayotgan. Turkiston, O‘rta va Yaqin Sharqda yashovchi xalqlarning qadimiy va an’anaviy yangi yil bayrami.
Gina-qudurat [xafachilik]	Попрёки	Set-down	Har xil gina va noroziliklar. Navro‘z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar.
Poyga	Скачки, пробег	Race	Kim o‘zdi musobaqasi. Navro‘z kunlarida turli ommaviy o‘yinlar, poyga musobaqalari o‘tkaziladi.
Yaxshilik	Доброта	Goodness	Ixtiyoriy ravishda biror kishining manfaatini ko‘zlab ish tutish, mehribonlik; ezgulik. Yaxshi odamning yaxshiligi tegar tor yerda, Yomon odamning zarari tegar har yerda.
Do‘stlik	Дружба	Friendship	Do‘st maqomida bo‘lishlik; yaqinlik, oshnolik; ahillik. Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari

			buloq bo‘lib qaynaydi.
Fazilat [afzallik, ijobiy xislat]	Достоинство, положительное качество	Dignity	Ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat. Mehmonga hurmat-ehtirom ko‘rsatish kabi go‘zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o‘rin olib kelayotgan an’analarimizdandir.
Mehmondo‘st [Mehmonni do‘st ko‘ruvchi]	Гостеприимность	Hospitable	Mehmonni, mehmon kutishni, mehmon chaqirishni yaxshi ko‘radigan. Mehmondo‘st o‘zbek xalqi.
Nafosat [nafislik, go‘zallik, latofat]	Тонкость, изящество	Elegance	Nafosatga oshufta inson ma’naviy boy, qalbi pok, niyati xolis, umuman, ichki madaniyatga ega bo‘ladi.
Odamiylik	Человечность, гуманность	Humanity	Odamga, chin insonga xos xislatlar; insonlik. Odamning odamiyligi uning farzandlariga, oilasiga va yaqinlariga bo‘lgan muruvvatidan boshlanadi.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Руйхатга олинди:

№ -----

201_ йил “ ___ ” ____

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги _____

201__ йил “___” _____

ЎЗБЕК ТИЛИ
ФАН ДАСТУРИ
(бакалавриат йўналишлари учун)

Тошкент – 201__

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201__ йил “___” _____ даги “___” - сонли буйруғининг _____ - иловаси билан фан дастури рўйхати тасдиқланган.

Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг 201__ йил “___” _____ даги _____ - сонли баённомаси билан маъқулланган.

Фан дастури Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Н.Хусанов–Тошкент молия институти, филология фанлари доктори, профессор.

М.Абдурахмонова–Ўзбекистон Миллий университети, филология фанлари номзоди, доцент.

У.Лафасов–Тошкент давлат шарқшунослик институти, филология фанлари номзоди, доцент.

Г.Асилова–Олий ҳарбий божхона институти, педагогика фанлари номзоди, доцент.

Такризчилар:

М.Ахмедова–Тошкент ахборот технологиялари университети “Ўзбек ва рус тиллари” кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди.

К.Раҳимова–Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти Тиллар кафедраси доценти, филология фанлари номзоди.

У. Холмухамедова–Ўзбекистон Миллий университети “Ўзбек тили ва нутқ маданияти” кафедраси катта ўқитувчиси.

Фан дастури Ўзбекистон Миллий университети Кенгашида кўриб чиқилган ва тавсия қилинган (201__ йил “___” _____ даги ___ - сонли баённома).

I. Ўқув фанининг долзарблиги ва олий касбий таълимдаги ўрни

“Ўзбек тили” фанини ўқитиш Ўзбекистонда истиқомат қиладиган бошқа миллат вакилларининг давлат тилини пухта эгаллашига, миллий, маданий кадриятларни ўрганишига ва уларга ҳурмат билан муносабатда бўлишига, барча соҳаларда эркин фикр алмашишига ҳамда мутахассислик доирасида мулоқот юритишига замин яратади.

“Ўзбек тили” фани давлат тилида оғзаки ва ёзма мулоқот юритиш, тилнинг орфоэпик ва имло қоидалари, соҳавий терминология, мутахассислик тили, монологик ва диалогик матн тузиш, нутқ услублари, соҳавий ҳужжатларни тайёрлаш ва расмийлаштириш масалаларини қамраб олади.

Ушбу фан дастури таълим ўзга тилларда олиб бориладиган олий таълим муассасаларида давлат тилини ўргатиш учун меъёрий ҳужжат саналади ҳамда талабалар ўзбек тилидан эгаллашлари шарт бўлган билим, кўникма, малакаларнинг зарурий меъёрини асослаб беради.

“Ўзбек тили” фани гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар блокига киритилган курс ҳисобланиб, биринчи курсда ўқитилиши мақсадга мувофиқ.

II. Ўқув фанининг мақсади ва вазифаси

“Ўзбек тили” фанининг асосий мақсади талабаларнинг кундалик, илмий ва касбий соҳаларда фаолият олиб бориши учун ўқитишнинг коммуникатив-нутқий тамойили асосида уларда фан бўйича эгалланган билим, кўникмаларни мулоқот ва иш фаолияти жараёнида қўллаш малакасини шакллантиришга қаратилади.

Фанининг вазифалари:

- нутқий компетенцияни ривожлантириш;
- оғзаки ва ёзма нутқда соҳавий терминларни самарали қўллаш кўникмаларини шакллантириш;
- ихтисосликка оид матн тузиш, уни таҳрир ва таҳлил қилиш малакаларини ҳосил қилиш;
- соҳавий ҳужжатларни тузиш, шу жумладан электрон ҳужжатларни тўлдириш ва расмийлаштириш кўникмаларини шакллантириш.

Талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар:

- ўзбек адабий тили меъёрлари, нутқ услублари тўғрисида тасаввурга эга бўлиш;
- касбий терминологияни, оғзаки ва ёзма нутқ хусусиятларини билиш ва улардан фойдалана олиш;
- матн тузиш, уни таҳлил ва таҳрир қилиш, соҳавий ҳужжатларни тайёрлаш ва расмийлаштириш, касбий мулоқот юритиш кўникмаларига эга бўлиш керак.

III. Асосий назарий қисм (амалий машғулотлар)

1-мавзу. “Ўзбекистон – ягона Ватан”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиш, мазмунини тўлиқ тинглаб тушуниш. Матндаги атама ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Ватан ҳақидаги шеърлардан намуналар ёд олиш.

Ёзма нутқ:

Матндан таянч сўз ва ибораларни ажратиб ёзиш. Матндаги асосий фикрни ёзма равишда ифодалаш. Республика байналмилал маданият маркази ҳақида қисқа маълумот ёзиш.

Грамматика:

Орфоэпия қоидалари. Ўзбек тилида товушлар талаффузи.

2-мавзу. “Ўзбек тили – Давлат тили”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги асосий фикрни ажратиб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

“Мен ўзбек тилини ўрганияпман” мавзусида диалог тузиш ва уни инсценировка қилиш. Мутафаккирларнинг тил ҳақидаги фикрларидан намуналар келтириш.

Грамматика:

Ўзбек тилининг имло қоидалари.

3-мавзу. “Миллий қадриятлар – миллат ифтихори”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш. Миллий урф-одатларни таърифлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Бирор миллий байрам, маросимдан олинган таассуротларни ёзиш. “Турли миллатларнинг урф-одатлари” мавзусида полилог тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Ўзбек тилида сўз ясаши.

4-мавзу. “Тарих ва замонамиз”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни қисқартириб сўзлаб бериш. Тарихий сўзларнинг замонавий муқобилларини топиш.

Ёзма нутқ:

Тарихий асар ёки фильмлардан бири ҳақидаги таассуротларни ёзиш. Тарихий шахслардан бирини тасвирлаш.

Грамматика:

Тилнинг лексик қатламлари.

5-мавзу. “Улуғ аجدодларимиз”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги атама ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни кенгайтириб сўзлаб бериш. Матнни қисмларга бўлиб, ҳар бир қисмни номлаш.

Ёзма нутқ:

Машҳур алломалардан бири ҳақида тақдимот тайёрлаш. Буюк алломаларимизнинг асарлари рўйхатини тузиш.

Грамматика:

Атамалар ва уларнинг вужудга келиши.

6-мавзу. “Ватан ва ватанпарварлик”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни биринчи шахс номидан сўзлаб бериш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

Тарихда ўз жасорати билан ном қолдирган қаҳрамонлар ҳақида ҳикоя тузиш. “Ватанпарварлик нима?” мавзусида эссе ёзиш. Даврий нашрлардаги мақолалар асосида фидойилиги билан танилган замондошларимиз ҳақида маълумот тайёрлаш.

Грамматика:

Ижтимоий-сиёсий лексика.

7-мавзу. “Музейлар – ўтмиш ва келажак орасидаги кўприк”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш.

Ёзма нутқ:

Ўзбекистон музейларидан бири ҳақида тақдирот тайёрлаш. Жаҳоннинг машҳур музейлари ҳақида қизиқарли маълумотлар тайёрлаш. Соҳа музейи ҳақида матн тузиш.

Грамматика:

Соҳавий терминлар ва уларнинг қўлланиши.

8-мавзу. “Келажак билимли ёшлар қўлида”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни ижодий сўзлаш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

“Иқтидорли ёшлар” мавзусида боғланишли матн тузиш. “Менинг тенгдошларим” мавзусида диалог тузиш ва уни инсценировка қилиш. Ёшлар ҳаётидан қизиқарли ҳодиса ва воқеалар тўғрисида ҳикоя тузиш.

Грамматика:

Ўзбек тилида синонимлар.

9-мавзу. “Замонавий дунёда таълим”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни режа асосида сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Турли мамлакатларнинг таълим тизимлари ҳақида маълумот тайёрлаш. Чет эллик талабалар ҳаёти акс этирилган бадиий асар ёки фильм ҳақидаги таассуротларни ёзиш. Турли таълим муассасалари ҳақида полилог тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Тил ва терминология.

10-мавзу. “Китоб мутолааси”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни ижодий сўзлаш. Китобни тавсия қилиш усуллари ҳақида фикр билдириш.

Ёзма нутқ:

Ўқилган китоблар тўғрисида диалог тузиш ва уни инсценировка қилиш. Ўқилган китоблар рўйхатини тузиш ва уларга қисқача тавсиф бериш.

Грамматика:

Эркин ва турғун бирикмалар.

11-мавзу. “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий

кутубхонаси”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш.

Ёзма нутқ:

Университет кутубхонаси ҳақида матн тузиш. Электрон кутубхона билан ишлаш бўйича тавсиялар ёзиш. Бадиий асарларга бағишланган интернет сайтларининг рўйхатини тузиш.

Грамматика:

Фразеологик бирликларнинг турлари ва услубий хусусиятлари.

12-мавзу. “Адабиёт – маънавиятни юксалтирувчи манба”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матндаги асосий фикрни ажратиб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Бадиий асар қаҳрамони ўқувчини қандай тарбиялаши ҳақида фикр билдириш ва унга мисоллар келтириш. Машҳур адабий қаҳрамонлар ҳақида тақдирот тайёрлаш. Адабиёт ҳақидаги ҳикматли сўзлардан намуналар ёзиш.

Грамматика:

Нутқ услублари. Бадиий услуб ва унинг хусусиятлари.

13-мавзу. “Оммавий ахборот воситалари”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

Оммавий ахборот воситаларининг фаолияти ҳақида фикр билдириш. Телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришлар, газета ва журналлардаги материаллар, реклама матнларини таҳлил қилиш. “XXI асрда ахборотнинг ўрни” мавзусида эссе ёзиш.

Грамматика:

Публицистик услуб ва унинг хусусиятлари.

14-мавзу. “Интернет ҳаётимизда”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

Интернет маданияти ҳақида матн тузиш. Таълим жараёнида энг кўп фойдаланиладиган интернет сайтлари рўйхатини тузиш ва тавсия қилиш. Интернетдан фойдаланиш тўғрисида полилог тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Оғзаки-ёзма услуб ва унинг хусусиятлари.

15-мавзу. “Ўзбекистон ва жаҳон”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни қисқартириб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Ўзбекистон аъзолик қилаётган халқаро ташкилотлар ҳақида маълумот тайёрлаш. Халқаро ташкилотлардан бирининг фаолияти ҳақида тақдимот тайёрлаш. Халқаро ташкилотларнинг қисқартма номлари рўйхатини тузиш.

Грамматика:

Расмий дипломатик услуб ва унинг хусусиятлари.

16-мавзу. “XXI асрда инновациялар”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Турли соҳаларга оид инновациялар ҳақида гапириб бериш.

Ёзма нутқ:

“Замондошларимизнинг кашфиётлари” мавзусида тақдимот тайёрлаш. Касб соҳасидаги инновациялар ҳақида маълумот тайёрлаш. Соҳада қўлланадиган байналмилал сўзлар луғатини тузиш.

Грамматика:

Илмий услуб ва унинг хусусиятлари.

17-мавзу. “Давримизнинг глобал муаммолари”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни ўзгартириб сўзлаб бериш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

Инсоният олдида турган глобал муаммолар тўғрисида тақдирот тайёрлаш.

Глобал муаммолардан бирига бағишланган публицистик мақола ёзиш.

Грамматика:

Мақола ва унинг турлари.

18-мавзу. “Табиат ва инсон”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни ижодий сўзлаш.

Ёзма нутқ:

Дунёда ва Ўзбекистонда мавжуд экологик муаммолар ҳақида эссе ёзиш. “Орол фожиаси” мавзусида тақдирот тайёрлаш. Ўзбекистон экологик ҳаракатининг фаолияти тўғрисида маълумот тайёрлаш.

Грамматика:

Интервью олиш ва интервью бериш қоидалари.

19-мавзу. “Инсон ва саломатлик”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

“Саломатлигимиз ўз кўлимизда” мавзусида эссе ёзиш. Жаҳон медицинаси ютуқлари ҳақида тақдимот тайёрлаш. Саломатлик ҳақидаги ўзбек халқ мақолларидан намуналар ёзиш. Меҳнат хавфсизлиги қоидаларини тузиш.

Грамматика:

Репортаж тайёрлаш.

20-мавзу. “Ҳуқуқий маданият”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матндаги асосий фикрни ажратиб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

“Қонунларни ўрганиш ва уларга риоя қилиш” мавзусида матн тузиш. Ўзбекистон фуқароларининг ҳуқуқлари ва бурчлари тўғрисида диалог тузиш. Умумхалқ лексикасига кирган ҳуқуқий терминлар луғатини тузиш.

Грамматика:

Расмий-идоравий услуб ва унинг хусусиятлари.

21-мавзу. “Ўзбекистонда олий таълим”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни кенгайтириб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Ўзбекистондаги олий таълим муассасалари ҳақида маълумот тайёрлаш. Олий таълим муаммоларига бағишланган илмий мақола ёзиш. Олий таълим терминлари луғатини тузиш. Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларининг номларини қисқартма отлар шаклида ифодалаш.

Грамматика:

Услубий хосланган ва услубий бетараф сўзлар

22-мавзу. “Илм масканимиз ҳаётидан”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги ном ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни ўзгартириб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Олийгоҳ ҳақида такдимот тайёрлаш. Университет (институт)да ўтказиладиган маънавий-маърифий тадбирлардан репортаж тайёрлаш. Олийгоҳ тарихи ҳақида боғланишли матн тузиш.

Грамматика:

Сўзлашув услуби ва унинг хусусиятлари. Шевага хос сўзлар.

23-мавзу. “Бўлажак касбим”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш.

Ёзма нутқ:

Касб танлови тўғрисида эссе ёзиш. Касб-хунар мавзусида ўзбек мақолларидан намуналар ёзиш. Мутахассисликка оид терминлар луғатини шакллантириш.

Грамматика:

Матн ва унинг кўринишлари.

24-мавзу. “Ҳаёт менинг тасаввуримда”

Оғзаки нутқ:

Ҳаётга муносабат ва қизиқишлар ҳақида гапириб бериш. Инсон баркамолликка эришиши учун нималар қилиши кераклиги ҳақида фикр билдириш. Ҳаётдаги идеални тасвирлаб бериш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

“Ҳаёт менинг тасаввуримда” мавзусида эссе ёзиш. Ҳаётдаги мақсадлар ва орзулар ҳақида диалогик матн тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Диалогик матннинг маъно муносабатига кўра турлари.

25-мавзу. “Устоз мактаби”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни ижодий сўзлаш. Устозларга бағишланган шеър ёд олиш.

Ёзма нутқ:

Касбий фаолиятда устоз ва шогирд анъаналари тўғрисида матн тузиш. Устозлар ҳақида эссе ёзиш. Устоз ҳақидаги ривоятлардан намуналар ёзиш.

Грамматика:

Монологик матн. Монологик матнда мазмун изчиллиги ва оҳанг.

26-мавзу. “Касбим тарихи”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни режа асосида сўзлаб бериш. Танланган касб ҳақида ривоят ёки ҳикоя сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

“Соҳанинг вужудга келиши ва ривожланиши” мавзусида матн тузиш. Касб тараққиёти ҳақидаги маълумотлардан хронологик жадвал тузиш. Иш жараёнидаги мулоқот вазиятларини акс эттирувчи касбий ўйин сценарийсини тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Соҳа луғатлари. Уларда терминлар ва бирикмаларнинг берилиши.

27-мавзу. “Иқтидор ва меҳнат”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

“Қандай қилиб муваффақиятга эришиш мумкин?” мавзусида эссе ёзиш. Мамлакатимизда иқтидорли ёшлар учун яратилаётган шароитлар ҳақида маълумот ёзиш. Касб соҳасида муваффақиятга эришиш тўғрисида диалог тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Матнга сўз ва термин танлаш.

28-мавзу. “Етук мутахассис”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги қўшимча фикрни ажратиб сўзлаб бериш. Малакали мутахассис ҳақидаги тасаввурларни гапириб бериш.

Ёзма нутқ:

“Соҳамиз равнақи” мавзусида матн тузиш. Мутахассиснинг касбий компетенциялари рўйхатини тузиш ва уларни мисоллар билан изоҳлаб бериш.

Грамматика:

Матн таҳлили ва таҳрири

29-мавзу. “Касб байрами”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни ўзгартириб сўзлаб бериш. Турли мамлакатларда нишонланадиган шу касб эгаларининг байрамлари ҳақида гапириб бериш.

Ёзма нутқ:

Касб байрами ҳақида матн тузиш. Касб байрамига бағишланган репортаж ёзиш. Репортаж мазмунини резюме кўринишида ифодалаш.

Грамматика:

Матн мазмунининг қисқача баёни (резюме), унинг тузилиши ва ифода материалининг хусусиятлари.

30-мавзу. “Шарқ академиялари”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни давом эттирган ҳолда сўзлаб бериш. Илмга фидойилик тушунчасини мисоллар билан таърифлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Ихтисослик соҳаси, аҳамияти тўғрисида илмий услубдаги маълумотнома матнини тайёрлаш. Фан ривожига салмоқли ҳисса қўшган олимлар ҳақида реферат тайёрлаш.

Грамматика:

Реферат матни, унинг тузилиши ва ифода материалнинг хусусиятлари.

31-мавзу. “Илм сари йўл”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матнни қисқартириб сўзлаб бериш. Илмий ишларнинг фан ва соҳа ривожига қўшадиган ҳиссаси ҳақида гапириб бериш.

Ёзма нутқ:

“Соҳа ривожига фаннинг ўрни” мавзусида матн тузиш. Илмий ишларнинг турлари ҳақида қисқача тавсифлар ёзиш.

Грамматика:

Такриз матни, унинг тузилиши ва ифода материалнинг хусусиятлари.

32-мавзу. “Касб этикаси”

Оғзаки нутқ:

Соҳа ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари билан танишиш ва улар ҳақида гапириб бериш. Одоб–ахлоқ мавзусидаги ҳикматларни ёд олиш. Мавзу бўйича баҳс-мунозарада иштирок этиш.

Ёзма нутқ:

Одоб-ахлоқ мавзусидаги китобга аннотация ёзиш. “Мутахассиснинг одоби ва ахлоқи” мавзусида диалог тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Аннотация матни, унинг тузилиши ва ифода материалнинг хусусиятлари.

33-мавзу. “Нутқ одоби”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матнга муносабат билдириб сўзлаш. Касбий фаолиятда нутқ маданиятининг аҳамияти ҳақида гапириб бериш.

Ёзма нутқ:

“Мутахассиснинг нутқ маданияти” мавзусида матн тузиш. Иш жараёнидаги муомала маданияти ҳақида касбий ўйин сценарийсини тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Меъёр тушунчаси.

34-мавзу. “Санъат ва маънавият”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги терминларнинг маъносини изоҳлаш. Матнни ижодий сўзлаш.

Ёзма нутқ:

“Санъат менинг ҳаётимда” мавзусида эссе ёзиш. Санъаткорларни таърифлаб, реклама матнини тайёрлаш. Ўзбек киносининг мавзулари ва муаммолари ҳақида публицистик мақола ёзиш. Маданий ҳордиқ одоби қоидаларини ёзиш.

Грамматика:

Умумхалқ лексикасига кирган санъатшунослик терминлари.

35-мавзу. “Мен севган асар”

Оғзаки нутқ:

Севимли асар ҳақида сўзлаб бериш. Замонавий ўзбек адабиёти ҳақидаги маълумотларни гапириб бериш. Машҳур ўзбек шоирлари ижодидан намуналар ёд олиш.

Ёзма нутқ:

“Адабиётнинг киши руҳий дунёсига таъсири” мавзусида эссе ёзиш. Янги китоблар ҳақида полилог матнини тузиш ва уни инсценировка қилиш.

Грамматика:

Бадиий тасвир воситалари.

36-мавзу. “Иқтисод ва ҳаёт”

Оғзаки нутқ:

Мавзуга оид матнни ўқиб тушуниш. Матндаги термин ва ибораларнинг маъносини изоҳлаш. Матндаги асосий фикрни ажратиб сўзлаб бериш.

Ёзма нутқ:

Мамлакат иқтисодиётида юз берган янгиликлар ҳақида хабар тайёрлаш. Иқтисодий терминлар таркибидаги қисқартма отлар луғатини тузиш. Иқтисодиётга оид қизиқарли маълумотларни топиб ёзиш.

Грамматика:

Умумхалқ лексикасига кирган иқтисодий терминлар.

37-мавзу. “Иш юритиш тили ва услуби”

Ҳужжат – иш юритишнинг асоси. Ҳужжатчилик тарихи. Норматив (меъёрий) ҳужжат тушунчаси. Ҳужжат айланиши. Электрон ҳужжатлар.

Ёзма нутқ:

“Ҳужжатлар тарихи” мавзусида матн тузиш. Иш юритиш терминларининг луғатини тузиш.

38-мавзу. “Ҳужжат турлари ва хусусиятлари”

Ҳужжатларнинг таснифланиши. Ҳужжат реквизитлари. Ҳужжат тайёрлашнинг асосий қоидалари.

Ёзма нутқ:

Иш юритиш ҳужжатларнинг рўйхатини тузиш. Уларни кластер шаклида таснифлаш.

39-мавзу. “Ташкилий ҳужжатлар ва уларнинг турлари”

Ташкилий ҳужжатларнинг вазифаси. Ташкилий ҳужжатларнинг турлари. Ташкилий ҳужжатларнинг лексик ва стилистик хусусиятлари. Шартнома. Меҳнат шартномаси. Низом. Йўриқнома.

Ёзма нутқ:

Меҳнат шартномаси матнини тузиш. Меҳнат шартномасидаги таянч сўзларни ажратиб ёзиш. Олий таълим муассасаси Низомининг тузилишини ёзиш.

40-мавзу. “Фармойиш хужжатлари ва уларнинг турлари”

Фармойиш хужжатларининг вазифаси. Фармойиш хужжатларининг турлари. Буйруқ. Фармойиш. Кўрсатма. Фармойиш хужжатларининг лексикаси ва стилистик хусусиятлари.

Ёзма нутқ:

Олий таълим муассасаси буйруғининг матнини тайёрлаш. Фармойиш хужжатларида қўлланадиган таянч сўзларни ёзиш.

41-мавзу. “Маълумот-ахборот хужжатлари”

Маълумот-ахборот хужжатларининг вазифаси. Маълумот-ахборот хужжатларининг турлари. Таржимаи ҳол. Билдирги. Тавсифнома.

Ёзма нутқ:

Таржимаи ҳол ёзиш. Тавсифнома ёзиш.

42-мавзу. “Ишончнома. Тилхат. Тушунтириш хати”

Расмий ва шахсий ишончномалар. Тилхатнинг зарурий қисмлари ва уни тузувчи шахслар. Тушунтириш хатининг турлари.

Ёзма нутқ:

Тилхат матнини тузиш. Тушунтириш хати ёзиш.

43-мавзу. “Далолатнома. Маълумотнома”

Далолатноманинг зарурий қисмлари ва уни тузувчи шахслар. Маълумотнома турлари. Маълумотномани расмийлаштир

Ёзма нутқ:

Талабалар гуруҳининг ўзлаштириш кўрсаткичлари ҳақида маълумотнома тузиш.

44-мавзу. “Мажлис баёни. Ҳисобот”

Баённомаларнинг турлари. Мажлис баёни. Мажлис баёнидан кўчирма. Ҳисобот турлари. Даврий ҳисоботлар. Ўқув амалиёти ҳисоботи.

Ёзма нутқ:

Мажлис баёнини тузиш. Ўтказилган тадбир тўғрисида ҳисобот ёзиш.

45-мавзу. “Хизмат ёзишмалари. Хатлар”

Хизмат ёзишмаларининг вазифаси. Хизмат хатларининг турлари. Сўров хати. Илтимос хати. Жавоб хати. Илова хат. Тасдиқ хати. Эслатма хат. Даъво хати. Талаб хати. Ахборот хати. Кафолат хати.

Ёзма нутқ:

Хизмат хатларининг матнларини тузиш.

IV. Амалий машғулотлар бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Амалий машғулотлар мультимедиа қурилмалари билан жиҳозланган аудиторияда бир академик гуруҳни 2 га ажратган ҳолда ўтказилиши лозим. Машғулотлар фаол ва интерфаол усуллар ёрдамида ўтказилиши, замонавий педагогик ва ахборот технологиялар қўлланиши мақсадга мувофиқ.

V. Мустақил таълим ва мустақил ишлар

Мустақил таълим учун тавсия этиладиган мавзулар:

1. Буюк Ипак йўли ва унинг инсоният тарихидаги ўрни.
2. Тўмарис ва Широқ ҳақидаги афсоналар.
3. Қомусий олим Ал Хоразмий.
4. Аҳмад ал Фарғоний ва унинг мероси.
5. Абу Наср Форобий ва унинг буюк асарлари.
6. Ибн Синонинг “Тиб қонунлари”.
7. “Темур тузуклари”.
8. Мирзо Улуғбек – олим ва давлат арбоби.
9. Алишер Навоий – ўзбек адабий тилининг асосчиси.
10. Жадидчилик ҳаракати намояндалари.

11. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти.
12. Миллий маданий марказлар.
13. Ўзбекистон музейлари.
14. Дунёнинг машҳур университетлари.
15. Терроризм ва унинг инсониятга таҳдиди.
16. Шанхай ҳамкорлик ташкилотининг фаолияти.
17. Ўзбекистон Республикасининг ҳукумат портали.

Мустақил ишни қуйидаги топшириқлар кўринишида бажариш тавсия этилади:

- мавзу бўйича расмий ахборот тайёрлаш;
- мавзу бўйича реферат тайёрлаш;
- мавзу бўйича электрон тақдимот (PPT) тайёрлаш;
- мавзу бўйича альбом тайёрлаш;
- мавзу бўйича лойиҳа яратиш;
- мавзу бўйича диалогик матн тузиш;
- мавзу бўйича монологик матн тузиш;
- терминлар луғатини тузиш;
- матнни ўзбек тилига таржима қилиш;
- бадий асарни мутолаа қилиш;
- шеър ёдлаш;
- мавзу бўйича баҳс-мунозарага тайёрланиш;
- эссе ёзиш;
- мақола ёзиш;
- мақолага тақриз ёзиш;
- ҳикоя тузиш;
- оммабоп мақола тайёрлаш;

- репортаж тайёрлаш;
- берилган мавзуда кластер тузиш;
- мавзуга оид сўзлардан кроссворд тузиш;
- маълумотлардан жадвал тузиш;
- иш юритиш ҳужжатларидан намуналар тайёрлаш.

VI. Асосий ва қўшимча ўқув адабиётлар ҳамда ахборот манбалари

Асосий адабиётлар

1. Muhiddinova X., Salisheva Z., Po‘latova X. O‘zbek tili (oliy ta’lim muassasalari rus guruhлари uchun darslik). – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 288 b.
2. Normatova SH., Abdurahmonova M. O‘zbek tili (darslik). – Toshkent: JIDU, 2014. – 192 b.
3. Fayzullayeva SH., Azimova H., Usmonova G. O‘zbek tili (oily o‘quv yurtlarining iqtisodiy ta’lim yo‘nalishlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: Iqtisodiyot, 2012. – 108 b.
4. Yuldasheva SH., Kabulova D., Sobirova M. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – Nukus: Bilim, 2013. – 156 b.
5. Husanov N., Xo‘jaqulova R., Dilmurodova N. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: TMI, 2017. – 336 b.
6. Lafasov U. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: ToshDSHI, 2016. – 532

Қўшимча адабиётлар

7. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги қонуни (янги таҳрирда) / ЎзР Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1989. – 26–28-сон, 453-модда; 1991. – 11-сон, 273-модда.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни. ЎзР Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1997. – 9-сон, 225-модда; 2013. – 41-сон, 543-модда.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони / ЎзР ҚХТ, 2017. – 6-сон, 70-модда; 20-сон, 354-модда.

10. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 176
11. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Т.: Ўзбекистон, – 2017. – 104 бет.
12. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. Т.: Ўзбекистон, – 2017. – 488 бет.
13. Аминов М., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Маҳмудов Н. Иш юритиш (амалий қўлланма). – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2014.– 456 б.
14. Asilova G. Wojxona tizimida me'yoriy hujjatlarni yuritish (rus guruhleri uchun o'quv qo'llanma). – Toshkent, 2016. – 176 b.
15. Iskandarova G. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 2009. – 67 b.
16. Iskandarova G., Gulibonu Keybatuli. O'zbek tili darsligi (xitoyliklar uchun). – Pekin, 2016. – 348 б.
17. Мирқосимова М., Алимова Ш., Зоитова О., Умарова Н. Ўзбек тили (техника университетининг русийзабон талабалари учун). – Тошкент: ТДТУ, 2004. – 101 б.
18. Alo Raun. Basic course in uzbek. Published by Indiana University, 1996.
19. Turdiyeva K., Ahmedova D. O'zbek tili (tibbiyot institutlarining rus guruhleri talabarlari uchun darslik). – Toshkent: Musiqa, 2007. – 206 b.
20. Qahhorova H., Muhammedova S. O'zbek tili. -Toshkent: Universitet, 2004. – 192 b.
21. Назаров К.Н., Хўжанова Г.Ў. Ўзбек тили (юримдик институт ва университетларнинг ҳуқуқшунослик факультетлари рус гуруҳлари учун дарслик). – Тошкент: ТДЮИ, 2003. – 334 б.
22. Рафиев А. ва б. Чет элликлар учун ўзбек тили. II қисм (CD дискда). – Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
23. Рафиев А., Маҳмудов Н., Юлдашев И. Культура речи и делопроизводство на узбекском языке. – Ташкент, 2011. – 143 б.

24. Rafiyev A., Mahmudov N., Yuldashev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – Toshkent, 2013. – 143 b.
25. Русча-ўзбекча луғат (2 жилдли). – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2013.
26. Тоғаев Т. Ўзбек тилининг кирилл ва лотин алифболаридаги имло луғати. – Тошкент: “Шарқ”, 1999. – 368 б.
27. Usmonova Sh. O‘zbek tili (koreyslar uchun). – Pusan, 2005. – 182 b.
28. Ўзбек тилининг изоҳли луғати (5 жилдли). – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005–2008.

Интернет сайтлари

29. <http://teachyourselfuzbek.com/resources/coursebooks/> – Самоучитель узбекского языка.
30. <http://solver.uz/translate.php> – Русско-узбекский переводчик.
31. http://sahifa.tj/russko_uzbekskij_razgovornik.aspx – Русско-узбекский разговорник.
32. http://sahifa.tj/uzbeksko_russkij.aspx – Узбекско-русский переводчик.
33. <https://my.gov.uz/> - Ягона интерактив давлат хизматлари портали.
34. <https://www.lex.uz>. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
35. <http://library.ziyonet.uz/> – таълим портали

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

TOSHKET MOLIYA INSTITUTI

“TASDIQLYMAN”

O’quv ishlari bo’yicha prorektor

_____ I.N.Qo’ziyev

“ ” _____ 2018 yil

O'ZBEK TILI

ISHCHI O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100000	– Gumanitar
	200000	–Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq
Ta'lim sohasi:	110000	–Pedagogika
	230000	–Iqtisod
Ta'lim yo'nalishlari:	5230600	– Moliya;
	5230700	– Bank ishi;
	5230900	– Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo'yicha);

Toshkent – 2018

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017-yil 24-avgustdagi 603-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "O'zbek tili" fan dasturi asosida tayyorlangan.

Fanning ishchi o'quv dasturi Toshkent moliya institutii Kengashining 201_ yil "___" _____ dagi "___" - son bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchilar: N.Husanov –TMI "O'zbek va rus tillari" kafedrası professori, f.f.d.;

R.Xo‘jaqulova TMI , “O‘zbek va rus tillari” kafedrası
katta o‘qituvchi

Taqrizchilar: O‘.Lafasov – TDSHI “Tillar va pedagogika” kafedrası
dotsenti, f.f.n.;

D.Rasulmuamedova – TMI “O‘zbek va rus tillari” kafedrası
dotsenti, f.f.n.

Fanning ishchi o‘quv dasturi kafedraning 201_ yil “___” _____ dagi “___” –
sonli majlisida muhokama etilib, fakultet Kengashida ko‘rib chiqishga tavsiya
qilingan.

“O‘zbek va rus tillari” kafedrası mudiri:

201_ yil “___” _____ **prof. N.Husanov**

Fanning ishchi o‘quv dasturi “Moliyaviy menejment” fakultet Kengashining 201_
yil “___” _____ dagi “___” – sonli majlisida muhokama etilib, institut o‘quv-
uslubiy Kengashida ko‘rib chiqishga tavsiya qilingan.

“Moliyaviy menejment” fakulteti dekani:

201_ yil “___” _____ **dotsent O.Astanakulov**

Fanning ishchi o‘quv dasturi o‘quv-uslubiy fakultet Kengashining 201_ yil
“___” _____ dagi “___” – sonli majlisida muhokama etilib, institut
Kengashida ko‘rib chiqishga tavsiya qilingan.

O‘quv-uslubiy bo‘lim boshlig‘i:

201_ yil “___” _____ **dotsent T.M.Baymuradov**

Kirish

“O‘zbek tili” fanini o‘qitish O‘zbekistonda istiqomat qiladigan boshqa millat vakillarining davlat tilini puxta egallashiga, milliy, madaniy qadriyatlarni o‘rganishiga va ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishiga, barcha sohalarda erkin fikr almashishiga hamda mutaxassislik doirasida muloqot yuritishiga zamin yaratadi.

“O‘zbek tili” fani davlat tilida og‘zaki va yozma muloqot yuritish, tilning orfoepik va imlo qoidalari, sohaviy terminologiya, mutaxassislik tili, monologik va dialogik matn tuzish, nutq uslublari, sohaviy hujjatlarni tayyorlash va rasmiylashtirish masalalarini qamrab oladi.

Ushbu fan dasturi ta‘lim o‘zga tillarda olib boriladigan oliy ta‘lim muassasalarida davlat tilini o‘rgatish uchun me‘yoriy hujjat sanaladi hamda talabalar o‘zbek tilidan egallashlari shart bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malakalarning zaruriy me‘yorini asoslab beradi.

“O‘zbek tili” fani gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, birinchi kursda o‘qitilishi maqsadga muvofiq.

Fanning maqsad va vazifalari

“O‘zbek tili” fanining asosiy maqsadi talabalarning kundalik, ilmiy va kasbiy sohalarda faoliyat olib borishi uchun o‘qitishning kommunikativ-nutqiy tamoyili asosida ularda fan bo‘yicha egallangan bilim, ko‘nikmalarni muloqot va ish faoliyati jarayonida qo‘llash malakasini shakllantirishga qaratiladi.

Fanning vazifalari:

- nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;
- og‘zaki va yozma nutqda sohaviy terminlarni samarali qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ixtisoslikka oid matn tuzish, uni tahrir va tahlil qilish malakalarini hosil qilish;
- sohaviy hujjatlarni tuzish, shu jumladan elektron hujjatlarni to‘ldirish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Fan bo‘yicha talabalarning tasavvur, bilim, ko‘nikma va malakalariga qo‘yiladigan talablar

- o‘zbek adabiy tili me‘yorlari, nutq uslublari to‘g‘risida *tasavvurga ega bo‘lish*;
- kasbiy terminologiyani, og‘zaki va yozma nutq hususiyatlarini *bilish va ulardan foydalana olish*;
- matn tuzish, uni tahlil va tahrir qilish, sohaviy hujjatlarni

tayyorlash va rasmiylashtirish, kasbiy muloqot yuritish *ko'nikmalariga ega bo'lishi*;

- “O‘zbek tili” fanini davlat tili sifatida puxta egallash uchun har bir talaba o‘zbek tilining og‘zaki va yozma nutq shakllarini to‘liq o‘zlashtirishi;
- uning so‘z boyligidan grammatik bilimlar asosida to‘g‘ri foydalana bilishi;
- kundalik turmush va tanlagan ixtisosligiga oid mavzularda o‘zbekcha erkin muloqotga kirisha olish *malakalariga ega bo‘lishi kerak*.

Fanning boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi va uzviyligi

O‘quv rejasining ijtimoiy-gumanitar fanlar blokiga kirgan barcha fanlar, xususan, falsafa, siyosatshunoslik, ma’naviyat asoslari kabi fanlar bevosita o‘zbek tili fani bilan bog‘liq hisoblanadi.

O‘zbek tili fani ta’lim o‘zbek tilida olib boriladigan ixtisoslik fanlari bilan, shuningdek, rus tili, chet tili fanlari bilan qiyoslab o‘rganilgani uchun bu fanlar bilan uzviy aloqadadir.

Fanning “Ta’lim-fan-ishlab chiqarish” integratsiyasi va innovatsiyon rivojlanishdagi o‘rni

Mustaqil davlatimizda o‘zbek tilining ijtimoiy mavqeyi tobora ortib borayotganligi, lotin yozuviga asoslanganyangi o‘zbek alifbosi va imlo qoidalarining joriy etilganligi, ish yuritishda to‘liq davlat tiliga o‘tilayotganligi barcha mutaxassislarning millatidan qat’iy nazar, o‘zbek tilini puxta egallashlarini taqazo etmoqda. Shuningdek, uzluksiz ta’limning barcha bosqichlarida, jumladan, oliy o‘quv yurtlarining o‘qish boshqa tilda olib boriladigan guruhlarida ham o‘zbek tilini o‘rganish muhim rol o‘ynaydi.

Fanni o‘qitishda qo‘llanilishi tavsiya etilayotgan pedagogik, axborot va internet texnologiyalari

Talaba “O‘zbek tili” fanini o‘zlashtirishda ta’limning innovatsion usullaridan foydalanishi, yangi pedagogik, axborot va internet texnologiyalarini tadbiiq qilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Fanni o‘zlashtirishda o‘quv-uslubiy ta’minotdan foydalanilish tavsiya etiladi. Amaliy mashg‘ulotlarda turli metod va vositalardan, xususan, aqliy hujum, klaster, amaliy ish va didaktik oyinlar, portfolio, keys-stadi, shuningdek, kompyuter dasturlaridan internet tizimlaridan foydalanish mumkin.

“O‘zbek tili” fani 1-kursning I va II semestrlarida o‘qitilib, unda amaliy, mustaqil ta’lim mashg‘ulotlari semestrlar bo‘yicha quyidagi jadval asosida amalga oshiriladi.

5230600– Moliya, 5230700– Bank ishi, 5230900– Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo‘yicha) ta‘lim yo‘nalishlarida o‘qitiladigan mavzular bo‘yicha mashg‘ulot turlariga ajratilgan soatlar hajmining taqsimoti

t/r	Fan mavzularining nomi	Jami	Shu jumladan		
			Ma‘ruza	Amaliy mashg‘ulot	Mustaqil ta‘lim
1- modul					
1.	O‘zbekiston - yagona Vatan	4	-	2	2
2.	O‘zbek tili - Davlat tili	4	-	2	2
3.	Milliy qadriyatlar - millat iftixori	3	-	2	1
4.	Tarix va zamonamiz	3	-	2	1
5.	Ulug‘ ajdodlarimiz	3	-	2	1
6.	Vatan va vatanparvarlik	4	-	2	2
7.	Muzeylar - o‘tmish va kelajak orasidagi ko‘prik	3	-	2	1
8.	Kelajak - bilimli yoshlar qo‘lida	3	-	2	1
9.	Zamonaviy dunyoda ta‘lim	3	-	2	1
10.	Kitob mutoalasi	3	-	2	1
11.	Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi	3	-	2	1
12.	Adabiyot - ma‘naviyatni yuksaltiruvchi manba	3	-	2	1
13.	Ommaviy axborot vositalari	3	-	2	1
14.	Internet hayotimizda	3	-	2	1
15.	O‘zbekiston va jahon	3	-	2	1
16.	XXI asrda innovasiyalar	3	-	2	1
17.	Davrimizning global muammolari	4	-	2	2
18.	Tabiat va inson	3	-	2	1
19.	Inson va salomatlik	3	-	2	1

20.	Huquqiy madaniyat	3	-	2	1
21.	O'zbekistonda oliy ta'lim	3	-	2	1
22.	Ilm maskanimiz hayotidan	3	-	2	1
23.	Bo'lajak kasbim	4	-	2	2
24.	Hayot mening tasavvurimda	3	-	2	1
25.	Ustoz maktabi	3	-	2	1
26.	Kasbim tarixi	4	-	2	2
27.	Iqtidor va mehnat	3	-	2	1
28.	Yetuk mutaxassis	3	-	2	1
	1-semestr bo'yicha jami	90		56	34
2- modul					
29.	Kasb bayrami	3	-	2	1
30.	Sharq akademiyalari	4	-	2	2
31.	Ilm sari yo'l	3	-	2	1
32.	Kasb etikasi	4	-	2	2
33.	Nutq odobi	4	-	2	2
34.	San'at va ma'naviyat	4	-	2	2
35.	Men sevgan asar	4	-	2	2
36.	Iqtisod va hayot	3	-	2	1
37.	Ish yuritish tili va uslubi	4	-	2	2
38.	Hujjat turlari va xususiyatlari	3	-	2	1
39.	Tashkiliy hujjatlar va ularning turlari	4	-	2	2
40.	Farmoyish hujjatlari va ularning turlari	4	-	2	2
41.	Ma'lumot-axborot hujjatlari	4	-	2	2
42.	Ishonchnoma. Tilxat.	3	-	2	1

	Tushuntirish xati				
43.	Dalolatnoma. Ma'lumotnoma	3	-	2	1
44.	Majlis bayoni. Hisobot	3	-	2	1
45.	Xizmat yozishmalari. Xatlar	3	-	2	1
	2-semestr bo'yicha jami	60	-	34	26
	JAMI	150		90	60

“O‘zbek tili” fanida nazariy mashg‘ulotlar ko‘zda tutilmagan.

Amaliy mashg‘ulotlarning mazmuni

1-Mavzu. “O‘zbekiston - yagona Vatan”

“O‘zbekiston - yagona Vatan” mavzusidagi matnni o‘qish, mazmunini to‘liq tinglab tushunish. Matndagi atama va iboralarning ma'nosini izohlash. Vatan haqidagi she'rlardan namunalar yod olish. Matndan tayanch so'z va iboralarni ajratib yozish. Matndagi asosiy fikrni yozma ravishda ifodalash. Respublika baynalmilal madaniyat markazi haqida qisqa ma'lumot yozish. Orfoepiya qoidalari. O‘zbek tilida tovushlar talaffuzi.

2-mavzu. “O‘zbek tili - Davlat tili”

“O‘zbek tili - Davlat tili” mavzusidagi matnni o‘qib tushunish. Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish. “Men o'zbek tilini o'rganyapman” mavzusida dialog tuzish va uni insenirovka qilish. Mutafakkirlarning til haqidagi fikrlaridan namunalar keltirish. O'zbek tilining imlo qoidalari.

3-mavzu. “Milliy qadriyatlar - millat iftihori”

“Milliy qadriyatlar - millat iftihori” mavzusidagi matnni o‘qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Milliy urf- odatlarni ta'riflab berish. Biror milliy bayram, marosimdan olingan taassurotlarni yozish. “Turli millatlarning urf-odatlarini” mavzusida polilog tuzish va uni insenirovka qilish. O'zbek tilida so'z yasalishi.

4-mavzu. “Tarix va zamonamiz”

“Tarix va zamonamiz” mavzusidagi matnni o‘qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni qisqartirib so'zlab berish. Tarixiy so'zlarning zamonaviy muqobillarini topish. Tarixiy asar yoki filmlardan biri

haqidagi taassurotlarni yozish. Tarixiy shaxslardan birini tasvirlash. Tilning leksik qatlamlari.

5-mavzu. “Ulug’ ajdodlarimiz”

“Ulug’ ajdodlarimiz” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi atama va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni kengaytirib so'zlab berish. Matnni qismlarga bo'lib, har bir qismni nomlash. Mashhur allomalardan biri haqida taqdimot tayyorlash. Buyuk allomalarimizning asarlari ro'yxatini tuzish. Atamalar va ularning vujudga kelishi.

6-mavzu. “Vatan va vatanparvarlik”

“Vatan va vatanparvarlik” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni birinchi shahs nomidan so'zlab berish. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish. Tarixda o'z jasorati bilan nom qoldirgan qahramonlar haqida hikoya tuzish. “Vatanparvarlik nima?” mavzusida esse yozish. Davriy nashrlardagi maqolalar asosida fidoyiligi bilan tanilgan zamondoshlarimiz haqida ma'lumot tayyorlash. Ijtimoiy-siyosiy leksika.

7-mavzu. “Muzeylar - o'tmish va kelajak o'rasidagi ko'prik”

“Muzeylar - o'tmish va kelajak o'rasidagi ko'prik” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. O'zbekiston muzeylaridan biri haqida taqdimot tayyorlash. Jahonning mashhur muzeylari haqida qiziqarli ma'lumotlar tayyorlash. Soha muzeyi haqida matn tuzish. Sohaviy terminlar va ularning qo'llanishi.

8-mavzu. “Kelajak bilimli yoshlar qo'lida”

“Kelajak bilimli yoshlar qo'lida” mavzudagi matnni o'qib tushunish. Matnni ijodiy so'zlash. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish. “Iqtidorli yoshlar” mavzusida bog'lanishli matn tuzish. “Mening tengdoshlarim” mavzusida dialog tuzish va uni insenirovka qilish. Yoshlar hayotidan qiziqarli hodisa va voqealar to'g'risida hikoya tuzish. O'zbek tilida sinonimlar.

9-mavzu. “Zamonaviy dunyoda ta'lim”

“Zamonaviy dunyoda ta'lim” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni reja asosida so'zlab berish. Turli mamlakatlarning ta'lim tizimlari haqida ma'lumot tayyorlash. Chet ellik talabalar hayoti aks ettirilgan badiiy asar yoki film haqidagi taassurotlarni yozish. Turli ta'lim muassasalari haqida polilog tuzish va uni insenirovka qilish. Til va terminologiya.

10-mavzu. “Kitob mutolaasi”

“Kitob mutolaasi” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matnni ijodiy so'zlash. Kitobni tavsiya qilish usullari haqida fikr bildirish. O'qilgan kitoblar to'g'risida dialog tuzish va uni insenirovka qilish. O'qilgan kitoblar ro'yxatini tuzish va ularga qisqacha tavsif berish. Erkin va turg'un birikmalar.

11-mavzu. “Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi”

“Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Universitet kutubxonasi haqida matn tuzish. Elektron kutubxona bilan ishlash bo'yicha tavsiyalar yozish. Badiiy asarlarga bag'ishlangan internet saytlarining ro'yhatini tuzish. Frazologik birliklarning turlari va uslubiy hususiyatlari.

12-mavzu. “Adabiyot - ma'naviyatni yuksaltiruvchi manba”

“Adabiyot - ma'naviyatni yuksaltiruvchi manba” mavzusiga oid matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish. Badiiy asar qahramoni o'quvchini qanday tarbiyalashi haqida fikr bildirish va unga misollar keltirish. Mashhur adabiy qahramonlar haqida taqdimot tayyorlash. Adabiyot haqidagi hikmatli so'zlardan namunalar yozish. Nutq uslublari. Badiiy uslub va uning hususiyatlari.

13-mavzu. “Ommaviy ahborot vositalari”

“Ommaviy ahborot vositalari” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Mavzu bo'yicha bahs- munozarada ishtirok etish. Ommaviy axborot vositalarining faoliyati haqida fikr bildirish. Teleko'rsatuvlar va radioeshittirishlar, gazeta va jurnallardagi materiallar, reklama matnlarini tahlil qilish. “XXI asrda axborotning o'rni” mavzusida esse yozish. Publisistik uslub va uning hususiyatlari.

14-mavzu. “Internet hayotimizda”

“Internet hayotimizda” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish.

Internet madaniyati haqida matn tuzish. Ta'lim jarayonida eng ko'p foydalaniladigan internet saytlari ro'yxatini tuzish va tavsiya qilish. Internetdan foydalanish to'g'risida polilog tuzish va uni insenirovka qilish. Og'zaki-yozma uslub va uning hususiyatlari.

15-mavzu. “O'zbekiston va jahon”

“O'zbekiston va jahon” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni qisqartirib so'zlab berish. O'zbekiston a'zolik qilayotgan xalqaro tashkilotlar haqida ma'lumot tayyorlash. Xalqaro tashkilotlardan birining faoliyati haqida taqdimot tayyorlash. Xalqaro tashkilotlarning qisqartma nomlari ro'yhatini tuzish. Rasmiy diplomatik uslub va uning hususiyatlari.

16-mavzu. “XXI asrda innovatsiyalar”

“XXI asrda innovatsiyalar” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Turli sohalarga oid innovatsiyalar haqida gapirib berish. “Zamondoshlarimizning kashfiyotlari” mavzusida taqdimot tayyorlash. Kasb sohasidagi innovatsiyalar haqida ma'lumot tayyorlash. Sohada qo'llanadigan baynalmilal so'zlar lug'atini tuzish. Ilmiy uslub va uning hususiyatlari.

17-mavzu. “Davrimizning global muammolari”

“Davrimizning global muammolari” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni o'zgartirib so'zlab berish. Mavzu bo'yicha bahs- munozarada ishtirok etish. Insoniyat oldida turgan global muammolar to'g'risida taqdimot tayyorlash. Global muammolardan biriga bag'ishlangan publisistik maqola yozish. Maqola va uning turlari.

18-mavzu. “Tabiat va inson”

“Tabiat va inson” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni ijodiy so'zlash. Dunyoda va O'zbekistonda mavjud ekologik muammolar haqida esse yozish. “Orol fojiasi” mavzusida taqdimot tayyorlash. O'zbekiston ekologik harakatining faoliyati to'g'risida ma'lumot tayyorlash. Intervyu olish va intervyu berish qoidalari.

19-mavzu. “Inson va salomatlik”

“Inson va salomatlik” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Mavzu bo'yicha bahs- munozarada ishtirok etish. “Salomatligimiz o'z qo'limizda” mavzusida esse yozish. Jahon meditsinasi yutuqlari haqida taqdimot tayyorlash. Salomatlik haqidagi o'zbek xalq maqollaridan namunalar yozish. Mehnat havfsizligi qoidalari tuzish. Reportaj tayyorlash.

20-mavzu. “Huquqiy madaniyat”

“Huquqiy madaniyat” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish. “Qonunlarni o'rganish va ularga rioya qilish” mavzusida matn tuzish. O'zbekiston fuqarolarining huquqlari va burchlari to'g'risida dialog tuzish. Umumxalq leksikasiga kirgan huquqiy terminlar lug'atini tuzish. Rasmiy-idoraviy uslub va uning hususiyatlari.

21-mavzu. “O'zbekistonda oliy ta'lim”

“O'zbekistonda oliy ta'lim” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni kengaytirib so'zlab berish. O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalari haqida ma'lumot tayyorlash. Oliy ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy maqola yozish. Oliy ta'lim terminlari lug'atini tuzish. O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarining nomlarini qisqartma otlar shaklida ifodalash. Uslubiy hoslangan va uslubiy betaraf so'zlar

22-mavzu. “Ilm maskanimiz hayotidan”

“Ilm maskanimiz hayotidan” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi nom va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni o'zgartirib so'zlab berish. Oliygo'ha haqida taqdimot tayyorlash. Institutda o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan reportaj tayyorlash. Oliygo'ha tarixi haqida bog'lanishli matn tuzish. So'zlashuv uslubi va uning hususiyatlari. Shevaga xos so'zlar.

23-mavzu. “Bo'lajak kasbim”

“Bo'lajak kasbim” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Kasb tanlovi to'g'risida esse yozish. Kasb-hunar mavzusida o'zbek maqollaridan namunalarni yozish. Mutaxassislikka oid terminlar lug'atini shakllantirish. Matn va uning ko'rinishlari.

24-mavzu. “Hayot mening tasavvurimda”

Hayotga munosabat va qiziqishlar haqida gapirib berish. Inson barkamollikka erishishi uchun nimalarni qilishi kerakligi haqida fikr bildirish. Hayotdagi idealni tasvirlab berish. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish. “Hayot mening tasavvurimda” mavzusida esse yozish. Hayotdagi maqsadlar va orzular haqida dialogik matn tuzish va uni inseniroyka qilish. Dialogik matnning ma'no munosabatiga ko'ra turlari.

25-mavzu. “Ustoz maktabi”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnni ijodiy so'zlash. Ustozlarga bag'ishlangan she'r yod olish. Kasbiy faoliyatda ustoz va shogird an'analari to'g'risida matn tuzish. Ustozlar haqida esse yozish. Ustoz haqidagi rivoyatlardan namunalar yozish. Monologik matn. Monologik matnda mazmun izchilligi va ohang.

26-mavzu. “Kasbim tarixi”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matnni reja asosida so'zlab berish. Tanlangan kasb haqida rivoyat yoki hikoya so'zlab berish. “Sohaning vujudga kelishi va rivojlanishi” mavzusida matn tuzish. Kasb taraqqiyoti haqidagi ma'lumotlardan hronologik jadval tuzish. Ish jarayonidagi muloqot vaziyatlarini aks ettiruvchi kasbiy o'yin ssenariysini tuzish va uni inssenirovka qilish. Soha lug'atlari. Ularda terminlar va birikmalarning berilishi.

27-mavzu. “Iqtidor va mehnat”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish. “Qanday qilib muvaffaqiyatga erishish mumkin?” mavzusida esse yozish. Mamlakatimizda iqtidorli yoshlar uchun yaratilayotgan sharoitlar haqida ma'lumot yozish. Kasb sohasida muvaffaqiyatga erishish to'g'risida dialog tuzish va uni inssenirovka qilish. Matnga so'z va termin tanlash.

2-modulda o'qitiladigan amaliy mashg'ulotlarining mazmuni

28-mavzu. “Yetuk mutahassis”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matndagi qo'shimcha fikrni ajratib so'zlab berish. Malakali mutahassis haqidagi tasavvurlarni gapirib berish. “Sohamiz ravnaqi” mavzusida matn tuzish. Mutahassisning kasbiy kompetensiyalari ro'yhatini tuzish va ularni misollar bilan izohlab berish. Matn tahlili va tahriri.

29-mavzu. “Kasb bayrami”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matnni o'zgartirib so'zlab berish. Turli mamlakatlarda nishonlanadigan shu kasb egalarining bayramlari haqida gapirib berish. Kasb bayrami haqida matn tuzish. Kasb bayramiga bag'ishlangan reportaj yozish. Reportaj mazmunini rezyume ko'rinishida ifodalash. Matn mazmunining qisqacha bayoni (rezyume), uning tuzilishi va ifoda materialining hususiyatlari.

30-mavzu. “Sharq akademiyalari”

“Sharq akademiyalari” mavzusidagi matnni o'qib tushunish. Matnni davom ettirgan holda so'zlab berish. Ilmga fidoyilik tushunchasini misollar bilan ta'riflab

berish. Ixtisoslik sohasi, ahamiyati to'g'risida ilmiy uslubdagi ma'lumotnoma matnini tayyorlash. Fan rivojiga salmoqli hissa qo'shgan olimlar haqida referat tayyorlash.

Referat matni, uning tuzilishi va ifoda materialining hususiyatlari.

31-mavzu. “Ilm sari yo'l”

Mavzuga oid matni o'qib tushunish. Matni qisqartirib so'zlab berish. Ilmiy ishlarning fan va soha rivojiga qo'shadigan hissasi haqida gapirib berish. “Soha rivojida fanning o'rni” mavzusida matn tuzish. Ilmiy ishlarning turlari haqida qisqacha tavsiflar yozish. Taqriz matni, uning tuzilishi va ifoda materialining hususiyatlari.

32-mavzu. “Kasb etikasi”

Soha xodimlarining odob-ahloq qoidalari bilan tanishish va ular haqida gapirib berish. Odob-ahloq mavzusidagi hikmatlarni yod olish. Mavzu bo'yicha bahs-munozarada ishtirok etish. Odob-ahloq mavzusidagi kitobga annotatsiya yozish. “Mutahassisning odobi va ahloqi” mavzusida dialog tuzish va uni insenirovka qilish.

Annotatsiya matni, uning tuzilishi va ifoda materialining hususiyatlari.

33-mavzu. “Nutq odobi”

Mavzuga oid matni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matnga munosabat bildirib so'zlash. Kasbiy faoliyatda nutq madaniyatining ahamiyati haqida gapirib berish. “Mutahassisning nutq madaniyati” mavzusida matn tuzish. Ish jarayonidagi muomala madaniyati haqida kasbiy o'yin ssenariysini tuzish va uni insenirovka qilish. Me'yor tushunchasi.

34-mavzu. “San'at va ma'naviyat”

Mavzuga oid matni o'qib tushunish. Matndagi terminlarning ma'nosini izohlash. Matni ijodiy so'zlash. “San'at mening hayotimda” mavzusida esse yozish. San'atkorlarni ta'riflab, reklama matnini tayyorlash. O'zbek kinosining mavzulari va muammolari haqida publisistik maqola yozish. Madaniy hordiq odobi qoidalarini yozish. Umumxalq leksikasiga kirgan san'atshunoslik terminlari.

35-mavzu. “Men sevgan asar”

Sevimli asar haqida so'zlab berish. Zamonaviy o'zbek adabiyoti haqidagi ma'lumotlarni gapirib berish. Mashhur o'zbek shoirlari ijodidan namunalar yod olish. “Adabiyotning kishi ruhiy dunyosiga ta'siri” mavzusida esse yozish. Yangi kitoblar haqida polilog matnini tuzish va uni insenirovka qilish. Badiiy tasvir vositalari.

36-mavzu. “Iqtisod va hayot”

Mavzuga oid matnni o'qib tushunish. Matndagi termin va iboralarning ma'nosini izohlash. Matndagi asosiy fikrni ajratib so'zlab berish. Mamlakat iqtisodiyotida yuz bergan yangiliklar haqida xabar tayyorlash. Iqtisodiy terminlar tarkibidagi qisqartma otlar lug'atini tuzish. Iqtisodiyotga oid qiziqarli ma'lumotlarni topib yozish. Umumhalq leksikasiga kirgan iqtisodiy terminlar.

37-mavzu. “Ish yuritish tili va uslubi”

Hujjat - ish yuritishning asosi. Hujjatchilik tarihi. Normativ (me'yoriy) hujjat tushunchasi. Hujjat aylanishi. Elektron Hujjatlar. “Hujjatlar tarixi” mavzusida matn tuzish. Ish yuritish terminlarining lug'atini tuzish.

38-mavzu. “Hujjat turlari va hususiyatlari”

Hujjatlarning tasniflanishi. Hujjat rekvizitlari. Hujjat tayyorlashning asosiy qoidalari. Ish yuritish hujjatlarning ro'yhatini tuzish. Ularni klaster shaklida tasniflash.

39-mavzu. “Tashkiliy hujjatlar va ularning turlari”

Tashkiliy hujjatlarning vazifasi. Tashkiliy hujjatlarning turlari. Tashkiliy hujjatlarning leksik va stilistik hususiyatlari. Shartnoma. Mehnat shartnomasi. Nizom. Yo'riqnoma. Mehnat shartnomasi matnini tuzish. Mehnat shartnomasidagi tayanch so'zlarni ajratib yozish. Oliy ta'lim muassasasi Nizomining tuzilishini yozish.

40-mavzu. “Farmoyish hujjatlari va ularning turlari”

Farmoyish hujjatlarining vazifasi. Farmoyish hujjatlarining turlari. Buyruq. Farmoyish. Ko'rsatma. Farmoyish hujjatlarining leksikasi va stilistik hususiyatlari. Oliy ta'lim muassasasi buyrug'ining matnini tayyorlash. Farmoyish hujjatlarida qo'llanadigan tayanch so'zlarni yozish.

41-mavzu. “Ma'lumot-ahborot hujjatlari”

Ma'lumot-ahborot hujjatlarining vazifasi. Ma'lumot-axborot hujjatlarining turlari. Tarjimai hol. Bildirgi. Tavsifnoma. Tarjimai hol yozish. Tavsifnoma yozish.

42-mavzu. “Ishonchnoma. Tilxat. Tushuntirish xati”

Rasmiy va shahsiy ishonchnomalar. Tilxatning zaruriy qismlari va uni tuzuvchi shahslar. Tushuntirish xatining turlari. Tilxat matnini tuzish. Tushuntirish xati yozish.

43-mavzu. “Dalolatnoma. Ma'lumotnoma”

Dalolatnomaning zaruriy qismlari va uni tuzuvchi shahslar.

Ma'lumotnoma turlari. Ma'lumotnomani rasmiylashtirish. Talabalar guruhining o'zlashtirish ko'rsatkichlari haqida ma'lumotnoma tuzish.

44-mavzu. “Majlis bayoni. Hisobot”

Bayonnomalarning turlari. Majlis bayoni. Majlis bayonidan ko'chirma. Hisobot turlari. Davriy hisobotlar. O'quv amaliyoti hisoboti. Majlis bayonini tuzish. O'tkazilgan tadbir to'g'risida hisobot yozish.

45-mavzu. “Xizmat yozishmalari. Xatlar”

Xizmat yozishmalarining vazifasi. Xizmat xatlarining turlari. So'rov xati. Iltimos xati. Javob xati. Ilova xat. Tasdiq xati. Eslatma xat. Da'vo xati. Talab xati. Ahborot xati. Kafolat xati. Xizmat xatlarining matnlarini tuzish.

Mustaqil ta'limning shakl va mazmuni

“O'zbek tili” fani bo'yicha talabaning mustaqil ishi shu fanni o'rganish jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, uslubiy va axborot resurslari bilan to'la ta'minlangan.

Talabalar auditoriya mashg'ulotlarida pedagog-xodimlarning ma'ruzasini tinglaydilar, mashq va topshiriqlar bajaradilar. Bundan tashqari ayrim mavzularni kengroq o'rganish maqsadida qo'shimcha adabiyotlarni o'qib referatlar tayyorlaydi hamda mavzu bo'yicha professor o'qituvchi tomonidan berilgan mustaqil ish va testlarni yechadi. Mustaqil ta'lim natijalari reyting tizimi asosida baholanadi.

Uyga vazifalarni bajarish, qo'shimcha darslik va adabiyotlardan yangi bilimlarni mustaqil o'rganish, kerakli ma'lumotlarni izlash va ularni topish yo'llarini aniqlash, internet tarmoqlaridan foydalanib ma'lumotlar to'plash va ilmiy izlanishlar olib borish, ilmiy to'garak doirasida yoki mustaqil ravishda ilmiy manbalardan foydalanib ilmiy maqola va ma'ruzalar tayyorlash kabilar talabalarning darsda olgan bilimlarini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Shuning uchun ham mustaqil ta'limsiz o'quv faoliyati samarali bo'lishi mumkin emas.

“O‘zbek tili” fanidan mustaqil ish majmuasi fanning barcha mavzularini qamrab olgan va quyidagi mavzu ko‘rinishida shakllantirilgan.

Mustaqil ta’lim mavzulari va uni amalga oshirish shakli

№	MT mavzusi	Mavzuga oid bo’lim	MTga oid topshiriq va tavsiyalar
1.	O‘zbekiston - yagona Vatan	O‘zbekiston - yagona Vatan	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
2.	O‘zbek tili - Davlat tili	O‘zbek tili - Davlat tili	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
3.	Milliy qadriyatlar - millat iftixori	Milliy qadriyatlar - millat iftixori	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
4.	Tarix va zamonamiz	Tarix va zamonamiz	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
5.	Ulug‘ ajdodlarimiz	Ulug‘ ajdodlarimiz	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
6.	Vatan va vatanparvarlik	Vatan va vatanparvarlik	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
7.	Muzeylar - o‘tmish va kelajak orasidagi ko‘prik	Muzeylar - o‘tmish va kelajak orasidagi ko‘prik	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
8.	Kelajak - bilimli yoshlar qo‘lida	Kelajak - bilimli yoshlar qo‘lida	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
9.	Zamonaviy dunyoda ta’lim	Zamonaviy dunyoda ta’lim	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
10.	Kitob mutoalasi	Kitob mutoalasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
11.	Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy	Alisher Navoiy nomidagi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual

	kutubxonasi	O'zbekiston Milliy kutubxonasi	topshiriqlarni bajarish
12.	Adabiyot - ma'naviyatni yuksaltiruvchi manba	Adabiyot - ma'naviyatni yuksaltiruvchi manba	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
13.	Ommaviy axborot vositalari	Ommaviy axborot vositalari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
14.	Internet hayotimizda	Internet hayotimizda	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
15.	O'zbekiston va jahon	O'zbekiston va jahon	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
16.	XXI asrda innovasiyalar	XXI asrda innovatsiyalar	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
17.	Davrimizning global muammolari	Davrimizning global muammolari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
18.	Tabiat va inson	Tabiat va inson	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
19.	Inson va salomatlik	Inson va salomatlik	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
20.	Huquqiy madaniyat	Huquqiy madaniyat	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
21.	O'zbekistonda oliy ta'lim	O'zbekistonda oliy ta'lim	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
22.	Ilm maskanimiz hayotidan	Ilm maskanimiz hayotidan	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish

23	Bo'lajak kasbim	Bo'lajak kasbim	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
24.	Hayot mening tasavvurimda	Hayot mening tasavvurimda	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
25.	Ustoz maktabi	Ustoz maktabi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
26.	Kasbim tarixi	Kasbim tarixi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
27.	Iqtidor va mehnat	Iqtidor va mehnat	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
28.	Yetuk mutaxassis	Yetuk mutaxassis	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
29.	Kasb bayrami	Kasb bayrami	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
30.	Sharq akademiyalari	Sharq akademiyalari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
31.	Ilm sari yo'l	Ilm sari yo'l	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
32.	Kasb etikasi	Kasb etikasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
33.	Nutq odobi	Nutq odobi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
34.	San'at va ma'naviyat	San'at va ma'naviyat	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual

			topshiriqlarni bajarish
35.	Men sevgan asar	Men sevgan asar	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
36.	Iqtisod va hayot	Iqtisod va hayot	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
37.	Ish yuritish tili va uslubi	Ish yuritish tili va uslubi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
38.	Hujjat turlari va xususiyatlari	Hujjat turlari va xususiyatlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
39.	Tashkiliy hujjatlar va ularning turlari	Tashkiliy hujjatlar va ularning turlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
40.	Farmoyish hujjatlari va ularning turlari	Farmoyish hujjatlari va ularning turlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
41.	Ma'lumot-axborot hujjatlari	Ma'lumot-axborot hujjatlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
42.	Ishonchnoma. Tilxat. Tushuntirish xati	Ishonchnoma. Tilxat. Tushuntirish xati	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
43.	Dalolatnoma. Ma'lumotnoma	Dalolatnoma. Ma'lumotnoma	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
44.	Majlis bayoni. Hisobot	Majlis bayoni. Hisobot	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
45.	Xizmat yozishmalari. Xatlar	Xizmat yozishmalari. Xatlar	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
Jami			60 soat

Talabalar bilimni baholash va nazorat qilish me'zonlari

Baholash usullari	Baholash mezonlari
Testlar, yozma ishlar, og'zaki savol-javoblar.	86-100 ball "a'lo" : Fanga oid nazariy bilimlarni to'la o'zlashtira olish. Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Tasavvurga ega bo'lish.
	71-85 ball "yaxshi" : Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
	55-70 ball "qoniqarli" : Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Ma'lum bir tasavvurga ega bo'lish.
	50-54 ball "qoniqarsiz" : Fan bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni bilmaslik,

Reyting baholash turlari

Nazorat shakllari		Maksimal ball	Umumiy ball
1	Joriy nazorat	70	100
2	Yakuniy nazorat	30	

Joriy baholash		Maksimal ball	O'tkazish vaqti
Joiry nazorat (40 ball)	MT (30 ball)	70	Semestr davomida
Darslarga aktiv qatnashganlik va o'zlashtirish darajasi. Amaliy mashg'ulotlardagi faolligi, amaliy mashg'ulot daftarlarining yuritilishi va holati. Mavzular bo'yicha uy vazifalarining bajarilishi	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining (prezentatsiya, testlat, yozma ish variantlari, keys stadiylar) o'z vaqtida sifatli bajarilishi		

Laboratoriya ishlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Fan bo'yicha laboratoriya ishlari o'quv rejada ko'zda tutilmagan.

Kurs ishini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

Fan bo'yicha kurs ishlari o'quv rejada ko'zda tutilmagan.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli [Farmoni](#).
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 104 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 56 b.
5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.
6. Muhiddinova X., Salisheva Z., Po‘latova X. O‘zbek tili (oliy ta‘lim muassasalari rus guruhlari uchun darslik). – T.: O‘qituvchi, 2012. - 288 b.
7. Normatova Sh., Abdurahmonova M. O‘zbek tili (darslik). – T.: JIDU, 2014. - 192 b.
8. Fayzullayeva Sh., Azimova H., Usmonova G. O‘zbek tili (oliy o‘quv yurtlarining iqtisodiy ta‘lim yo‘nalishlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma). – T.: Iqtisodiyot, 2012. - 108 b.
9. Yuldasheva Sh., Kabulova D., Sobirova M. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – N.: Bilim, 2013. - 156 b.
10. Husanov N., Xo‘jaqulova R., Dilmurodova N. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – T.: TMI, 2017. - 336 b.
11. Lafasov U. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – T.: ToshDSHI, 2009.- 532 b.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

12. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni (yangi tahrirda) / O‘zR Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1989. - 26-28-son, 453-modda; 1991. - 11-son, 273-modda.
13. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -T.:O‘zbekiston, 2014. - 46 b.
14. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘zR Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1997, - 9-son, 225-modda; 2013. – 41-son, 543-modda.
15. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch. – T.: Ma‘naviyat, 2008. - 176.
16. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N. Ish yuritish (amaliy qo‘llanma). – T.:O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2014.- 456 b.

17. Asilova G. Bojxona tizimida me'yoriy hujjatlarni yuritish (rus guruhlari uchun o'quv qo'llanma). – T.: 2016. - 176 b.
18. Iskandarova G. O'zbek tili grammatikasi. – T.: 2009. - 67 b.
19. Iskandarova G., Gulibonu Keybatuli. O'zbek tili darsligi (xitoyliklar uchun). - Pekin, 2016. - 348 b.
20. Mirqosimova M., Alimova Sh., Zoitova O., Umarova N. O'zbek tili (texnika universitetining rusiyzabon talabalari uchun). – T.: TDTU, 2010. - 101 b.
21. Alo Raun. Basic course in uzbek. Published by Indiana University, 2011.
22. Turdiyeva K., Ahmedova D. O'zbek tili (tibbiyot institutlarining rus guruhlari talabalari uchun darslik). – T.: Musiqa, 2012. - 206 b.
23. Qahhorova H., Muhammedova S. O'zbek tili. –T.: Universitet, 2011. - 192 b.
24. Nazarov K.N., Xojanova G.O'. O'zbek tili (yuridik institut va universitetlarning huquqshunoslik fakultetlari rus guruhlari uchun darslik). – Toshkent: TDYI, 2003.- 334 b.
25. Rafiev A., va b. Chet elliklar uchun o'zbek tili. II qism (CD diskda). – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
26. Rafiev A., Mahmudov N., Yuldashev I. Kultura rechi i deloproizvodstvo na uzbekskom yazike. – T., 2014. - 143 b.
27. Rafiev A., Mahmudov N., Yuldashev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish.– T., 2013. - 143 b.
28. Ruscha – o'zbekcha lug'at (2 jildli). – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
29. Tog'aev T.O'zbek tilining kirill va lotin alifbolaridagi imlo lug'ati. – Toshkent: "Sharq", 1999. – 368 b.
30. Usmonova Sh. O'zbek tili (koreyslar uchun). – Pusan, 2005. – 182 b.
31. O'zbek tilining izohli lug'ati (5 jildli). – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005 – 2008.

Internet saytlari:

- <http://teachyourselfuzbek.com/resources/courseboks/> – Самоучитель узбекского языка.
- <http://solver.uz/translate.php> – Русско-узбекский переводчик.
- http://sahifa.tj/rusko_uzbekskij_razgovornik.aspx – Русско-узбекский разговорник.
- http://sahifa.tj/uzbeksko_russkij.aspx – Узбекско-русский переводчик.
- <https://my.gov.uz/> - Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali.
- <https://www.lex.uz>. - O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
- <http://library.ziyonet.uz/> - ta'lim portali

TESTLAR

1. Urxun-Enasoy yozuvlari nechanchi asrga to‘g‘ri keladi?

- a) VI, VII
- b) VII, VIII
- c) VIII, X
- d) VI

2. “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi qonun qachon qabul qilingan?

- a) 1992-yil 3-mart
- b) 1989-yil 21-oktabr
- c) 1992-yil 2-sentabr
- d) 1995-yil 5-may

3. Turkiy o‘zbek tilning rivojida kimning hissasi katta?

- a) Alisher Navoiy
- b) Amir Temur
- c) Ahmad Yassaviy
- d) Zaxiriddin Muxammad Bobur

4. Arab istilosigacha mavjud bo‘lgan yozuvlardan foydalanish qachongacha qisman saqlangan?

- a) XX asrgacha
- b) XVI asrgacha
- c) VI asrgacha
- d) XV asrgacha

5. Zardushtiylik dinining 27 jilddan iborat muqaddas kitobi ... yozuvida bitilgan

- a) O‘rxun-Enasoy
- b) Avesto
- c) Qadimgi Xorazm
- d) Qadimiy uyg‘ur

6. Yunesko qarori bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab “Avesto”ning 2700 yilligi qachon nishonlandi?

- a) 2001-yilda
- b) 2000-yilda
- c) 2005- yilda
- d) 1995- yilda

7. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridan to milodimizning VII asrigacha, ya’ni arablar istilosigacha, xalqimiz qaysi yozuvidan keng foydalangan?

- a) Runik yozuvidan
- b) Qadimiy uyg‘ur yozuvidan
- c) Avesto yozuvidan
- d) Qadimgi Xorazm yozuvidan

8. “Devonu lug‘atit turk” asarining muallifi kim?

- a) Mahmud Qoshg‘ariy
- b) Yusuf Xos Hojib
- c) Ahmad Yugnakiy

d) Alisher Navoiy

9. Yusuf Xos Hojib qaysi asarning muallifi?

a) Qutadgʻu bilig

b) Hibbatul haqoyiq

c) Devonu lugʻatit turk

d) Xamsa

10. Oʻzbek tili qaysi tillar oilasiga kiradi?

a) Oltoy tillar oilasining turkiy turkumiga

b) Hind-yevropa tillari oilasining eron turkumiga

c) Hind-yevropa tillari oilasining slavyan tillari turkumiga

d) Oltoy tillar oilasining eron turkumiga

11. Oʻrta Osiyoda eng qadimgi odam qoldiqlari qayerdan topilgan?

a) Teshiktosh gʻori (Surxondaryo)

b) Ohongaron vodiysi

c) Selengʻur gʻori (Fargʻona)

d) odam qoldiqlari topilmagan

12. Faqat Oʻrta Osiyolik allomalar berilgan qatorni toping.

a) Imom al-Buxoriy, Abilqosim Firdavsiy, Maxmud Qoshgʻariy

b) Mirzo Ulugʻbek, Forobiy, Qul Ali

c) Abilqosim Firdavsiy, Qul Ali, Alisher Navoiy

d) Ahmad Yassaviy, Imom at-Termiziy, Zamaxshariy

13. Mustaqillikdan soʻng, eng avvalo, qanday ishlar amalga oshirildi?

a) Mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi

b) Pul islohoti oʻtkazildi

c) Dehqonlarga yer berildi, mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi

d) Soliq tizimi isloh qilindi

14. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qanday tarkibiy qismlardan iborat?

- a) Harbiy birlashmalar, harbiy okrug, qismlar
- b) Harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar, qismlar, tuzilmalardan iborat
- c) Quruqlikdagi qo‘shinlar, chegara qo‘shinlari, harbiy havo kuchlari qo‘shinlari
- d) Harbiy birlashmalar, harbiy havo kuchlari

15. O‘zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, qo‘shilmalar, harbiy o‘quv yurtlari, harbiy tuzilmalar va ularning moddiy-texnikaviy, moliyaviy ta‘minoti O‘zbekiston Respublikasi tasarrufiga o‘tkazilgan yilni aniqlang

- a) 1992-yil 14-yanvar
- b) 1993-yil 14-yanvar
- c) 1991-yil 14-yanvar
- d) 1994-yil 14-yanvar

16. Har yili 14-yanvarda nishonlanadigan “Vatan himoyachilari kuni” haqidagi qonun qachon qabul qilingan?

- a) 1993-yil 28-dekabr
- b) 1992-yil 29-dekabr
- c) 1993-yil 25-fevral
- d) 1993-yil 29-dekabr

17. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qomondoni kim?

- a) O‘zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri
- b) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
- c) Mudofaa Vaziri
- d) Ichki Ishlar Vaziri

18. 2002-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisi tomonidan qanday (qayta ishlangan) qonun qabul qilindi?

- a) Harbiy xizmatlar to'g'risida
- b) Chegaralarni mustahkamlash to'g'risida
- c) Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida
- d) "Mudofaa to'g'risida"gi qonun

19. Oliy ma'lumotlilar uchun harbiy xizmat muddati qanchani tashkil qiladi?

- a) 12 oy
- b) 9 oy
- c) 1 yil
- d) 3 oy

20. Yuksak malakali harbiy kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda qanday bilim yurtlari faoliyat yuritadi?

- a) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar
- b) Qurolli Kuchlar akademiyasi
- c) Oliy tank qo'mondonlik - muhandislik bilim yurti
- d) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar, Qurolli Kuchlar akademiyasi, Oliy tank qo'mondonlik - muhandislik bilim yurti

21. Toshkent moliya instituti qachon, qanday fakultetlar negizida tashkil etilgan?

- a) 1993 -yil, hisob-iqtisod va boshqaruv fakultetlari negizida
- b) 1992-yil, moliya-kredit va g'aznachilik fakultetlari negizida
- c) 1991-yil, moliya-kredit va hisob-iqtisod fakultetlari negizida
- d) 1992-yil, hisob-iqtisod va moliya fakultetlari negizida

22. Institutimizda nechta kafedra mavjud?

- a) 13ta
- b) 26ta
- c) 23ta
- d) 28ta

23. Institutimizda nechta fakultet mavjud?

- a) 5 ta fakultet
- b) 7 ta fakultet
- c) 6 ta fakultet
- d) 8 ta fakultet

24. Toshkent moliya instituti AQShning qaysi instituti bilan hamkorlik o‘rnatgan?

- a) Harvard universiteti bilan
- b) Oksford universiteti bilan
- c) Texas qishloq xo‘jaligi instituti bilan
- d) Gamburg informatsion texnologiyalar instituti bilan

25. Toshkent moliya institutining shartnoma asosida ilmiy-amaliy, o‘quv-uslubiy ishlar olib borayotgan Atervepen universiteti qayerda joylashgan?

- a) Rossiyada
- b) AQShda
- c) Germaniyada
- d) Belgiyada

26. Institutda professor-o‘qituvchilar soni nechta?

- a) 400 dan ortiq
- b) 480 ta
- c) 270 atrofida
- d) 500 dan ortiq

27. O‘rta Osiyo tarixida birinchi akademiya qachon va qayerda tashkil etilgan?

- a) 1004-1005-yillarda Xorazmda
- b) 1006-1007-yillarda Samarqandda
- c) 1007-1008-yillarda Xorazmda
- d) 1000-1002-yillarda Samarqandda

28. O‘rta Osiyo tarixidagi birinchi akademiyaning tashkil etilishida qaysi sulola muhim ahamiyatga ega?

- a) Saljuqiylar
- b) Ma‘muniylar
- c) Ahmoniylar
- d) Temuriylar

29. Xorazm Ma‘mun akademiasining 1000 yilligi nechanchi yilda nishonlangan?

- a) 2000-yilda
- b) 2006-yilda
- c) 2005-yilda
- d) 2008-yilda

30. 1997-yil 11-noyabrdan boshlab...

- a) O‘zbekiston Prezidenti I.A.Karimovning “Xorazm Ma‘mun akademiasini tiklash to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi.

- b) BMTning Yunesko tashkiloti Ma'mun akademiyasining 1000 yilligini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi.
- c) "Darul Hikma va maorif" ilmiy tashkiloti faoliyat ko'rsata boshladi.
- d) "Bayt-ul Hikma akademiyasi" qayta tiklandi.

31. Oila – bu jamiyatning ...

- a) Tayanchi
- b) Negizi
- c) Asosi
- d) Hamma javoblar to'g'ri

32. Nechanchi yildan e'tiboran Xalqaro oila kuni nishonlanadi?

- a) 1999-yil 25-may
- b) 1997-yil 20-may
- c) 1994-yil 15-may
- d) 1998-yil 18-may

33. Nechanchi yil "Mustahkam oila yili" e'lon qilingan?

- a) 2011-yil
- b) 2012-yil
- c) 2009-yil
- d) 2013-yil

34. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi bobi "Oila" deb nomlangan?

- a) XIV bobi
- b) XII bobi
- c) XV bobi
- d) XVI bobi

35. Mazkur bob nechta moddani o'z ichiga oladi?

- a) 63-67 moddalarni
- b) 63-66-moddalarni
- c) 63-68-moddalarni
- d) 63-65-moddalarni

36. Nuqtalar o‘rniga so‘zlarning mosini qo‘ying. Oilaning vujudga kelishida ... asos bo‘ladi.

- a) Nikoh
- b) Jamiyat
- c) Turmush
- d) Davlat

37. Nuqtalar o‘rniga so‘zlarning mosini qo‘ying. Mardlik – bu insonning oliy fazilati bo‘lib, unda ... mujassamlangandir.

- a) Botirlik,
- b) Qahrqmonlik, sadoqat
- c) Vafo
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

38. Mard kishilar o‘z orzu-niyatlarini amalga oshirishda nimaga ishonadilar?

- a) Iqtidoriga, bilim, kuch-g‘ayratiga
- b) Puliga
- c) Tanishiga
- d) Do‘stiga

39. Jamiyat olg‘a qarab harakat qilar ekan, yoshlar ham o‘sha baravarida o‘sislari kerak. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) So‘zlashuv uslubiga
- b) Badiiy uslubga
- c) Publitsistik uslubga
- d) Rasmiy-idoraviy uslubga

40. Har kim bilim olish huquqiga ega. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) Rasmiy-idoraviy uslubga
- b) Badiiy uslubga
- c) So‘zlashuv uslubiga
- d) Publitsistik uslubga

41. Alisher Navoiy nechanchi yilda va qayerda tug‘ilgan?

- a) 1445-yil Hirotda
- b) 1441-yil Hirotda
- c) 1500-yil Mashhad
- d) 1460-yil Astrobodda

42. “Xamsa” dostonlari qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- a) “Hayrat ul-abror”, “Layli va Majnun”, Farhod va Shirin”, “Xazoyinul maoniy”,

“Lisonut-tayr”

b) “Xazoyinul maoniy”, “Lisonut-tayr”, “Devoni Foniy”, “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Tarixi mulki Ajam”

c) “Hayrat ul-abror”, “Layli va Majnun”, Farhod va Shirin”, “Sab‘ayi sayyor”, “Saddi Iskandariy”

d) “Mezon ul-avzon”, “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Lison ut-tayr”, “Mahbub ul-qulub” “Saddi Iskandariy”

43. Sharafiddin Ali Yazdiy kim edi?

a) Tarixchi olim

b) Hunarmand

c) Hattot

d) Muhrdor

44. Husayn Bayqaro nechanchi yillarda hukmronlik qilgan?

a) 1469-1506-yillarda

b) 1469-1509-yillarda

c) 1470-1506-yillarda

d) 1472-1508-yillarda

45. Alisher Navoiy asarlarida qanday g‘oyalar ilgari suriladi?

a) davlatchilik va boshqaruv usullari

b) inson va uning jamiyatdagi o‘rni, yetuk va adolatli jamiyat

c) komil inson, yaxshi xulq-odob va mukammal ta‘lim-tarbiya, ilg‘or umuminsoniy g‘oyalar

d) Barcha javoblar to‘g‘ri

46. Nutq uslublari to‘g‘ri ko‘rsatilgan qatorni toping.

a) So‘zlashuv, ilmiy, badiiy, publisistik, rasmiy-idoraviy

b) Ilmiy, badiiy, publisistik, nutqning ta‘sirchanligi

c) So‘zlashuv, ilmiy, publisistik, rasmiy-idoraviy

d) Adabiy, rasmiy, nutq ifodaliligi, publisistik

47. So‘zlashuv uslubi necha turga bo‘linadi?

a) 3 ta turga

b) 4 ta turga

c) 6 ta turga

d) 2 ta turga

48. So‘zlashuv uslubining o‘ziga xos xususiyalari berilgan qatorni toping.

- a) Nutqning dialogik shakli, ta'sirchanligi
- b) So'z tartibining erkinligi
- c) To'liqsiz gaplarning qo'llanishi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

49. Bobur yaratgan alifbo qanday nomlanadi?

- a) "Xatti Boburiy"
- b) "Muxtasar"
- c) "Boburnoma"
- d) "Mubayyin"

50. Boburning "Mubayyin" asari qaysi sohaga bag'ishlangan va qanday shaklda yozilgan?

- a) Musiqa sohasiga, muxammas shaklida
- b) Qonunshunoslik sohasiga, masnaviy shaklida
- c) Harbiy sohaga, ruboiy shaklida
- d) Aruz nazariyasiga doir, g'azal shaklida

51. Ekologik xavfning kelib chiqish sabablari berilgan qatorni toping.

- a) XX asrda texnikaning rivoji, xalq xo'jaligini va kundalik turmushni kimyolashtirish
- b) Yer yuzida aholi sonining keskin ko'payishi oqibatida tabiat bilan inson o'rtasidagi muvozanatning buzilishi
- c) Yer, suv va havoning inson hayotiga zararli darajada ifloslanishi
- d) Hamma javoblar to'g'ri

52. Ekologik xavfning kelib chiqishi qaysi davrdan boshlangan?

- a) XX asrning oxiri - XXI asrning boshi
- b) XIX asrning oxiri - XX asrning o'rtalari
- c) XIX asrning oxiri - XX asrning boshi
- d) XVIII asrning oxiri - XIX asrning boshi

53. O'zbekiston hududida zaharli ilonlarning nechta turi yashaydi?

- a) ikki turi
- b) olti turi
- c) besh turi
- d) uch turi

54. Qaysi parrandalar ovlanib, parhez go'sht tayyorlanadi?

- a) kaklik, bedana
- b) qarg‘a, quzg‘un, kaklik, qirg‘ovul
- c) qarg‘a, musicha, burgut
- d) qaldirg‘och, chumchuq, mayna, kaptar

55. O‘zbekistonda yashayotgan sut emizuvchilarning necha turi “Qizil kitob”ga kiritilgan?

- a) 22 turi
- b) 28 turi
- c) 25 turi
- d) 12 turi

56. O‘zbekistonda yashayotgan baliqlarning necha turi “Qizil kitob”ga kiritilgan?

- a) 6 turi
- b) 5 turi
- c) 8 turi
- d) 4 turi

57. Yurtimizda har bir kishi uchun kuniga necha litr suv sarflanadi?

- a) 170-250 litr
- b) 180-200 litr
- c) 160-18 litr
- d) 160-200 litr

58. Quyidagi gap qaysi uslubga tegishli? Quyosh g‘uborsiz ko‘kda porlar edi.

- a) Badiiy uslubga
- b) Ilmiy uslubga
- c) So‘zlashuv uslubiga
- d) Rasmiy uslubga

59. Keyingi yillarda havoga chiqarilayotgan va suvga oqizilayotgan chiqindilar miqdori keskin kamaydi. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) Badiiy uslubga
- b) Ilmiy uslubga
- c) So‘zlashuv uslubiga
- d) Publitsistik uslubga

60. O‘zbek milliy sport turi berilgan qatorni toping.

- a) Kurash
- b) Taekvando

- c) Sambo
- d) Boks

61. 1992-yilda O‘zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo‘lib nechta medalni qo‘lga kiritganlar?

- a) 90 ta
- b) 79 ta
- c) 85 ta
- d) 100 ta

62. 2005-yilda O‘zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo‘lib nechta medalni qo‘lga kiritganlar?

- a) 530 ta medal
- b) 350 ta medal
- c) 100 ta medal
- d) 150 ta medal

63. “O‘zbekiston iftixori” faxriy unvoni nechanchi yilda ta’sis etilgan?

- a) 1998-yilda
- b) 1997-yilda
- c) 1999-yilda
- d) 2000-yilda

64. Agar havoda chang va tuman bo‘lmasa edi, kishi ming yil yashagan bo‘lardi. Ushbu misralar muallifini toping.

- a) Alisher Navoiy
- b) Ibn Sino
- c) Tolstoy
- d) Forobiy

65. Olti narsa kishi yuzini o‘zgartiradi? Kaykovus nimani nazarda tutgan?

- a) kutilmagan shodlik, birdan kelgan g‘am
- b) g‘azab, uyqu, mastlik, yoshlik, tush, mehr
- c) kutilmagan shodlik, birdan kelgan g‘am, g‘azab, uyqu, mastlik va qarilik
- d) xursandchilik, qayg‘u, baxt, mastlik, g‘azab, g‘am

66. Inson o‘rtacha 70 yil umr ko‘rsa, shundan necha yilini uxlash bilan o‘tkazadi?

- a) 25 yilini
- b) 23 yilini
- c) 15 yilini
- d) 32 yilini

68. Bir kishi o‘rtacha iqlim sharoitida yil davomida necha tonnaga yaqin suv iste‘mol qiladi?

- a) bir tonnaga yaqin
- b) Ikki tonnaga yaqin
- c) Uch tonnaga yaqin
- d) Bir yarim tonnaga yaqin

69. Odam tanasida necha grammga yaqin temir moddasi bo‘ladi?

- a) 80 gramm
- b) 100 gramm
- c) 50 gramm
- d) 70 gramm

70. BMT qachon tuzilgan?

- a) 1945-yil
- b) 1947-yil
- c) 1960-yil
- d) 1949-yil

71. BMTning 1944-yildagi nizomi qaysi davlatlar o‘rtasida ishlab chiqilgan?

- a) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy va sobiq Sovet Ittifoqi
- b) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy, Germaniya
- c) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy, Rossiya
- d) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy

72. BMTning Nizomi 1944-yilda qayerda ishlab chiqildi?

- a) Moskvada

- b) Pekinda
- c) Vashingtonda
- d) Dumbarton-Okcda

73. BMT o‘z tarkibiga ko‘ra nechta asosiy organdan iborat?

- a) 5ta
- b) 7ta
- c) 6ta
- d) 9ta

74. Xavfsizlik kengashining doimiy 5 ta a‘zo davlatlari qaysi davlatlar?

- a) AQSh, Rossiya, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya
- b) Rossiya, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya, Germaniya
- c) AQSh, Rossiya, Xitoy, Fransiya, Yaponiya
- d) Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, AQSh

75. Vasiylik kengashi nima bilan shug‘ullanadi?

- a) Xalqaro va ijtimoiy hamkorlik sohalariga oid masalalar bilan shug‘ullanadi
- b) Tobe hududlar masalalarini nazorat qiladi
- c) Tashkilotning kundalik ishini ta‘min etadi
- d) Hukm chiqaradi

76. O‘zbekiston Respublikasi BMTga qachon a‘zo bo‘ldi?

- a) 1991-yil 2-martda
- b) 1992-yil 2-mayda
- c) 1992-yil 2-martda
- d) 1993-yil 5-mayda

77. Yunesko qanday tashkilot?

- a) BMTning ta‘lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti

- b) BMTning jahonda tinchlikni saqlash masalalari bo'yicha tashkiloti
- c) BMTning talimni rivojlantirish masalalari bo'yicha tashkiloti
- d) BMTning sport, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti

78. O'zbekiston Respublikasi qachon Yuneskoga a'zo bo'ldi?

- a) 1993-yil 29-oktabrda
- b) 1995-yil 29-oktabrda
- c) 1991-yil 2-mayda
- d) 2000-yil 5-aprelda

79. Xiva va Buxoro shaharlarining 2500 yilligi qachon nishonlandi?

- a) 1997-yil
- b) 1996-yil
- c) 1998-yil
- d) 1999-yil

80. Respublikadagi aholining necha foizdan ortig'ini (o'ttiz yoshdan oshmaganlar) yoshlar tashkil qiladi?

- a) 60 foizdan ortig'ini
- b) 80 foizdan ortig'ini
- c) 55 foizdan ortig'ini
- d) 57 foizdan ortig'ini

81. O'zbekiston Respublikasining "Davlat yoshlar siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonuni qachon qabul qilingan?

- a) 1992-yil noyabrda
- b) 1991-yil noyabrda
- c) 2000-yil oktabrda
- d) 1991-yil yanvarida

82. "Kamolot" yoshlar jamg'armasi qachon ta'sis etilgan?

- a) 1999-yil aprelida
- b) 1998-yil mayida
- c) 1996-yil aprelida
- d) 1995-yil martida

83. “Umid” iste’dodli yoshlarni rag‘batlantirish jamg‘armasi qachon ta’sis etilgan?

- a) 1998-yil yanvarida
- b) 1997-yil yanvarida
- c) 2001-yil aprelida
- d) 2000-yil mayida

84. “Sog‘lom avlod uchun” ordeni hamda dasturi nechanchi yilda e’lon qilindi?

- a) 1997-yilda
- b) 1998-yilda
- c) 1999-yilda
- d) 2000-yilda

85. O‘zbek tilida nechta nutq uslubi mavjud?

- a) 2
- b) 3
- c) 4
- d) 5

86. Nutq necha ko‘rinishga ega?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4

87. Fan, texnika va ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan vazifaviy uslub qanday uslub?

- a) rasmiy uslub
- b) ilmiy uslub
- c) so‘zlashuv uslub
- d) publitsistik uslub

88. Publitsistik uslubning qanday shakllari mavjud?

- a) 2 xil
- b) 3 xil
- c) 5 xil
- d) 7 xil

89. Publitsistik uslubning yozma shakliga mansub bo‘lgan qatorni toping.

- a) felyeton va pamfletlar, murojaatnomalar
- b) bosh maqolalar, chaqiriqlar, deklaratsiyalar
- c) siyosiy sharhlovchi nutqi, notiqning nutqi
- d) A va B javoblar

90. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi qachon qabul qilindi?

- a) 1992-yilning 8-dekabrda
- b) 1991-yilning 8-dekabrda
- c) 1993-yilning 18-dekabrda
- d) 1991-yilning 8-sentabrda

91. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi nechta bob, nechta bo‘lim, qancha moddadan iborat?

- a) 7 bob, 28 bo‘lim, 198 moddadan iborat
- b) 10 bob, 35 bo‘lim, 200 moddadan iborat
- c) 15 bob, 48 bo‘lim, 510 moddadan iborat
- d) 6 bob, 26 bo‘lim, 128 moddadan iborat

92. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida fuqarolar qonun oldida nimadan qat’i nazar tengdirlar?

- a) jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar
- b) shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar

- c) jinsi, irqi, millati, ijtimoiy kelib chiqishi
- d) millati, tili, dini, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar

93. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasiga ko'ra ...

- a) xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir
- b) hokimiyatni Vazirlar mahkamasi boshqaradi
- c) davlat bosh islohotchi
- d) fuqarolar qonun oldida millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishiga qarab ajratiladi

94. Milliy bosqilik, andisha, yoshi ulug'larga hurmat, o'zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyat.

- a) Garb demokratiyasi
- b) Demokratiya
- c) Sharqona demokratiya
- d) Xalq hokimiyati

95. Ma'naviy mezonlar asosida boshqariladigan, kuchli huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati demakdir. Bu ta'rif qaysi so'zga tegishli?

- a) Demokratiya
- b) Ma'naviyat
- c) Hayot
- d) Sharq

96. Sharqona demokratiya qaysi xususiyatlariga ko'ra g'arb demokratiyasidan farq qiladi?

- a) milliy bosqilik, andisha, yoshi ulug'larga hurmat, o'zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G'arb demokratiyasidan farq qiladi.
- b) o'zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G'arb demokratiyasidan farq qiladi.
- c) siyosiy tartibsizliklar, boshboshdoqlik va mitingbozlikni, har qanday fundamentalistik va qurolli kuchlarga asoslangan harakatlarni oqlagan holda o'z faoliyatini o'ziga xos yo'lga qo'yadi.

d) Sharqona demokratiya G'arb demokratiyasidan farq qilmaydi.

97. Demokratiya - shundan iboratki, umuminsoniy nuqtai nazardan haqiqatan ham demokratiya bitta, ammo u

- a) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farq-tafovutlarni inobatga oladi
- b) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farq-tafovutlarni inobatga oladi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'langan
- c) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farq-tafovutlarni inobatga olmaydi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'lanmagan
- d) o'tmish saboqlari va hayot tajribasi asosida izchil-ilmiy qaraladi

98. Birdan ortiq sodda gapning mazmun, grammatik va ohang jihatidan birikuvidan tuzilgan gap qanday gap deyiladi?

- a) sodda gap
- b) bog'langan gap
- c) qo'shma gap
- d) bog'lochsiz gap

99. Qonunni tushunish, bilish, hayotga tatbiq etish, ijrosini ta'minlash, har bir shaxsning, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki va bunday faollikni boshqalardan ham talab qilish jarayoni -

- a) huquqiy madaniyat
- b) madaniyat
- c) ma'naviyat
- d) ma'rifat

100. Islom Abdug'aniyevich Karimov mehnat faoliyatini qachon va qayerda boshlagan?

- a) 1961-yilda TTZ zavodida
- b) 1960-yilda "Tashselmash" zavodida
- c) 1961-yildan V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida
- d) 1970-yildan Qashqadaryo viloyatida

101. Islom Abdug'aniyevich Karimov qachon muqobillik asosida o'tgan umumxalq saylovida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi?

- a) 1991-yil 31-avgustda
- b) 1991-yil 29-dekabrda
- c) 1991-yil 25-dekabrda
- d) 1991-yil 30-avgustda

102. O‘zbekistonda gumanitar fanlar va iqtisodiy tafakkur rivojiga katta hissa qo‘shgan I.A.Karimov 1994-yilda ...

- 1) O‘zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi etib saylandi.
- 2) O‘zbekiston Respublikasi Bosh qo‘mondoni etib tayinlandi.
- 3) O‘zbekiston Respublikasi Bosh kotibi etib tayinlandi.
- 4) O‘zbekiston Respublikasi generali etib tayinlandi

103. Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy qachon va qayerda tug‘ildi?

- a) 1003-yilda Xorazmda tug‘ildi
- b) 973-yilda Xorazmda tug‘ildi
- c) 1050-yilda Samarqandda
- d) 975-yilda Farg‘onada

104. Nechanchi yilda Yunesko tashabbusi bilan Beruniy tavalludining 1000 yilligi jahon miqyosida keng nishonlandi.

- a) 1973-yilda
- b) 2001-yilda
- c) 1985-yilda
- d) 2010-yilda

105. Jahon fanida eng ishonchli va muhim manbalar sirasiga kiritilgan “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Geodeziya”, “Hindiston”, “Mas’ud qonuni”, “Mineralogiya” (“Saydana”) kabi asarlar muallifi kim?

- a) Al Xorazmiy
- b) Al Farg‘oniy
- c) Ibn Sino
- d) Abu Rayhon Beruniy

106. Beruniy shunday asbob yaratdiki, bu asbob yordamida turli metallardan yasalgan tangalar tarkibidagi qimmatbaho metallarning haqiqiy miqdorini o‘lchash mumkin bo‘ldi. Bu asbob haqida qaysi asarida yozgan?

- a) “Geodeziya”
- b) “Mas’ud qonuni”
- c) “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”
- d) “Mineralogiya”

107. I.A.Karimov qachon “O‘zbekiston Qahramoni” yuksak unvoniga

sazovor bo'ldi?

- a) 2000-yilda
- b) 1994-yilda
- c) 1992-yilda
- d) 1995-yilda

108. O'zbekistonda fan va texnika sohasidagi eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Davlat mukofoti qanday nom bilan ataladi?

- a) Mirzo Ulug'bek
- b) Amir Temur
- c) Beruniy
- d) Navoiy

109. Beruniy G'azna shahriga ketishdan oldin qayerda faoliyat ko'rsatdi?

- a) Fanlar akademiyasida
- b) Samarqandda
- c) Xurosonda
- d) Ma'mun akademiyasida

110. Inflatsiya so'zi ilk marta qaysi davlatda ishlatilgan?

- a) Amerikada
- b) Braziliyada
- c) Italiyada
- d) Rossiyada

111. Inflatsiya so'zi qaysi tildan kirib kelgan va qanday ma'noni anglatadi?

- a) Lotin tilidan, oqib tushish
- b) Lotin tilidan, bo'rtib chiqish
- c) Fransus tilidan, qadrsizlanish
- d) Ingliz tilidan, o'sish

112. Yoyilish joyiga qarab inflatsiyaning turi ko'rsatilgan qatorni toping.

- a) Lokal, jahon
- b) Ochiq, o'rmalovchi
- c) Yashirin, sakrab boruvchi
- d) Sakrab boruvchi, giperinflatsiya

113. Rivojlanish tavsifiga qarab inflatsiyaning turi ko'rsatilgan qatorni toping.

- a) Ochiq, o'rmalovchi
- b) Sakrab boruvchi, giperinflatsiya
- c) Ochiq, yashirin
- d) Lokal, jahon

114. Giperinflatsiya nima?

- a) Iqtisodiy inqiroz
- b) Kreditlar faqat o'ta qisqa muddatga beriladi, aholi puldan qoshadi, pullar o'ta qadrsizlanadi
- c) Valuta bozorida qadrsizlangan pulni muomaladan chiqara boshlaydi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

115. Pulga to'g'ri ta'rif berilgan qatorni toping. Pul...

- a) Hamma boshqa tovarlar uchun umumiy ekvivalent vazifasini bajaradi
- b) Hamma boshqa tovarlar singari o'zining qiymatiga ega
- c) Hamma boshqa tovarlar singari o'zining iste'mol qiymatiga ega
- d) Hamma javoblar to'g'ri

116. Quyida qayd etilganlarning qaysi biri kredit pullari hisoblanadi?

- a) Banknotlar
- b) Veksellar, cheklar
- c) Kredit kartochkalari
- d) Hamma javoblar to'g'ri

117. Qaysi mamlakatda pul vazifasini bug'doy bajargan?

- a) Rimda
- b) Afrikada
- c) Qadimgi Misrda
- d) Xitoyda

118. Pul o'z taraqqiyotida necha bosqichni bosib o'tgan?

- a) 4
- b) 2
- c) 6
- d) 3

119. Inflatsiya nima?

- a) Pulning qadrsizlanishi, bozorlarda muomaladagi pul mablag'lari miqdorining tovar hajmidan ustunligi, yuqoriligi
- b) Aholining pul daromadini oshirish mexanizmi
- c) Hamma boshqa tovarlar singari o'zining iste'mol qiymatiga ega.
- d) Foyda olishga yo'naltirilgan iqtisodiy jarayon

120. Abdulla Oripov nechanchi yilda tavallud topgan?

- a) 1941-yil 21-martda
- b) 1938-yil 1-martda

- c) 1948-yil 1-avgustda
- d) 1929-yil 12-yanvarda

121. A.Oripovning ilk she'riy to'plami qanday nom bilan nashrdan chiqqan?

- a) Tong navosi
- b) Mitti yulduz
- c) Tirik sayyoralar
- d) Tong yulduzi

122. A.Oripov nechanchi yilda O'zbekiston yozuvchilar uyushmasiga a'zo bo'lgan?

- a) 1990- yil
- b) 1968-yilda
- c) 1970-yilda
- d) 1975-yilda

123. A.Oripov 1999-yilda qanday mukofotga sazovor bo'ldi?

- a) "O'zbekiston Qahramoni"
- b) "Buyuk xizmatlari uchun"
- c) "Xamza" nomidagi davlat mukofoti
- d) "O'zbekiston xalq shoiri"

124. A.Oripov kimlarning asarlarini tarjima qilgan?

- a) Pushkin, Nekrasov, Xelton, Dante
- b) S.Esenin, A.Blok, Dante
- c) Gyote, L.Ukrainka, A.Blok
- d) R.Hamzatov, S.Esenin, A.Pushkin

125. Erkin Vohidov qachon va qayerda tavallud topgan?

- a) 1936-yil Farg'onada

- b) 1930-yil Namanganda
- c) 1939-yil Farg‘onada
- d) 1940-yil Toshkentda

126. Erkin Vohidov qaysi oliy o‘quv yurtini tamomlagan?

- a) Politexnika universitetini
- b) Toshkent Davlat universitetini
- c) Iqtisodiyot universitetini
- d) Toshkent Davlat pedagogika universitetini

127. Erkin Vohidovning birinchi she‘riy to‘plami qanday nom bilan bosilib chiqqan?

- a) Tong yulduzi
- b) Mitti yulduz
- c) Manzara
- d) Tong nafasi

128. Gyotening “Faust” asarini kim tarjima qilgan?

- a) Erkin Vohidov
- b) Abdulla Oripov
- c) Muxammad Yusuf
- d) Shekspir

129. 1997-yil Erkin Vohidov qanday davlat mukofoti bilan taqdirlandi?

- a) “O‘zbekiston Qahramoni”
- b) “Buyuk xizmatlari uchun”
- c) “O‘zbekiston xalq shoiri”
- d) “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi”

130. Buyuk o‘zbek musavviri - Kamoliddin Behzod qachon va qayerda tug‘ilgan?

- a) 1501-yilda Hirotida

- b) 1324-yilda Gurganchda
- c) 1455-yilda Hirotida
- d) 1456-yilda Shoshda

131. Behzod yetim qolgandan keyin uni kim tarbiyasiga oldi?

- a) Amir Ruhillo (Mirak Haqqosh)
- b) Shoh Muzaffar
- c) Qosim Ali
- d) Alisher Navoiy

132. Behzod musavvirlikni kimdan o‘rgandi?

- a) Mavlono Hakim Muhammaddan
- b) Qosim Alidan
- c) Pir Said Ahmad Tabriziydan
- d) Nizomiy Ganjaviydan

133. Tarixda - “Behzod maktabi” nima bilan bog‘liq?

- a) miniatura san’ati
- b) rassomchilik san’ati
- c) hayot manzaralari
- d) naqqoshlik

134. Behzodning ilk miniaturasi qaysi asarga ishlangan?

- a) Xisrav Dehlaviyning “Majnun va Layli” asariga
- b) Navoiyning “Xamsa”siga
- c) Shayx Sa’diyning “Bo‘ston”iga
- d) Nizomiy Ganjaviyning “Xamsa”siga

135. “O‘zbek xalq musiqasi” nomli besh tomlik kitobning muallifi kim?

- a) Yunus Rajabiy
- b) O‘zbek xalqi
- c) Behzod
- d) Muhammad Yusuf

136. Yunus Rajabiy kim edi?

- a) Ustoz san’atkor sifatida Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon va boshqa o‘lkalar tasviriy san’atining taraqqiyotiga samarali ta’sir etgan, miniatura san’atini yangi bosqichga ko‘targan rassom.
- b) Tarixchi olim
- c) Mashhur arxitektor
- d) Xalq madaniy merosini hurmat bilan saqlab kelgan, o‘zbek musiqasini yanada rivojlantirgan akademik, haqiqiy olim

137. Sodda gapning bog‘lovchi vositasiz, ohang yordamida birikishidan tuzilgan qo‘shma gap qanday gap deyiladi?

- a) bog‘lovchili qo‘shma gap
- b) sodda qo‘shma gap
- c) murakkab gap
- d) bog‘lovchisiz qo‘shma gap

138. Qo‘ngiroq chalindi, dars boshlandi. Bu qo‘shma gapdagi sodda gap o‘zaro qanday ohang yordamida bog‘langan?

- a) sanash ohangi
- b) zidlov ohangi
- c) izohlash ohangi
- d) maqullash ohangi

139. Sodda gapning bog‘lovchi vositasiz, ohang yordamida birikishidan tuzilgan qo‘shma gap deyiladi.

- a) bog‘lovchisiz qo‘shma gap
- b) bog‘lovchili qo‘shma gap
- c) ergash gap
- d) ergashgan qo‘shma gap

140. Navro‘zni bayram qilib o‘tkazish qaysi davrdan boshlangan?

- a) Ahmoniyalar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)
- b) Ahmoniyalar davri (miloddan avvalgi VI-VII asrlar)
- c) Somoniyalar davri (miloddan avvalgi VI-VII asrlar)
- d) Eftalitlar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)

141. Qadimda Navro‘z bayrami necha kun davom etgan?

- a) 4 kun
- b) 6 kun
- c) 1 kun
- d) 7 kun

142. O‘zbekistonda nechanchi yildan Navro‘zni keng nishonlashga e‘tibor berildi?

- a) 1991 -yildan
- b) 1989-yildan

c) 1990-yildan

d) 1988-yildan

143. Nechanchi yildan boshlab Navro‘z milliy xalq bayrami sifatida belgilandi?

a) 1990-yildan boshlab

b) 1991-yildan boshlab

c) 1999-yildan boshlab

d) 1992-yildan boshlab

144. Navro‘z haqida ma‘lumotlar qaysi asarlarda uchraydi?

a) “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”,

b) “Navro‘znoma”, “Qutadg‘u bilig”

c) “Devonu lug‘atit turk”, “Shoxnoma”

d) Barcha javoblar to‘g‘ri

145. Quyidagi misralar muallifi kim? Har tuning qadr o‘lubon, har kuning o‘lsun Navro‘z

a) Zahiriddin Bobur

b) Umar Xayyom

c) Alisher Navoiy

d) Mahmud Qoshg‘ariy

145. Mehmondo‘st so‘zi qaysi tildan o‘zlashgan?

a) O‘zbek tilidan

b) Fors-tojik tilidan

c) Arab tilidan

d) Turkman tilidan

146. Mehmondo‘stlik o‘zida qanday go‘zal axloqiy fazilatlarni o‘zida mujas-samlashtiradi?

a) Bag‘rikenglik, jo‘mardlik, saxovat, insonparvarlilik, shirinsuxanlik

b) Ochko‘zlik, tanballik, dangasalik

c) Ishyoqmaslik, odamovilik, qo‘pollik

d) Manmanlik, boqimandalik, oqibatsizlik

147. Quyidagi satrlar muallifi kim? Agar sen chorlasang uyingga mehmon, Oldin taraddud qil, ey dono inson.

a) Alisher Navoiy

b) Mahmud Qoshg‘ariy

c) Yusuf Xos Xojib

d) Boborahim Mashrab

148. Annotatsiya qaysi tildan olingan va qanday ma'noni anglatadi?

- a) Lotincha, izoh, sharh
- b) Yunoncha, o'xshashlik
- c) Lotincha, ishora, hazil
- d) Yunoncha, qismlarga ajratish

149. "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmui nechanchi yilda ochilgan?

- a) 2000-yil 12-may
- b) 1999-yil 16-may
- c) 2006-yil 10-iyun
- d) 2002-yil 12-fevral

150. "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmui necha gektarlik maydonni o'z ichiga olgan?

- a) 10 gektarlik maydon
- b) 17 gektarlik maydon
- c) 20 gektarlik maydonni
- d) 15 gektarlik maydonni

151. Daryo ustiga qurilgan ko'prik yodgorlik majmuining qanday inshoot bilan o'zaro bog'laydi?

- a) Rotonda bilan Qatag'on qurbonlari xotirasi muzeyi bilan
- b) Temuriylar davri tarixi muzeyi bilan
- c) Milliy teatr bilan
- d) Istiqlol san'at saroyi bilan

152. Jaloliddin Manguberdi qayerda tug'ilgan?

- a) Buxoroda
- b) Xorazmda
- c) Samarqandda
- d) Qarshida

153. Jaloliddin Manguberdi qachon Xorazm davlatining sultoni deb e'lon qilinadi?

- a) 1232-yil boshida
- b) 1225-yil o'rtalarida
- c) 1221-yil boshida
- d) 1227-yil oxirida

154. Jaloliddin Manguberdi Chingizxon bilan bo'lgan (o'n uchinchi) jangda nega mag'lubiyatga uchraydi?

- a) Jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli
- b) Jangda safdoshlarining qo'rqqoligi sababli
- c) Lashkarboshilar o'rtasida o'zaro kelishmovchilik, nizo yuzaga kelishi
- d) A va B javoblar

155. Jaloliddin Manguberdi qayerda halok bo'ladi?

- a) 1231-yil avgustida Kurdiston tog'larida
- b) 1231-yil iyunida Kurdiston tog'larida
- c) 1231-yil avgustida Afg'onistonda
- d) 1233-yil avgustida Xivada

156. 1999-yilda sarkarda tavalludining necha yilligi tantanali nishonlandi?

- a) 700 yilligi
- b) 1000 yilligi
- c) 800 yilligi
- d) 850 yilligi

157. 1219-yilda mo'g'ullar Xorazmshohga qarshi urush boshlab qaysi shaharlarni bosib olganlar?

- a) O'tror, Xo'jand
- b) Buxoro
- c) Samarqand
- d) Hamma javoblar to'g'ri

158. Quyosh qiyomdan og'ib mag'ribga yonboshlagan, soyalar ancha cho'zilib qolgan, fursatda Pahlavon poytaxtdagi eng xushmanzara Dayrbek mahallasiga kirib bordi. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) So'zlashuv uslubiga
- b) Badiiy uslubga
- c) Publitsistik uslubga

d) Rasmiy-idoraviy uslubga

159. “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui nechanchi yilda ochilgan?

- e) 2000-yil 12-may
- f) 1999-yil 16-may
- g) 2006-yil 10-iyun
- h) 2002-yil 12-fevral

160. “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui necha gektarlik maydonni o‘z ichiga olgan?

- e) 10 gektarlik maydon
- f) 17 gektarlik maydon
- g) 20 gektarlik maydonni
- h) 15 gektarlik maydonni

161. Daryo ustiga qurilgan ko‘prik yodgorlik majmuining qanday inshoot bilan o‘zaro bog‘laydi?

- a) Rotonda bilan Qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi bilan
- b) Temuriylar davri tarixi muzeyi bilan
- c) Milliy teatr bilan
- d) Istiqlol san‘at saroyi bilan

162. Jaloliddin Manguberdi qayerda tug‘ilgan?

- e) Buxoroda
- f) Xorazmda
- g) Samarqandda
- h) Qarshida

163. Jaloliddin Manguberdi qachon Xorazm davlatining sultoni deb e‘lon qilinadi?

- a) 1232-yil boshida
- b) 1225-yil o‘rtalarida
- c) 1221-yil boshida
- d) 1227-yil oxirida

164. Jaloliddin Manguberdi Chingizxon bilan bo‘lgan (o‘n uchinchi) jangda nega mag‘lubiyatga uchraydi?

- a) Jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli
- b) Jangda safdoshlarining qo‘rqqoqligi sababli
- c) Lashkarboshilar o‘rtasida o‘zaro kelishmovchilik, nizo yuzaga kelishi
- d) A va B javoblar

165. Jaloliddin Manguberdi qayerda halok bo‘ladi?

- a) 1231-yil avgustida Kurdiston tog‘larida
- b) 1231-yil iyunida Kurdiston tog‘larida
- c) 1231-yil avgustida Afg‘onistonda
- d) 1233-yil avgustida Xivada

166. 1999-yilda sarkarda tavalludining necha yilligi tantanali nishonlandi?

- a) 700 yilligi
- b) 1000 yilligi
- c) 800 yilligi
- d) 850 yilligi

167. 1219-yilda mo‘g‘ullar Xorazmshohga qarshi urush boshlab qaysi shaharlarni bosib olganlar?

- a) O‘tror, Xo‘jand
- b) Buxoro
- c) Samarqand
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

168. Quyosh qiyomdan og‘ib mag‘ribga yonboshlagan, soyalar ancha cho‘zilib qolgan, fursatda Pahlavon poytaxtdagi eng xushmanzara Dayrbek mahallasiga kirib bordi. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) So‘zlashuv uslubiga
- b) Badiiy uslubga
- c) Publitsistik uslubga
- d) Rasmiy-idoraviy uslubga

169. Tezyurar poyezdlarning nomlari berilgan qatorni ko‘rsating.

- a) “Registon”
- b) “Sharq”
- c) “Nasaf”
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

170. Maksimal tezligi 250 km/soatni tashkil etuvchi “Afrosiyob” Toshkentdan Samarqandgacha bo‘lgan 344 kilometrlik masofani necha soatda bosib o‘tadi?

- a) 1 soatda
- b) 1,5 soatda
- c) 2 soatda
- d) 2,5 soatda

171. Poyezd va aholining xavfsiz harakatlanishini ta‘minlash maqsadida muhofaza zonalarida qanday ishlar amalga oshirildi?

- a) Temir-beton devorlar
- b) Metall panjarali to‘siqlar qo‘yildi
- c) Piyodalar o‘tish joylari qurib bitkazildi
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

172. Tezyurar poyezdni keltirish uchun O‘zbekiston qaysi davlat bilan shartnoma tuzgan edi?

- a) Ispaniya
- b) Korea
- c) Germaniya
- d) Yaponiya

173. Toshkent metrosining birinchi yo‘nalishi nechanchi yilda ish boshlagan?

- a) 1977-yilda
- b) 1980-yilda
- c) 1977-yilda
- d) 1977-yilda

174. Toshkent metrosida qatnaydigan poyezdlarning o‘rtacha maksimal tezligi qancha?

- a) 65 km/soat
- b) 60 km/soat
- c) 50 km/soat
- d) 55 km/soat

175. Toshkent metrosida qatnaydigan poyezdlarning o‘rtacha maksimal tezligi qancha?

- a) 40 km/soat
- b) 39 km/soat
- c) 49 km/soat
- d) 38 km/soat

176. Toshkent metrosi necha balli zilzilaga bardosh beradi?

- a) 10 balli
- b) 9 balli
- c) 11 balli
- d) 9,5 balli

177. Qonun matnlari, farmonlar, buyruq va shartnoma kabi ish qog‘ozlari qaysi uslubda yoziladi?

- a) Rasmiy uslub
- b) Ilmiy uslub
- c) So‘zlashuv uslub
- d) Publitsistik uslub

178. Farmoyish hujjatlari to‘g‘ri berilgan qatorni toping.

- a) Ko‘rsatma, buyruq, farmoyish, buyruqdan ko‘chirma
- b) Ishonchnoma, ma’lumotnoma
- c) Ariza, bayonnoma, bildirishnoma
- d) Tarjimayi hol, tilxat, e’lon

179. Urxun-Enasoy yozuvlari nechanchi asrga to‘g‘ri keladi?

- a) VI, VII
- b) VII, VIII
- c) VIII, X
- d) VI

180. “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi qonun qachon qabul qilingan?

- a) 1992-yil 3-mart
- b) 1989-yil 21-oktabr
- c) 1992-yil 2-sentabr
- d) 1995-yil 5-may

181. Turkiy o‘zbek tilning rivojida kimning hissasi katta?

- a) Alisher Navoiy
- b) Amir Temur
- c) Ahmad Yassaviy
- d) Zaxiriddin Muxammad Bobur

182. Arab istilosigacha mavjud bo‘lgan yozuvlardan foydalanish qachongacha qisman saqlangan?

- a) XX asrgacha
- b) XVI asrgacha
- c) VI asrgacha

d) XV asrgacha

183. Zardushtiylik dinining 27 jilddan iborat muqaddas kitobi ... yozuvida bitilgan

a) O‘rxun-Enasoy

b) Avesto

c) Qadimgi Xorazm

d) Qadimiy uyg‘ur

184. Yunesko qarori bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab “Avesto”ning 2700 yilligi qachon nishonlandi?

a) 2001-yilda

b) 2000-yilda

c) 2005- yilda

d) 1995- yilda

185. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridan to milodimizning VII asrigacha, ya’ni arablar istilosigacha, xalqimiz qaysi yozuvidan keng foydalangan?

a) Runik yozuvidan

b) Qadimiy uyg‘ur yozuvidan

c) Avesto yozuvidan

d) Qadimgi Xorazm yozuvidan

186. “Devonu lug‘atit turk” asarining muallifi kim?

a) Mahmud Qoshg‘ariy

b) Yusuf Xos Hojib

c) Ahmad Yugnakiy

d) Alisher Navoiy

187. Yusuf Xos Hojib qaysi asarning muallifi?

a) Qutadg‘u bilig

- b) Hibbatul haqoyiq
- c) Devonu lug‘atit turk
- d) Xamsa

188. O‘zbek tili qaysi tillar oilasiga kiradi?

- a) Oltoy tillar oilasining turkiy turkumiga
- b) Hind-yevropa tillari oilasining eron turkumiga
- c) Hind-yevropa tillari oilasining slavyan tillari turkumiga
- d) Oltoy tillar oilasining eron turkumiga

189. O‘rta Osiyoda eng qadimgi odam qoldiqlari qayerdan topilgan?

- a) Teshiktosh g‘ori (Surxondaryo)
- b) Ohongaron vodiysi
- c) Seleng‘ur g‘ori (Farg‘ona)
- d) odam qoldiqlari topilmagan

190. Faqat O‘rta Osiyolik allomalar berilgan qatorni toping.

- a) Imom al-Buxoriy, Abilqosim Firdavsiy, Maxmud Qoshg‘ariy
- b) Mirzo Ulug‘bek, Forobiy, Qul Ali
- c) Abilqosim Firdavsiy, Qul Ali, Alisher Navoiy
- d) Ahmad Yassaviy, Imom at-Termiziy, Zamaxshariy

191. Mustaqillikdan so‘ng, eng avvalo, qanday ishlar amalga oshirildi?

- a) Mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi
- b) Pul islohoti o‘tkazildi
- c) Dehqonlarga yer berildi, mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi
- d) Soliq tizimi isloh qilindi

192. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qanday tarkibiy qismlardan iborat?

- a) Harbiy birlashmalar, harbiy okrug, qismlar
- b) Harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar, qismlar, tuzilmalardan iborat
- c) Quruqlikdagi qo‘shinlar, chegara qo‘shinlari, harbiy havo kuchlari qo‘shinlari
- d) Harbiy birlashmalar, harbiy havo kuchlari

193. O‘zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, qo‘shilmalar, harbiy o‘quv yurtlari, harbiy tuzilmalar va ularning moddiy-texnikaviy, moliyaviy ta‘minoti O‘zbekiston Respublikasi tasarrufiga o‘tkazilgan yilni aniqlang

- a) 1992-yil 14-yanvar
- b) 1993-yil 14-yanvar
- c) 1991-yil 14-yanvar
- d) 1994-yil 14-yanvar

195. Har yili 14-yanvarda nishonlanadigan “Vatan himoyachilari kuni” haqidagi qonun qachon qabul qilingan?

- a) 1993-yil 28-dekabr
- b) 1992-yil 29-dekabr
- c) 1993-yil 25-fevral
- d) 1993-yil 29-dekabr

196. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qomondoni kim?

- a) O‘zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri
- b) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
- c) Mudofaa Vaziri
- d) Ichki Ishlar Vaziri

197. 2002-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisi tomonidan qanday (qayta ishlangan) qonun qabul qilindi?

- a) Harbiy xizmatlar to‘g‘risida
- b) Chegaralarni mustahkamlash to‘g‘risida
- c) Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida
- d) “Mudofaa to‘g‘risida”gi qonun

198. Oliy ma'lumotlilar uchun harbiy xizmat muddati qanchani tashkil qiladi?

- a) 12 oy
- b) 9 oy
- c) 1 yil
- d) 3 oy

199. Yuksak malakali harbiy kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda qanday bilim yurtlari faoliyat yuritadi?

- a) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar
- b) Qurolli Kuchlar akademiyasi
- c) Oliy tank qo'mondonlik - muhandislik bilim yurti
- d) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar, Qurolli Kuchlar akademiyasi, Oliy tank qo'mondonlik - muhandislik bilim yurti

200. O'rta Osiyo tarixidagi birinchi akademiyaning tashkil etilishida qaysi sulola muhim ahamiyatga ega?

- a) Saljuqiylar
- b) Ma'muniylar
- c) Ahmoniylar
- d) Temuriylar